

Міжнароднае грамадзкае аб'яднаньне
«Згуртаваньне беларусаў сьвету
«Бацькаўшчына»

**Праэстанцкая
царква
і беларускі
нацыянальны
рух
на пачатку
XX
стагодзьдзя**

Артыкулы і ўспаміны

Мінск
«Кнігазбор»
2006

УДК [274/278+94] (476)
ББК 63.3 (4 Бен)
П 70

Укладальнікі
Алег Латышонак,
Станіслаў Акінчыц

Пад рэдакцыяй

З. Шыбекі, *доктара гістарычных навук*

Прагэстанцкая царква і беларускі нацыянальны рух на пачатку
XX стагоддзя: артыкулы і ўспаміны / МГА «ЗБС «Бацькаўшчына»; Ук-
лад. А. Латышонка, С. Акінчыца. — Мінск: Кнігазбор, 2006. — 208 с.
ISBN 985-6824-19-2.

У зборніку прадстаўлены малавядомыя шырокаму чытану старонкі гісторыі
прагэстанцкай царквы і беларускага нацыянальнага руху ў першай палове XX ст.
Кніга выдана на замове МГА «ЗБС «Бацькаўшчына» і разьлічана на ўсіх, хто ціка-
віцца гісторыяй Беларусі.

УДК [274/278+94] (476)
ББК 63.3 (4 Бен)

Алег ЛАТЫШОНАК

БЕЛАРУСКІЯ ПАЛІТЫКІ І ПРАГЭСТАНТЫ. АД «ГОМОНА» ДА ГРАМАДЫ

Канфэсійны падзел беларускага грамадства на праваслаўных і каталікоў быў асноўнай перашкодай, якую мусіў пераадолець беларускі нацыянальны рух на шляху да стварэння сучаснай нацыі. Каталіцкія дзеячы спосабам вырашэння гэтай праблемы лічылі новую вунню. Прыхільнікамі вунні былі сябры віленскага гуртка Адама Г. Кіржора, выдаўцы «Мужыцкай праўды» з Канстанцінам В. Каліноўскім на чале і дзеячы кола «Нашай Нівы», перш за ўсё браты Іван і Антон Луцкевічы.

Правал вунійных плянаў Луцкевічаў схіліў частку беларускіх дзеячаў да далейшых пошукаў «трэцяга шляху». Гэтыя дзеячы зьвярнуліся да прагэстантызму, які на злome XIX і XX стст. стаў адраджацца ў Беларусі ў выніку дзейнасці г. зв. свабодных пра-тэстанцкіх цэркваў. Першыя канвэртты ў баптызм зьявіліся пад канец 70-х гг. XIX ст. У наступныя дзесяцігоддзі баптызм (і зьява-заны зь ім г. зв. шундызм) ды эвангеліцызм знаходзілі штораз больш прыхільнікаў, перш за ўсё сярод зьвязанага з рынкавай гас-падаркай сялянства¹. Зьяўленьне новых прагэстантаў заўважылі беларускія народнікі. Невядомы аўтар далучанага да 2-га нумару «Гомона» артыкула, прысьвечанага нацыянальнаму пытанню, даказваючы, што беларускі народ не забыты і не інэртны, скарыс-тоўвае і такі аргумэнт: «Появление и быстрое распространение

© МГА «ЗБС «Бацькаўшчына», 2006
© Афармленне, ПУП «Кнігазбор», 2006

ISBN 985-6824-19-2

штундизма (в Могилевской губ.) свидетельствует о достаточной умственной и нравственной высоте народа»². Хоць колькасць пратэстантаў, нягледзячы на супрацьдзеянне ўладаў і праваслаўнае царквы, расла сапраўды хутка, да Першай сусветнай вайны было іх усяго некалькі тысяччаў, перш за ўсё баптыстаў. Пратэстантызм і беларускі нацыянальны рух разьвіваліся асобна (на роднікі праграма былі рэлігійна індывідуальныя), хоць звязтае ўвагу адначасовасьць абодвух адраджэньняў.

Ідэяна спалучыў беларускасьць з пратэстантызмам Гальш Леўчык (сапр. Ляўковіч), супрацоўнік «Нашай Нівы», які перайшоў у мэтадызм. Ідэі стварэньня беларускай нацыянальнай царквы Ляўковіч прысьвяціў усё сваё жыццё³.

Прынцыповы паварот у дачыненнях беларускага і пратэстанцкага рухаў адбыўся толькі ў сярэдзіне 20-х гг. XX ст. у Заходняй Беларусі. Ляўковіч, які ў той час быў сакратаром мэтадысцкага Амэрыканскага камітэту ў Варшаве, у 1924 г. скантактаваў беларускіх дзеячаў з мэтадысцкай Царквой. У выніку пасляховых уступных перамоваў беларусы стварылі ў Вільні г. зв. Віленскі Амэрыканскі камітэт у складзе: сэнатар Аляксандар Уласаў, псал Браніслаў Тарашкевіч, старшыня варшаўскага Беларускага нацыянальнага камітэту Адам Більдзюкевіч, настаўнік беларускай гімназіі Язэп Гаўрылік, пастар Станіслаў Нядзьведзі і Вера Тарашкевічава. Падобны камітэт стварыўся ў Радашковічах⁴. У Доме мэтадыстаў у Варшаве з 1925 г. месціўся Беларускі нацыянальны камітэт, якога сакратаром быў Ляўковіч⁵.

Царква мэтадыстаў успамагала беларускі рух фінансава. Асабліваю ўвагу мэтадысты звярталі на моладзь, фундуячы школы або інтэрнаты ў Радашковічах, Вільні, Слоніме і Клецку⁶. Характэрна, што сымпатыкі мэтадызму стаялі на чале Таварыства беларускае школы ў Польшчы (Аляксандар Уласаў і Радаслаў Астроўскі) і Таварыства беларускіх настаўнікаў у Латвіі (Канстанцін Езавітаў і С. Красьневіч)⁷. Мэтадысты падтрымлівалі таксама Беларускі інстытут гаспадаркі і культуры зь сядзібай у Варшаве. Старшыней Інстытуту быў Більдзюкевіч, а сакратаром — Ляў-

ковіч. Навучаючы рэлігіі ў фінансаваных сабою школах, мэтадысты ўплывалі на інтэлект будучай беларускай эліты. Са свайго боку, беларускія дзеячы памагалі Царкве мэтадыстаў, якая толькі пачынала місійную дзейнасьць на абшарах, населеных беларусамі. Дзякуючы гэтай дапамозе мэтадысты стварылі колькінаццаць грамадаў на беларускай вёсцы⁸.

Важнай падзеяй для беларускіх прыхільнікаў мэтадызму была інспекцыя беларускіх мэтадысцкіх грамадаў, праведзеная Янам Эмануэлем Вігам, швэдзкім місіянерам, які ў 1925 г. пераехаў з Рыгі ў Старое Сяло ў Слоніўскім павеце. Увосень гэтага году прымалі яго Астроўскі, Рак-Міхайлоўскі, Тарашкевіч, Уласаў і Луцкевіч. Віг цікавіўся ня толькі царкоўнымі справамі, але таксама праблемамі беларускага нацыянальнага руху⁹. З гэтае пары ён стаў самым шчырым заступнікам беларусаў у Царкве мэтадыстаў.

Гэтая царква не была адзінай пратэстанцкай царквой, да якой далучаліся беларускія палітыкі. Беларускія дзеячы не ўдакладнялі, каторая пратэстанцкая царква павінна стаць беларускай нацыянальнай царквой, вызначаючы толькі агульны накірунак пярэня. Дарэчы, беларускія пратэстанты ішчыльна супрацоўнічалі. Сымбалам гэтага супрацоўніцтва стаў пераклад Новага Запавету на беларускую мову. Перакладам заняліся пастар баптыстаў, адданы нацыянальны дзеяч Лукаш Дзекуць-Малей і Антон Луцкевіч¹⁰. Луцкевіч у той час быў ужо пратэстантам. Праўду кажучы, ён перайшоў у кальвінізм з фармальных прычынаў (развод і другі шлюб) і насамрэч быў агэістам¹¹. Але гэты пераход усё ж мацаваў інтэлектуальна беларускі пратэстантызм. Расчараваныся ў вунні, Антон Луцкевіч перанёс на пратэстантызм свае спадзяваньні на стварэньне беларускай нацыянальнай царквы.

Спачатку кожная права беларушчыны апрабавалася беларускімі патрыётамі, нягледзячы на іх палітычныя погляды і канфэсійную прыналежнасьць. Сьведчыць пра тое характэрны прыклад: будучы пастар мэтадыстаў і ідэйны пераймальнік Ляўковіча Ян Пятроўскі, тады яшчэ праваслаўны, з мэтадызмам сустрэў-

ся першы раз, калі з групай каталіцкай моладзі пайшоў на мэтадыскае набажэнства на беларускай мове проста з памяшканьня хадэцкай «Беларускай крыніцы»¹². З часам посьпехі прагэстантызму ў беларускім асяродку і яго палітычныя сувязі сталі паловаць прадстаўнікоў традыцыйных цэркваў.

«У такіх абставінах замест рошчыны Хрыстовай нараджаецца фэрмэнт, выкліканы мэтадыстамі і камуністамі, якія скарыстоўваюць нашу абыякавасьць у службе сваёй справе. Мэтадыска прапаганда пераконвае беларусаў празь беларускія Эвангельлі, беларускія псалмы, беларускія казані, беларускія катэхізізмуўкі. [...] Беларуская інтэлігенцыя звяртаецца en masse да мэтадызму або атэізму», — падымаў трывогу ў 1926 г. беларускі каталіцкі сьвятар кс. Андрэй Цікота¹³. У ягоных воклічах, безумоўна, было шмат перабольшаньня, тым ня менш ёсьць і вялікая доля праўды.

З прагэстантызмам звязалася асяродзьдзе арганізатараў і правадцоў Беларускай Сялянска-Работніцкай Грамады. БСРГ была створаная ў 1925 г. Да пачатку 1927 г. у партыю ўступіла больш за 100 тысяч чалавек. Грамада сапраўды была ня столькі партыяй, колькі агульнанацыянальным рухам, які аб'ядноўваў беларусаў розных грамадзка-палітычных поглядаў. У пьганьні рэлігіі БСРГ праграма выказвалася за адзяленьне Царквы (Касьцёлу) ад дзяржавы і палітыкі ды супраць выкарыстоўваньня веравызнаньняў з мэтай паліянізацыі або русыфікацыі. Бальшыня заснавальнікаў Грамады была рэлігійна індэфэрэнтная, тым ня менш падтрымлівала кантакты з прагэстанцкімі цэрквамі. Паводле польскай кантэразьведкі Цэнтральны камітэт гэтай партыі складаўся выключна з прагэстантаў: старшыня Б. Тарашкевіч меўся быць мэтадыстам, намесьнікі старшыні С. Рак-Міхайлоўскі — баптыстам, Р. Астроўскі — мэтадыстам, скарбнік П. Мягла — штундыстам, сакратар М. Бурсевіч — мэтадыстам. Да таго ў баптызм быццам бы перайшоў пасол ад Грамады Я. Гаўрылік¹⁴. У вузкае кола кіраўнікоў партыі ўваходзіў і А. Лудкевіч, намінальны кальвініст.

Ня ўсе названыя польскай кантэразьведкай дзеячы сапраўды сталі фармальна прагэстантамі. Напрыклад, сужонства Тарашке-

вічаў, каталік Браніслаў і праваслаўная Вера, толькі хадзілі на мэтадыскае набажэнствы¹⁵. Зь іншага боку, Максім Бурсевіч напэўна быў мэтадыстам, і нават у турме іншыя зьявольленыя лічылі яго «біскупам» мэтадыстаў¹⁶. Вядома таксама, што як глыбока рэлігійны чалавек прыняў сьмерць на Салаўках Язэп Гаўрылік. Таму варта тут успомніць грамадзка-палітычныя погляды ідэйнага правадцыра беларускага мэтадызму Гальяша Ляўковіча: «Я сабе выбаражаю: эвангелічны сацыялізм ці камунізм з Хрыстом на чале. Ня словы толькі, фразэалёгія, а факты дзеяньня, жывое жыцьцё, жывая кроў існаваньня чалавека — вось зьмест і мэта! У Эвангельлі праца не для капіталізму і капіталістых, а для людзёў жывой пагрэбнай працы ў поце і сьлёзах... Інакш і трэіце тысячагодзьдзе пяройдзе, і хрыстыянiзм не ўскарэніцца ў сэрцы чалавечым...»¹⁷.

З 1926 г. амаль усе сябры ЦК БСДГ адначасова тайна належалі да Камуністычнай Партыі Заходняй Беларусі, партыі, якая была за камунізм без Хрыста. Першым, хто ўступіў у кампартыю, быў Тарашкевіч; ён і пацягнуў за сабою астатніх. Наўрад ці Тарашкевіч быў перакананым камуністам. Магчыма, паверыў, што ў БССР будзеца «Беларускі Дом». Магчыма, як спрактыкаваны масон, уважаў, што ў гэтай гульні ён раздае карты і скарыстае грошы Камінтэрна дзеля беларускай справы, як, дарэчы, выкарыстоўваліся і грошы прагэстантаў. Так ці інакш, ён трагічна памыляўся. У 1927 г. польскія ўлады арыштавалі кіраўніцтва Грамады і разьвязалі партыю. Празь некалькі гадоў кіраўнікоў Грамады паліякі выдалілі ў Савецкі Саюз, дзе ўсе былі зьнішчаны.

Сувязі з правадцырамі Грамады сталі прычынай перасьледу Царквы мэтадыстаў польскімі ўладамі. Сярод мэтадыска дзечай органы дзяржбязьпекі правялі шмат арыштаў, дакараючы іх у дзейнасьці на школу польскай дзяржавы. Гэтыя арышты спынілі разьвіцьцё Царквы мэтадыстаў у Польшчы¹⁸.

Гэтым разам супроць мэтадыстаў востра выступілі і беларускія каталіцкія праваслаўныя колы. Хадэцкая «Беларуская крыніца» сьцьверзіла, што мэтадыстаў прывялі беларусы, якія ні з

Каталіцкім касьцёлам, ні з Праваслаўнай царквой, ды наогул зь ніякай рэлігіяй нічога супольнага ня маюць, сацыялісты, бязбожнікі і матэрыялісты, якія падтрымліваюць мэтадызм, каб аслабіць Касьцёл і Царкву. Паводле рэдакцыі часопісу, мэтадызм прыводзіў да братняй нянавісьці і аслабляў яшчэ больш беларускі нацыянальны арганізм, і так ужо гістарычна падзелены на два лягery, каталіцкі і праваслаўны¹⁹.

Тым ня менш пратэстантамі або прыхільнікамі пратэстантызму былі ў той час ня толькі дзеячы Грамады, але і альгэрнагійных да яе групавак, як Беларуска і інстытут гаспадаркі і культуры (Адам Більдзюкевіч і Гальяш Ляўкоўіч) ці правай плыні нацыянальнага руху (мэтадызм падтрымліваў Ян Станкевіч і Францішак Умястоўскі)²⁰.

Апагея сувязь беларускай палітыкі з пратэстантызмам выпай на другую палову 20-х гг. Тагальная параза беларускага нацыянальнага руху, якім было падзеньне Грамады, — гэта таксама выразная рыса ў гісторыі беларускага пратэстантызму. Аказалася, што ва ўмовах чужой, да таго ж недэмакратычнай дзяржавы, пратэстантызм ня менш за каталіцызм і праваслаўе падатлівы націск з боку ўладаў.

Спадчына, 2003, № 1, с. 69–71.

¹ Верещагіна А. Зарожджэнне і развіццё пратэстанцкіх сект на тэрыторыі Беларусі ў другой паловіне XIX — пачатку XX стагоддзя // Магэрыялы міжнароднай навуковай канферэнцыі «Царква і культура народаў Вялікага княства Літоўскага і Беларусі XIII — пач. XX ст.» Гродна, 29 верасня — 1 кастрычніка 1992 г. Кн. 4, Ч. 3, с. 659–670.

² Публіцыстыка беларускіх народнікаў. Нелегальныя выданні беларускіх народнікаў (1881–1884). Мінск, 1983, с. 114.

³ Пятроўскі Я. Мэмуары. Стгодзьдзе ў рэтрапэктыве (1905–1945). Кн. 1. Слуцк — Гэйнсвільд, 1988, с. 154.

⁴ Krótki zarys zagadnienia białoruskiego (машынапіс). Warszawa, 1928, s. 368.

⁵ Туронак Ю. Пра Гальяша Ляўчыка. Беларускі Каляндар, 1980. — Беласток, 1980, с. 156.

⁶ Krótki zarys... S. 368.

⁷ Pisarda G. The Heavenly Fire. A Study of the Origins of the Byelorussian New Testament and Psalms (1931); «Bożym Ślacham», 1975, nr. 1–2 (143–44), p. 10, 14.

⁸ Krótki zarys... S. 368.

⁹ Тамсама. С. 369.

¹⁰ Гл.: Pisarda G. The Heavenly Fire...

¹¹ Інфармацыя Лявона і Юркі Луцкевічаў, сыноў Антона.

¹² Пятроўскі Я. Мэмуары... С. 100.

¹³ Pisarda G. The Heavenly Fire... P. 23.

¹⁴ Krótki zarys... S. 368–369.

¹⁵ Інфармацыя Лены Глагоўскай ад Веры Ніжанкоўскай, 1 в. Тарашкевіч.

¹⁶ Bergman A. Sprawy białoruskie w II Rzeczypospolitej. Warszawa, 1984, s. 256–261.

¹⁷ Пятроўскі Я. Мэмуары... С. 154.

¹⁸ Krótki zarys... S. 369.

¹⁹ Беларуская крыніца, 1928, № 28.

²⁰ Тамсама. Мэтадысткай была жонка Я. Станкевіча; да гэтай Царквы належашь і ягоныя сыны. Інфармацыя Юркі Станкевіча.

ДАДАТАК

3 матэрыялаў II адзелу Генэральнага штабу Польскай Рэспублікі

Толькі для службовага карыстання

<...> Барачба [камуністаў] з каталікай і праваслаўнай цэрквамі паягала ў падтрымку ўсялякіх сэктаў і падзелу адналітых да гэтага часу арганізацыяў на шэраг драбнейшых, якімі лягчэй было авалодаць. Трымаючы ж у сваіх руках гэтыя сэкты, камунізм ужо мог не дапусьціць іх злучэньне ізноў у нейкія большыя адзінкі.

Перадусім, камуністы намагаліся авалодаць мэтадысцкай царквой. Посьпех у ажыццяўленьні гэтага намеру даў бы ім у распаралжэньне значныя сродкі Амэрыканскага Камітэту ў Варшаве. Галоўны цэнтар мэтадысцкага руху знаходзіцца ў Злучаных Штатах Паўночнай Амэрыкі. Адтуль дасылаюцца ня толькі значныя сродкі, але таксама расьсялаюцца місіянеры для вядзеньня дзейнасьці ў пэўных краінах. У Польшчы цэнтрам мэтадыстаў зьяўляецца г. зв. Амэрыканскі Камітэт у Варшаве, з двума біскупамі ЧЭМБЭРСАМ і ЎДАРАДАМ на чале. Апроч абодвух біскупаў у ім працуюць: ДРАНЕЎСКІ, дырэктар гімназіі ў Клярысэве пад Варшавай, Гальяш ЛЯЎКОВІЧ, сакратар Камітэту, адначасова сябра Беларускага Нацыянальнага Камітэту ў Варшаве, а таксама кс. ШЧАПКОЎСКІ.

Патрэбна сьцьвердзіць, што пляны авалоданьня мэтадысцкай царквой камуністам не ўдаліся. Мэтадысцкая царква не дала сябе ўцягнуць у дзейнасьць у камуністычным духу.

Нягледзячы на гэта, у сваёй дзейнасьці на тэрыторыі паўночнаўсходніх ваяводтваў¹ мэтадысты атрымлівалі падтрымку беларускіх камуністычных дзеячаў. Бо гэтыя дзеячы баяліся ўплыву, які рабіла Польшча на беларускі народ праз каталіцкі касьцёл, а расейская стыхія — праз праваслаўную царкву. Апроч гэтага да мэтадысцкай царквы іх прыцягвала ўсёведамленьне, што гэтая царква валодае значнымі матэрыяльнымі сродкамі, выкарыстаньне якіх магло прынесці бяду беларускаму насельніцтву ня толькі фінансавую, але і культурна-навуковую карысьць. Бо мэтадысты, разьвіваючы дзейнасьць сярод насельніцтва, адчынялі школы, дзіцячыя яслі, чыгальні і г. д.

Беларускія дзеячы, паразумеўшыся з Амэрыканскім Камітэтам, адчынілі ў Вільні г. зв. «Віленскі Амэрыканскі Камітэт», у склад якога ўвайшлі сэнатар УЛАСАЎ; пасол ТАРАШКЕВІЧ Браніслаў; БІЛЬДЗЮКЕВІЧ Адам, прэзыдэнт Беларускага Нацыянальнага Камі-

тэту ў Варшаве, сябра БСС (Беларускі сялянскі саюз. — *Пер.*); ГАЎ-РЫЛЮК Язэп — настаўнік Беларускай гімназіі; багчыст Нядзьведзкі?²; а таксама ТАРАШКЕВІЧ Вера, жонка пасла. Падобны Камітэт адчынілі ў Радашковічах. Праз гэтыя два камітэты мэтадысты пачалі авалодаць беларускімі вёскамі, у якіх адчынілі больш за дзясятак мэтадысцкіх парафіяў. Незалежна ад згаданай акцыі, мэтадысты скіравалі вялікую ўвагу на моладзь, якая была найбольш падатным і ўдзячным матэрыялам, з увагі як на сучаснасьць, гэтак і на будучыню. У дачыньні да Беларускай нацыянальнай прапаганды пэўнае значэньне мае візытацыя мэтадысцкіх парафіяў на Віленшчыне, зробленая Янам Эмануэлем ВІТАМ у другой палове лістапада 1925 г.

ВІТА інфармавалі дырэктар гімназіі АСТРОЎСКІ, паслы РАК-МІХАЙЛОЎСКІ С., ТАРАШКЕВІЧ Бр., сэнатары ЎЛАСАЎ і ЛУЦКЕВІЧ А. ВІТ выяўляў адмысловую зацікаўленасьць даччынямі і кірункамі, матэрыяльным становішчам вучняў і настаўнікаў, разьвіцьцём і станам школы і Беларускай працы ў Польшчы, а таксама беларускім рэлігійным, культурным, нацыянальным і палітычным рухам у Польшчы. Даведваўся пра настроі беларусаў у дачыньні да польскай дзяржаўнасьці, абяцаючы апублікаваць у амэрыканскай прэсе рэфэрат, які мае ахапіць усе беларускія справы ў цэласьці.

Сярод мэтадысцкіх дзеячаў у Варшаве органы бясьпекі правялі шэраг арыштаў. Бо выявілася, што ў ачэпныні Яна Эмануэля ВІТА былі асобы, якія дзейнічалі на шкоду польскай дзяржавы. Гэтыя арышты затрымалі далейшае разьвіцьцё мэтадысцкай царквы ў Польшчы.

Рэлігійныя сэкты, распаўсюджваючы свае ўплывы ў беларускім грамадзтве, павінны былі знайсці вернікаў перадусім сярод ято дзеячаў. Сэнатар УЛАСАЎ Аляксандар, пасол ТАРАШКЕВІЧ Браніслаў з жонкай, АСТРОЎСКІ Радаслаў і БІЛЬДЗЮКЕВІЧ Адам зьяўляюцца мэтадыстамі; пасол МЯПЛА Пётра і ягоны брат разам з бацькамі перайшлі з праваслаўя ў іштундызм, а пасол РАК-МІХАЙЛОЎСКІ Сьымон зьяўляецца багчыстам.

Пераклад з польскае

Krótki zarys zagadnienia biatoruskiego (maimianic). Warszawa, 1928, s. 367–369.

¹ Г. зн. на Віленшчыне, Гарадзеншчыне і Берасьцейшчыне. — *Рэд.*

² Насамрэч пастар пьцідзесятніцкай царквы ў Радашковічах. — *Рэд.*

чыла ягоную сымпатыю да моваў меншасцяў, і ўрэшце ён прысьвяціў ім усё жыццё.

У 1925 г., прызначаны на пост сакратара для Паўночна-Ўсходняй Эўропы і Расеі, ён атрымаў у спадчыну ад папярэдніка, Ўолтэра Дэвідсана, невыканальную на першы погляд задачу. Рэгіён быў параўнаўча слаба кагэхізаваны, і са здабыццём незалежнасці ад Расеі сталася надзённаю патрэба ў Бібліі на разнастайных балціх, вугра-фінскіх ды славянскіх мовах. Ўайзманавым абавязкам было зрабіць Святое Пісьмо даступным гэтым народам. Ён таксама мусіў адказаць на шматлікія запыты, часам дзіўныя — ад запыту пра магчымасць перасылкі расейскай Бібліі шрыфтам Брайля для сыяпага чыгача ў Маскве да прапановы ўкраінскага каналца, які «мроіў і сьніў, як снапы жыгта падалі з неба і прыціскалі яго да зямлі», і патрабаваў надрукаваць апісаньне гэтых мрояў на ўсіх мовах ды разаслаць народам усяго сьвету³.

Ўайзману было даручана дасьледаваць патрэбу ў Бібліі на мове, даволі цьмянай для Захаду — беларускай («*Вуелогуссиян ог White Russian*»)⁴, а зрабіўшы гэта, пачаць разьвязваць складаньня, каб не сказаць далікатна, праблемы перакладу і публікацыі.

Сапраўды, духоўнай літаратуры катастрафічна бракавала. Асабліва гэта датычыць Бібліі ў роднай мове, бо прамінула прынамсі два з паловай стагодзьдзі з часу, калі біблейныя тэксты друкаваліся па-беларуску. Вядома ж, кнігі Бібліі на царкоўнаславянскай і старабеларускай мовах хадзілі ў рукапісах з XV ст., а тэксты, надрукаваныя Францішкам Скарынам (1517–1519 і 1525)⁵, Васілём Цяпінскім (1570–1580)⁶, і «Вучыцельнае Эвангелье» (1616)⁷ у свой час былі вельмі папулярныя. Але заняпад беларускае мовы пад польскім і расейскім уціскам, а таксама зьнішчэньне ці страгата многіх даўнейшых выданьняў фактычна пакінулі беларускі народ на пачатку XX ст. безь Святога Пісьма на ўласнай мове.

Ўайзман пасыла візыту ў Вільню ззначыў: «Беларусы — адзін зь першых народаў, якія надрукавалі Святое Пісьмо на сваёй мове. Гэта было ў 1517 г., за восем гадоў да першага друкаванага вы-

Гай ПІКАРДА

НЯБЕСНАЕ ПОЛЫМЯ

*Досьлед пачаткаў беларускага перакладу
Новага Запавету і Псалмаў (1931)*

У Беларусі палае пажар, які можа стаць зьнішчальным; давайце патушым гэты д'ябальскі агонь нябесным полымем Госпада нашага Ісуса. Дамо беларускаму народу Новы Запавет і Псалмы па-беларуску!

Пастар С. Лёна, 1927

Пяць год таму, 14 жніўня 1970 г., у Леамінстэры, Хэрфардшыр, памёр адстаўны службовец Брытанскага і Замежнага Біблейнага Таварыства Ўільфрыд Джэймс Ўайзман. На працягу 11 год ён служыў сакратаром Таварыства ў Паўночна-Ўсходняй Эўропе: перш у Рызе, потым у Гэльсынкі, а затым 21 год сакратаром у Расеі. Дзякуючы клопам удавы Ўайзмана, яго старанна захаваныя архівы зусім нядаўна былі перададзеныя бібліягэцы Таварыства ў Лёндане. З дапамогаю згаданых дакумэнтаў ды іншых запісаў Таварыства, што захоўваюцца ў сядзібе, і сталася магчымым зьяўленьне гэтага дасьледаваньня¹.

Ўайзман нарадзіўся ў 1891 г. і рос у Валі (Ўэльсе). Яшчэ дзіцём ён вывучыў і палюбіў валійскую мову². Пэўна, гэта перадвызна-

даньня па-ангельску. Можна ўявіць, кім беларусы былі б цяпер, калі б перасьлед і ўціск з боку езуітаў у XVI ст. і далейшы прыгнёт не прывялі народ да заняпаду, у якім ён застаецца дагэтуль. Ступень непісьменнасьці вельмі высокая, але дакладныя лічбы недаступныя. Іхныя прадкі мелі Біблію чатыры стагодзьдзі таму, а засталася яе толькі два асобнікі. З забаронай і зьнішчэньнем Бібліі пачалі згасаць сьвятло і надзея»⁸.

Звычайнае пасьпешнае абвінавачваньне езуітаў было крыху несправядлівым. І каталіцы, і праваслаўныя духоўныя ўлады, як ужо ўзгадвалася, удзельнічалі ў выданьні Эвангельляў і Псалмаў па-старабеларуску. Існуе пераканаўчае сьведчаньне, што Скарына, на чые працы спасылаецца Ўайцман, быў каталіцкага вызнаньня⁹. Таксама пратэстанты, калі не лічыць Цяпінскага, ня надта займаліся выданьнем біблейнай і іншай літаратуры на роднай мове. Зараз вядома, што ў пазьнейшыя часы першыя крокі да падтрымкі беларускай мовы ў царкве і ў рэлігійным друку рабілі каталіцы герархі, такія, як біскуп Альбін Сымон (1841–1918), арцыбіскуп Эдвард Роп (1851–1939) і біскуп Сьцяпан Данішэвіч (1836–1913)¹⁰. Апошні даў свой дазвол на выданьне (у Санкт-Пецярбурзе ў 1914 г.) цікавага невялікага перакладу скарачонай *Бібліі для бедных* І. Шустэрска пад назвай «Кароткая Гісторыя Святага», якая была перавыдадзена ў Вільні ў 1917 г.¹¹ Пасьля Першай сьветнай вайны каталіцкі сьвятар зь Дзядзінкі Ільдэфонс Бобіч (1890–1943) надрукаваў у 1922 г. па-беларуску «Навукі і Эвангельлі для чытаньня падчас імшы ў нядзелі і сьвяты».

Падзеньне Расейскай імперыі ў 1917 г. і зьўленьне на землях колішніх заходніх царскіх валоданьняў незалежных дзяржаваў — Польшчы, Латвіі, Летувы і Эстоніі — адчыніла браму для вялікай колькасьці пратэстанцкіх місіянераў зь Нямецчыны, Ангельшчыны ды Злучаных Штатаў. Яны прыязджалі, шчыра маючы на мэце эвангелізаваць тых, каго лютаранскі пастар зь Вільні С. Лёпа апісваў як «бедны, сьляпы беларускі народ, які зараз на памылковым шляху»¹². У Беларусі было шмат неадукаванасьці, якая ішла поруч з адчуваньнем сацыяльнай несправядлівасьці і нацыя-

нальнага прыгнёту. Суседнія народы пешыліся пладамі зямельнай рэформы і нацыянальнай незалежнасьці, у той час як палітычная кан'юнктура і Рыжская дамова (1921) пазбавіла народ Заходняй Беларусі спадзяваньняў на самаўрадаваньне, а ягонныя лідары адчувалі сябе падманутымі. Больш за тое, за мяжой панавала думка, што беларуская мове не дачакацца спахуваньня ад традыцыйных канфэсіяў. «Няма ніякае надзеі, — пісаў беларускі выкладчык з Латвіі, — што ў бліжэйшай будучыні беларусы здолеюць выдаць Біблію ўласнымі сродкамі, бо беларускае права слаўнае і каталіцкае сьвятарства, змагаючыся паміж сабой за ўплыў на беларусаў, ужо прызвычалася шукаць падтрымкі ў суседніх народаў: праваслаўныя — у расейцаў, каталікі — у палякаў; а што да іхняй нацыянальнасьці, дык бальшыня сьвятарства нават не беларусы. Беларускае ж духавенства яшчэ ня мае даволі сродкаў, каб ажыццявіць такую вялікую публікацыю»¹³.

Яшчэ больш непасрэдная і небясьпечная пагроза духоўнаму дабрабыту беларускага сялянства была дакладна вызначаная Эмілем Зузэмліем (Emil Susemihl)¹⁴: «На жаль, 15 мільёнаў беларусаў дагэтуль ня маюць хрысьціянскіх кніжак на сваёй мове. Без хрысьціянскай літаратуры яны застаюцца ў небажальнае стаць ахвярамі антыцаркоўнай, агэзістычнай прапаганды бальшавікоў. Бальшавізацыя беларусаў штодзень прагрэсуе, асабліва сярод моладзі»¹⁵.

Дык жа зусім нядзіўным выглядаў усё большы посьпех замежных эвангельскіх місіяў сярод спустошанага духоўна беларускага насельніцтва. Карэспандэнт лёнданскай газэты «Times» пасьля паездкі ў Заходнюю Беларусь у 1926 г. заўважаў: «Тысячы сялянаў адварочваюцца ад традыцыйных службаў Рускай Праваслаўнай Царквы і праводзяць сустрэчы эвангельскага кшталту, падобна як у Вялікай Брытаніі і Амэрыцы ў апошнія паўстагодзьдзя. Вельмі папулярныя гімны абуджэньня: паслухаўшы тону ка мэртона, усё сабраньне яднаецца ў зладжаным сьпеве. Падобныя служэньні «веручых» (так гэтых людзей тут называюць) такія папулярныя, што ў адной зь вёсак, дзе я зьвяртаўся да вялікага сходу, прыходзкая парква амаль пустая»¹⁶.

Мэтадыцкі місыянар, пішучы зь Вільні двума гадамі пазьней, сьведчыць пра пашырэнне прагэстанцкіх місыяў у рэгіёне: «Дут ёсьць таксама лютаране, рэфармаваныя эвангелісты ці кальвіністы, мэтадысты, баптысты і некалькі плыняў руху сьвятасьці, уключна з прэміліярыстамі»¹⁷. Баптысты, як вядома, актыўна дзейнічалі ў Расейскай імперыі задоўга да рэвалюцыі. Яны заснавалі ў Лодзі сьдзібу сваёй польскай місыі пад кіраўніцтвам Грэгары. Аднаму зь іхных найбольш каштоўных беларускіх памочнікаў было накіравана адыграць вядучую ролю ў перакладзе Новага Запавету на беларускую мову.

Лукаш Дзекуць-Малей (1888–1955)¹⁸, родам са Слонімскага павету, стаў баптыстам у 1910 г.¹⁹ Атрымаўшы настаўніцкую адукацыю і праслухаўшы двухгадовыя біблійныя курсы ў Санкт-Пецярбурзе, ён быў добра падрыхтаваны дапамагаць замежным аднаверцам у іхняй місійнай працы. Ужо ў 1920 г. ён супрацоўнічаў з Грэгары, паставіўшы сваё пярэ на службу баптысцкай царквы. Ён пісаў: «Я пераклаў некалькі брашураў, надрукаваных выдавецтвам «Компас» у Лодзі. З 1920 па 1924... я сам пераклаў 17 кніжак з польскай ды расейскай на беларускую мову»²⁰. Ён імкнуўся да выданьня «поўнай Бібліі па-беларуску, даступнай сваім коштам беднаму беларускаму народу, панішчанаму вайной»²¹. Вядома, беларускі патрыёт, ён асталіваўся ў Берасьці і неўзабаве стаў баптысцкім сьвятаром.

Амэрыканскія мэтадысты, чыя польская місыя разьмяшчалася ў Варшаве, таксама ўсё больш актыўна служылі сярод беларускага насельніцтва і мелі адыграць значную ролю ў публікацыі беларускага Новага Запавету. Адным зь першых іхніх сьвятароў быў пастар швэдзкага паходжаньня Джон Віг²², які ў 1925 г. прыехаў у Беларусь праз Рыгу. Ён асабліва чынна займаўся стварэньнем школ і інтэрнатаў для беларускіх студэнтаў у Вільні, Радзівілаўшчыне і Слоніме. Мэтадысты, як і баптысты, хутка ацанілі важнасць беларускай мовы для ўплыву на мясцовае насельніцтва і ў 1925 г. надрукавалі па-беларуску брашуру пад назовам «Галоў-

ныя Асновы Мэтадызму», дзе абгрунтоўваліся асноўныя прызначэньні мэтадысцкай царквы²³.

Брытанскае і Замежнае Біблійнае Таварыства актыўна працавала ў Расейскай імперыі з пачатку XIX ст. У 1838 г. яно выдала расейскую Біблію, а ў 1887 г. — украінскую. Калі ў 1920 г. было дазволена распаўсюджваць Біблію ў Польшчы, Таварыства пачало раздаваць расейскія тэксты беларускаму насельніцтву Віленшчыны, а таксама балтыйскіх дзяржаваў. Градышчыйна эвангеліска праца Таварыства вялася вельмі асьцярожна. Дзе магчыма, яно імкнулася супрацоўнічаць у распаўсюджваньні Сьвятога Пісьма зь мясцовымі царквамі, у тым ліку і з праваслаўнаю. З другога боку, яно ахвотна забясьпечвала сродкамі і Бібліямі кожную эвангеліскую місыю, якая шукала дапамогі Таварыства. Каб тэрытарыяльная структура Таварыства адпавядала новай палітычнай сытуацыі ва Ўсходняй Эўропе, тэрыгорыяй Польшчы пачало апекавацца Цэнтральна-Эўрапейскае агенцтва пад кіраўніцтвам тамтэйшага сакратара, польскага прагэстанта Аляксандра Энгельска, прызначанага ў 1920 г. Балтыйскія краіны, Фінляндыя і Савецкі Саюз былі ахопленыя агенствам Паўночна-Ўсходняй Эўропы і Расеі зь сьдзібай спачатку ў Рызе, а з 1926 г. — у Гэльсынкі. Існаваньне беларускай мовы і неабходнасьць выданьня беларускай Бібліі непазьбежна прыцягнулі ўвагу Выдавецкага камітэту Таварыства ў Лёндане дзякуючы намаганьням гэтых двух агенцтваў.

Напрыканцы 1924 г. у Таварыства зь Вільні і Варшавы паступіла прапанова перакласці Біблію на беларускую мову. Дэвідсан, прадстаўнік Таварыства ў Рызе, паведамаў, што зь ім шукаў кантакту сп. Васілеўскі «для перадачы пэўнай інфармацыі»²⁴. На гэтым, здаецца, справа сьцішылася, бо пра беларускую мову больш нічога не было чуваць аж да сьнежня 1925 г. Тым часам Ўайзман зьмяняў Дэвідсана на пасадзе сакратара агенцтва, і менавіта ён паведамаў Выдавецкаму камітэту ў Лёндане, што «мэтадысцкі сьвятар, які ехаў у Вільню з Рыгі, папрасіў у нас беларускіх Новага Запаветаў, але мы забясьпечылі яго русінскім (Ruthenian)²⁵,

бо ён спадзяваўся знайсці там і беларускія выразы»²⁶. Падаецца верагодным, што гэта быў ня хто іншы, як пастар Джон Віт з Амэрыканскай Мэтадыскай Эпіскапальнай Царквы (Поўдзень), які год таму заснаваў місыю сярод беларусаў. Віт адказваў за даражынную працу Мэтадыскай Эпіскапальнай Царквы сярод дзяцей у Рызе і ўзначальваў яе пад кіраўніцтвам біскупа Дарлінгтана. Падобна на тое, што ён кантактаваў з энэргічнай і адметнай беларускай меншасцю ў Латвіі. У кожным разе, да 1926 г. Віт цалкам прысьвяціў сябе працы сярод беларусаў.

Уайзман выказаў перад лёнданскім камітэтам сумнеў, ці зьяўляецца беларуская мова цалкам літаратурнаю, ці гэта дыялект, і ці сапраўды неабходны ў такім разе пераклад Бібліі²⁷. Пасля службы ў Турцыі, Грэцыі і Альбаніі яму было адразу цяжка ацаніць усе тонкасьці справы. Пасля ягонага крыху прахалоднага рапарту камітэт атрымаў зварот ад Эдмунда Зюзэмлія, у часы Расейскай імперыі — настаўніка, які называў сябе «арганізатарам беларускага царкоўнага руху» ў Каралюўцы (Кёнігсбэргу). Гэты дакумэнт, датаваны 15 сьнежня 1925 г., дайшоў да Таварыства прыз мясцовага брытанскага віцэ-консула і выкладзены ў моцных выказах. Відавочна вельмі заклапочаны наступам бальшавіцкай ідэалёгіі, аўтар скіраваў свае таленты на пераклад шэрагу царкоўных кніжак на беларускую мову, якія ён ня змог выдаць з-за недахопу сродкаў. Прадчуваючы цяжкасьці, якія чакаюць друкаваньне поўнай Бібліі, ён заўважае: «Мы павінны задаволіцца, прынамсі на цяперашні час, выданьнем скарачонай Бібліі (Biblia rauregium)»²⁸, ідэю якой ён пераняў у каталіцкага выданьня 1914 г., паўторанага ў 1917 г.

Напачатку Таварыства, прызірлівае пасля Уайзманаваў сумневаў²⁹, крыху вагалася наконт статусу беларускае мовы, і выдавецкі супэрінтэндант д-р Робэрт Кільгур адказаў Зюзэмлію, што Таварыства ня можа ні пры якіх акалічнасьцях разглядаць выданьне скарачонай Бібліі³⁰. Капі што мусіць быць надрукавана, дык гэта «поўныя кнігі Бібліі, напрыклад, поўнае Эвангелье». Ён, аднак, дадаў: «Мне казалі, што, маўляў, кожны беларус, які можа

чытаць, здолее зразумець Пісаньне, надрукаванае ў Расеі»³¹. Гэты стрыманы адказ, напэўна, аслабіў энтузіязм пана Зюзэмлія, і, на жаль, ён не разьвіў свае ініцыятывы.

Праз тьднёў сем у Таварыства з дапамогаю Эдмунда Чэмбэрса, супэрінтэнданта Мэтадыскай царквы ў Польшчы, прыйшоў другі зварот. Гэта была пэтыцыя ад 10 сакавіка 1926 г. зь Вільні, падпісаная шэрагам выбітных беларускіх дзеячаў. Зьмест прыкладна такі: «Мы, ніжэйпадпісаныя, прадстаўнікі беларускага народу, хочам прыцягнуць вашу ўвагу да вялікай і пільнай парэбы нашага народу займаць Сьвятое Пісаньне на роднай мове... У Польшчы і Расеі беларусаў налічваецца 12 мільёнаў душаў. Сярод іх запалала жаданьне спазнаць Адкрыццё Эвангелья. Таму мы просім Брытанскае і Замежнае Біблійнае Таварыства ўзяцца за гэтую вялікую працу — пераклад поўнай Бібліі на беларускую мову»³². У пэтыцыі засьведчаны новы цікавы факт: Чатыры Эвангельлі Новага Завету былі ўжо перакладзеныя, але працу спыніў недахоп сродкаў. Як можна разабрацца з подпісаў³³, аўтары пэтыцыі былі мэтадыстамі ды іхнымі спачувальнікамі са Слоніму і Радашковічаў. Сярод іх былі паэт Гальяш Леўчык-Ляўковіч (1880–1944)³⁴, былы рэдактар літаратурнай газэты «Наша Ніва» Аляксей³⁵ Уласаў (1874–1941)³⁶, у той час сябра польскага сэнату ад беларускіх нацыяналістаў³⁷, і Ф. Стэцкевіч, дырэктар беларускай гімназіі ў Радашковічах. Подпісаў прафэсара і рэдактара, пастаўленых пад зваротам, на жаль, не ўдалося расчытаць. Несумненна, пастар Віт меў нейкае дачыньне да складаньня гэтае пэтыцыі. Увосень 1924 г. мэтадысты адчынілі інтэрнат для хлопчыкаў «пры беларускай гімназіі ў Радашковічах, у адказ на запыт, зроблены дэлегацыяй беларусаў.. Увосень 1925 г. быў адчынены другі інтэрнат для дзяўчатак, а пазьней Вільня стала цэнтрам працы для беларусаў»³⁸. Відавочна, мэтадыскае школа для беларусаў мусіла мець беларускую Біблію. Пры недахопе сродкаў што было больш лягічна, чым зьварнуцца да Таварыства, у якога хапала рэсурсаў фінансаваць выданьне Бібліі на такіх рэдкіх мовах, як чуваска-чараміская, башкірская, вацзякая і якуцка-цюркская?

Адчуваецца палітычная накіраванасць стаўлення некаторых беларускіх дзеячў да эвангельскай працы, якая магла б стварыць трэцюю, альтэрнатыўную царкву, ня «рускай» і ня «польскай» веры, але беларускую і прагэстанцкую. Менш чым праз два тыдні пасля влечскай пэтыцыі ў лэнданскае Таварыства прыйшоў яшчэ адзін зварот, на гэты раз з Рыгі, ад управы Таварыства Беларускіх Настаўнікаў у Латвіі. Гэты зварот ад 27 сакавіка 1926 г. заклікае рыскае агенцтва Брытанскага Біблійнага Таварыства «перадусім парупіцца аб духоўных пагрэбах беларускага народу і... выдаць для яго Біблію па-беларуску». Пасля амаль рытуальнага ўзгадваньня Бібліі Францішка Скарыны і царскага прыгнёту беларускае мовы аўтары звароту крытыкуюць прапольскія і прарасейскія ўхілы каталіцкай і праваслаўнай цэркваў ды просяць Біблійнае Таварыства «надрукаваць Біблію для беларусаў у іхняй роднай мове»³⁹. Аўтарамі гэтага звароту былі ня хто іншыя, як нястомны барацьбіт за беларускую незалежнасьць палкоўнік Кастусь Езавітаў (1894–1945)⁴⁰ і ня менш вядомы сакратар Таварыства Беларускіх Настаўнікаў у Латвіі С. Красьневіч.

Рэакцыя Брытанскага Біблійнага Таварыства на гэтыя звароты была даволі асьцярожная. Яшчэ ў сьнежні 1925 г. Ёйзман, які толькі што прыехаў у Рыгу, выказаў сумневы наконт таго, ці зьяўляецца беларуская мова сапраўды моваю: «Ёсьць адрозьненне ад расейскай у вымаўленьні ды крыху розьняцца пэўныя словы, так што гэта сапраўды толькі дыялект». Ён, аднак, дадаў, што мэталысцкі сьвятар, які прыехаў у Вільню, «хоць і ведаў расейскую... скажаў мне, што беларуская мова зусім інакшая і што яму спатрэбіцца некалькі месяцаў, каб авалодаць ёю»⁴¹.

Асьцярожную цікавасьць выклікаў зварот з зусім нечаканага боку. У чэрвені 1926 г., неўзабаве пасля хвалі зваротаў з Кёнігсбэргу, Вільні і Рыгі, слаўты і паважаны перакладнік і эвангеліст Ф.В. Кінгстан, які лчыўся старым сябрам і памочнікам кіраўніка баптыскай місьі і выдавецтва ў Лодзі Грэгары, напісаў, а затым завітаў у сядзібу Таварыства ў лэнданскім Біблійным Доме. З сабой ён прывёз нядаўна надрукаванае па-беларуску Эвангельле

паводле Лукі, а таксама вестку, што ўжо надрукавана Эвангельле паводле Яна і ёсьць пляны друкаваць увесь Новы Запавет. «Ягонае наведваньне Польшчы і тыя звесткі, якія ён атрымаў ад шматлікіх сяброў на кантынэнце, сьведчаць аб неабходнасьці выдаць Новы Запавет на гэтай асобнай мове» (г. зн. беларускай). З гутаркі Кінгстана з выдавецкім суперінтэндантам Таварыства д-рам Робэртам Кільгурам вынікае, што нейкі беларускі студэнт у Вільні поруч зь некалькімі прафэсарамі і навукоўцамі праглядаў ранейшыя пераклады Бібліі, перадусім скарынаўскі з Унівэрсытэцкай бібліятэкі ў Вільні, «абсучасьніваючы артаграфію і словаўжываньне»⁴².

Фактычна гэтая праца пачалася ўжо ў 1920 г. і заангажавала багата выбітных асобаў. Яе натхняльнікам напачатку быў Лукаш Дзекуць-Малей, баптысцкі прапаганднік зь Берасьця, які ў 1920–1924 гг., апрача перакладу эвангельскіх брашураў, узяўся за пераклад чатырох Эвангельляў на сваю родную мову. Хоць ён і быў трохі навукоўцам, нават казаў, што ведае «крыху грэцкую»⁴³, усё ж галоўны цяжар праверкі і вычыткі перакладаў лёг ні на каго іншага, як на выдатнага беларускага дзяржаўнага дзеяча і літаратара Антона Навіну-Луцкевіча. Гэты адданы патрыёт быў адной зь вядучых і, пэўна ж, найбольш цікавых постацяў беларускага нацыянальнага адраджэньня⁴⁴.

Антон Луцкевіч быў сынам беларускага шляхціча Івана Баяслава Луцкевіча гербу Навіна⁴⁵, былога капітана расейскага імперскага войска, і Зоф'і з Лычкоўскіх. Ён нарадзіўся 18 студзеня 1884 г. у Шаўлях Ковенскай губэрні і быў ахрышчаны ў рыма-каталіцкай царкве. Пасля заканчэньня клясычнай гімназіі ў Менску ён і ягоны брат Іван Луцкевіч (1881–1919) навучаліся ў Санкт-Пецярбурзе, дзе былі звязаныя зь беларускім студэнткім гуртком прафэсара Браніслава Эпімаха-Шышлы (1859–1934)⁴⁶. Таму 1902 г. браты сталі сузаснавальнікамі першай беларускай палітычнай партыі — Беларускай Сацыялістычнай Грамады. Браты Луцкевічы таксама ўдзельнічалі ў выданьні першае беларускае газэты «Наша Ніва» (1906–1914)⁴⁷, дзейнасьці выдавецтваў «Мала-

дая Беларусь»⁴⁸ і «Загляне сонца і ў наша ваконца». Падчас першае сусветнае вайны Антон Луцкевіч быў адным з галоўных у арганізацыі Рады БНР, якая 25 сакавіка 1918 г. абвешціла Беларусь незалежнаю суверэннаю дзяржаваю⁴⁹. Ён двойчы (у 1918 і 1920 гг.) быў прэм'ер-міністрам гэтае рэспублікі з нешчаслівым лёсам, а ягоныя намаганні здабыць міжнароднае прызнанне сваёй краіне на Парыскай мірнай канферэнцыі (1919)⁵⁰ былі ўрэшце змарнаваны польскімі і расейскімі тэрытарыяльнымі прэтэнзіямі. Пасля падзелу Беларусі згодна з Рыскай дамовай (1921) Луцкевіч усімі сіламі здыяйсняў прыныцц, які запаведваў і сваім вучням незадоўга да арышту ў 1940 г.: «Будзьце верныя нашай школе, рабіцеся настаўнікамі!»⁵¹ У міжваенны час ён, як старшыня Беларускага Навуковага Таварыства і кіраўнік гістарычнага аддзелу Беларускай гімназіі ў Вільні, пасвячаў усё сваё жыццё і энэргію на ўмацаванне беларускага школьніцтва і адукацыі.

Адукаваны, добры і любасны чалавек, ён працягваў пісаць у многія навуковыя выданні⁵². Ня быў вядомы як царкоўны дзеяч; намінальна каталік, ён шмат кантактаваў з прыватнаўнымі, але ўсё ж, калі ён наагул меў схільнасць да пэўнай канфэсіі, дык хутчэй гэта быў пратэстантызм, у рэчышчы якога быў узгаданы ягоны сын Юры⁵³. У 1940 г. Антон Луцкевіч быў арыштаваны і амаль адразу па прыходзе савецкіх уладаў у Вільню дэпартаваны.

Дзякуючы сваёй клясычнай адукацыі і несумненным літаратурным талентам менавіта Луцкевіч стаў тым чалавекам, які вычтваў, выпраўляў і даводзіў да ладу пераклады Дзекуць-Малея амаль з самага пачатку працы. Ягонае веданне грэцкае мовы дазваляла яму параўноўваць пераклад з крыніцамі. Аднак былі, відаць, і іншыя, заагнажаныя ў працу ад пачатку. Так, спадарыня Розэнбэрг, віленская габрайка, незадоўга да сьмерці ў 1926 г. зрабіла варыянт перакладу Псальмаў на беларускую мову. Гэтак-сама, як паведамляў Уайзман, «адзін зь лідараў беларускай супольнасці ў Рызе... працаваў над перакладам Эвангельля паводле Яна»⁵⁴.

Інфармацыю пра дзейнасць багыццкага выдавецтва «Компас» Уайзману перадаў у Рызе доктар Кільгур. Таварыства зрабі-

ла закрыты запят наконт ініцыятывы спадара Кінгстана. Адказ быў абнадзейваючы. Кінгстан кіраваў вельмі аўтарытэтным Інстытутам перакладаў і Акадэміяй моваў у Лёндане супольна з высокакваліфікаваным сэрбскім выкладчыкам В.Петравічам. Зрэшты, ягоныя рэлігійныя перакананні ўскладзілі сітуацыю, але пра яго казалі, што хоць ён і «абмежаваны і нецяплімы ў сваіх поглядах на братэрства ў таямніцы Вячэры нашага Госпада, але тым ня менш вельмі шчыры і вялікадушны ў імкненні дапамагчы страганёнаму сьвету»⁵⁵.

Тым часам у Рызе Уайзман таксама дазнаўся аб працы выдавецтва «Компас» і ўжо скантактаваўся з сакратаром Біблійнага Таварыства для Польшчы Аляксандрам Энгольцам, каб даведацца пра магчымасьць перадруку Таварыствам біблійных публікацыяў выдавецтва. Ён усё больш цікавіўся відочным палітычным значэньнем праекту, і, як будзе відаць, з добрымі намерамі. «Чым больш я паглыбляюся ў беларускае пытаньне, тым больш прыходзіцца разважаць пра яго палітычны аспект. Мы павінны быць вельмі абачлівыя»⁵⁶.

У 1926 г. Таварыства зрабіла для беларускага Эвангельля не нашмат больш, хоць выдавецтва «Компас» у Лодзі надрукавала яшчэ два Эвангельлі, паводле Мацьвея і Яна, перакладзеныя Дзекуць-Малеем, выпраўленыя і даведзеныя да ладу Луцкевічам. У першую чаргу Таварыства было зацікаўлена як мага больш даведацца пра беларускую мову і, у прыватнасці, праверыць якасьць перакладу выдавецтва «Компас» у аўтарытэтных і незалежных установах. У ліпені 1926 г. да прафэсара ўкраінскай гісторыі Бра-тыслаўскага ўнівэрсытэту Яўгена Пэрфэцкага і да «аднаго зь лідараў» беларускай супольнасці ў Вільні былі зроблены адпаведныя запыты. Ізноў паступілі абнадзейваючыя водгукі: прафэсар Пэрфэцкі палічыў, што беларускае Эвангельле паводле Лукі падрыхтавана вельмі адказна.

15 лістапада 1926 г. у сувязі з гэтаю працаю гучыць новае імя, досыць вядомае ў сфэры англа-беларускіх дачыненняў. Аляксандар МакКальюм Скот (1874—1928)⁵⁷, адвакат зь Мідл Тэмпл,

былы парламэнтар ад лібэральнай партыі з Брыджтана, Глязга, і пэўны час асабісты парламэнцкі сакратар самога Ёінстана Чорчыля, быў кааптаваны ў выдавецкі падкамітэт Брытанскага і Замяжна Біблійнага Таварыства. Няцяжка зразумець прычыны гэтага прызначэньня: у сувязі зь дзейнасьцю Таварыства вакол выданьня беларускага Эвангельля ўзьнікла далікатная праблема палітычнага характару. МакКальюм Скот, якога «Гаймс» апісвала як «энэргічнага шатляндца, які мае жарсьць да палітыкі і вандровак па Паўночнай Эўропе»⁵⁸, напісаў колькі кніг на адпаведную тэму, у тым ліку пад назовам «Beyond the Baltic» («Над Балтыкай»), якая была надрукаваная ў папярэднім годзе і дзе цэлы разьдзел прысьвячаўся спачувальнаму абмеркаваньню беларускага пытаньня⁵⁹.

Больш за тое, ён быў асабіста знаёмы зь двума беларускімі нацыянальнымі лідарамі — Кляўдыюшам Дуж-Душэўскім і Вацлавам Ластоўскім (1883–1938), зь якімі ўпершыню пабачыўся ў Летуве. Гэты чалавек стаўся для Таварыства неацэнным кансультантам у беларускіх справах. Ёаызман, калі пачуў пра ягонае прызначэньне, адразу запытаўся: «Ці ня ёсьць спадар А. МакКальюм Скот, які нядаўна ўвайшоў у выдавецкі падкамітэт, аўтарам кнігі «Над Балтыкай»? Калі гэта так, ён зможа даць нам вычарпальныя звесткі пра беларусаў»⁶⁰.

Д-р Кільгур не марнаваў часу і ўжо 29 сьнежня напісаў МакКальюму Скоту накіонт усё вастраэйшага беларускага пытаньня. Адказ МакКальюма Скота сьведчыць пра ягоную інфармаванаць і рэалістычны падыход да праблемы, а паколькі аўтар — выдатны палітык, дык варта адказ працытаваць цалкам.

«Я сам, — піша ён, — не разумею беларускае (White Russian), альбо русінскае (Ruthenian), мовы, але я шмат пра яе чуў, калі быў у Летуве.

Беларусы самі горача пацьвярджаюць, што гэта асобная мова, і пераклад Эвангельля паводле Лукі, які вы даслалі мне, адрозьніваецца ад расейскай мовы гэтаксама, як шатляндзкая розьніца ад сучаснай ангельскай. Маю ўражаньне, што беларуская мова

ўсё яшчэ знаходзіцца ў працэсе станаўленьня. Мова гэтага цалкам сьлянская, і дзеля перадачы сучасных паняццяў шмат словаў у ёй было ўтворана ці запазычана. Тое самае можна сказаць пра кожную мову, на якой да нядаўняга часу практычна не было літаратуры.

Існуе шмат дыялектаў беларускае мовы, бо яе носьбіты жылі ў Расеі, Летуве, Польшчы і Чэхаславаччыне. Магу сабе ўявіць, што і цяпер будзе надта шмат палітыкі вакол пытаньня, які дыялект павінен быць галоўны і якія версіі перакладу маюць цыркуляваць у розных краінах. Ня думаю, што варыянт, надрукаваны ў Польшчы, атрымае дазвол на распаўсюджваньне ў Летуве.

Мне казалі, што першую друкаваную беларускаю кнігаю быў пераклад Бібліі доктара Францішка Скарыны «са слаўнага гораду Полацку», выдадзены ў Празе ў 1517–1525 гг.⁶¹. Магчыма, вы маеце яе асобнік ці можаце зірнуць на яе.

Я падаў поўнае апісаньне Беларусі ў сваёй кнізе «Над Балтыкай» і зьмясьціў там мапу. Безумоўна, я магу, калі вы жадаеце, зьвесці вас зь людзьмі, якія размаўляюць гэтай моваю»⁶².

Папярэджаньні МакКальюма Скота накіонт магчымага палітычнага рэха былі зразумелыя Ёаызману, які ўжо асыярожна праз Алэксандра Энгольца ўзяўся за справу на афіцыйным узроўні з польскімі ўладамі ў Варшаве. Ужо ў студзені 1927 г. ён змог адправіць у Лёндан справаздачу пра намаганьні Энгольца у гэтым кірунку. «Накіонт беларускага Эвангельля я ўжо бываў у некалькіх дэпартамэнтах, і нарэшце мяне прыняў міністар культуры і вызнаньняў, да якога я прыйшоў з айцом Карпэнтэрам. Сёньня міністар запэўніў нас, што ён ня мае нічога супраць нашага выданьня Сьвятога Пісьма па-беларуску»⁶³.

Узброены афіцыйным нілі obstat⁶⁴ ад польскіх уладаў для беларускага Новага Запавету, Ёаызман пачуўся трохі вальнейшы ў фармуляваньні палітычных ускладненьняў: «Беларускае пытаньне заўсёды мела ў гэтых рэгіёнах палітычнае гучаньне, бо гут, за межамі Расеі, заўсёды жадалі мець уласную рэспубліку кішталту маленякіх балціх. Ведаючы, што ў іхных мэтах хаваецца шмат

паліткі, мы дзейнічалі асыярожна, бо не жадаем, каб пра БЗБТ думалі, што яно падтрымлівае справу больш палітычную, чым духоўную. Беларусы налічваецца каля 12.000.000, і большыня іх жыве у Беларускай Савецкай Рэспубліцы, што мяжуе з Польшчай. З тых жа, якія жывуць за межамі Саветаў, большыня знаходзіцца ў Польшчы, і мы атрымалі пацверджаньне, што міністар культуры не прырэчыць выданьню намі беларускага Святога Пісьма. Польшча заўсёды пільна сочыць за падзеламі ў Беларусі; астатнія маленькія рэспублікі на поўначы ня будуць аспрэчваць нашу працу з гэтану гаворкаю. На поўначы Польшчы вялікая патрэба ў гэтай мове. Вымаўленьне адрозьніваецца ад расейскага, а расейцы кажучь пра гэтую гаворку, што гэта «очень прохो по-русски». Але за яе просяць так шмат беларусаў, што, я думаю, мы можам папрабаваць выдаць Эвангелье»⁶⁵.

На карысьць Біблійнага Таварыства кажа і тое, што, ігнаруючы разнастайныя палітычныя перашкоды распаўсюджваньню Эвангелья, яно вырашыла ажыццявіць пляны адносна беларускага Новага Запавету. Ужо 7 студзеня 1927 г., г. зн. да атрыманьня пацверджаньня аб згодзе польскіх уладаў, выдавецкі камітэт значаў: «Мы глыбока зацікаўлены ў выданьні варыянту на гэтай мове»⁶⁶. Аднаводна быў наладжаны кантакт з прадстаўніком выдавецтва «Компас» у Лёндане, спадаром Кінгстанам. У звароце да яго зазначалася: «Ёсьць беларусы ў Канадзе, і, я думаю, было б добра атрымаць ад вас трохі, скажам, 100 асобнікаў [Эвангельля паводле] Святога Яна, каб паслаць зацікаўленым у Божай працы сярод людзей, якія размаўляюць на гэтай мове»⁶⁷. Мэтаю гэтага, вядома, было «праверыць» варыянт выдавецтва «Компас». Таварыства прадпісала Уайзману: «Калі вы ўбачыце, што ў такім варыянце сапраўды існуе патрэба і калі яго пацвердзіць тыя, хто можа меркаваць пра якасьць перакладу, тады мы зможам весці перамовы аб друку выданьня пад трыфам Біблійнага Таварыства»⁶⁸.

У канцы 1927 г. сярод беларускага насельніцтва надалей распаўсюджваліся Эвангельлі выдавецтва «Компас», перадусім дзя-

куючы намаганьням беларускіх працаўнікоў — такіх, як Дзекуць-Малей у Польшчы і Красьневіч у Латвіі. Але паваротны момант у гісторыі беларускага Новага Запавету адбыўся падчас запозьненага раптоўнага візыту Ёайзмана ў Вільню і Заходнюю Беларусь улетку 1928 г. Здаецца, гэтая падзея мела глыбокі ўплыў ня толькі на прадстаўніка Таварыства, але і на багата каго з мясцовых беларусаў, якія да сёньня памятаюць пра той прыезд. У справаздачы доктару Рытсану Ёайзман зазначае, што «пасля колькіх дзён мне стала абсалютна зразумела, што гэтыя людзі былі вельмі шчырыя»⁶⁹. Асабліва ён быў уражаны сьведчаньнем замежных місыянэраў, найбольш мэтадысцкага пастара Віта і лютаранскага пастара Лёгэ аб пільнай патрэбе «прынамсі ў Новым Запавеце і Псалмах»⁷⁰, калі ня ў поўнай Бібліі. Ён таксама пасьпеў разам з Вітам пазнаёміцца з Антонам Луцкевічам і абмеркаваць перавыданьне чатырох Эвангельляў разам з астагняю часткаю Новага Запавету пад эгідай Брытанскага і Замежнага Біблійнага Таварыства. Паколькі баптысты пагадзіліся на ганарар у 200 даляраў за перакладчыцкую працу Дзекуць-Малей і Луцкевіча, Таварыству было даручана зрабіць прапанову Луцкевічу аб заканчэньні працы па тых самых коштах. Фігуравала сума каля 300 даляраў. Бо, як заўважаў Ёайзман: «Зараз гэтым людзям вельмі цяжка жыць, і аплата вельмі неабходная. Мала хто зь беларусаў мае патрэбную кваліфікацыю, каб выканаць гэтую працу, і будзе цалкам немагчыма знайсці каго-небудзь, бо наўрад ці хто ведае грэцкую мову. Спадар Луцкевіч перакладае з грэцкай, спадар Малей — са славянскай»⁷¹.

Раней Ёайзман ня быў упэўнены, што беларуская мова ня ёсьць варыянтам расейскае; зараз жа ягонья погляды радыкальна зьмяніліся. «Чуючы гэтую мову ў Вільні, можна зразумець, што паміж расейскаю і беларускаю вялікая розьніца, а калі чытаеш беларускія Эвангельлі, можна знайсці шмат нерасейскіх словаў. Расеец звычайна мяркуе, што беларуская мова — гэта «очень плохо по-русски», але гэта цалкам няслушна, бо розьніца значна большая. Відавочна, што гэта асобная гаворка. Гэтыя людзі трымаюцца

свайёй мовы нягледзячы на моцны супраціў, і ўпарта імкнуцца аддзяліцца і адмежавацца ад расейцаў і палякаў»⁷².

У лісьце да свайго Камітэту Ёўайман нагадаў, што хоць беларусы «былі аднымі зь першых, хто надрукаваў Сьвятое Пісьмо на ўласнай мове» у 1517 г., «пазьней прыгнёт давеў людзей да прыніжанага становішча, у якім яны знаходзяцца і зараз»⁷³. Як пацверджаньне свайм намаганьням, Ёўайман прыклаў да справы задачы «колькі натагак адносна доктара Францішка Скарыны, беларускага перакладніка пачатку XVI ст.»⁷⁴, і скончыў натагкі энэргічным заклікам: «Ці магу я зараз прасіць, каб дзеля гэтых 12.000.000 чалавек, якія жывуць у *Эўропе* (вылучана Ёўайманам. — *Г. П.*) і якія ня маюць Новага Запавету на роднай мове, Таварыства распачало выданьне Новага Запавету і Псальмаў? Ці трэба казаць, якім рычагом гэта можа паслужыць для ўздыму гэтых мільёнаў, якія ў папярэдня стагодзьдзі так заняпалі. Натуральна, яны самі ўсьведмяляюць, што культурна яны ніжэйшыя за суседнія нацыі, якія ў мінулыя стагодзьдзі мелі прывілей чытаць Слова Божае на роднай мове»⁷⁵. Сам палкоўнік Езавітаў ня змог бы бараніць справы беларускага народу ў больш палымяных выказах, чым гэты ангельскі чыноўнік.

Пастар С. Лёўэ, чый заклік быў далучаны да справаздачы Уайзмана, нібыта у захапленні прарочыў: «Гэта таксама і віна хрысьціянскага сьвету, што яшчэ няма Слова Божага па-беларуску. Хрыстос сказаў: «Агонь прыйшоў Я кінуць на зямлю, і як хацеў бы Я, каб ён ужо загарэўся!» (Лк. 12:49). Сярод беларускага народу паляе пажар, які можа стаць зьнішчальным; дык давайце пагушым гэты д'ябальскі агонь з дапамогаю нябеснага полямья Госпада нашага Ісуса. Дамо беларускаму народу Новы Запавет і Псальмы на беларускай мове! Як эвангельскі лютаганскі пастар у Вільні, які ня толькі ведае сытуацыю, але і сочыць за яе разьвіцьцём, я малюся Богу і ягоным памочнікам: дайце нам Новы Запавет і Псальмы па-беларуску! «Няхай слова Хрыстовае асядае ў вас багата, ва ўсякай мудрасьці» (Кал. 3:16)⁷⁶.

З гэтага часу Ёўайман меў магчымасьць напрасці кантактаваць з Лудкевічам, які веў справу выданьня зь беларускага боку. У сьнежні 1928 г. ён напісаў Ёўайману ў Гэльсынкі, што «цалкам паразумеўся»⁷⁷ з багтыцкім выдавецтвам «Компас» у Лодзі адносна друку Новага Запавету і Псальмаў Біблійным Таварыствам. Што да астатніх кнігаў Новага Запавету, то Антон Лудкевіч зробіць пераклад Дзеяў і Адкрыцьця, ён таксама прагледзіць пераклады псальмаў спадарыні Розэнбэрг. «За астатнюю працу будзе адказваць спадар Малей»⁷⁸. Ёўайман, у сваю чаргу, перадаў гэтаю інфармацыю ў Лёндан зь інтрыгоўнай, але трохі незразумелай заўвагай: «З пункту гледжаньня доктара Гаральда Ўільямса (сам ён калісьці жыў у Расеі, і аб ім сьведчылі, што ён ведае 26 моваў), беларусы найбольш адпавядаюць сапраўднаму славянскаму кшталту, чым які-небудзь іншы народ»⁷⁹.

Пытаньне перадачы выдавецтвам «Компас» справы друкаваньня Біблійнаму Таварыству была ўспрынятая Кінгстанам і ягонымі сябрамі надзвычай прыхільна. Доктар Кільгур пісаў Ёўайману, што Кінгстан «рады даць нам у карыстаньне свае Эвангельлі»⁸⁰. Ёсьць сьведчаньні, што багтыцкая місія ў Польшчы, узяўшыся за працу, якая перавышала яе фінансавыя магчымасьці, была вельмі задаволеная, калі Таварыства ўзяло на сябе адказнасьць. Але заставалася яшчэ шмат працы. Лудкевіч спадзяваўся скарыстаць скарынаўскую вэрсію перакладу Новага Запавету. Але расчараваўся, бо ў Вільні было толькі 70 старонак старажытнага тэксту. «Ва ўсім, што звыш гэтых старонак, спадару Лудкевічу давядзецца пакладацца на свой грэцкі Новы Запавет, парайноўваючы яго з расейскім, польскім ды іншымі перакладамі»⁸¹. Можна меркаваць, што скарынаўскі варыянт мала чым яму дапамог, бо быў напісаны на стараславянскай з дадаткамі сярэднявечных беларускіх элемэнтаў. Ад працы спадарыні Розэнбэрг таксама не было вялікай карысьці. Біблійнае Таварыства запыталася пра яе кваліфікацыю, і 14 сьнежня 1928 г. Ёўайман паведаміў, што ў 1925 г. да яе «звярнуўся беларускі камітэт перакладу Бібліі, і яна скончыла колькі кнігаў Старога Запавету. Гэтая спадарыня ведае

кольні моваў». Ён дадаў: «У Вільні ня будзе праблемаў з іўрытам, бо там жыве багата адукаваных габраў. Мне казалі, што, калі патрэбна, над Старым Запаветам могуць працаваць першаключныя спецыялісты, і прынамсі адзін з іх будзе дапамагаць пры выпраўленні Псальмаў»⁸².

На жаль, пераклад спадарыні Розэнбэрг быў незадавальняльнаы. Яе варыянт, пакінуты пастару Віту, мусіў «цалкам перапісаць спадар Луцкевіч»⁸³. Гэтакаса пераклады Лістоў, зробленыя пастарам Дзекуць-Малеем, той жа Луцкевіч мусіў выверыць і параўнаць з грэцкімі арыгіналамі, як раней рабіў з пастаравым перакладам Эвангелья. Уся дадатковая праца была зробленая яшчэ да афіцыйнае заявы Біблійнага Таварыства, што Ёйзман «можа распачынаць, бо камітэт гэта сардэчна вітае», працу дзеля выдання Новага Запавету і Псальмаў на беларускай мове⁸⁴.

У адпаведнасці з гэтым адказам Ёйзман дамовіўся «са спадаром Хэйгам і Варшавою, каб (Луцкевіч) мог атрымліваць грошы дзеля пражыцця ў гэтыя халады»⁸⁵.

Натуральна, і Луцкевіч, і Малей мусілі засьведчыць Таварыству сваю кваліфікацыю, што яны і зрабілі, запоўніўшы ў сакавіку 1929 г. анкеты. Луцкевіч, як было пазначана, «скончыў клясычную дзяржаўную гімназію ў Расеі ў 1902 г., фізычна-магэматычны факультэт у Санкт-Пецярбурзе, а... таксама вывучаў права ў Дорпацкім унівэрсытэце»⁸⁶.

Да Антона Луцкевіча, як да вельмі паважанага беларускага інтэлігента⁸⁷, нацыянальнага лідара і колішняга прэм'ер-міністра Беларускай Народнай Рэспублікі, ягоныя прыхільнікі вельмі часта звярталіся «доктар Луцкевіч», хоць ён сам ніколі пра гэта не заяўляў. Ёйзман вельмі асыярожна, каб не сказаць падазрона, зрабіў у Вільні далікатны запыт на конт гэтага і даслаў у Таварыства справаздачу: «У лістох да мяне яго заўсёды называлі Доктрам, але калі ў Вільні я запытаў, па чым ён мае доктарскую ступень, ён адказаў, што гэта ягоная жонка — доктар мэдыцыны, а яго так тытулююць дзеля павагі»⁸⁸. Неўзабаве пасля 8 лютага 1929 г. Ёйзман атрымаў пацверджаньне рашэньня Брытанскага

і Замежнага Біблійнага Таварыства Друкаваць увесь Новы Завет і Псальмы. Было таксама дазволена выплаціць 300 далараў Луцкевічу і Малю.

Праца над перакладам Новага Запавету, як і папярэднія змаганьне за беларускую Біблію, ахапіла шмат людзей і стала амаль што нацыянальнаю справаю. Выданьне Бібліі ці толькі Новага Запавету па-беларуску было ў пэўным сэнсе актам самасьцьвярджэньня, прызнаньня, што «хлопская мова», нізкая гаворка, якую пагарджалі расейцы і палякі, была сапраўднаю моваю, ня толькі здатнаю выказваць думкі паэтычнага гэнія — да прыкладу, Купалы ці Коласа, — але і вартаю данесці пасланьне Слова Божага народу сляянскай Беларусі і ўсяму сьвету.

Луцкевіч, як выбітны нацыянальны дзеяч Заходняй Беларусі 20–30-х гадоў, цалкам усьведамляў палітычныя аспэкты гэтае працы. Дж. Роў у сваёй «Гісторыі Брытанскага і Замежнага Біблійнага Таварыства ў 1905–1954 гг.» заўважыў: «Было б перабольшаньнем сказаць, што згода, якая выказвалася... урадамі адносна перакладу і ўжываньня Бібліі на мясцовых мовах, была наўмысна падтрымкаю гэтых мэтаў (адраджэньня ці замацаваньня іх нацыянальнай адметнасьці), але амаль няма сумневу, што ў дадзеным выпадку добра разумелася асаблівае роля Бібліі»⁸⁹.

Такім чынам, Луцкевіч, як дзяржаўны дзеяч, спачувальны да эвангельскіх мэтаў гэтага «трэцяга» рэлігіі — не каталіцкай і не праваслаўнай, — бачыў у біблійнай замежнай ініцыятыве сродак ня толькі сьцьверджаньня і прызнаньня беларускае мовы, але таксама абуджэньня нацыянальнага гонару і паяднаньня беларускага народу. Неістотна, што замежныя эвангелісты, дый сам Луцкевіч схіляліся да прагэстанцкай веры. Галоўным было ператварыць гэтую задуму ў праўдзівы, масавы і народны чын веры ў беларускім нацыянальным руху.

Луцкевіч вызначыў свой падыход да кнігаў Новага Запавету наступным чынам: «Я апрацоўваю іх зь літаратурнага боку і спраўджваю іхную адпаведнасьць грэцкім тэкстам»⁹⁰. Рукапісы ягоных перакладаў напісаныя ўласнаручна, пісьма выпраўленыя і пра-

гледжання⁹¹. Ён быў вельмі адукаваны чалавек, але не цураўся абмеркавання і дапамогі ў сваёй працы ня толькі ад такіх дзеячаў, як філіялігі Браніслаў Тарашкевіч (1892–1941)⁹² і Радаслаў Астроўскі (н. 1887)⁹³, альбо вялікага дзеяча каталіцкай царквы айца Адама Станкевіча (1891–1955)⁹⁴, ці ад іншага выбітнага патрыёта Сымона Рак-Міхайлоўскага⁹⁵, які шмат часу ахвяраваў на працу над канчатковым варыянтам⁹⁶, — але таксама і ад простых настаўнікаў Віленскай Беларускай гімназіі, дзе выкладаў і сам. У пошуку жывых моўных сродкаў ён раздаваў фрагменты Новага Запавету сваім вучням як практыкаванне на пераклад. Некаторыя з такіх школьных спробаў выклікалі ўсьмешку, і невядома, у якой ступені ўся праца скарысталася ад гэтых вандровак у лінгвістычныя нетры⁹⁷. Але адзіная рэч здаецца відавочнай: дзякуючы намаганням такіх адданных патрыётаў, як Луцкевіч, Малей, Рак-Міхайлоўскі і іншых, выданне Бібліянага Таварыства было і застаецца да гэтага дня ня толькі найлепшым магчымым варыянтам Новага Запавету, але таксама сымбалам народнага ды нацыянальнага пасвячэння⁹⁸.

На жаль, на апошніх стадыях уся праца была агочана непраемнасцямі. У чэрвені 1929 г. Ёўэйман паведамаў у Лёндан, што атрымаў ліст ад пастара Віта пра «непраемнасць і спадара Луцкевіча»⁹⁹. Рэч у тым, што ў красавіку 1929 г. ён быў арыштаваны польскімі ўладамі па крымінальных абвінавачваннях. Гаворка, натуральна, пра славеты грамадоўскі працэс 1928 г., калі польскія ўлады шукалі падставаў спыніць беларускі нацыянальны рух на «крэсах усходніх»¹⁰⁰. Баючыся быць уцягнутым у палітычны скандал, Брытанскае і Замежнае Бібліянае Таварыства тэлеграфавала Энгольцу, свайму польскаму прадстаўніку, пра спыненне перамоваў з Луцкевічам, якога кінутлі ў вязьніцу¹⁰¹. Аднак у гэтым самым месяцы яго вызвалілі, бо «абвінавачанні супраць яго не пацвердзіліся»¹⁰². Пазней, у чэрвені, Ёўэйман паведамаў доктару Кільгуру: «Ягоную справу разгледзелі ў судзе, і ён быў вызвалены. Але колькі дзён да гэтага ён знайшоў у кватэры сваю жонку, якая павесілася, скончыўшы жыццё самагубствам. Напэўна яна

ня вытрымала нэрвовага напружання і зрабіла гэта ў ненармальным стане. Але яго, няшчаснага, гэта амаль зусім падкасіла»¹⁰³. Тое, што ён пераадолеў сямейную трагедыю і ўжо ў канцы чэрвеня 1929 г. меў сілы паведаміць Ёўэйману: «Я ўжо скончыў прагляд пераклад Лістоў, зроблены Дзекуць-Малеєм. Пераклад ужо перапісаны, і яго перачытваю. Такім чынам, увесь магэрыял для Новага Запавету гатовы»¹⁰⁴, — вымагае захаплення гэтым выдатным чалавекам.

Рукапіс, які цяпер знаходзіцца ў архівах Бібліянага Дому ў Лёндане, сьведчыць, як адказна ставіўся Луцкевіч да перакладу Новага Запавету і Псалмаў. Уласны пераклад ён пэдантычна даводзіў да ладу і апрацоўваў, а ў найбольш цяжкіх словах нават праставіў націскі. Праца Малей выкананая трохі ў іншай манеры: пастарская каліграфія чаргуецца з вялікімі круглымі літарамі — відэль, як багата тут выпраўлена рукою Луцкевіча.

Пастар Віт, які ў Вільні адказваў за адміністрацыйную працу, перадаў рукапісы ў Бэрлін А.Л. Хэйгу¹⁰⁵, сакратару Бібліянага Таварыства для Цэнтральнай Эўропы, нараней за 14 ліпеня 1930 г. Зь ініцыятывы спадара Кінгстана выдавецтва «Компас» у Лодзі распачало друк Эвангелья паводле Марка. Атрымаўшы зь Лёндану палепшаныя шрыфты, у 1929–1930 гг. «Компас» надрукаваў варыянт гэтага Эвангелья, фактычна ідэнтычны варыянту Таварыства. Яго можна назваць першаю ластаўкай, роўна як і закончанае выданне чатырох Эвангельяў, зробленае багтыстамі¹⁰⁶. Да студзеня 1931 г. была скончана карэктурна Новага Запавету, пазней зьявілася і ўся праца. Тытульны аркуш падаваў месцам друку Гэльсынкі, бо там была сядзіба Таварыства для Паўночна-Ўсходняй Эўропы, якая і займалася беларускім Новым Запаветам¹⁰⁷, хоць насамрэч усё рабілася ў Польшчы, у Лодзі. Бальшыня беларускага насельніцтва жыла ва ўсходніх ваяводствах Польшчы, а ўсе пераклады рабіліся ў Вільні ці Берасьці. Для Цэнтральна-Эўрапейскага сакратарыяту, адказнага за Нямеччыну, Вугоршчыну, Чэха-Славацкіну і Польшчу, было б больш натуральна мець друкаваныя выданні ў Варшаве ці Бэрліне. І можна лічыць невялікім

дзьямятычным посольствам Луцкевіча і ягоных папленнікаў, што Беларусь, хоць і дзеля мэгаў Таварыства, была далучаная да асобнага паўночна-ўсходняга рэгіёну разам з краінамі Балтыі і Фінляндыяй.

Надрукаваны Новы Завет разыходзіўся як гарачыя піражкі і адразу набыў вялікую папулярнасць. Асобнік з аўтографам Антона Луцкевіча можна знайсці на паліцах бібліятэкі Францішка Скарыны ў Лёндане. Чорная вокладка, такая самая, як у 25.000 асобнікаў першага накладу, мае выяву шасціканцовага крыжа, ніжэйшая перакладзіна якога нахіленая, як звычайна ў праваслаўнай царкве ўсходніх славянаў.

Чаму так сталася? Падчас візыту ў Вільню ўлетку 1928 г. Ёйман, заняты палітыкай Таварыства ў справе прыцгнення мясцовых цэркваў да дапамогі, зрабіў адпаведную прапанову Сыноду Праваслаўнай Царквы ў Польшчы. «Я таксама прапануль таваўся з прадстаўніком праваслаўнай царквы, адзеленай ад расейскае. Большыня беларусаў належыць да праваслаўнай царквы. Паводле яе законаў, Сынод ня мае права даць дабраславенне альбо згоду на любую кнігу, выдадзеную не пад іхным кіраўніцтвам. Ён мае права забараніць ужыванне любой кнігі, выдадзенай безь ягонага дазволу. Але калі Сынод паставіў сваю пачатку, дык дазваляецца выкарыстоўваць і перавыданыя. Тое самае адбываецца і ў Найсвяцейшым Сынодзе ў Расеі.

Слачатку здалосся, што гэты чалавек ухапіўся за ідэю беларускага Новага Завету як за спосаб разьвязаць фінансавыя праблемы Сыноду. Ён папрасіў, каб уся праца была выкананая коштам Біблейнага Таварыства і завершаная паводле парадаў і выпраўленьняў Сыноду, і каб наклад у 10.000 асобнікаў быў перададзены ім без усялякіх умоваў і толькі пад іхным грывам, а назову Брытанскага і Замежнага Біблейнага Таварыства ў Кнізе не павіна быць наагул. Я сардэчна падзякаваў яму за прапанову, але выказаў перасьцярогу, што паводле правілаў БЗБТ гэта наўрад ці магчыма. З другога боку, ці было б магчыма для Сыноду, калі Кніга будзе ўхвалена, і калі яны атрымаюць прывілей мець свой назоў

на тытульнай старонцы, заплаціць увесь кошт плюс 5 % падатку за першы дзесяцігсячны наклад? Велічыня сумы агульнага кошту ўсіх кнігаў і тое, што за іх трэба будзе заплаціць адразу (прычым наяўнымі), заняло ягоны дых, і ён адказаў, што Сынод ня мае грошай.

Я сказаў, што ў такім разе мы, натуральна, можам прыйсці да пагаднення, і, напэўна, наш камітэт здолее выпусціць дзеля іх 500 асобнікаў па адным злотым за кожны і зь іхным назовам, каб адпавядаць патрабаваньням кананічнага права і каб атрымаць дазвол для наступных выданьняў. Ён сумняваўся, што ў Сыноду будзе 500 злотых (11 фунтаў) дзеля гэтага, таму прапанаваў варыянт, калі яны атрымаюць мінімум 1.000 асобнікаў задарма. Я адказаў, што нічога не магу абяцаць, але паведамлю пра гэтую прапанову. На ягоную думку, цалкам магчыма, што Сынод тады дасць свой дазвол. Я запэўніў яго, што мы зробім усё магчымае дзеля пагаднення, і мне падалося, што ён застаўся задаволены. Зразумела, што гэтыя асобнікі разашлюць сьвятарам цэркваў, якія знаходзяцца пад сынадальным кантролем, — іх каля тысячы. Да таго ж, Сынод дасць свае пацьверджаньне на Кнігу, і гэта папярэдзіць розныя мясцовыя забароны і непаразумеьні»¹⁰⁸.

Паміж Таварыствам і Сынодам было дамоўлена, што будзе створаны праваслаўны праверачны камітэт, які дасьледуе і дасць сваё пацьверджаньне на Новы Завет Таварыства. Аднак праз год, у ліпені 1929 г., Луцкевіч, які быў заангажаваны ў перамовы з Сынодам, напісаў: «Пытаньне ў тым, як хутка Мітрапаліт афіцыйна пацьвердзіць сыпіс камітэту праверкі перакладу?»¹⁰⁹ Прайшоў яшчэ год, але і ў красавіку 1930 г. не было заўважана вялікага прагрэсу. У роспачы Хэйг напісаў у Бэрліне: «Пераклад Новага Завету скончаны ўжо шмат месяцаў назад, але мы яго дагэтуль не атрымалі, бо ён быў адпраўлены праваслаўнай царкве дзеля праверкі. З-за перашкодаў у гэтай царкве праверка яшчэ ня скончана, але я прашу пастара Віга падштурхнуць іх»¹¹⁰.

У адным з пакояў камітэту ў Генэральнай Радзе ў Лёндане вісіць невялічкая шэльдачка з наступным надпісам: «Камітэт —

гэта цёмны калідор, у які добрыя ідэі завабіваюць, а потым пац-іху іх душаць». Памятаючы пра гэта, пастар Віт пасяля многіх месяцаў вырашаў, што неабходна выцігнуць рукапіс Таварыства з калідораў Сыноду і перадаць яго Хэйгу дэзеля друкавання. Таму і атрымалася, што беларускі Новы Запавет выйшаў з праваслаўным крыжам на вокладцы, але без сынадальнага дазволу.

Стаўленьне рыма-каталіцкага кліру да ініцыятывы Таварыства было двухсэнсоўнае. Хоць яе падаравалі як патэнцыйны інструмент «сэктанцкай» прапаганды, але нацыянальна сьвядомым каталіцікам сьвятарам яна дала важны аргумэнт супраць палякаў і на карысьць шырэйшага ўжываньня беларускай мовы ў касьцёлах. Група каталіцікаў сьвятароў накіравала Папу Пію XI мэмарандум з папярэджаньнем, што калі сьвятарам у Беларусі ня будзе забясьпечаная магчымасьць ужываць родную мову, народ стане ахвяраю «сэктанцкіх» уплываў¹¹¹.

У рэшце рэшт выданьне ў 1931 г. Новага Запавету пабудзіла абедзьве вялікія царквы выдаць колькі біблейных тэкстаў на роднай мове. Ужо ў 1936 г. сынадальная друкарня праваслаўнай царквы ў Варшаве выпусьціла ўлаены пераклад Бібліі па-беларуску пад назовам «Сьвяшчэнная гісторыя Новага Завету», укладзеную Сяргеем Паўловічам, кандыдатам тэалёгіі. Падобным чынам беларускае каталіцкае сьвятарства, меўшы папярэдне праблему з польскаю герархіяй, змагло выпусьціць у 1938 г. яшчэ адзін зборнік чытаньняў для імшы з Эвангельляў і Лістоў пад назовам «Божае Слова», укладзены айцом Адамам Станкевічам, а таксама «Чагьры Эвангельлі і Дзеі», перакладзеныя і выданыя ў 1939 г. айцом Вінцэнтам Гадлеўскім (1888–1942) з апрабагай віленскага каталіцкага арцыбіскупа Рамуальда Ялбжыкоўскага. Апошняя праца рыхтавалася з 1933 г., каб проціпаставіцца посьпеху «нядаўна выдзенага перакладу гэтай кнігі (г. зн. Новага Запавету. — Г. П.), зробленага мэтадыстамі, які мае дагматычныя памылкі, а таксама шматлікія недасканаласьці ў беларускай мове»¹¹². Насамрэч, пераклад Гадлеўскага, можа і больш дакладны, сасупае высакааснаму літаратурнаму варыянту Луцкевіча; аднак ён, без

сумневу, лепшы за пазьнейшыя пераклады Новага Запавету магiстра Пятра Татарыновiча (1954, 1974) і доктара Янкі Станкевіча (1970).

Калі ў выніку Другой Сусветнай вайны колькі тысячаў беларускіх уцекачоў рассыпаліся па Заходняй Эўропе, паўстала жыццёвая пагрэба ў «Новым Запавеце» Біблійнага Таварыства, бо першае яго выданьне ўжо пэўны час было недаступным. У 1946 г. доктар Вігаўт Тумаш, вядомы сваімі працамі ў галіне Скарыніяны, прапанаваў Таварыству надрукаваць поўную Біблію альбо прынамсі зрабіць другое выданьне Новага Запавету і Псалмаў па-беларуску. Яго падтрымалі многія беларускія пратэстанцкія служыцелі, а таксама некалькі каталіцікаў і праваслаўных. Новае выданьне было надрукавана ў 1948 г.¹¹³

Амаль усе галоўныя ўдзельнікі гэтай духоўнай гісторыі Беларусі ўжо адышлі. Антон Луцкевіч загінуў у савецкім канцэнтрацыйным лягэры ў 1946 г.¹¹⁴ Пастар Дзекуць-Малей, вельмі паважаны і пабожны чалавек, памёр у Амэрыцы ў 1955 г.¹¹⁵ Ўільфрыд Ёйзман, які так аддана ўрабляў вінаграднік Божы, пакінуў гэты сьвет у 1970 г. Леўчык, Уласаў, Рак-Міхайлоўскі, Езавітаў, Тарашкевіч увайшлі ў гісторыю сваёй нацыі. Іхны чын застаецца помнікам веры для адных, сьведчаньнем патрыятычнай адданасьці для іншых, ды застаецца промнем асьветы для беларускага народу.

*Пераклад з ангельскае
Gay Picarda. The Heavenly Fire: A Study of the Origins
of the Byelorussian New Testament and Psalms.
Божым Шляхам, 1975, № 1–2.*

¹ Аўтар бязьмежна ўдзячны сьпн. Ёйзман за вялікую колькасць асабістых уздак, дагтычных працы яе мужа ў Рызе і Гэльсынкi, Брытанскаму і Замежнаму Біблійнаму Таварыству (БЗБТ) за яго прыязнае супрацоўніцтва і дазвол карыстацца сваімі архівамі

² W. Wiseman, Autobiographical note, Ms., Bibl. BFBS (БЗБТ).

³ W/R, 10 лютага 1927. У гэтым дасьледаваньні будучь выкарыстоўвацца наступныя абрэвіятуры: R — Джон Голянд Рытсан, Генэральны Сакрагар БЗБТ; K — Робэрт Кільгур, выдавецкі супэринтэндант БЗБТ; H — Артур Хэйл, Сакрагар Цэнтральна-эўрапейскага бюро БЗБТ; W — Ёйлфрыд Ёйзмэн, Сакрагар Таварыства ў Паўночна-Ўсходняй Эўропе; D — Дэвідсан, Сакрагар Таварыства ў Паўночна-Ўсходняй Эўропе да 1924; L — Антон Луцкевіч; DM — пастар Лукаш Дзекуць-Малей. Ліставаньне паміж гэтымі асобамі пазначаецца абрэвіятурамі зь імёнаў аўгараў і адрасагаў, а таксама датай ліста.

⁴ Выраз «White Russia» у цяперашні момант (г. зн. у 1975 г. — *Лер.*) саступіў месца менш памылковаму тэрміну «Byelorussia». У гэтым дасьледаваньні назвы «White Russia» ці «White Russian» пакінутыя там, дзе яны ёсьць у арыгінальным ангельскім тэксьце; у іншых месцах аўтар карыстаецца тэрмінамі «Byelorussia» і «Byelorussian» (Цяпер карыстаюцца тэрмінамі «Belarus» і «Belarusian». — *Лер.*)

⁵ Гл. П. В. Владимиров. Доктор Франциск Скюрина. СПб, 1888.

⁶ Гл. М. Довнар-Запольский. В. Тяпинский // Киевская старина, Киев, 1889, No. 1; М. Гарэцкі. Гісторыя беларускае літаратуры, Вільня, 1924, с. 25–27.

⁷ Гл. М. Гарэцкі, op cit., с. 53–54.

⁸ W/R, 24 кастрычніка 1928. Джон Рытсан (1868–1953) — Генэральны Сакрагар Таварыства ў 1899–1931.

⁹ A. Nadson. Skaryna's Prayer Book // Journal of Byelorussian Studies (JBS), II, 4, London, 1972, pp. 346–347. (На сёньняшні дзень гэтае пытаньне канчаткова ня высьветлена і застаецца спрэчным. — *Рэд.*)

¹⁰ Č. Sirovič. The language problem in the Catholic Church in Byelorussia from 1832 to the First World War // JBS, III, 1, London, 1973, pp. 3–40.

¹¹ Гэтая дата даецца ў «Летапісе беларускага друку», Ч. 2, Менск, 1929, с. 30. Аднак дазвол датуецца 24 студзеня 1907, С.-Пецярбург.

¹² S. Lorppe, Метопандум, 15 кастрычніка 1928.

¹³ Езавітаў/W, 27 сакавіка 1926. Ліст быў напісаны ад імя кіраўніцтва Таварыства беларускіх настаўнікаў у Латвіі.

¹⁴ Насамрэч Эдмундам Зюзэмлілем (Edmund Susemihl), далей ў тэксьце імя падаецца ў слушным варыянце. — *Рэд.*

¹⁵ Э. Зюзэміль/БЗБТ, 15 сьнежня 1925.

¹⁶ J. Hay Colligan. White Russia — A visitor's impressions // The Times, 7 September 1926. Аўтар гэтага магарыялу быў прэзыдэнтам Прэзыбтарыянскага гістарычнага таварыства Ангельшчыны.

¹⁷ E. Case. Miss Case visits Poland // *Missionary Voice*, Vol. 18, No. 11, p. 26 (426). (Рух святасьці — накірунак прагэстантызму XIX–XX ст., прыхільнікі якога вылучаліся строгімі маральнымі паграбаваньнямі, папярэднік п'яцідзсятніцкага руху. Тут аўтар хіба мае на ўвазе п'яцідзсятнікаў. Праэміліярызм — вучэньне пра другое прыйсьце Ісуса Хрыста перад усталяваньнем Тысячагадовага Валадарства. — *Рэд.*)

¹⁸ Кароткі жыцьцяпіс гл. у А. Ш. (Антон Шукалялоў). Лукаш Дзекуць-Малей // Беларусь, 20 верасьня 1955, No. 3 (53), Нью-Ёрк, с. 4.

¹⁹ Лукаш Дзекуць-Малей быў ахрышчаны ў багтыцкай царкве ў ноч з 31 сьнежня на 1 студзеня 1912 г. — гл. магарыял Алены Глагоўскай. — *Рэд.*

²⁰ Luka Nikolayevich Dziekuć Malej. Information regarding the persons to whom the British and Foreign Bible Society entrusts Biblical translation work, 1929 (Ms).

²¹ Ibid.

²² Вядомыя асобныя дэталі жыцьця і працы пастара Віта. Эвэлін Батан, бібліятэкарка Камісыі па архівах і гісторыі Аб'яднанай Мэтадыскай Царквы пісала: «Як сьведчаць прагаколы Польскай і Данцыгскай штогадовай місіянерскай канфэрэнцыі Мэтадыскае Царквы ў Польшчы, Джон Віт быў інспэктарам канфэрэнцыі, ён займаў пасаду дырэктара дзіцячага служэньня Мэтадыскай Эпіскапальнай Царквы ў Рызе ў 1925 г. У 1926 г. ён быў ангельскім сакрагаром Канфэрэнцыі; у 1928 г., як сьведчаць сыпісы, ён быў чальцом чэхаславацкай Канфэрэнцыі Паўднёвай Мэтадыскай Эпіскапальнай Царквы, прызначаны на місью ў 1926 г. і высьвечаны ў 1928 г. Прагаколы за 1931 г. сьведчаць, што Джон Віт зноў узяў на сябе абавязак супрацоўнічаць зь іншай арганізацыяй».

²³ Пра эвангельскі рух у Заходняй Беларусі да 1939 г. гл. Ян Пятроўскі. Успаміны // Сьветац Хрыстовае Навукі, Syracuse NY, 1 (49), 1961, с. 2–4; 2 (50), 1961. с. 3; (51), 1961, с. 3, 7; 5 (53), 1961, с. 7–8; 6 (54), с. 8; 9–10 (57–58), с. 7.

²⁴ «Я агрымаў падобную прананову па перакладзе Сьвятога Пісьма ад чалавека зь Вільні. Першы ліст прыйшоў з Варшавы» (Д/К 26 лістапада 1924). Гэта Кільгур сьцісла пракамэнтаваў, што «шмат людзей у

Расеі і ў іншых месцах на сённяшні дзень жадае працаваць з БЗБТ» (К/D, 1 студзеня 1925).

²⁵ Хутчэй за ўсё ўкраінскім. — *Рэд.*

²⁶ W/K, 24 снежня 1925.

²⁷ Ёўман вывучыў расейскую мову з дапамогай эмігранткі-арыс-такраткі ў Канстэп’нопаля перад прыездам у Рыгу, і пазней ён выг’ляў значны ўзровень абазнанасці ў гэтай мове.

²⁸ Зюзэміль/БЗБТ, 15 снежня 1925.

²⁹ Гл. спасылку 26.

³⁰ Д-р Кільгур быў супэрінтэндантам выдавецтва БЗБТ у 1909–1932. У правлах Таварыства было запісана, што друкавацца могуць толькі поўныя кнігі Бібліі.

³¹ К/Зюзэміль, 19 студзеня 1926.

³² Ляўковіч/R, 10 сакавіка 1926.

³³ Арыгіналу гэтай пэтыцыі ў архівах БЗБТ няма, ёсць толькі факсымільная копія подпісаў.

³⁴ Гальяш Ляўковіч (1880–1944), ураджэнец Слоніму, быў судовым чыноўнікам у Варшаве, але меў вясковую рэзыдэнцыю ў Беларусі. У 1912 г. выйшаў зборнік ягоных вершаў «Чыжык Беларускі», надрукаваны ў Вільні. Ён таксама пэўны час працаваў у «Duchni i Praciznie» — беларускім дадатаку да польскага мэтадыскага часопісу «Pielgrzym Polski». Пазней ён засяродзіўся на працы ў іншым пэрыядыку «Nowa Je Zycio», які выдаваў пастар Сьцяпан Барткewіч, і на перакладзе мэтадысцкіх гімнаў, якія выйшлі ў зборніку «Aga Siopu». Ён памёр падчас Варшаўскага паўстання ў 1944 г. Дэталі біяграфіі гл. Я. Пятроўскі. Гальяш Ляўковіч // Сьветач Хрыстовае Навукі, 2 (81), Syracuse NY, 1965, с. 3–11.

³⁵ Насамрэч Аляксандар Уласаў. — *Рэд.*

³⁶ Гарэцкі, op. cit., p. 205.

³⁷ Ён выбіраўся ў сэнат паводле сыпісаў Беларускага Нацыянальнага Камітэту. — *Рэд.*

³⁸ E. Case, op. cit.

³⁹ Езавітаў/БЗБТ, 27 сакавіка 1926.

⁴⁰ Кастусь Езавітаў, ураджэнец Віцебшчыны, быў адным зь лідараў у кіраўніцтве БНР. Як сябра Рады БНР, ён да сярэдзіны 1920-х узначальваў Беларускаю вайскова-дыпляматычную місію ў Рызе, пасля быў старшынём Згуртаваньня беларускіх настаўнікаў Латвіі.

Ён апублікаваў шэраг артыкулаў у розных часопісах, значная частка якіх па ваеннай гісторыі Беларусі. Загінуў у 1945 г. у Менску у камуністычнай вязьніцы.

⁴¹ W/K, 24 снежня 1925.

⁴² Memorandum of an Interview with Mr F. Kingston, Bible House, 16 June 1926.

⁴³ Dziekuć-Malej, Information... op. cit.

⁴⁴ Кароткія біяграфічныя звесткі гл. Антон Луцкевіч // Беларуская Савецкая Эцыклапедыя. Т. 6, Мінск 1972, с. 444; В. Жук. Заснавальнікі і рэдактары «Нашай Нивы» // Беларус, No. 115, Нью-Ёрк, 1966, Больш поўнае апісаньне жыцця і дзейнасьці А. Луцкевіча у — Alexandra Bergman. Antoni Luckiewicz (1884–1942). Szkic biograficzny // Przegląd Historyczny, Tom 65, Warszawa, 1974, pp. 667–695.

⁴⁵ Многія беларускія роды з рознымі прозьвішчамі мелі аднолькавы геральдычны знак. Назва гербу Луцкевічаў «Навіна» быў пісьменьніцкім псеўдонімам А. Луцкевіча.

⁴⁶ P. Семашкевіч, Браніслаў Эпімах-Шыпіла. Мінск, 1968.

⁴⁷ A. Nadson. Naša Niva // JBS I. 3, London, 1967 (Насамрэч «Наша Нива» спыніла свой выхад у 1915 г. — *Рэд.*)

⁴⁸ «Маладая Беларусь» — гэта грамадзка-палітычны і літаратурна-мастацкі альманах, які выдаваўся ў 1912–1913 г. суполкай «Загляне сонца і ў наша ваконца». — *Рэд.*

⁴⁹ N. Vakar. Belorussia. Harvard, 1956, pp. 103–106; I. Lubachko. Belorussia under Soviet rule 1917–1957. University Press, Kentucky, 1972, pp. 12–30.

⁵⁰ Antoine de Loutskevitch. Petition presentee par la Delegation du Gouvernement de la Republique democratique de la Ruthenie Blanche. Paris, 1919.

⁵¹ Інфармацыя былой навучэнкі Віленскай беларускай гімназіі Ніны Ляўковіч-Абрамчык.

⁵² Поўная бібліяграфія літаратуразнаўчых і палітычных працаў Антона Навіны-Луцкевіча не існуе. Апроч некалькіх кнігаў, ягоныя артыкулы публікаваліся ў выданьнях: «Гадавік Беларускага Навуковага Таварыства», «Беларуская школа ў Латвіі», «Запісы БНТ» і «Сьветач Хрыстовае Навукі». Гл. таксама Е. Карскі. Белоруссы. Т. 3, Пет-роград, 1922, с. 66, 151–152, 154, 162, 171, 219, 229, 283, 313 і 357.

⁵³ Інфармацыя Ніны Ляўковіч-Абрамчык.

⁵⁴ W/K, 18 жніўня 1926.

⁵⁵ Кінгстан належаў да Плімўцкіх Братоў (Плімўцкія Браты — прагэстанцкая плынь, якая не прызнавала духавенства іншых прагэстанцкіх плыняў. — *Рэд.*)

⁵⁶ W/K, 23 чэрвеня 1926.

⁵⁷ *Obituary* // *The Times*, London, 30 August 1928, p. 14. МакКальлом Скот і ягоная жонка загінулі ў авіякатастрофе блізу Ванкувэру ў Канадзе празь некалькі месяцаў пасля таго, як Скот далучыўся да вьдывецкага падкамітэту БЗБТ.

⁵⁸ *Obituary*, op. cit.

⁵⁹ В. Сянкевіч. Ангелец пра дзеячоў БНР // *Башькаўшчына*, 1 (634), Мюнхен, 1966, с. 3, 5.

⁶⁰ W/K, 7 студзеня 1927.

⁶¹ Насамрэч Фр. Скарына выдаваў Біблію ў Празе ў 1517—1522 гг. — *Рэд.*

⁶² МакКальюм Скот/K, 29 сьнежня 1926.

⁶³ W/K, 7 студзеня 1927.

⁶⁴ «Нічога не перашкаджае» па-ляцінску. — *Пер.*

⁶⁵ W/K, 13 студзеня 1927.

⁶⁶ R/Kінгстан, 7 студзеня 1927.

⁶⁷ *Ibid.* Цікавая спасылка на беларускую супольнасьць у Канадзе. Шматлікія прагэстанцкія місыі прапавалі ў асяродку эмігрантаў, і некалькі прагэстанцкіх супольнасьцяў засталася да гэтага дня на сярэднім захадзе Канадзкага дамініёну.

⁶⁸ R/W, 9 сакавіка 1927.

⁶⁹ W/R, 24 кастрычніка 1928.

⁷⁰ *Ibid.*

⁷¹ *Ibid.*, p. 2.

⁷² *Ibid.*, p. 3.

⁷³ *Ibid.*, op. cit.

⁷⁴ *Ibid.*, p. 4.

⁷⁵ *Ibid.*, op. cit.

⁷⁶ S. Lopppe. *Memorandum*, 15 October 1928.

⁷⁷ W/K, 4 сьнежня 1928.

⁷⁸ *Ibid.*

⁷⁹ *Ibid.*

⁸⁰ K/W, 10 сьнежня 1928.

⁸¹ W/K, 14 сьнежня 1928.

⁸² *Ibid.*

⁸³ *Ibid.*

⁸⁴ K/W, 8 лютага 1923.

⁸⁵ W/K, 13 лютага 1929.

⁸⁶ A. Luckievič, *Information...*, 27 March 1929.

⁸⁷ Ё айзман асабіста характарызаваў Луцкевіча як «аднаго з най-больш адукаваных беларусаў». Гл. W/K, 14 сьнежня 1928.

⁸⁸ *Ibid.* Гэтая памылка паўстала з таго факту, што жонка А. Луцкевіча, доктар мэдыцыны, разьмясьціла на дзвярах іх дому ў Вільні на вул. Піўнай, 2 шылду са сваім прафэсійным надпісам «Д-р Луцкевіч». Гэта спрычынілася да таго, што лекарам лічылі мужа, а ня жонку. Інфармацыя В. Астроўскага.

⁸⁹ На с. 263.

⁹⁰ L/W, 27 сакавіка 1929.

⁹¹ Ён зыходзіў з пункту гледжання, што пераклады, выдалзеныя «Компасам», трэба перагледзець і перавыдаць, расставіўшы папярэдне націскі, дзе неабходна, і зрабіўшы выпраўленьні (гл. Марк. 1:3; «Компас» — «рабеце»; БЗБТ — «рабіце» і г. д.).

⁹² Насамрэч Б. Тарашкевіч быў расстраляны сталіністамі ў 1938 г. — *Рэд.*; Пра жыцьцё і дзейнасьць гэтага знакамітага лідэра і палітыка гл. А. Ліс. Браніслаў Тарашкевіч. Мінск, 1966.

⁹³ Памёр у 1976 г. — *Рэд.*; Падрэзьней гл. V. Kalush. *In the service of the people for a Free Byelorussia*. London, 1984.

⁹⁴ Насамрэч А. Станкевіч памёр у савецкім канцлягеры ў 1949 г. — *Рэд.*; Л. Гарошка. Айцец Адам Станкевіч // *Божым Шляхам*, No. 68—69, Парыж, 1955, с. 16—20; а таксама Ks. Adam Stankievič, *Vilna*, 1940.

⁹⁵ Былы сябра Рады БНР, С. Рак-Міхайлоўскі быў абраны дэпутатам у польскі Сэйм ад беларускай нацыянальнай меншасьці і адгрываў важную ролю ў БСРГ. Пасля вызваленьня з турмы, кулы ён паграпіў па справе Грамады, ён перабраўся ў Менск, дзе быў арыштаваны і расстраляны як «польскі шпён». Больш пра Грамаду і Рак-Міхайлоўскага гл. А. Бергман. Грамада праз 50 год // *Беларускі календар*, 1975, Беласток, с. 142—159.

⁹⁶ Гл. ліст Р. Астроўскі/В. Астроўскі, 9 лістапада 1974. Гэты асобнік знаходзіцца ў Бібліятэцы Францішка Скарыны ў Лёндане.

⁹⁷ Інфармацыя В. Астроўскага і К. Глінскага.

⁹⁸ Гл. спасылку 113.

⁹⁹ W/K, 11 чэрвеня 1929.

¹⁰⁰ Гл. Proses 490 de la Ghromade Bielorusse a Vilna. Prague, 1928; а таксама спасылку 90.

¹⁰¹ W/K, 25 сакавіка 1929.

¹⁰² W/K, 16 красавіка 1929.

¹⁰³ W/K, 25 сакавіка 1929.

¹⁰⁴ L/W, чэрвеня 1929.

¹⁰⁵ W/K, 14 ліпеня 1930. Артур Хэйг (1892–1965) быў прадстаўніком БЗБТ у Цэнтральнай Эўропе ў 1923–1939.

¹⁰⁶ Шрыфт, якім выдрукавана Эвангелье паводле Марка, адрозніваецца ад шрыфтоў астатніх трох Эвангельяў, і ідэнтычны, хоць і меншы, шрыфту БЗБТ.

¹⁰⁷ Магчыма, што БЗБТ, на кляпатывую парадку МакКальлома Скота, датычную палітычнага боку дзейнасці выдавецтва ў Польшчы ці Летуве, вырашыла абраць Гэльсынкі як найменшы кантравэрсійны цэнтар.

¹⁰⁸ W/K, 24 кастрычніка 1928.

¹⁰⁹ L/W, чэрвень 1929.

¹¹⁰ H/K, 28 красавіка 1930.

¹¹¹ Я. Пятроўскі, Успаміны // Святая Хрыстовае Навукі, 1 (49), NY, 1961, с. 3. Вядомы беларускі святар Андрэй Цікога ў мэмарандуме, адрасаваным Кангрэсу арцыбіскупаў і біскупаў у Вільні, ад 10 лістапада 1926 г., прыводзіў наступныя аргументы: «У тых умовах, апроч таго, што адкідаецца Хрыстос, з'явіліся мэталдысты і камуністы, якія паставілі нашу абыякавасць на службу сваёй справе. Мэталдыцкая прапаганда апаноўвае беларусаў празь беларускія Эвангельці, беларускія гімны, беларускія казані, беларускія катэхізмы і г. д., і ня толькі праваслаўных, але і многіх каталікоў, якія жывуць побач зь імі і маюць лацінскі дух. Беларуская інтэлігенцыя зьявляецца масава да мэталдызму і апэзізму» (р. 2). Падпісаны асобнік мэмарандуму знаходзіцца ў архіве Бібліятэкі Францішка Скарыны ў Лёндане.

¹¹² Chryścianskaja Dumka, No. 2(83), Vilna, 1933, p. 8.

¹¹³ Д. Ясько. Новы Запавет у беларускай мове // Вацькаўшчына, 4 (48), Мюнхен, 1949, с. 3.

¹¹⁴ Насамрэч у 1942 г. — Рэд.

¹¹⁵ Насамрэч у Гданьску — пл. матэрыял Алены Платоўскай. — Рэд.

Алена ГЛАГОЎСКАЯ

«... ХОЦЬ БЫ І ПАМЁР, ЖЫЦЬ БУДЗЕ» Пра Лукаша Дзекуць-Малея (1888–1955)

Гарнізонныя могілкі недалёка ад цэнтру Гданьска, за напалеонаўскімі фортамі, уражваюць мінака экумэнічнасьцю. Там вечным сном сьляць праваслаўныя, мусульмане, эвангелісты, каталікі, баптысты. Тут жа пры ўваходзе на могілкі, ля галоўнай алеі, знаходзіцца магіла Лукаша Дзекуць-Малея, першага пасья Другой усясьветнай вайны прэзьбітара акруговай Царквы Хрысьціян Баптыстаў на Гданьскім узьбярэжжы. Мала хто ведае, што гэты нястомны прапаведнік быў ініцыятарам і аўтарам перакладу Новага Запавету на беларускую мову, а таксама беларускім нацыянальным дзеячам.

У польскай павяеннай рэчаіснасьці не прадугледжвалася шматнацыянальнай грамадзкай структуры. На «вернутых землях» мелася быць «праўдзівая Польшча». Адрозьніваючы вайны тут маглі рэалізоўвацца толькі палякі. Абвяшчэньне сябе прадстаўніком іншай нацыянальнасьці вяло да дэпартацыі паводле схемы: немцы — у Нямеччыну, «савецкія грамадзяне» (беларусы, летувісы, украінцы, латышы і прадстаўнікі іншых народаў СССР) — у СССР. Хто хацеў гэтага пазьбегнуць, мусіў запісацца палякам.

Лукаш Дзекуць-Малей у студзені 1945 г. быў на тэрыторыі Нямеччыны ў Ноэбрандэнбургу, адкуль напісаў па-беларуску ліст да пастара мэталдыстаў Яна Пятроўскага ў Бэрлін: «Дарагі брагу

Хрысьце! Я вельмі цешуся, калі атрымаў ад Вас ліст. Хоць у звязку са зьменай майёй адрэсы я атрымаў яго зусім нядаўна. Віншую з нагоды Новага 1945 г., [жадаю] каб у гэтым Новым Годзе Бог дапамог нам быць у сваёй мілай, надта спакутаванай Беларусі. Каб мы маглі рабіць такую працу, якой прангне наша душа, каб Святое Эвангелье магло быць у кожным доме. Каб сьвятло нашага Госпада засьвятліла ва ўсіх закутках нашай маці-Беларусі. Новы Завет з псалмамі быў ужо надрукаваны. Хоць увесь на-клад скончыўся. Здаўна я насіў у сэрцы думку, каб наш народ меў, гэтак як і іншыя народы, усю Біблію. Шукаю магчымасьціў дзе-ля гэтае мэты і вельмі цешуся, што Шаноўны Пастар жадае дапа-магчы, каб і наш народ меў Біблію на беларускай мове. Хацелася б пра гэта даведацца больш. Можа Бог дапаможа пабыць у Бэрлі-не і асабіста паразмаўляць пра гэтую важную справу. Мая жонка і трое дзяцей былі вывезеныя ў 1941 г. бальшавікамі ў Сыбір, і я не магу пераказаць ёй Вашых цудоўных прывітаньняў. З паша-най, Дзекуць-Малей»¹.

У якіх акалічнасьнях і калі ён пакінуў Нямецчыну, напэўна застанецца нявысьветленай загадкай назаўсёды. У 1946 г. ён зьявіўся ў Гданьску, дзе ўжо здолела зарганізавацца грамада хрысьціян-баптыстаў з прапаганднікам Пётрам Жулткам, знаёмым Лукаша Дзекуць-Малей з даваенных часоў. У той час ён наведваў таксама Беластоцчыну, дзе кантактаваў з вядомымі яму па дава-еннай місіянерскай дзейнасьці братамі-баптыстамі. З тых часоў захаваліся здымкі: з жыхарамі Орлі, з сям'ёй Ляўчукоў у Бела-вежы². 16 сакавіка 1947 г. Лукаш Дзекуць-Малей зрабіўся прапа-веднікам царквы ў Гданьску і акруговым прэзьбітарам³. У 1946 г. царква налічвала 36 чальцоў, 26 чэрвеня 1947 г. — 70 чальцоў⁴, 30 сакавіка 1949 г. — 87⁵. «Вынікам стабілізацыі і працы царквы было правядзеньне хросту паводле веры 13 ліпеня 1947 г. у Бжэзь-не. Хрост правёў прэзьбітар Лукаш Дзекуць-Малей» — напісаў у гісторыі гданьскага збору ўладзімеж Жултка, які ў той час такса-ма быў ахрышчаны і асабіста памятае «Дзядка» — як усе назы-валі прэзьбітара⁶. Як ён успамінае, па вяртаньні з Нямецчыны

Дзекуць-Малей пэўны час жывіць імi. «У нас у Гданьску іначай пра яго не казалі, толькі «Дзядэж», «Дзядуся», можа з увагі на ба-раду». У памяці ён застаўся чалавекам нязвычайнай дабрыні. У хатнім архіве ўладзімежа Жулткі захаваліся здымкі з жыцця хрысьціян-баптыстаў у Гданьску ў першыя паваяенныя гады. На многіх з іх Лукаш Дзекуць-Малей знаходзіцца ў сярэдзіне. Заха-валіся таксама здымкі з ягонага пахаваньня: труны, выстаўле-най у царкве, і жалобнай праэсіі, якая рухалася на могілкі. Тру-ну несёлі ад царквы на могілкі на плячах вернікаў. «Бо ён заслу-жыў такі гонар сваім стаўленьнем і шляхетнасьцяй», — успамі-нае ўладзімеж Жултка. Ён памёр 20 студзеня 1955 г. Праўда, з пасады акруговага прэзьбітара яго адклікалі 31 сьнежня 1949 г.⁷ Ён быў вельмі хворы — меў цяжкую стально цукровага дыябэту. Вялікай падтрымкай для яго была сям'я (жонка Серафіма з сы-нам Данілам і дзьвюма дачкамі, Лізаветай і Серафімай). У 1946 г. ім удалося вярнуцца з Сыбіру. Яны разам пасяліліся ў кватэры пры царкве на вуліцы Дамброўскага, 11. Лукаш Дзекуць-Малей на ровары аб'язджаў сваіх вернікаў у «Груймесьце»⁸ і ваколцах. Дачка Серафіма скончыла 1-ы агульнаадукацыйны літэй ў Гдань-ску, здаўшы выпускныя іспыты ў 1948 г., сын Даніла — у 1951 г.⁹ Аднак сямейнае шчасьце працягвалася нядоўга. Спачатку 18 лю-тага 1953 г. памерла жонка Лукаша Дзекуць-Малей, а праз няпоў-ня два гады — ён сам. Даніла ў той час навучаўся на лекарскім факультэце Мэдычнай Акадэміі ў Гданьску. Пасьля сьмерці баць-коў ён думаў кінучь навучаньне. Ягоны дух падтрымлівала сяст-ра Лізавета. Серафіма навучалася ў Вышэйшай Гандлёвай Школе ў Шчэціне. Там стварыла сям'ю і засталася жывь.

Праз два гады пасьля сьмерці Лукаша Дзекуць-Малей ў вы-даньні баптыстаў «Słowo Prawdy» зьявіліся пасьмяротныя ўспа-міны аб Прэзьбітары: «Зірніце на фотаздымак, і аджыве ў вашай памяці сухі, мілы стары і ягоныя словы: «Дзе вашыя мячы», ці «З вамі, арлы, чалавек робіцца маладзейшы». (...) Капіца гдань-скага збору пакрытая жалобнымі тканінамі. Смутак перадаецца кожнаму прысутнаму. Сям'я памерлага, прэзьбітара-гадаванцы,

мноства вернікаў з розных дэнамінацыяў прыйшлі разьвітацца з духоўным айдом, душпастырам і сябрам. Пасьля жалобнага набажэнства ў капліцы пахавальнай працэсіі паволі рушыла да месца пахаваньня. Велізарная колькасць удзельнікаў жалобнай урачыстасьці і вянкі выдатна сьведчылі пра прывязанасьць да нястомнага рыцара Справы Божай. (...) Жалобная працэсія прайшла могілкавую браму, і вось мы спыніліся над магілай, месцам супачынку. Апошнія разьвіталыя прамовы. Сапраўды, мы разьвітваліся зь нястомным ваяром за Справу Хрыста, чалавекам малітвы, верным чальцом царквы, чальцом Галоўнай Рады, душпастырам, бацькам сям'і і нашым братам. Гэтулькі мы страцілі ў адной асобе і адразу. Гэта была балючая і цяжкая страга для нашай царквы, але: «Дабраслаўеўня тыя, хто памірае ў Госпадзе, бо адпачываюць яны ад працаў сваіх, а ўчынкi іх крочаць за імі». Гэтак ягоныя ўчынкi пайшлі за ім, бо ўсе тыя, хто хоць раз сутыкнуўся зь ім, несумненна добра ўспамінаюць яго»¹⁰.

Зь «Пэраліку душпастыраў усіх вызнаньняў», копія якога знаходзіцца ў зборах Уладзімежа Жулткі, можна даведацца, што Лукаш Дзекуць-Малей нарадзіўся 1 кастрычніка 1888 г. у Слоніме ў Беларусі. У Гданьск ён трапіў 58-гадовым чалавекам. Які досвед ён меў за сабою, што абраў Гданьск сваім прыстанкам да канца жыцьця, хоць у міжваенны час быў акруговым прэзьбітарам у Берасьці? Вяртаньне туды было немагчымым для Лукаша Дзекуць-Малея зь некалькіх прычынаў. Як сьвятара яго несумненна не хацелі б бачыць у абагэстычваным СССР. Акрамя таго, ён быў актыўным дзеячам беларускага руху ў часе Першай і Другой усясьветных войнаў. У Польшчы, з гледзішча будучыні, было менш рызыкi, чым у СССР. Зважаючы на знаходжаньне жонкі зь дзецьмі ў Сыбіры, ён не жадаў зьяджаць у эміграцыю на Запад, як гэта зрабіла большасьць беларускіх дзеячаў. Застаючыся ў Польшчы, спадзяваўся на хутэйшы кантакт зь імі. У Гданьску ён не размаўляў па-беларуску, наваг дома. Можа быць, зь меркаваньняў бяспэкі. Грамада багтыгстаў, гэтак як і ўсе насельнікі Гданьску і ваколіцаў, была зборняй людзей з розных мясьцінаў.

Лукаш Дзекуць-Малей нарадзіўся ў праваслаўнай настаўніцкай сям'і Мікалая і Марыі (у дзявоцтве Тарасевіч). У чатыры гады ён застаўся сiратой. Да 16 год над ім апекавалася настаўніцкая сям'я Фунтаў. У Слоніме ён скончыў сярэдняю школу, у 1906 г. — настаўніцкую сэмінарыю. Працаваў настаўнікам, таксама быў інспэктарам адукацыі. Перад Першай усясьветнай вайной быў прызваны ў Беласток у царскае войска. Там сутыкнуўся з баптызмам. Уначы з 31 сьнежня на 1 студзеня 1912 г. быў ахрышчаны ў рацэ Супрасьель прэзьбітарам Раманам Хамяком. З таго моманту ён распачаў абвяшчаць Эвангельле, стварыўшы суполку, у якую ўвайшлі харысты і сьвятар праваслаўнай царквы. За гэта ён быў арыштаваны царскімі ўладамі ў вёсцы Лыскава ў раёне Пружанаў. Яго прывязалі да каня, за якім ён ішоў пешшу каля 170 км. да турмы ў Берасьці.

У 1913 г. ён паграпіў на бібліяныя курсы ў Пецярбург, якія арганізаваў і праводзіў Іван Праханаў (віцэ-прэзыдэнт Усясьветнага Зьвязу Баптыстаў). У іх удзельнічалі 19 чалавек, і працягваліся яны два гады. Лукаш Дзекуць-Малей быў адным з выбітных навучэнкаў, у якасьці ўзнагароды за навуку ён атрымаў прэзэнт — ручны гадзiннiк вырабу фірмы «Бур'е».

У часе Першай усясьветнай вайны ён вярнуўся на Гарадзеншчыну ўжо ў якасьці беларускага дзеяча. У 1918 г. ён заангажаваўся ў пабудову беларускай дзяржаўнасьці. На беларускім сялянскім зьездзе ў Горадні (15–16 сьнежня 1918 г.) ён увайшоў у склад павятовай Рады. Тады таксама быў абраны дзевяцічлабовы Арганізацыйны Камітэт Краёвага Беларускага Зьезду Гарадзеншчыны, у складзе якога быў Лукаш Дзекуць-Малей¹¹. Задачай зьезду была арганізацыя беларускай улады на Гарадзеншчыне. Лукаш Дзекуць-Малей быў камісарам акругі Крынкі-Лунна. У 1918 г. ён арганізаваў беларускую школу ў Крынках, у якой таксама быў настаўнікам. Ён утвараў сялянскія камітэты, якія пераймалі ўладу ў валасьцях. Супрацьвагай ім былі польскія парэфілярныя камітэты. Лукаш Дзекуць-Малей бачыў пагрозу, якая набліжалася з боку польскіх войскаў. Таму ён зьвяртаўся да павя-

товай Рады ў Горадні ў справе ўзбраення валасной міліцыі, бо як занатаваў 30 снежня 1918 г. у «Дзёньніку» Антон Луцкевіч: «міліцыянтам валасных камітэтаў немцы не жадаюць даваць зброі: для валаснога камітэту ў Крынках перадалі толькі дзве стрэльбы і некалькі рэвальвераў. М<алей>-Дз<екуць> просіць націснуць на немцаў, каб далі зброю альбо каб дазволілі сялянам карыстацца зброяй, што знаходзілася на захаванні. У іншым выпадку будзе немагчымая абарона перад бандамі рабаўнікоў»¹².

Лукаш Дзекуць-Малей уключыўся ў арганізацыю беларускай асвецты на Гарадзеншчыне. Ён быў кіраўніком дзіцячага прытулку ў Горадні і Беларускай агульнай школы. Кантактаваў зь іншымі дзеячамі Беларускай Народнай Рэспублікі — Антонам Луцкевічам, Аркадзем Смолічам, Кляўдыюшам Душэўскім, часта быў пасярэднікам паміж дзеячамі, якія знаходзіліся ў Варшаве і ў Летуве. За беларускую дзейнасць у лютым 1919 г. ён быў арыштаваны польскімі легіянерамі. Антон Луцкевіч рабіў намаганні, скіраваныя на яго вызваленне, што занатаваў у сваім «Дзёньніку» пад датай 13 лютага: «Я выслаў ліст да Іваноўскага, папрабуючы яго (Дзекуць-Малей. — А.Г.) вызвалення, бо ў кантактах з насельніцтвам ён выступае ад імя беларускага ўраду (што напісана на ягоных пячатках) і прызначаны намі, хоць фармальна гэта зроблена міністэрствам Гарыбы. Празь некалькі гадзінаў, вярнуўшыся ў гатэль, я засылеў ліст з адказам, што загадана яго выпусьціць і што Іваноўскі просіць, каб ён <Дзекуць-Малей> на абшарах Гарадзеншчыны, аддадзеных польскай самаабароне, не выступаў ад імя летувіскай дзяржавы»¹³. У красавіку 1919 г., пасля заняцця Горадні польскімі войскамі, Лукаш Дзекуць-Малей зноў быў арыштаваны і кінуты ў вязьніцу ў Ваўкавыску, пра што ў сваім рапарце паведамляў афіцэр Данілюк: «Беларускага камісара і папулярнага грамадзкага дзеяча Дзекуць-Малей арыштавалі хвората на тыфус і непрытомнага кінуты ў вязьніцу ў Ваўкавыску»¹⁴.

Ён не спалохаўся вязьніцы і, вярнуўшыся ў Горадню, далей дзейнічаў у беларускіх арганізацыях, удзельнічаў 17 лістапада 1919 г. у нарадзе прадстаўнікоў БНР у Бэрліне¹⁵. Дзекуць-Малей

быў старшынёй Гарадзенскай Цэнтральнай Настаўніцкай Рады і прадстаўніком на Гарадзеншчыне Цэнтральнай Беларускай Школьнай Рады, скарбнікам «Грамады Моладзі» (кірвала Паўліна Мядзёлка), арганізатарам «Беларускай Хагкі» ў Горадні. На ўрачыстасці святкавання 2-іх угодкаў БНР, якая адбывалася ў Горадні ў сядзібе «Беларускай Хагкі», сярод іншых прамаўляў і Лукаш Дзекуць-Малей. Ён казаў пра цяжкую працу, якую робяць лепшыя сыны беларускага народу, падкрэсьліваў, што з кожным днём расце колькасць свядомых працаўнікоў¹⁶.

Лукаш Дзекуць-Малей быў адным з заснавальнікаў Беларускага Таварыства Дапамогі Ахвярам Вайны¹⁷. Польскія ўлады не цяпелі ягонай грамадзка-культурнай актыўнасці на беларускай ніве ў Горадні. 3 нагоды 3-іх угодкаў БНР 25 красавіка¹⁸ 1921 г. у Коўні беларускі дзеяч Тамаш Грыб прывёў прыклад Лукаша Дзекуць-Малей як чалавека, які пацярпеў за сваю беларускасць: «Дастаткова было прызнацца, што ты беларус, як адразу хапалі жандары. Сярод арыштаваных быў між іншых вядомы беларускі дзеяч з Гарадзеншчыны — Дзекуць-Малей»¹⁹.

Беларуская асьветніцкая дзейнасць Лукаша Дзекуць-Малей на Гарадзеншчыне сутыкалася зь вялікімі цяжкасцямі. У 1919—1920 гг. польскія ўлады зьліквідалі арганізаваныя там раней беларускія школы, замяняючы іх на польскія. Забіраўся рыштунак, не плацілі настаўнікам, не адказвалі на звароты, напісаныя на беларускай мове. «Увесь інвэнтар беларускіх школаў Горадні: бібліятэка, школьная мэбля, каштоўныя фізычныя прыстасовы, мапы ды іншая школьная маёмасць былі забраныя зь беларускай школы панам інспэктарам (Рафалам Вазьнякоўскім. — А. Г.). (...) Рада Беларускага Настаўніцкага Зьвязу Гарадзеншчыны (...) просіць у Цэнтральнай Беларускай Школьнай Рады матэрыяльнай дапамогі і абароны правоў і волянасьці беларускай школы на Гарадзеншчыне ад польскіх уладаў, а таксама прадпрыняць усе мажлівыя крокі супраць самавольства ў дачыненні беларускіх школьных пытаньняў польскага школьнага інспэктара Гарадзенскага павету п. Вазьнякоўскага, а таксама супраць руйнавання

беларускіх школаў»²⁰. Будынкі беларускіх школаў прызначаліся пад польскія школы, між іншым, у другой палове верасня 1919 г. польскай школе «назарэтанак»²¹ перадалі будынак 1 Беларускай школы ў Горадні. У якасці абароны ад палянізацыі беларускіх настаўнікаў і школаў у Горадні ў другой палове траўня 1920 г. утварылася Беларуска-Школьная Рада, старшынём якой быў Лукаш Дзекуць-Малей, а сакратаркай — Серафіма Кішка²².

У 1921 г. Лукаш Дзекуць-Малей яшчэ жывіў у Горадні на вуліцы Сафійскай, 4²³. Ад 25 чэрвеня да 24 жніўня ён ўдзельнічаў у беларускіх курсах для настаўнікаў, якія арганізавала Таварыства Беларускай Школы. Польскія ўлады забаранілі яму жыць у Горадні. Яго высялілі ў Берасьце. Серафіма Кішка выехала зь ім. У 1921 г. яны ўзялі шлюб. Лукаш Дзекуць-Малей тады быў ва ўзросьце Хрыста, Серафіма мела 23 гады. Яна нарадзілася 8 верасня 1898 г. у праваслаўнай сям'і ў Струдзе на Гарадзеншчыне, скончыла настаўніцкую сэмінарыю ў Краснастоку (цяпер Ружанысток) і беларускія настаўніцкія курсы ў Вільні ў 1921 г.²⁴ У Горадні яна працавала ў беларускай школе. У Берасьці сям'я Дзекуць-Малей пачала гуртаваць вакол сябе хрысьціян-багчыстаў. Лукаш праводзіў эвангелізацыі, Серафіма вяла хор. На пачатку гэта адбывалася ў прыватнай кватэры сям'і Тураў. Пазьней — у падвале гатэлю на рагу вуліцы Міцкевіча. У 1925 г. яны нанялі дом на вуліцы Зыгмунтоўскай, а ў 1927 г. набылі зямлю на вуліцы Шырокай, 42 з задумай пабудовы ўласнай царквы²⁵.

У 1920 г. разам з эвангелізацыйнай Серафіма і Лукаш Дзекуць-Малей падалі ініцыятыву перакладу Бібліі на беларускую мову: «Разам з жонкай я ўзяўся за пераклад Эвангелія на беларускую мову. Ня верачы ва ўласныя сілы, я зьвярнуўся па прафэсійныя парады і папраўкі да знакамітага беларускага дзеяча і крытыка, Антона Луцкевіча, які ахвотна дапамагаў у гэтай карыснай для народу працы»²⁶. Але Малей добра ведалі беларускую мову, докам чаго былі мізэрныя праўкі, якія рабіў Антон Луцкевіч: «Калі Серафіма Адамаўна высылала пераклады кнігаў Новага Запавету на карэктуру Антону Луцкевічу, то матэрыялы вярталіся назад

практычна ў першапачатковай вэрсіі»²⁷. У 1920–1924 гг. Лукаш Дзекуць-Малей пераклаў з польскай і расейскай моваў на беларускую 17 кнігаў. У 1926–1928 гг. у Лодзі накладам фірмы «Компас» выйшлі чапыры Эвангелія (Лукі, Яна, Мацьвее і Марка), перакладзеныя на беларускую мову. Зьяўленьне «Паводле Лукі сьв. Эвангелія» выклікала агульную зацікаўленасьць і здагадкі пра аўтара перакладу: «Улетку гэтага году выйшла пад вышэйзгаданай назвай кішэнная кніжачка, якая была, як відаць, запачаткаваньнем перакладу ўсяго Новага Запавету на беларускую мову. Да гэтага часу такога перакладу не было, калі не лічыць эвангеліскіх урыўкаў, якія зьявіліся разам з гадавым цыклам беларускіх казаняў кс. д-ра Льдэфонса Бобіча. Тыя і іншыя толькі ў рукапісе маюць фрагмэнты перакладу Бібліі на мову беларускага народу. Адпаведна сапраўднай навіной ёсьць цяперашні пераклад Эвангелія паводле Лукі. Кніжачка выйшла накладам агульнага імглой таямнічасьці Выдавецкага Таварыства «Компас» у горадзе Лодзі. (...) Пераклад сьведчыць, што ананімны перакладчык выдатна валодае беларускай мовай. (...) Каталікі і праваслаўныя павінны таксама паклапаціцца, каб мець уласныя пераклады Сьвятога Пісьма на беларускую мову, бо бязь іх падобную працу ўжо выконвае Таварыства для перакладу Сьвятога Пісьма на беларускую мову (вылучаны фрагмэнт у арыгінале даецца па-беларуску. — *Пер.*)»²⁸. Аўтар перакладу застаўся ананімны, ні на адным Эвангелілі не фігуруе ягонае прозьвішча.

На працэсе Беларускай Сялянска-Работніцкай Грамады ў якасці сьведкі выступаў Уладзімер Гутшэ, рэдактар фірмы «Компас», які таксама не назваў імя Лукаша Дзекуць-Малей: «Я — рэдактар фірмы «Компас». Гэтая фірма ў 1923 г. даручыла Луцкевічу пераклад Бібліі на беларускую мову. (...) Гэты пераклад распаў чаў наш прапаганднік, які жывіў у Берасьці, і пераклад перайшоў да Луцкевіча, які яго дапраўляў. Я чуў, што Луцкевіч пытаўся парады ў сумніўных пытаньнях, але прозьвішча асобы, зь якой раўняўся Луцкевіч, я ня памятаю»²⁹. «Новы Запавет і Псалмы» на беларускай мове былі выдзелены ў 1931 г. у Лодзі, верагодна ў дру-

карні выдавецтва «Компас», хоць на тытульнай старонцы фігуруюць, як месца выдання, Гэльсынкі, дзе змяшчаўся аддзел Брытанскага і Замежнага Біблійнага Таварыства для ўсходняй Эўропы³⁰. Па вайне было два перавыданыя Новага Завету — у 1948 г. і 1991 г. Гай Пікарда, дасьледчык гісторыі перакладу Новага Завету на беларускую мову, канстатаваў, што «дзякуючы намаганьням такіх адданых патрыётаў, як Лудкевіч, Малей, Рак-Міхайлюўскі і іншых, выданьне Біблійнага Таварыства было і застаецца да гэтага дня ня толькі найлепшым магчымым варыянтам Новага Завету, але таксама сымбалам народнага ды нацыянальнага пасьвячэньня»³¹.

У Берасьці пры багтыцкай царкве на ініцыятыву Лукаша Дзекуць-Малея былі арганізаваныя наступныя курсы: пчаларскія, кравецкія, для дырыжораў хору і прапаганднікіў. Існавалі дзіцячы прытулак для сіротай і нядзельная школа. Дзеці, акрамя хрысьціянскай навукі, атрымлівалі веды па агульнаадукацыйных прадметах. У гасьцінным доме Дзекуць-Малеяў галодныя заўсёды маглі разьлічваць на падмацаваньне, а бяздомныя — на дах над галавой. Сам Лукаш Дзекуць-Малей падрацоўваў перад Вялікаднем, белячы дамы ў табраў.

Сытуацыя змянілася пасля 17 верасьня 1939 г., пасля прыходу Чырвонай Арміі ў Берасьце. Лукашу Дзекуць-Малею было забаронена весьці рэлігійную дзейнасьць, і ён пачаў працаваць у «Трэсьце зелёных насаджэньняў». У 1940 г. савецкія ўлады дазволілі аднавіць душпастырскую працу сярод хрысьціян-багтыстаў. Найгоршае пачалося ўначы з 19 на 20 чэрвеня 1941 г. Даніла Дзекуць-Малей меў тады 11 год і памятае тую жахлівую ноч, якая разлучыла яго з бацькам на пяць год: «У той вечар мы доўга не маглі заснуць. Я з мамай сьдзёў на кухні, а тата чыгаў. Дзяўчынкі ўжо спалі. Раптам хтосьці загрузкаў у дзьверы. Мама падыйшла і запытала «Хто там?» У адказ пачула «Брат Пётра зь вёска». (...) Мама адчыніла, і мы ўбачылі штыхі. Гэтага брата адштурхнулі і абступілі нас з крыкам «Рукі ўгору!». Я быў толькі ў спальнай кашулі. Мама была апранутая. Бацьку загадалі распрануцца да бялізны. Пабудзілі

дзяўчынак, сьпіхваючы іх штыхамі з ложка. Яны хацелі апрануцца, але ім не дазволілі. Нас сагналі ў адно месца і пачалі рабіць вобшук. А мы так стаялі ад паловы на дванаццатую да пятай гадзіны раніцы. Усё, што было, дакуманты, фотгаздымкі, усё было скінута ў кучу, а пасья зьвязанае ў прасьціну. Нам праз увесь час не дазволілі сесьці. (...) Потым загадалі апрануцца. (...) Далі паўгадзіны на зборы. Мы былі нявыспаняныя. Цэлую ноч прастаялі пад штыхамі. Камандзір хадзіў, крычаў на нас, размахваў рукамі. Пад'ехала машына, нас загрузілі і павезьлі. (...) Нас завезьлі на таварную станцыю Шпановічы і ўсадзілі ў вагон. Там было 67 чалавека»³².

Лукаша Дзекуць-Малея высадзілі з транспарту, быццам бы везьці яго да сям'і ў Горадню. Затым яго зьняволілі ў Берасьцейскай фартэцы, асудзіўшы паводле 58 артыкулу Крымінальнага кодэксу СССР на пакараньне сьмерцю. Прысуд ня быў выкананы, бо 22 чэрвеня ў Берасьце ўвайшлі немцы, і вязьні былі вызваленыя. Лукаш Дзекуць-Малей вярнуўся да душпастырскай дзейнасьці ў Берасьці. А жонка зь дзецьмі пасья паўтарамесьцявага падарожжа ў вагоне для скаціны трапілі ў Алтайскі край³³.

У ваенныя гады Лукаш Дзекуць-Малей пасьвяціўся душпастырскай дзейнасьці сярод хрысьціян-багтыстаў у Берасьці. Ён таксама актывізаваўся ў беларускім руху, які разьвіваўся пад нямецкай акупацыяй. 27 чэрвеня 1944 г. браў удзел у П Усебеларускім Кангрэсе ў Менску. Ён там прамаўляў: «Вітаю Вас, Спэдар Прэзыдэнт, дэлегаты і госьці, ад імя Грамады Эвангельскіх Хрысьціян-Багтыстаў і выказваю сваю радасьць, што сёньня маем магчымасьць сабрацца ў адпаведным будынку, бо да гэтага часу мы працавалі ў падполлі. Неаднойчы я прасіў Бога, каб дапамог нам здабыць свабоду. Успамінаючы тых, хто пакінуў нас, хто загінуў за беларускі народ: праф. д-ра Вацлава Іваноўскага, рэдактара Уладзіслава Казлоўскага ды іншых, прапаную ўшанаваць іх памяць. Я прашу Бога дапамагчы нашаму народу знайсці Бога, бо толькі дзякуючы такой дапамозе можна атрымаць свабоду. Нас, багтыстаў, няшмат, яшчэ пры цары нас перасьледавалі, цяпер мы

жывём ў Беларусі свабодна. На заканчэнне я прашу ў Бога, каб дапамог жыць, а можа і галаву скласці»³⁴.

Кангрэс адбываўся перад самым заняццем Менску Савецкай Арміяй. Большасць яго ўдзельнікаў уцякла разам з адступачымі немцамі. 2 ліпеня 1944 г. Лукаш Дзекуць-Малей і ягоны намеснік прэзьбітар Піліп Ляўчук правялі развігталнае набажэнства ў Берасьцейскай царкве. Пад канец набажэнства яны звярнуліся да вернікаў, каб дазволілі ім пакінуць Берасьце і эвакуавацца на Захад. Дабраславіўшы, іх адпусьцілі з супакоем³⁵. Гэта было развітаньне ня толькі зь вернікамі, але таксама і з горадам, у якім зь неабходнасці мінула больш за дваццаць гадоў, пасьвячонах ахвярнай рэлігійнай, дабрачыннай і асьветніцкай працы.

Па вайне Лукаш Дзекуць-Малей зь сям'ёй асеў у Гданьску. Ён не займаўся палітыкай, хоць у інфармацыйным лісьце Міністэрства Ўнутраных Справаў ад 24 сакавіка 1950 г. занатавана: «супрацоўнічае з ангельскай выведкай»³⁶. Да апошніх дзён жыцця ён служыў людзям. Да сёньняшняга дня ў баптыскай царкве ў Гданьску пануе яго добры дух, які не дазваляе забыцца пра яго нават тым, якія яго ня ведалі.

Серафіма Дзекуць-Малей памерла 18 лютага 1953 г., Лукаш Дзекуць-Малей — 20 студзеня 1955 г. У верасні 1955 г. вестка пра ягоную смерць дайшла да асяродзьдзя беларускай эміграцыі ў ЗША. Газэта «Беларус» памясьціла вялікі артыкул пра ягоныя заслугі перад беларускім народам, які заканчваўся словамі: «У асобе Лукаша Дзекуць-Малей пайшоў у вечнасьць чалавек незвычайна моцнай волі, нязломны змагар за свабоду сумленьня, гарачы беларускі патрыёт, здольны арганізатар і адміністратар»³⁷.

*Пераклад з польскае
Głogowska H. Białorusini na Wybrzeżu Gdańskim.
Toruń, 2003, s. 170–181.*

¹ Ліст Л. Дзекуць-Малей да Пастара Я. Пятроўскага ад 13.01.1945 г., знаходзіцца ў зборах Беларускага Інстытуту Навукі і Мастацтва ў Нью-

Ёрку ў ЗША, аўтарка мае копію (па-беларуску) (тут зваротны пераклад з польскай. — *Пер.*).

² З ласкавай згоды Веры Ваўкавыцкай зь Беластоку апублікаваныя ў артыкуле: Л. Глагоўская. Новае пра Лукаша Дзекуць-Малей // Ніва, № 49, 03.12.2000 г., с. 10.

³ W. Żółtko, Historia polskiego zboru kościoła chrześcijań baptystów w Gdańsku 1946–1996, Gdańsk, 1996, s. 8, (машынапіс).

⁴ Zbiory W. Żółtko. Sprawozdanie okresowe, składane władzom administracji państwowej z dn. 26.06.1947 г.

⁵ W. Żółtko, Historia... s. 10.

⁶ Tamże, s. 8.

⁷ W. Żółtko, Historia... s. 10.

⁸ Тры гарады: Гданьск, Гдыня і Сопат, якія знаходзяцца вельмі блізка адзін ад аднаго. — *Пер.*

⁹ Gdańska jedynka. 50 lat I Liceum Ogólnokształcącego w Gdańsku (1945–1995). Gdańsk, 1995, s. 88.

¹⁰ M. Odłuzko. Prezbiter Dziekuć-Malej (Wspomnienie pośmiertelne) // «Słowo Prawdy», 1957, № 5, s. 9–10

¹¹ Адраджэньне. Гістарычны альманах. Мінск, 1995, с. 24–247.

¹² А. Лудкевіч. Дзёнік // «Польмя», 1991, № 4, с. 217.

¹³ А. Лудкевіч. Дзёнік // «Польмя», 1991, № 5, с. 186.

¹⁴ К. Езовитов. Белоруцы і Полякі. Каўнас, 1921, с. 62.

¹⁵ Архівы БНР..., Т. 1, к. 1, с. 501.

¹⁶ Няд. Сьвяткаваньне гадаўшчыны Незалежнасьці ў Гродне // «Беларусь», № 7, 10.04. 1920 г., с. 4.

¹⁷ Архівы БНР..., Т. 1, к. 2, с. 994.

¹⁸ Хутчэй за ўсё сакавіка. — *Пер.*

¹⁹ Архівы БНР..., т.1, к. 2, с. 1102.

²⁰ Нацыянальны Архіў Рэспублікі Беларусь (НАРБ), Цэнтральная Беларуская Школьная Рада, Ф. 604, В. 1, С. 1, А. 1–4. Ліст Гродзенскай Цэнтральнай Настаўніцкай Рады да Цэнтральнай Беларускай Школьнай Рады ў Менску ад 03.04.1920 г.

²¹ Назарэтанкі — жаночы каталіцкі манаскі ордэн, які сярод іншага займаўся адукацыйнай моладзі. — *Пер.*

²² НАРБ, Цэнтральная Беларуска Школьная Рада, Ф. 604, В. 1, С. 1, А. 37. Ліст старшыні БШР у Горадні Л. Дзекуць-Малей да прэзыдыяма ЦБШР у Менску ад 06.06.1920 г.: «Гэтым паведамляю, што

Школьная Рада ў Горадні арганізавалася па прычыне абароны беларускасці ад таго гвалту і зьдзеку, які запанавалі ў бягучым часе на Горадзеншчыне. Заданьнем сваім названая Рада паставіла — пільна вартваць інтарэсы школы, падняцьце і пашырэнне асветы, якая была гвалтоўна задушана і ў лепшым выпадку вузка абмежавана перашкодамі. Нярэдка барацьба адзіночных асоб, большасць якіх зьявілася ахвярамі за вялікую ідэю ўвасабленьня роднага слова, дала сумныя skutki».

²³ НАРБ, Таварыства Беларускай Школы, Ф. 883, В., 1, С. 121, А. 21. Беларускай настаўніцкія курсы ў Вільні. Сьпіс адрэсаў навучэнцаў.

²⁴ Тамсама, А. 21.

²⁵ С. Пекун, Лука Николаевич Дзекуць-Малей: жизнь и служение // Роля асобы ў жыцці і дзейнасці хрысціянскіх цэркваў Беларусі ў XX стагоддзі. Мінск, 2000, с. 122–125; К. Веднарзук, Historia Zborów Warystów w Polsce do 1939 r. Warszawa, 1997, s. 215–216.

²⁶ Д. Ясько. «Новы Запавет» у беларускай мове // Бацькаўшчына, № 4, 30.01.1949 г., с. 3.

²⁷ С. Пекун, Лука..., с. 126.

²⁸ Ex. Rawodle Łuki św. Ewangelie // «Przegląd Wileński», 1926, № 20, с. 8.

²⁹ Бібліятэка Акадэміі Навук Летувы ў Вільні. Адзел рукапісаў. F. 21–2215, Справа БСР «Грамады», с. 690.

³⁰ J. Turonek, Książ zka białoruska w II Rzeczypospolitej, Warszawa, 2000, s. 38.

³¹ G. Picarda. The Heavenly Fire // «Божым Шляхам», 1975, № 1–2, с. 9–24; С. Пекун, Лука..., с. 126.

³² С. Пекун, Лука..., с. 130.

³³ Л. Глагоўская. Жыццё і дзейнасць Лукаша Дзекуць-Малея // Ніва, № 39, 26.09.1999 г., с. 9.

³⁴ Прагакол Другога Ўсебеларускага Кангрэсу ў Менску, USA, 1985, с. 18; Л. Глагоўская. Новае пра Лукаша Дзекуць-Малея // Ніва, № 49, 03.12.2000 г., с. 10 (зваротны пераклад з польскай. — *Пер.*)

³⁵ С. Пекун, Лука..., с. 130.

³⁶ H.R. Tomaszewski. Wyznania typu ewangeliczno-bałytycznego wchodzące w skład Zjednoczonego Kościoła Ewangelicznego w latach 1945–1956. Tomaszów Mazowiecki, 1991, s. 39.

³⁷ А.Ш. Лукаш Дзекуць-Малей // Беларус, № 3(53), 20.09.1955 г., с. 4.

Ян ПЯТРОЎСКИ

АНТОН ЛУЦКЕВІЧ — АРЫСТАКРАТ БЕЛАРУСКАЕ ДУМКІ

Калі ў першай палове трыццатых гадоў выйшаў з друку на беларускай мове Новы Запавет з Псалмамі, на восі Вільня — Варшава імя Антона Луцкевіча было на вуснах і ў друку ў колах праваслаўных, каталіцкіх як і прагэстанцкіх, няверуючых людзей як і веруючых, і асабліва сярод мэтадыстых, каторыя сваім заможным прадстаўніцтвам заўсёды знаходзіліся ў добрых суадносінах зь Лідарам беларускага Рэнэсансу.

На падставе пачтовых пячачаў на тых канвэртах, каторыя ў мяне захаваліся, вынікае, што ў годзе 1935 або крыху раней я першы раз спаткаўся з Гаспадаром Антонам Луцкевічам у ягонай кватэры на Піўнай вуліцы ў Вільні.

Выняткавая культурная пастава Гаспадара дому, унутраны выгляд памешканья, і перад усім, ягоная эрудыцыя — тварылі ўражаньне і будзілі перакананьне, што каб быць беларусам, не абавязкава трэба ўтоесаімлівацца з курнаю хаганою, панашаным кажухою ці баграцтвам... наваг і тады, калі нічога дрэннага няма ўва ўсёй гэтай характарыстыцы, якая гэтакаса можа будзіць і гонар для чалавека. Ягонае суадношаньне да наведвальніка, ягоны ветлівы позірк з тонам ціхае аksamітнае гаворкі і заўсёды з вытрыманым граматычна пабудаваным сказам, падсьведама сугэравалі прыклад напраўнае літаратурна-беларускае мовы.

У гутарцы зь людзьмі ён ніколі нікому не накідаўся, але заўсёды быў гатовым да супрацы ў прадмеце беларускае справы. Ён меў свой сьветапагляд для ўласнага ўжытку і з належным пашанаваньнем адносіўся да тых, што мелі іншае перакананьне. Згэтуль прабівалася ў яго праўдзівая мадэрнізацыя пагляду, які вызначаўся характэрнай думкаю, што адзіным правільным лучвом для беларускага элементу — гэта нішто іншае, як толькі беларускасьць. Усе сьветапагляды, у той ці іншай ступені, зьяўляюцца зьменнымі і зыходзячымі з гарызонту, тады як Беларускаясьць, і толькі яна, астаецца пэрманэнтнаю.

Як вынік гэтага спатканьня, у «Сьветачы Хрыстовае Навукі»¹ публікавалася некалькі Луцкевічавых артыкулаў на агульна беларускую тэму ў дадзенай дзялянцы. Факсыміле аднаго зь іх падаецца тут-жа².

Апошняя сустрэча ў Вільні мела месца недзе, як вынікае з аднаго зь ягоных лістоў, перад 9.XI.1937 годам. Гэтым разам узьнята пытаньне: Як можна было-б беларусам пайнфармаваць Запад пра самых сябе, і ў вапрычонасьці, англамоўны сьвет? У разьвязаньні над пытаньнем было ўзгоднена, што Антон Луцкевіч скампануе адпаведны тэкст, а на маю долю выпадала знайсці сярод прыхільнага для нас англамоўнага элемэнту чалавека, ахвочага перакласьці сумесна тэкст на ангельскую мову. Гэтае апошняе, як аказалася, было трудным. (На маргінэсе сказанага трэба адцёміць пэўнае зьявішча, пра якое тады мы нічога ня ведалі або ведалі вельмі мала. Палітычная думка ў англамоўным сьвесе зводзілася да таго, каб большыя і меншыя народы ўсходняе Эўропы, нічога ня кажучы пра тыя, што ўжо знаходзіліся ў Савецкім Саюзе, былі ўключаны ў склад вялікага гаспадарсьцывенага камплексу, якім была і ёсьць Расея: усё роўна — чырвоная яна ці белая. Пазьней, як ведама, розныя канфэрэнцыі — Ялтанская, і асабліва Потсдамская, пасрэдна ці беспасрэдна, выразна гаварылі пра гэта. Увесь гэты вялікі народны камплекс пагрэбным быў дзеся трыманьня пад шахам з боку ўсходняга хоць і меншага, але культурнага і ваўнічага народу нямецкага).

У міжчасе (недзе ў першай палове 1938 г.) Антон Луцкевіч прыслаў прыгожую працу, якую мог скампанаваль толькі ён: гістарычныя факты, пасьядоўнасьць іх і інтэрпрэтацыя. Тут Беларускі Народ прадстаўляўся Захаду са сваімі галоўнымі мэтамі: Свабода, палітычная незалежнасьць... Як і свомым было для паважнага Аўгара: нікога ён ня ганіў, нікога не абвінавачваў.

Спробы знайсці перакладчыка, які спачатку выдаваўліся магчымымі, напатыкалі некагорыя труднасьці. Пагрэбным быў даўжэйшы час. А час мінаў, і ў ім уздымалася ваенная атмасфэра. Сьвет набліжаўся да гістарычнае даты — Першага верасьня 1939 году.

На Гадовай канфэрэнцыі гэтага году Польскае Мэгадыстычнае Царквы, якая, як звычайна, адбывалася ўлетку, я быў вызначаны Япіскапам Артурам Джэймсам Моорам на працу ў Вільні з даглядам дзвюх іншых кангрэгацыў: у Дзярэчыне, слонімскага, тады, павету, і ў Сярэднім Сяле, валожынскага.

Напрыканцы месяца жнівеня, разам з трыма іншымі прадстаўнікамі польскае царквы, я адбыў вадалавам падарожжа ў Данію. З прычыны аб'яднаньня дзвюх цэркваў гэтае самае дэнамінацы ў Злучаных Штатах, пайменна: Паўдзённае і Паўночнае, у Копэнгагене адбывалася спатканьне амэрыканскіх прадстаўнікоў з прадстаўнікамі паасобных аналягічных эўрапэйскіх цэркваў.

У нашым памешканьні ў Варшаве (Гурчэўска, 17а) усе рэчы былі спакаваныя для перавозу ў Вільню, у тым ліку і бібліятэка. Але, як ужо казалася, час не чакаў.

1-га верасьня 1939 году пачалася вайна — Другая сусьветная вайна.

Ваенныя падзеі разьвіваліся са свомою для сябе хуткасьцю. У ваеннай атмасфэры жыцьцёва важныя справы, якія адносіліся да паасобнага чалавека, трэба было абмяркоўваць і рашаць на хаду.

Уночы з 7 на 8 верасьня, на прапанову супэрэнтэндэнта, групаю (Супэрэнтэндэнт Пастар Г.П. Ворфільд, Пастар Ян Пятроўскі, Прап. Ян Каліноўскі, Бруна Рашкевіч са сваім родным братам)

выйшлі мы разам з Варшавы і пайшлі на Усход. У выніку адсутнасці дамэтнасыці гэтакага экзодосу, група па дарозе рассяпалася. Пераначавашы на трэйцюю ноч маршу ў Янаве Падляскім, я пайшоў назад у Седльцы, якія яшчэ ня былі занятыя немцамі, а ступь у Гайнаўку. З Гайнаўкі цягнуком даехаў да Ліды і зь Ліды іншым цягнуком прыбыў каля гадзіны 8 раніцы ў Вільню. Было гэта прыблізна каля паловы верасня 1939 году.

Вільня знаходзілася ўжо пад савецкаю ўладаю.

Аднойчы праходзіў я ўздоўж вуліцы Адама Міцкевіча каля судовага будынку недалёка Лукішкага пляцу. Адбывалася тут урачыстасць. Было шмаг народу. У паветры разыходзіўся голас Антона Луцкевіча. Ён прамаўляў. Гэта быў апошні раз, калі я чуў ягоны голас.

У бегу шалёнае вайны, якая агарнула сабою ўвесь наш цывілізаваны сьвет, Гэстапо сканфіскавала маю бібліятэку, а разам зь ёю і зь іншымі матэрыяламі прапаў даўжэйшы машынапіс працы Антона Луцкевіча.

Гэтымі словамі канчаю мае ўспаміны супрацы з адным з найболей слаўных нашых людзей нашае эпохі, каб зафіксаваць іх у друку, пакуль яшчэ Неба дазваляе.

Пятроўскі Я. Мэмары: Стагодзьдзе ў рэтрасыякце (1905–1945). Кн. 1. Струцак-Гэйнсвіль, 1988, с. 240–243

ДАДАТАК

Ліст да Яна Пятроўскага:

Паважаны Грамадзянін!

Справу, якую Вы закрунулі, лічу вельмі важнай і ахвотна прылажу да яе сваю руку. Аднак, перш, чым распачаць пісаньне цыкло артыкулаў, хацеў бы выясніць, якога роду маюць быць гэтыя артыкулы: ці зусім папулярныя, даступныя для шэрага чытача, ці мо' для інтэлігэнцы? Далей: які можа быць іх памер, на колькі радкоў можна разьлічыць у адным нумары? Дачь толькі адзін артыкул — вельмі труд-

на, асабліва-ж, калі для яго будзе адведзена лішне мала мейсца. Пісаць жа з тым, што праца змарнуецца з прычыны нястачы мейсца дзея яе друку, вельмі ня хочацца. Дык вось: дайце мне нейкае выясненне адносна гэтае справы, а ахвотна вазьмуся за работу. Разуমেю, што мо і Вам гэта ня вельмі ясна; тады буду рабіць так, як лепш уложыцца. Буду чакаць новага пісьма.

Шлю вітаньні і словы пашаны.

*Ант. Луцкевіч
Вільня, 9.XI.1937.*

P.S. Напішце мне такжа, у якой мове лепш пісаць дзея перакладчыка: у беларускай, польскай ці мо' расейскай. Мне гэта ўсё роўна.

Ліст да Яна Пятроўскага:

Паважаны Грамадзянін!

Пасьляю Вам стацьцю аб Скарыне і адкрытку з партрэтам ягоным. Будзьце ласкавы паведаміць, як яе атрымаеце, ці яна Вас здавохла.

З пашанай

*Ант. Луцкевіч
Вільня, 1.IV.36.³*

Пятроўскі Я. Мэмары: Стагодзьдзе ў рэтрасыякце (1905–1945). Кн. 1. Струцак-Гэйнсвіль, 1988, с. 240–243

¹ «Сьветач Хрыстовае Навукі — штомесячны мэтадысці часопіс на беларускай мове, які рэдагаваўся і выдаваўся Я.Пятроўскім у 1930-ыя г. ў Заходняй Беларусі і пасьля вайны ў ЗША (гл. матэрыял «Скрыгат ў машыне»). — Рэд.

² Гл. дадатак. — Рэд.

³ Хутчэй за ўсё 1938 г. — Рэд.

ДАДАТАК

Антон ЛУЦКЕВІЧ

Беларускія рэфарматары

Сёлета ўся беларуская прэса адзначыла юбілей *д-ра Францішка Скарыны з Полацку*: 450-ыя ўтодкі нараджэння яго. І Скарына зусім заслужыў на гэты знак пашаны ад ягоных патокаў: бо тыя зярняты, якія ён кідаў на народную раллю, не загінулі, а прараслі, закрасавалі і далі багаты плён. Паміж іншым, даючы свайму народу Слова Божае ў роднай, для ўсіх зразумелай беларускай мове, Скарына якбыццам паклаў фундамент і дзеля цэлага грамадзка-рэлігійнага руху на Беларусі, які ведамы пад назовам *Рэфармацыі*.

Рух гэты пачаўся ў XV стагодзьдзі ў Заходняй Эўропе. Цэлы рад выдатных прапаведнікаў — Цвінглі, Лютар, Кальвін, Гус і шмат іншых — выступілі на барацьбу з тым выразнавым хрысьціянства, якое выявілася ў каталіцтве ў сярэднявечныя часы. Запыненне ўсёкае вольнае думкі і поступу ў навуцы, жорсткае расправы «сьвятое» інквізыцыі з усімі, хто ня мог і не хацеў думаць і верыць так, як загадвалі царкоўныя ўлады, маральны і інтэлектуальны заняпад самога ўсемагутнага духавенства — усё гэта ня раз выклікала гарачыя пратэсты навет у верных сыноў царквы. Але прагэты гэтыя ня толькі нічога не зьмянялі ў царкоўным жыцьці, а, наадварот, павялічывалі жорсткасьці Торквэмада². Духавенства, абвясціўшы сябе пасрэднікам паміж Богам і людзьмі, забараніла навет (у 1229 годзе) людзям сьвецкім чытаць Слова Божае: апошняе давалася народу толькі ў перапрацоўцы духавенства... Дык вольныя духі пачалі адкрыта паўставаць ужо ня толькі проці таго, што рабіла панаваўшая тады ў Эўропе блізу непадзельна каталіцкая царква, але проці каталіцтва наагул, проці ўсяе царкоўнае арганізацыі. І вось паўстае шырокі грамадзка-рэлігійны рух, які імкнецца да грунтоўнае рэформы ўсяго царкоўнага жыцьця. Рэлігійныя рэфарматары адракаюцца ад каталіцтва і арганізуюць веруючых хрысьціян у вольныя грамады, незалежныя ад духавенства, як пасрэдніка паміж Богам і людзьмі. Рэфармацкі рух імкнецца абাপерці ўсё на Слове Божым — на Бібліі, на Эвангельлі, якія ко-

жын павінен чытаць сам і разумець так, як яму розум ягоны кажа. Слова Божае мусіць кіраваць усім жыцьцём чалавека.

Гэтак паўсталі на Захадзе Эўропы ў XV і XVI стагодзьдзях новыя веравызнаньні, як: лютаранства, цвінгліянства, кальвінізм, гусыцтва і іншыя. Усе яны маюць назоў *эвангелічных* вызнаньняў, бо грунтуюцца на Эвангельлі.

На Беларусь рэфармацкі рух перакінуўся толькі ў XVI стагодзьдзі. А першым прадвеснікам яго маем поўнае права лічыць Скарыну: зламаўшы забарону чытаць сьвецкімі людзьмі Слова Божае, Скарына надрукаваў па беларуску Біблію — іменная дзеля таго, каб кожны, хто навучыўся граматы, мог чытаць і тлумачыць сабе Слова Божае так, як сам разумеў. А з гэтым першым крокам Скарыны, які даў у рукі будучым рэфармацкім дзеячам на Беларусі наймагутнейшую зброю: беларускую Біблію, робяцца і другія крокі. Новыя думкі, новыя рэлігійныя ідэі даходзяць да нашага краю і хутка тут пашыраюцца ці то ў жывой прапаведзі рэфармагараў, ці то ў друкаваным слове.

Рэфармацкі рух прыйшоў да нас часткова беспасрэдна з Прусаў, але пераважна йшоў праз суседнюю Польшчу, праз якую наагул ішлі на Беларусь дарогі з Захаду Эўропы. У XVI стагодзьдзі ўжо пранікалі да нас польскія культурныя ўплывы, пашыралася сярод паню і шляхты польская мова. У свой чарод рэфармацкія прапаведнікі, ідучы да нас з Польшчы, няслі з сабой польскія кніжкі, у якіх зьмяшчалася новая навука. Дык рэфармацыя ў гэтай польскай вопратцы пагражала ўзмацненнем уплыву польшчыны на наш край. Гэтага ўплыву лепшыя сыны Беларусі вельмі баяліся, бо беларускія вышэйшыя станьні, прыймаючы польшчыну, адрываўліся ад свайго народу — ад сялянскіх гущчаў, якія аставаліся ў поўным культурным занядбаньні. Вось чаму нацыянальна сьведамыя рэфармацыйныя дзеячы, загідаўшы далёка ў будучыну, горака ўзяліся за працу, каб ідэі рэфармацыйі апрагнуць у *нацыянальную беларускую іштву*. Найбольш выдатнымі сярод іх былі: Сымон Будны і Васіль Амеляновіч-Цяпінскі. Абодва яны вартыя таго, каб імяны іх сталіся ведамымі ўсім беларусам.

Аб жыцьці Сымона Буднага ведама вельмі мала. Дзе і калі ён нарадзіўся, дасьледчыкі гэтага пытаньня дагэтуль не маглі развязаць. Ведама толькі, што ён вучыўся ў Кракаўскім унівэрсытэце, добра ведаў чужацкія мовы, быў добрым прамоўцам і здольным пісьменьні-

кам дый усе гэтыя здольнасці свае аддаў на пашырэнне на Беларусі новага веравызнання — калывнізму, а пазьней — сацыніянства, якое адрознівалася ад усіх іншых рэфармацкіх кірункаў тым, што адкідала трохінасць Бога. Нейкі час Будны жыў і працаваў у Нясьвіжы, дзе пераклаў на беларускую мову калывніскі катахізіс і надрукаваў яго ў нясьвіжскай друкарні ў 1562 годзе з дапамогай нясьвіжскага старасты Мацея Кавячынскага, які на гэта даў грошы, і Лаўрына Крышкоўскага, які памагаў Буднаму ў перакладаньні катахізіса. У тым жа годзе і там жа Будны выдаў і свой уласны твор у беларускай мове — кніжачку «Аб апраўданьні грэшнага чалавека перад Богам». Праўда, як і іншыя рэфармацыйныя дзеячы таго часу, Будны пісаў і друкаваў свае працы такжа папольску, і ў тым ліку — свой пераклад Бібліі на польскую мову, бо гэтым шляхам маніўся пашыраць калывнізм сярод спольшчанае ўжо часткі магнатаў і багачэйшае шляхты. Але Будны ня лічыў таго добрым, што князі і паны выракаліся беларускае мовы і пачыналі гаварыць напольску. Наадварот: у пасьвячэньні беларускага катахізісу князю Радзівілу Будны робіць за гэта дакор арыстакраты і выказывае жаданьне, «абы ся вашы княжакці міласьці і таго здаўна слаўнага языка словенскага (знача: беларускага!) размілаваці і оных ся бавіці рачылі. Слушная бо рэч ест, абы вашы княжакці міласьці таго народу язык мілаваці рачылі, у каторым даўняыя продкі і іх княжакці міласьці панове атцы вашых княжакціх мілавецей слаўне праднейшыя прэлажэнствы нясуць» (знача: займаюць вышэйшыя становішчы). Гэты заклік паказвае, што Будны, выдаючы калывніскія кніжкі ў беларускай мове, меў на мэце ня толькі пашырэнне калывнізму, але й карысьць для беларускае нацыянальнае культуры, якой пагражаў ужо тады заняпад з прычыны пачаўшагася польшчання беларускае інтэлігенцы.

Больш ведаем мы аб жыцьці Васіля Амеляновіча-Цяпінскага, невялікага земляўласніка з Полаччыны, дзе меў па бацьку двор Цяпінна. Аблічаюць, што ён мусіў нарадзіцца каля 1540 году, памёр жа прыблізна ў 1603 годзе. І ён, як Будны, захапіўся рэфармацыйным рухам, і быў сыярша калывністам, а пасьяя перайшоў да сацыніянаў. І ён працаваў над пашырэннем новых ідэяў сярод беларусаў, з гэтай мэтай пераклаў на беларускую мову Эвангельле і надрукаваў частку яго (наводле Машьвея і Марка) у сваёй вандруйнай друкарні (каля 1570 году). Але паміж ім і Будным ёсьць і вялікая розьніца: нацыянальнае

пачуцьцё, жаданьне падняць маральнасць і культуру беларускага народу выяўляецца ў Цяпінскага непараўнальна шырэй і ярчэй, чым у Буднага. Можна сказаць, што Будны быў перш калывністам, а пасьяля ўжо — рэлігійным рэфармаатарам. Мы пераканаемся аб гэтым, калі пазнаёмімся з ягонай праграмавай да перакладу Эвангелья.

«Рад пакажу маю веру, каторую маю, а злашча народу сваему рускаму» (знача: беларускаму) — пачынае сваю прадмову Цяпінскі і з гордасцяй гаворыць аб тым, што народ гэты — не абы які, што ён здаўна славіўся, як «зацный, славный, острый і давсьціпный» народ, што «мнагакрат пастаронніе учоные народы іх (беларусаў) мудрасьці муселі пахвалыць», але цяпер «акраса і аздоба народу іх аднята, а просьта загінула». Прычыну заняпаду культуры народу беларускага Цяпінскі бачыў у адступніцтве ад нацыянальнае ідэі найвыдатнейшых сыноў яго, у умысловым і маральным упадку вучыцялёў народу — духавенства. Ён з жалем гаворыць аб тым, што князі і паны выракаюцца роднае беларускае мовы і вучаць дзяцей сваіх напольску.

Тут усё йшчэ як-быццам згодна з тым, што пісаў і Будны ў прадмове да свайго катахізісу. Але зусім новы магчымасьці ў Цяпінскага, калі ён гаворыць аб заняпадзе духавенства. Духавенства-ж гэта — праваслаўнае або часткова каталіцае, дык рэлігійны праціўнік яго, калывніст Цяпінскі, як-быццам мусіў-бы цешыцца з гэтага. Але Цяпінскі і ня думае цешыцца: ён балюча адчувае шкоду, якая робіцца беларускаму народу ад таго, што нагуральныя апякуны і вучыцелі народу — духавенства — ня могуць выпайняць свайго абавязку перад народам, ня могуць падыймаць культуры народнае, бо самі паабяўлены гэтае культуры. І Цяпінскі зварачаецца да лепшае і больш культурнае часткі грамадзянства з заклікам, каб яна паўплывала на «вашых мітрапалітаў і ўладык», каб яны жылі не для сваёй прыемнасці, каб ужывалі маемасьці царкоўнае не для сваёй выгоды, а дзеля шырэння асьветы ў народзе. Праца для народу, асьвета народу ў роднай мове ягонай — вось што найбольш рупіць Цяпінскага. І перад гэтым вялікім заданьнем агульна-нацыянальным адыходзіць на далейшы плян рэлігійная варожасьць Цяпінскага да духавенства чужога вызнаньня: ён хоча толькі прымусіць апошняе, каб сумленна выяўляла свае абавязкі для народу беларускага.

Так мог прамаўляць толькі шчыры беларускі патрыот, а перад усім — запраўдны хрысьціянін. Ні ненавісьці, ні злосьці да інаверцаў і нават да асабістых ворагаў сваіх Цяпінскі ня мае. А ворагаў было ў яго ня мала, а крыўд ад іх шмат ён дазнаў падчас сваёй высока ідэйнай працы для народу беларускага...

Ёсьць і яшчэ адна рыса ў Цяпінскага, якая з беларускага нацыянальнага гледзішча стаўляе яго шмат вышэй за Буднага. Будны дзеля сваіх выданьняў карыстаўся матэрыяльнай дапамогай другіх людзей — князя Радзівілла, старасты Кавячынскага ды іншых. Цяпінскі, наадварот, усю выдавецкую працу сваю веў сваім уласным коштам. Ніхто яму не памагаў, а шмат хто стараўся шкодзіць... Ня дзіва, што жыцьцё ягонае праходзіла ў вечных клопатах, што ён меў шмат даўгоў, мусіў шмат судзіцца і г.д. Маючы перад сваімі вачыма вялікі ідэал *нацыянальнага і рэлігійнага адраджэньня свайго народу*, ён мала ўвагі зварачаў на свае асабістыя карысьці і жыў заўсёды ў недастатку, абы толькі з сваёй «убогай друкарні» мець магчымасьць выпусіць у сьвет друкаванае Слова Божае — у роднай беларускай мове. Прыймаў чыннае ўчасьце ў працы над арганізацыйнай прыхільнікаў новага веравызнаньня, бываў на іх зьездах і зборках, за што пэўне-ж шмат прыкрасьцяў меў ад прадстаўнікоў і праваславаў, і каталіцтва, а пасля пераходу да сацыялізму — такжа і ад сваіх учораўшніх аднаверцаў.

Але ўсе нягоды жыцьцёвыя ня здолелі зламаць яго, і сьветлы воблік гэтага барацьбіта за Праўду Хрыстову і за народ беларускі наўсёкі захаваецца ў памяці народнай.

Пятроўскі Я. Мэмуары: Стагодзьдзе ў рэтрасыякце (1905–1945). Кн. 1. Слуцк — Гэйнсвіль, 1988, с. 247–262 (Факсымільная копія рукапісу).

¹ Тут і далей падкрэсьлена А.Луцкевічам. — *Рэд.*

² Таркэмала Тамаш (каля 1420–1498) — кіраўнік інквізіцыі ў Гішпаніі, склаў Інквізіцыйны кодэкс і працэдурную інквізіцыйнага суду. — *Рэд.*

Аляксандра БЕРГМАН

МАКСІМ БУРСЕВІЧ

Максім Бурсевіч належыць да тых дзеячоў Беларускай Сялянска-Работніцкай Грамады (БСРГ), якія адыгралі ў яе дзейнасьці важную ролю, але адначасова зьяўляюцца найменш вядомымі. Ён быў сакратаром Цэнтральнага Камітэту і кіраўніком Цэнтральнага Сакратарыяту Грамады, распараджаўся касай арганізацыі і веў рахункі БСРГ. Каб усвядоміць, у чым заключалася ягоная роля ў пэрыяд найбольш інтэнсіўнай дзейнасьці і ўздыму Грамады, патрэбна ўгадаць структуру яе кіроўных органаў. Функцыі Цэнтральнага Камітэту БСРГ ажыццяўлялі паслы Сэйму, а таксама дакааптаваныя дзеячы. У гэтым Камітэце кіроўная роля належала прэзыдэнту Браніславу Тарашкевічу і віцэ-прэзыдэнту Сымону Рак-Міхайлоўскаму. У ліпені 1926 г. быў дакааптаваны Максім Бурсевіч, які выконваў функцыі сакратара ЦК¹.

Кіраўнічыя абавязкі Бурсевіч выконваў на працягу 7–8 месяцаў. У абвінавуччым акце Акруговага суду ў Вільні яны апонены так: «Абавязкі сакратара, якія выконваў Бурсевіч, у арганізацыйнай структуры БСРГ былі надзвычай важнымі і ўшматлікіх выпадках, як выканаўчыя, — вышэйшымі»². За гэтую дзейнасьць ён быў засуджаны ў слаўным працэсе Грамады ў траўні 1928 г. на 8 год цяжкай турмы.

Безумоўна, гэта быў цікавы чалавек. І хоць я ведаю пра яго меней, чым пра іншых вядучых дзеячоў Грамады, я хачу падзяліць

ца ведамi, якія ня так лёгка было адшукаць. Бурсевіч ня быў паслом. Ня знойдзем пра яго інфармацыі ў такой грунтоўнай крыніцы, як соймавыя матэрыялы. Няма ўсіх судовых актаў Грамады, захаваўся толькі акт абвінавачвання і некаторыя іншыя дакуманты з архіву Т. Дурача (напрыклад, прысуд Апэляцыйнага суду)³. Адсутнічаюць якія-небудзь дакуманты пра Бурсевіча з Камуністычнай партыі Польшчы ці Камуністычнай партыі Заходняй Беларусі (КПЗБ). Цэнтральны Архіў ЦК ПАРП да гэтага часу ня меў ягонага асабістай справы. Не захавалася таксама яго турэмная справа. Бракуе ўспамінаў пра яго. Зь сям'ёй жа, сынам і дачкой, удалося наладзіць кантакт толькі пад канец 1979 г. Усё гэта абумоўлівае тое, што гэты нарыс будзе надта сьціплы.

Максім Бурсевіч, сын Тараса і Марыі, нарадзіўся 9 жніўня 1890 г. у беларускай сялянскай сям'і ў вёсцы Чамяры каля Слоніма. У спадчыну па бацьку засталася яму адна дзесяціна зямлі і палова курнай хаты з глінянымі сьценамі і такой жа падлогай. Сям'я была шматдзетная (чацьры браты). Максім быў трэці. Нягледзячы на цяжкія матэрыяльныя ўмовы, ён і старэйшы брат Андрэй атрымалі адукацыю і зрабіліся народнымі настаўнікамі⁴.

Наконт таго, якім чынам Бурсевіч атрымаў сваю адукацыю, існуюць розныя вэрсыі. Сам Бурсевіч на сьледстве даў паказаньні, што ніколі і нідзе не навучаўся, здаў іспыт і атрымаў адпаведнае пасьведчаньне. Уладзімер Палуян пісаў у 1966 г., што ён атрымаў сярэдняю адукацыю яшчэ перад Першай усясьветнай вайной⁵. Ад сям'і вядома, што ён скончыў настаўніцкую сэмінарыю ў Жыровічах. Пра Жыровічы ў *Słownik geograficzny* знаходзім наступную інфармацыю: «Жыровічы — гэта невялікае мястэчка за 9 вёрстаў ад Слоніма. Гісторыя мястэчка шчыльна звязаная з гісторыяй мясцовага кляштару, а таксама з гісторыяй ордэну базыльянаў, заснаванага тут у 1613 г. Базыльяне ўтрымлівалі рознага роду школы. Адна школа вышэйшага тыпу ад 1828 г. была пераўтворана ў духоўную сэмінарыю»⁶. Можна якраз гэтую сэмінарыю скончыў Бурсевіч? Доказаў няма. Бурсевіч усё жыццё займаўся самаадукацыяй, быў начытаным і ведаў некалькі моваў.

У дакумантах справы Грамады знаходзяцца анкетныя зьвесткі абвінавачаных, найбольш верагодна напісаныя імі самымі. У гэтым дакуманце знаходзім інфармацыю пра тое, што Бурсевіч, маючы 18 гадоў, уступіў у грамадскую арганізацыю⁷. Аднак цяжка сказаць, што гэта была за арганізацыя, бо ён ня даў пра яе зьвестак. Аднавяскоўцы з Чамяроў пішуць, што ў іх вёсцы ад 1905 г. існавала нелегальная сацыял-дэмакратычная арганізацыя, сябрам якой быў Бурсевіч. Аднак гэтага не ўдалося спраўдзіць.

Пасяля атрыманыя пасьведчаньня народнага настаўніка, у 1909 ці 1910 г. ён падаўся да старэйшага брата Андрэя, вясковага настаўніка ў вёсцы Нязбодзічы-Дабровая каля Ваўкавыску. Можна ён хацеў пераняць досвед у брата (які быў ягоным першым настаўнікам), можа шукаў працу, а можа проста прыехаў у госьці. Там угледзеў сабе на суседнім хутары Тарасаўка маладую дзяўчыну, якую ўзяў за жонку. Гэта была Апалінарыя Мацьвеева, якая стала верным таварышам і памочнікам ў ягоным далёка ня лёгкім жыцці. Шлюб адбыўся ў 1910 г. Бурсевіч меў пасьцёра дзяцей.

Амаль адразу пасяля вясельля пачалося вандруйнае жыццё сям'і М. Бурсевіча. У 1911 г. ён працаваў у пачатковай школе ў вёсцы Старое Сяло каля Кобрына. Наступным месцам працы была школа ў вёсцы Крупчыцы ў тым самым павеце. У Першай усясьветнай вайне ўдзелу ён ня браў, у войску ніколі не служыў з прычыны хваробы сэрца. Вандруйка яго і сям'і працягвалася, вядома, у зьвязку з эвакуацыяй. Яны пераязджалі штотараз далей углыб Украіны. 1917–1920 гг. Бурсевіч прабавіў на вёсцы блізу Харкава. У гэты час ён вывучыў вусную і пісьмовую ўкраінскую мову. Увесь час зарабляў сабе на хлеб настаўніцкай працай. У сваю вёску Чамяры вярнуўся толькі ў 1921 г. Старая хата была цэлая, але зусім пустая. На пачатку з усёй сям'ёй яны жылі ў дзесяці. Дзякуючы дапамозе сям'і жонкі і суседзю пачалі абжывацца.

Нягледзячы на тое, што Бурсевіч ведаў польскую мову, ён не атрымаў сталай працы настаўніка. Два разы ён рабіў спробы стварыць прыватную школу, дзе навучаньне вялося б на беларускай мове: абедзьве школы мелі кароткі век, яны былі зачыненыя. Дру-

гую, якая існавала тры месяцы ў 1924 г. у вёсцы Чамяры, была яе вучні яшчэ памятаюць. Яны пасьпелі пазнаёміцца і палюбіць свайго настаўніка. Пасьля ліквідацыі гэтай школы Бурсевічу афіцыйна было забаронена працаваць настаўнікам⁸.

Аднак гэта не было перашкодай для аўтара абвінавучага акту запісаць, што «ў вёсцы Чамяры [Бурсевіч] займаў пасаду народнага настаўніка». А зь якой прычыны яму не дазволілі навучаць дзяцей, чытаем тамсама: «Максім Бурсевіч да стварэння БСРГ быў вядомы сваёй антыдзяржаўнай дзейнасцю ў Слоніміскім павеце [...] падтрымліваючы шчыльную сувязь з камуністычнымі дзеячамі. У ягоным доме пастаянна адбываліся нелегальныя сходы людзей, падазраваных у прыналежнасці да камуністычнай партыі, а ў размовах з мясцовым насельніцтвам Бурсевіч агітаваў не плаціць падаткі. [...] На Наваградчыне яго двойчы арыштавалі за камуністычную дзейнасць⁹. Як відаць з наступных старонак, ягоная «камуністычная дзейнасць» на Наваградчыне заключалася ў тым, што ён заснаваў там беларускую школу.

Адносна нелегальных сходаў і рэвізіяў, то нават сын і дачка памятаюць іх падрабязнасьці, хоць гэта адбывалася гады, калі яны яшчэ былі дзецьмі. Падобныя звесткі дайшлі зь іншых крыніцаў, ад былых камуністычных дзеячоў, якія паходзяць з Чамяроў і самі бралі ўдзел у гэтакіх сходах. Бурсевіч зьбіраў у сябе пераважна моладзь, чытаў і камэнтаваў ёй навіны і артыкулы зь беларускіх левых газэтаў. Толькі многа гадоў пазьней ягоныя слухачы даведаліся, што гэтыя газэты ён не адно прывозіў, але і пісаў у іх пад псеўдонімам «Чупрыновіч»¹⁰. Аднавяскоўцы Бурсевіча паведамляюць, што ён быў адзіным у Чамярах чалавекам, які меў адукацыю і карыстаўся павагай сваіх землякоў (ня толькі маладых), і неаднойчы выступаў на нелегальных міттынгх, арганізаваных камуністамі (меў уплыў на сялянцаў).

Як сьцьвярджае сям'я, ён даволі часта вязьджаў. Куды, невядома. Можам толькі здагадацца, што Бурсевіч меў сувязі зь якімісьці беларускім асяродкам. З тагачаснага і далейшага яго жыцьцёвага шляху вынікае, што ў тыя гады ён быў звязаны зь

беларускім асяродкам у Вільні. На карысьць такога меркаваньня сьведчаць некалькі вельмі важных фактаў: па-першае, ён быў пададзены Беларускаму Цэнтральным Выбарчым Камітэтам кандыдатам у паслы Сойму па сысьце № 16 (невядомага чалавека б не вылучалі); па-другое, як пададзена ў ягонай біяграфіі, зьмешчана ў Беларускай энцыклапедыі¹¹, ён належаў да актыву Беларускага соймавага клубу. Таксама ёсьць доказы, што ён меў шчыльную сувязі з будучымі кіраўнікамі Грамады. Пра гэта сьведчыць той факт, што калі дзейнасьць Грамады пачала бурліва разьвівацца, калі яна няспынна ўзрастала, і ў Цэнтральным Сакратарыяце Грамады спатрэбіўся чалавек абсалютна давераны і выключна сумленны, яго з усёй сям'ёй запрасілі зь вёскі ў Вільню і даверылі кіраўніцтва Сакратарыятам¹². Больш за тое, яго дакаапталі ў Цэнтральны Камітэт з правам падпісваць партыйныя білеты. А вядома, што для масавай арганізацыі, якой была Грамада, далёка не аб'якавым было тое, чый подпіс фігуруе на падставоўным дакуманце, які сьведчыць пра арганізацыйную прыналежнасьць. Факт, што кіраўніцтва Грамады вырашыла дапусьціць яго ў сваё кола і даверыць кіраўніцтва Цэнтральным Сакратарыятам, сьведчыць пра тое, што яго ня толькі ведалі і шанавалі, але таксама давяралі. У ягоныя рукі аддалі ўсе фінансавыя сродкі, усе таямніцаў было нямала. Гэта быў для яго аграмоністы скачок: зь вёскі ў горад, і адразу на немалаважную кіраўнічай пасаду. З судоўных дакумантаў вынікае, што ён ўсяму гэтаму даў рады.

Адначасова з абвінавучага акту Акрутовага суду ў Вільні відаць, што нягледзячы на ўсе намаганьні пракуратуры, на яго не было дадзеных такой вагі, як на паслоў. Галоўным чынам супраць яго сьведчыла тая акалічнасьць, што ён кіраваў Цэнтральным Сакратарыятам Грамады, якая была легальнай арганізацыяй. Бараніўся ён, колькі было змогі. Хоць у Акрутовым судзе да яго паставіліся мякчэй, чым да кіраўніцтва Грамады, аднак Апэляцыйны суд вырашыў іначай. Бо прылічыў Бурсевіча да вузкага кола кіроўнай верхавіны, якое «стала на чале змовы ў Грамадзе».

Цікава, што Апэляцыйны суд не прылічыў да яе нават некаторых паслоў Грамады. Бурсевіча ж прызнаў накіраваным у арганізацыю праз ЦК КПЗБ. Такім чынам, да найвышэйшага кіраўніцтва прылічылі Браніслава Тарашкевіча, Сымона Рак-Міхайлоўскага, Максіма Бурсевіча і Пётру Мятлу. Гэтка ж аэнка выявілася ў прэсудзе Апэляцыйнага суду. Калі ўсім паслаў у гэтай інстанцыі тэрмін зьявольлення быў зьменшаны напалову, да шасці гадоў турмы цяжкага рэжыму, то Бурсевічу Апэляцыйны суд зьменшыў пакараньне толькі на два гады. У выніку ён атрымаў такі самы тэрмін, што і паслы: шэсьць гадоў цяжкай турмы¹³.

Зусяго, што нам удалося сабраць пра дзейнасьць Цэнтральнага Сакратарыяту, відаць, што Бурсевіч у гэтым коле карыстаўся ўсеагульным прызнаньнем і аўтарытэтам. Нельга пры гэтым забывацца, што ў Цэнтральным Сакратарыяце працавалі ня толькі вучні і вучанцы Беларускай гімназіі. Яны выконвалі толькі тэхнічную працу. Асноўную арганізацыйную працу вялі дзеячы з розных мясцінаў, з розным досьведам у грамадзка-палітычных справах, з адрознай адукацыяй (таксама і вышэйшай) і з рознай палітычнай арыентацыяй; людзі, якія ня ведалі адзін аднаго. Тут працавалі актывісты КСМЗБ¹⁴ ці КПЗБ, а таксама беспартыйныя прыхільнікі грамадоўскага руху. І ў тым жа часе ў Сакратарыяце служыў дарадца ў юрыдычных пытаньнях Фаб'ян Акінчыц, які некалькімі гадамі пазьней будзе заснавальнікам Беларускай фашыстоўскай арганізацыі. Але гэта скрайні прыклад. Калектыў быў, у дачыненні стажу працы, малады, і таму былі магчымымі розныя нечаканасьці. З гэтага відаць, што кіраўніку хапала ўменьня, тактоўнасьці і палітычнай сталасьці, каб працу гэтага даволі не звычайнага калектыву скіраваць у адно рэчшча — вызначанае кіраўніцтвам БСРГ. Узгаданы ўжо тут Паўлян пісаў, што «Цэнтральны Сакратарыят БСРГ зрабіўся сапраўдным арганізацыйным штабам Грамады». Таксама ў абвінавуччым акце Акруговага суду роля Цэнтральнага Сакратарыяту была акрэсьленая як «кузьня» грамадаўскіх кадраў. І сапраўды, гэтыя кадры, асабліва ва ўтрыманьні сувязь з суполкамі, здолелі рабіць цуды¹⁵.

У Сакратарыяце, апрача бягучых, штодзённых справаў, якіх паграбуе канцлярыя кожнай разгалінаванай арганізацыі, ён прымаў людзей зь месцаў і апекаваўся некалькімі павятовымі арганізацыямі (Ваўкавыскай, Слонімскай, Пружанскай); ён працяваў вялікую ініцыятыву ў арганізацыі агульнай нарады павятовага актыву ў кастрычніку 1926 г., якая адыграла значную ролю ў далейшай гісторыі Грамады. Дзе ён усяму гэтаму навучыўся? Дзе здабыў такое ўменьне? На гэтае пытаньне мы не адкажам. Вядома толькі, што ёсьць такія людзі, якія пры раптоўнай зьмене сытуацыі губляюцца, і, нягледзячы на самыя шчырыя жаданьні, ня ведаюць, як і за што ўзяцца. І ёсьць такія людзі, што ў самым цяжкім становішчы, нават зусім новым для сябе, працяляюць шмаг вынаходлівасьці, кемлівасьці, быццам бы іх здольнасьці маглі выявіцца толькі ў выключна цяжкіх умовах. Да такіх, відаць, належаў Бурсевіч.

Зыходзячы з аповядаў сям'і, пасяля яго не засталася ніводнага пісанага тэкста, але сям'я памятае, што бацька «Нешта заўсёды запісаў у таўстыя сшыткі». Цяжка што-небудзь сказаць пра ягоныя погляды. Часткова вырuchyў мяне ў гэтым адзін з абвінавачаных на працэсе Грамады. Ён быў правааслаўны сьвятар, парах царквы на Сьніпішках у Вільні і адначасова бухгальтар Беларускага банку ў Вільні, Аляксандар Коўш. Працуючы бухгальтарам, ён досыць часта сутыкаўся з Бурсевічам. Менавіта гэты Коўш падчас сьледзтва выракся прыналежнасьці да Грамады, апраўдваючыся тым, што погляды кіраўніка Цэнтральнага Сакратарыяту, Бурсевіча, былі вельмі блізкія да «камуністычнай ідэалёгіі», што супярэчыла яго (Коўша) рэлігійным поглядам¹⁶.

Постаць і дзейнасьць Бурсевіча выступалі таксама прадметам літаратурных публікацыяў. Беларускі літаратар Міхась Машара, які ў гады існаваньня Грамады і «Змаганьня» быў у непасрэднай сувязі зь іх дзеячамі, між іншага рэдагаваў левую беларускую газету «Наша воля» і часта сам бываў у Цэнтральным Сакратарыяце Грамады, у сваёй трылёгіі «Крэсы змагаюцца»¹⁷ ў пэўнай меры адлюстраву атмасфэру, якая панавала ў Сакратарыяце. З гэтага

шматстаронкавага апісаньня адчуваецца, што аўтарыгэт, якім каарыстаўся ў Сакратарыяце Бурсевіч, быў звязаны ня толькі з яго службовым становішчам.

Прыгадаем яшчэ некалькі момантаў працэсу Грамады. Падпісаны прозьвішчам Язэпа Паўлоўскага ў 1929 г. у Менску зьявіўся аб'ёмісты рэпартаж з залі суду. Апісваючы вонкавы выгляд абвінавачаных, аўтар занатаваў: «Максім Бурсевіч нават сваім выглядам прыгадвае постаць рэвалюцыянера-народніка»¹⁸. Цікавае здарэньне ў судовай залі, звязанае з Бурсевічам, апісвалі віленскія газэты, але мне хочацца прыпомніць яго з аўтабіяграфіі Тарашкевіча. У пэўны момант у часе судовага паседжаньня Тарашкевіч падняўся і быў за вострую і гучную рэпліку на адрас суду і ўсяго судовага разьбіральніцтва выдалены з судовай залі. Тарашкевіча адразу падтрымаў пружанскі камуніст Язэп Патапчук. Яго таксама выдалілі з залі, і на хвіліну запанавала цішыня. Тады, падтрымліваючы Тарашкевіча, устаў Бурсевіч, а за ім і ўся лава падсудных. Усе былі выдалены з залі пасяджэньняў. Быў абвешчаны перапынак. Маніфэстацыя ўдалася¹⁹.

Ад часу арышту (што адбыўся ў другой палове студзеня, бо першыя слуханьні прайшлі 19 студзеня 1927 г.) зноў пачаліся бадзяньні Бурсевіча, гэтым разам турэмныя. Спачатку яго трымалі на Лукішках, празь месяц вывезьлі ва Ўронкі, дзе праходзіла сьледзтва. На пачатку 1928 г. яго зноў прывезьлі на Лукішкі перад вялікім працэсам у Акруговым судзе ў Вільні. Пасьля працэсу яго разам з Ракам-Міхайлоўскім вывезьлі ў Каранова, дзе ён адбываў пакараньне. У вязьніцах пагоршыўся стан ягонага здароўя. Ён адчуваў розныя недамаганьні, нягледзчы на тое, што сям'я старанна над ім апекавалася, а жонка засталася ў горадзе адна зь пяцьцю дзецьмі, зь якіх самы старэйшы, навучэнец Беларускай гімназіі ў Вільні, меў тады толькі 16 год. Яшчэ цяжэй стала, калі ўлады ў сакавіку 1927 г. зьліквідавалі Цэнтральны Сакратарыят. Сям'я Бурсевічаў ад часу прыезду ў Вільню жыла ў адным з пакояў Сакратарыяту, на вул. Віленскай, 12, кв. 6, а пазьней, пасьля перасяленьня, на вул. Віленскай, 30, кв. 9. Бурсевіч зь

сям'ёй дзень і ноч пільнавалі памяшканьне. Лёгка можна было чакаць правакацыяў. Пасьля апячакі памяшканьня сям'я часткова ўратавала маёмасьць Сакратарыяту, а пасьля яго ліквідацыі засталася бяда даху над галавой. Але на вёску не вярнулася²⁰.

Бурсевіч усведамляў, у якім цяжкім становішчы ён пакінуў сям'ю, і хоць, відавочна, нічым ня мог ёй дапамагчы, заўсёды пра яе памятаў. Да гэтага часу дачка ўспамінае, што бацька зь вязьніцы дасылаў ім цацкі (вырабы вязьняў): вылепленыя з хлеба фігуркі, розныя кулончыкі з конскага воласу (адзін захаваўся), пісаў лісты на аздобленых вязьнямі картках²¹.

Як вядома, усё кіраўніцтва Грамады ў другой палове 1930 г. было вызваленае зь вязьніцы. Бурсевіч таксама вярнуўся да сям'і. Яны працягвалі жыць у Вільні, дзе ён адразу пасьля вызваленьня далучыўся да грамадзка-палітычнай дзейнасьці. 16 і 23 лістапада таго ж году павінны былі адбыцца выбары ў Сэйм і Сэнат. Таму разам зь іншымі вызваленымі правадырамі Грамады ён уключыўся ў перадвыбарчую кампанію. «Бурсевіч, Рак і Мятла заснавалі Выбарчы Камітэт», — пісаў Тарашкевіч у сваёй аўтабіяграфіі²². Тым часам рабіўся больш пільным паліцыйны нагляд, асабліва над дагэрмінова вызваленымі, і таму кіраўніцтва КПЗБ, улічваючы небясьпеку паўторнай страты такіх каштоўных людзей, вырашыла выцягнуць іх з краю і зрабіць магчымым выезд у Савецкі Саюз. У 1931 г. Бурсевіч з усёй сям'ёй пасяліўся ў Менску. Яго накіравалі працаваць кіраўніком аддзелу культуры і навукі Дзяржплану БССР. Апроч гэтага ён удзельнічаў у працы Камісіі па вывучэньні Заходняй Беларусі пры Беларускай Акадэміі Навук. Ён быў таксама дэпутатам Цэнтральнага Выканаўчага Камітэту БССР. Дзеці вучыліся. Але ўсё гэта было толькі да другой паловы 1933 г., калі паводле беспадстаўных, паклёпніцкіх абвінавачваньняў ён быў арыштаваны разам зь іншымі беларускімі дзесячамі, якія таксама прыехалі з Польшчы²³. Неўзабаве, як можна меркаваць з лістоў сям'і, ён апынуўся на далёкай поўначы. Пра гэты апошні этап жыцця мы ведаем яшчэ менш, чым пра папярэдня. Вядома, што ён быў вельмі хворы. Дакуманты, якія захоўвае ся-

м'я, вельмі сыціплыя. Зь іх вынікае, што ён памёр 2 жніўня 1941 г. ва ўзросце 51 году. Пасля XX зьезду КПСС ён быў пасьмяротна рэабілітаваны. Ніякіх дакумантаў, якія захоўваліся ў сям'і, апроч здымкаў (жонка зь меншым сынам усю вайну была ў партызанскім атрадзе), не ўдалося ўратаваць. Калі б яшчэ была жывая жонка Бурсевіча (памерла ў 1973 г.), магчыма, мы б даведаліся пра ягоны цяжкі і змагарны шлях трохі больш. На жаль, я ўзялася за гэтую працу запозна.

Пры працы над біяграфічным нарысам пра Бурсевіча давялося звярнуцца да яшчэ аднаго боку дзейнасьці беларускага руху, а ў тым ліку і Грамады, які не разглядаўся ў публікацыях. Гэта дачыненні левага беларускага руху з рэлігіяй, рознымі цэрквамі, асабліва, з царквой мэтадыстаў. Вядома, што стала жыць на вёсцы і ладзіць сярод людзей рэвалюцыйную прапаганду вельмі цяжка, а доўгі час амаль немагчыма, бо звесткі пра гэта хутка трапляюць да ўладаў. Бурсевіч быў вымушаны шукаць нейкае прыкрыццё, бо ён вёў якраз такі лад жыцця. Апраўдваўся перад мясцовай уладай ён розным чынам: як кандыдат у соймавыя паслы ці як настаўнік, да якога прыходзіць людзі з просьбай прачытаць, што «пішучы» у газэце. Урэшце, ён схапўся за іншы спосаб, удаючы сваёй дзейнасьцю мэдацыцкую мосьню (натуральна, ня выключана, што чарговасьць магла быць адваротнай).

Чаму менавіта мэтадысцкай? Ці таму, што ў ваколіцах Слоніма гэтая царква была папулярная? Ці таму, што Бурсевіч, зь невядомых нам прычынаў быў зь ёй звязаны, ці нарэшце, ён сапраўды быў чалавекам веручым, менавіта мэтадыстам?

Хочучы знайсці адказ на гэтыя пытаньні, я сутыкнулася зь вялікімі цяжкасьцямі. Па-першае, Бурсевіч, у адрозьненьні ад паслоў, не даваў ніякіх паказаньняў пра сваё мінулае. Усе паслы казалі пра сваю адраджэнскую дзейнасьць у беларускім руху, быццам хацелі падкрэсьліць, што іх удзел у грамадоўскім руху не выпадковасьць, гэта працяг папярэдняе дзейнасьці ў іншых грамадзка-палітычных умовах. Чаму Бурсевіч рабіў інакш — невя-

дома. Ці не таму, што адчуў, што карныя органы ня маюць пра яго, пра ягонае мінулае, ніякіх абцяжарваючых матэрыялаў, апроч таго, што ён быў сакратаром легальнай арганізацыі?

Сваю дзейнасьць на вёсцы ён тлумачыў толькі тым, што належаў да мэтадысцкай царквы. Гэтую тэзу ён так упарта абараняў, што ўрэшце рэшт судовыя ўлады першай інстанцыі часткова яе прынялі. Прымаючы ж яе, зрабілі далёкасяжныя высновы пра характар Грамады і яе стасункі з цэрквамі, як іх называлі — «розынымі сэктамі». Так, напрыклад, у абвінавачаным акце Акрутовага суду чытаем: «БСРГ падтрымлівала сэктанцкі рух, асабліва мэтадысцкі, які сярод сябраў Грамады быў вельмі распаўсюджаны»²⁴. Факт, што Антон Лудкевіч узяўся за пераклад на беларускую мову Новага Запавету і Псалмаў, між іншага на просьбу баптыстаў, таксама расцанілі як падтрымку руху рэлігійных «сэктаў», асабліва мэтадыстаў, хоць Лудкевіч гэта тлумачыў зусім іначай²⁵. Далей, у абвінавачаным акце напісана: «Мэтадысты мелі свайго прадстаўніка, у асобе Максіма Бурсевіча, нават у цэнтральных органах»²⁶.

Зважаючы на гэта, належаць яшчэ раз звярнуцца да стаўленьня БСРГ да розных веравызнаваньняў і да розных цэркваў: высьветліць, якія дачыненне існавалі паміж мэтадысцкай царквой і беларускім рухам у міжваенным пэрыядзе, у тым ліку ў часы Грамады, і вызначыць, якое, насамрэч, было дачыненне Бурсевіча да царквы мэтадыстаў у разглядаемы пэрыяд.

У праграме Грамады ёсьць адмысловы разьдзел «Рэлігія». Варта аднак зазначыць, што нават пры падрабязным разглядзе праграмы згаданы разьдзел да гэтага часу не камэнтаваўся. Прычынаў гэтага, відаць, было некалькі.

Вядома, што беларускі рух шмат гадоў (яшчэ з часоў «Нашай Нівы») ачолявалі людзі, якія паходзілі з каталіцкіх і прываслаўных сем'яў, хоць самі пераважна былі вольнадумцамі ці няверучымі. Вера ніколі сярод іх не была падставой непаразуменьняў. Што да палітыкі ў гэтай сфэры, то яны лічылі, што веру пагрэбна разглядаць як прыватную справу. Турбаваліся пераважна толькі пра адно, каб канфілікты паміж беларусамі-каталікамі і белару-

самі-праваслаўнымі не прывялі да вайны. Намагаліся нармалізаваць дачыненні паміж імі, заклікаючы абодва бакі да барацьбы з агульным ворагам — царызмам. Гэтыя традыцыйны пераняла Грамада і запісала ў сваёй праграме наступным чынам:

«46. Прызнаючы поўную свабоду сумлення, БСРГ выступае за аддзяленне Царквы (Касьцёлу) ад дзяржавы і палітыкі.

47. БСРГ змагаецца з фактамі выкарыстання рэлігійных вераванняў (ці то каталіцкіх, ці праваслаўных, ці іншых) у палітычных мэтах, як напрыклад у мэтах паліянізацыі ці русіфікацыі.

48. БСР Грамада таксама будзе змагацца са спробамі распалвання канфліктаў ці распаўсюду нянавісьці на рэлігійнай або расавай глебе. БСРГ дамагаецца роўнасці правоў для ўсіх грамадзянаў, ня толькі на паперы, таксама незалежна ад веравызнання ці нацыянальнай прыналежнасці»²⁷.

З гэтага вынікае, што БСРГ разглядала рэлігійнае пытанне як шырока зразуметае права асабістай свабоды і адначасова выказвала супраць выкарыстання рэлігійных пачуццяў у палітычных мэтах.

У інтэрэляцыях і зваротах, пададзеных у Сэйм, мы можам знайсці шэраг дакументаў, якія сведчаць пра тое, што паслы БСРГ пратэставалі супраць розных фактаў уціску з боку дзяржаўнага апарату і кліру панавальнага Каталіцкага касцёлу ў дачыненні да праваслаўных, супраць перасяледу сьвятароў, супраць ператварэння цэркваў у касцёлы і г. д.²⁸ Грамадзе, відаць, удалося знайсці на гэтай глебе падтрымку сваёй дзейнасці з боку часткі праваслаўнага сьвятарства²⁹.

У той жа час у абвінавачаным акце пра гэта чытаем: «Грамада, падобна да камуністычнай партыі, імкнучыся дыскрэдытаваць каталіцкае і праваслаўнае духавенства [...] прынышова падтрымлівала кожны сэктанцкі рух, асабліва мэтадыстаў»³⁰. Першая частка гэтага сьцьверджання супярэчыць таму, што я пісала вышэй. Што да другой, то грэба меркаваць, што было якраз наадварот, т. зв. сэктанцкі рух ужо сам па сабе быў праявай супраціву існаму ў той час умовам, супраціву панавальнаму Касцёлу, і хіба

таму ў гэтым асяродзьдзі грамадоўская агітацыя трапіла на больш спрыяльны грунт.

Гэта ўсё пра праграму Грамады. Цяпер паспрабуем прааналізаваць, якія былі дачыненні паміж беларускім рухам і мэтадыстамі ў міжваенны перыяд, а ў тым ліку ў часе існавання Грамады. Грэба таксама ўзяць пад увагу той факт, што мэтадыцкая царква ў той час у Польшчы de jure не існавала, а была толькі de facto. У гэтым пытанні найбольш аўтарытэтным чалавекам зьяўляецца Ян Пятроўскі, які шмат паслужыў для мэтадыцкага руху ў Польшчы. У 1930-ыя гг. ён быў пастарам мэтадыцкай царквы ў Дзярэчыне, а таксама рэдагаваў мэтадыцкі перыядык у Польшчы. У апошнія часы ён выдомы як аўтар розных публікацыяў, між іншага перакладае з грэцкае на беларускую сэрью «Выбраныя дыялёгі» Плятона³¹. Прапаную здабытую ад яго інфармацыю. Паміж, як ён казаў, беларускім актывам і мэтадыцкім элеэмантам існавалі блізка, хоць своеасаблівыя ўзаемадачыненьні. Зь ліста Пятроўскага (хоць у ім не стае падрабязнасцяў) вынікае, што адразу пасля ўсясьветнай вайны, калі беларускае насельніцтва ў Польшчы было ў катастрафічнай сытуацыі, частымі былі звароты па дапамому да розных амэрыканскіх арганізацыяў. Відаць, беларусы зьвярнуліся і да мэтадыцкага цэнтру, які аказаў дапамому. Гэта была дапамога для беларускіх пасьяваенных сіротаў, а пазней для інтэрнатаў сярэдніх школаў і беларускіх гімназіяў у Радашковічах, Клецку, а таксама ў Вільні. Мэтадысты прыслалі ў Польшчу сваіх місіянераў. Яны магэрыяльна падтрымлівалі беларускі нацыянальны рух, а ў замен атрымлівалі магчымасьць правядзеньня місіянерскай працы на тэрыторыі, якая да гэтага часу не была імі засвоена. Паколькі рэлігія была ў той час абавязковая ўва ўсіх выхаваўчых установах, арганізатары беларускага школьніцтва — з пункту гледжання пашырэння ідэалогічных уплываў — нічога не гублялі, а магэрыяльна шмат выйгравалі³².

Якімі былі гэтыя дачыненні ў часе Грамады? Можна здагадавацца, што калі ўплыв Грамады ў беларускім руху зрабіўся панавальным і грамадзкія арганізацыі, якія апекаваліся інтэрнатамі і

гімназіямі апынуліся пад кіраўніцтвам грамадоўцаў, то апошнія не жадалі губляць дапамогі і перанялі ў спадчыну ўжо наладжаныя дачыненні паміж мэтадыстамі і беларускім рухам. Не выключана, што акурат Бурсевіч ад імя кіраўніцтва Грамады падтрымліваў і рэгуляваў гэтыя дачыненні. Акрамя таго, сьцьвярджае др. Пятроўскі, Бурсевіч, вельмі папулярны на Слонімішчыне палітык, не займаў у герархіі мэтадысцкай царквы ніякай пасады. Асабіста ён Бурсевіча ня ведаў, але чуў пра яго. На падставе гэтых звестак, хоць і вельмі агульных, якія не змяшчаюць так важных у гэтай справе падрабязнасцяў, можам выказаць меркаваньне, што Бурсевіч шчыльна кантактаваў з мэтадыстамі. Застаецца апошняе пытаньне, ці быў ён мэтадыстам у гэтым часе, і ці быў ён рэлігійным чалавекам у пэрыяд, калі працаваў у Грамадзе. Сьцьвярдзальны адказ не павінны здзіўляць. Бо ёсьць вядомыя (і нярэдка) факты, калі рэлігійныя людзі, нават сьвятары, працягваюць актыўнасьць на баку змагароў за справядлівы грамадзкі лад.

Але адначасова да мяне дайшлі звесткі іншага характару, пра якія дзеля гістарычнай праўды патрэбна тут сказаць. Зь лістоў былых вучняў Бурсевіча выразна вынікае, што ён выходзіў іх у думку ня толькі рэвалюцыйным, але і вольнадумным. Яны думалі, што можа калісьці ў маладосьці Бурсевіч і быў мэтадыстам, але ў часе, пра які я пішу (1924–25 гг.), на іх думку, выкарыстоўваў дзейнасьць мэтадыстаў на Слонімішчыне ў якасьці шпільды. Ён вучыў, як трэба сябе паводзіць падчас паліцыйнага наскоку і г. д. Зь лістоў сямі і вынікае таксама, што Бурсевіч выходзіў сваіх дзяцей як вольнадумцаў. Апроч гэтага магу прывесці вельмі важкі аргумант. Калі б у Менску было вядома, або нават толькі існавала падозрэньне пра ягоныя рэлігійныя перакананьні, яго б не прынялі ў лік кандыдатаў у сябры ВКП(б), не далі б такой высокай пасады, якую ён меў па прыездзе³³.

Калі ж ён перастаў быць веруючым чалавекам? Гэта цяжка вызначыць. Відзец, кіраўніцтва Грамады было лепш інфармаванае на гэтую тэму. Але хіба ня гэта самае важнае. Найцікавейшае

ва усім гэтым сёньня падаецца тое, што кіраўніцтва Грамады, ведаючы пра рэпуташню знакамітага мэтадыста, якой Бурсевіч карыстаўся на Слонімішчыне, дапусьціла яго ў сваё вузкае кола, пацвярджаючы гэтым факт, што праграмы пункт, у якім гаварылася пра вельмі шырокія ідэялягічныя рамкі Грамады — не галаслоўны.

На заканчэньне яшчэ адна інфармацыя, здабытая пасьяла напісаньня артыкула. Яна датычыць побыту Бурсевіча ў вязьніцы ў Каранове. Гэтую інфармацыю перадаў Раман Новак. Яна каштоўная яшчэ і зважаючы на асобу інфарматара, які, будучы ў турэмным камітэце, меў магчымасьць бачыць Бурсевіча на працягу ўсяго побыту ў Каранове (ад другой паловы 1928 да другой паловы 1930 г.), і тэўны час быў зь ім у адной камэры (30 чалавек) і меў магчымасьць пазнаёміцца зь ім асабіста. Паколькі інфармацыя (атрыманая ад цяжка хворага Р. Новака праз тэлефонную размову) была сьціслай, я пастараюся яе паўтарыць, наколькі гэта магчыма, даслоўна: «Бурсевіча я добра памятаю, гэта вельмі цікавая і выбітная постаць. Гэта значны чалавек, які пакідае ўражаньне. Гэта ня быў звычайны селянін, гэта быў чалавек інтэлігентны, меў адукацыю, быў вельмі шанаваны і асабіста меў вялікі ўплыў на сваіх землякоў, якія знаходзіліся ў камэры. Гэта быў вельмі пачывы чалавек (паўтарыў некалькі разоў). Ён дзяліўся, відавочна, усім, што атрымліваў з дому. Навучаў іншых. Ва ўсіх адносінах ён паводзіў сябе бездакорна і быў прыкладам для іншых. У камэры яго лічылі біскупам мэтадыстаў».

Бачым, што ў турэмнай камэры ён далей падтрымліваў вераваньне, пададзенае ў працэсе сьледзтва, у чым ён не адрозьніваўся ад Рака, які таксама ня выкрыў перад турэмным калектывам свай прыналежнасьці да КПЗБ. Грамадоўскае кіраўніцтва рабіла так дзеля дабра беларускага левага руху, змагаючыся нават у вязьніцы за ягоную легальнасьць.

Напрошваецца яшчэ адна выснова, і гэта ня першы раз, што бліжэйшае азнаямленьне зь біяграфіямі найвыдатнейшых права-

дыроў гэтага грамадзкага руху заўсёды прыносіць нешта новае, набліжае нас да гэтага руху і дазваляе лепей яго спазнаць.

Пераклад з польскае

Bergman A. Sprawy Biatoruskie w II Rzeczypospolitej. Warszawa: PWN, 1984, s. 249–259.

¹ Дакуманты судовай справы Браніслава Тарашкевіча ды іншых (далей: Дакуманты ў справе БСРГ), СА КС (Цэнтральны архіў ЦК ПАРП. — *Пер.*), Archiwum Dugacza, 105/1137, к. 48. Што да вымаўленьня прозвішча Бурсевіча: у абвінавачным акце ён праходзіць як «Maksym Bursiewicz». Але дзеля таго, што тамсама знаходзіцца дакумант зь яго ўласнаручным подпісам на польскай мове (гэта паштоўка да адваката) «Bursiewicz», я прыняла гэтую версію прозвішча. Тамса можна спаткаць назву пасады Бурсевіча ў Грамадзе — «генэральны сакратар». Насамрэч у Грамадзе такой пасады не было.

² Дакуманты ў справе БСРГ, к. 47.

³ Прысуд Апэляцыйнага суда у: Дакуманты ў справе БСРГ, к. 337.

⁴ Анкетныя звесткі абвінавачаных, *Ibid.*, к. 48.

⁵ Гл. паказанні Бурсевіча ад 10 чэрвеня 1927 г. ва Ўронках, Дакуманты ў справе БСРГ, т. VIС, s. 18–19; У. Палуян падае гэтую інфармацыю, не спасылваючыся на крыніцы. Гл. У.Палуян. *Беларуская Сялянска-Рабочая Грамада*, Мінск, 1967, с. 78.

⁶ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. Warszawa, 1888, найменшыне *Żurawice*, т. 14, s. 897–898.

⁷ Дакуманты ў справе БСРГ, к. 48.

⁸ Лісты былых жыхароў вёскі Чамяры, а таксама іншая інфармацыя, здабытая падчас падрыхтоўкі нарысу, былі перададзеныя ў СА КС, у асабістую справу М. Бурсевіча № 16121.

⁹ Дакуманты ў справе БСРГ, к. 47.

¹⁰ Гэта вынікае зь лістоў былых жыхароў вёскі Чамяры.

¹¹ *Беларуская Савецкая Эцыклапедыя*. Мінск, 1970, т. 2, с. 479.

¹² Гэта вынікае зь лістоў сына і дачкі, асабістая справа № 16121, СА КС.

¹³ Прысуд Апэляцыйнага суду // Дакуманты ў справе БСРГ, к. 339–347. Са словаў камуністычнага дзеяча са Слонімішчыны А. Багданчука быццам вынікала, што кандыдатура Бурсевіча на кіраўніка Цэнтр-

ральнага сакратарыяту Грамады абмяркоўвалася партыйным кіраўніцтвам.

¹⁴ Камуністычны Саюз моладзі Заходняй Беларусі. — *Рэд.*

¹⁵ У. Палуян, *Беларуская...*, с. 84

¹⁶ Дакуманты ў справе БСРГ, к. 59.

¹⁷ Асабліва ў другой яе частцы *Сонца за кратамі*. Мінск, 1968.

¹⁸ Я. Паўлюцкі. *Заходняя Беларусь на лаве падсудных*. Менск, 1929, с. 49.

¹⁹ Гэтак апісваў тое здарэнне Тарашкевіч у сваёй біяграфіі ў 1933 г., СА КС, т/ф 1684.

²⁰ Гэта вынікае зь лістоў сям’і і сыходзіцца з апісаннем М. Мацшы.

²¹ Аўтарка мае здымак дачкі з кулончыкам.

²² З аўтабіяграфіі Б. Трашкевіча, *op. cit.*

²³ Рэволюцыйны пачаток Заходняй Беларусі. Под ред. А. Мацко, В. Самутина. Мінск, 1966, с. 311.

²⁴ Дакуманты ў справе БСРГ, s. 20.

²⁵ Антон Луцкевіч падчас следства распавёў, што ён узяўся за пераклад Новага Запавету, нягледзячы на тое, што сам быў няверучы, бо лічыў, што беларускі народ павінны карыстацца Бібіліяй на сваёй уласнай мове. Абвінаваччы акт, s. 61.

²⁶ Дакуманты ў справе БСРГ, s. 20.

²⁷ *Праграма і арганізацыйны статут БСРГ*. Вільня, 1926, с. 11 (зваротны пераклад з польскай. — *Пер.*)

²⁸ Гл. зварот П. Мятлы ў пытанні забранай у праваслаўных жыхароў Весаўшай царквы. *Sprawozdanie stenograficzne z posiedzenia sejmowuch RP, okres I, posiedzenie nr 121, s. 32–34.*

²⁹ Як вынікае з паказаньняў А. Каўша, які да арышту актыўна працаваў на карысьць Грамады, такіх праваслаўных сьвятароў было даволі шмат. Абвінаваччы акт, s. 58–59.

³⁰ *Ibid.*, s. 20.

³¹ Пятроўскі Я. Старажытная грэцкая клясыка: (у межах нашае супольнасьці). 2-е выд., Гэйнсвіль (Флярыда), ЗША, 1979.

³² Ліст Яна Пятроўскага да аўтара ад 22 снежня 1979 г., ЦК ПАРП, асабістая справа М. Бурсевіча № 1621.

³³ Як вынікае зь лістоў сям’і, асабліва ад 10 чэрвеня 1979 г., а таксама 25 лютага 1980 г., *ibid.*

га з нашаніўцаў не засталася. Пару гадоў таму назад памёр Янка Журба (Івашын), а раней яго адыйшоў ад нас Якуб Колас. Пасья Канстанцыі Буйлы нікога з іх больш не застанеца. А эпоха нашаніўства тым самым стане для нас далёкай гісторыяй. Але гэта гісторыя запачаткаваньня нашае беларускае, нават моваю, газэты і найнавейшае адраджэньчае літаратуры, якая дала нам найбольшых волатаў мастацкага слова, — Максіма Багдановіча, Янку Купалу, Якуба Коласа, Зьмітрукі Бядулю, Ядвігіна Ш. (Ляўцкага), Алеся Гаруна, В. Ластоўскага, Я. Лёсіка, Ул. Галубка, К. Каганца і іншых, а таксама колькі менш знаных, але разам з тым важных для паўнаты гісторыі нашаніўскае пары фігураў. Ваш укладу справу вывучэньня аднаго зь іх, зроблены згаданым нумарам часопісу. За гэта Вам належыцца ўдзячнасьць ад усіх аматараў і дасьледнікаў роднае культуры і літаратуры».

12 гадоў пазьней, бо ў 1977 годзе «Літаратура і Мастацтва» з дня 30 верасьня прыносіць артыкул Людвікі Войцік п.т. «Сустрэчы з Гальяшом Леўчыкам». Тое, што можа цікавіць чытача перад усім — гэта яе першыя сустрэчы зь Леўчыкам у Варшаве ў 1913 годзе.

У «Беларускім каляндары 1980», выданьнем у гэтым-жа годзе ў Беластоку, друкуецца праца Юрага Туронка п.т. «Пра Гальяша Леўчыка» (бб. 155–160)¹.

Беластоцкая «Ніва», № 29, за ліпень 1980-га году падае на стагодзьдзе ад дня нараджэньня паэты артыкул Сяргея Новік-Пяюна п.т. «Гальяш Леўчык».

З добра паінфармаваных крыніцаў даведваюся, што ў Менску мае выйсьці з друку **МОНОГРАФІЯ**, прысьвечаная жьцьцю і дзейнасьці Гальяша Леўчыка².

Сягоньня, пераглядаючы ўвесь той матэрыял, які маю пад рукою, буду адчуваць адказнасьць, калі я ня выгладжу тут усіх тых шарахаватасьцяў і памылак, якія награмадзіліся ў розных друках выдаваных у Менску, Беластоку, Варшаве, рознымі людзьмі — гісторыкамі і негісторыкамі, тымі, каторыя ведалі асабіста Ляўковіча, як і тымі, што ня ведалі і ня былі сучасьнікамі Ляўковіча.

Ян ПЯТРОЎСКИ

ГАЛЯШ ЛЯЎКОВІЧ

Пасья блізу дваццаці пяці гадоў ад часу майго апошняга спягканьня з Гальяшом Ляўковічам, якое мела месца ў часе вайны ў днях 10–11 сьнежня 1941 г. і з прычыны маўчаньня пра яго ў беларускім павеенным друку я прыходзіў да выснаву, што Ляўковіч адыйшоў у вечнасьць. Затым нумар 82 «Сьветача Хрыстовае Навукі» з 1965 году пачынаўся словамі:

«Замест вянка на няведаную магілу ў 85-ыя ў годкі ад дня нараджэньня Гальяша Ляўковіча — паэта і барацьбіта за шчасьце і незалежнасьць Беларускага Народу словы ўспаміну прысьвячаюцца».

Хутка пасья гэтага ўладзімер Глыбінны пісаў да мяне ў лісьце з дня 8 лістапада 1965 г.:

«Прачытаўшы чарговы нумар «Сьветача Хрыстовае Навукі» (№ 2 за 1965 г.), прысьвечаны Гальяшу Леўчыку, мне захацелася выказаць сардэчнае дзякуй за такі карысны і патрэбны матэрыял. Матэрыял аб беларускім паэце, Гальяшу Леўчыку, надрукаваны ў згаданым нумары Вашага часопісу, будзе з удзячнасьцю скарыстаны кожным будучым гісторыкам беларускае літаратуры. Ён становіць незамынімы матэрыял для напісаньня біяграфіі гэтага загнуўшага без пары і пры няведаных абставінах старэйшага беларускага паэты-нашаніўца. А на сяньня ўжо, акрамя апошняе рэпэрэзэнтанткі нашаніўскае пары, паэтэсы Канстанцыі Буйлы, ніко-

Я жыў 10 гадоў разам зь Ляўковічам і супрацоўнічаў зь ім, быў сьведкам усіх ягоных сумаў і радасьцяў, ўключна да спраў інтымных. Я ведаю ягоны пагляд на рэлігію і філязофію, ягоны пагляд на ўсё тое, што дзейна ў БССР і наагул у Савецкім Саюзе, і ў гэтак званым сьведзе капіталістычным, ягоныя суадносіны да на-роду свайго «гаротнага»...

Затым, няхай наш гэты ўспамін пра Гальяша Ляўковіча, з аднаго боку — станецца актам супольнасьці ў вялікай беларускай сям'і, гэтак дома, як і ў дзяспары што да ролі як і заслугаў Наша-ніўца і паэты на шляху да нашага народнага пчасьця, а з друго-га — будзе выражэньнем пашаны і памінкам над ягонаю няведа-маю магілаю.

Узаемнае збліжэньне і згода між намі, я пэўны, гэта тое, да чаго тужыла сэрца ягонае і дзеся чаго жыў Гальяш Ляўковіч.

Гальяш Ляўковіч, — кажа Ігнат Дварчанін у сваёй Хрэстома-ты³, — радзіўся дня 20 ліпеня 1880 году ў Слоніме, куды перае-хаў ягоны бацька з роднае вёскі Шайпякі, Слонімскага павету. Хадзіў малады Гальяш у прыходзкую школу, а потым у г.зв. павя-товую, якую і скончыў.

З 1896 году, калі ён меў 16 гадоў, распачынае службу ў канцы-лярыі міровага судзьдзі і Зьезду міравых пасярэднікаў. Пазьней працуе ў якогасыці каморніка. У 1904 годзе пераяжджае ў Варша-ву і працуе як рысавальнік у мэтавым магістраце. Тут-жа адвед-вае лекцыі ў Школе Мастацтва.

І ў месьце гэтым Ляўковіч жыўе да апошняе хвіліны свайго жыцьця.

У Слоніме меў ён сваю, адносна невялікую, нярухомасьць, паложаную над ракою Шчараю, якая складалася з двух пляцаў, на адным зь якіх пабудаваны ім быў дом. Сюды прыяжджаў ён час-та, каб адпачыць на ўзбярэжжах сінявокае, як ён казаў, Шчары, пасья душагна жыцьця ў сталіцы і ня вельмі пчасьлівага жанім-ства ў пазьнейшых гадох.

Ляўковіч ведамы пераважна з прычыны сваіх вершаў, якія дру-каваліся ў розных часопісах. Асобнаю кніжыцаю выйшаў у Вільні ў 1912 годзе зборнік ягоных вершаў п.т. «Чыжык Беларускі». Зь першых і да апошніх дзён свайго нацыянальна сьведмага жыцьця ён прыймаў жывы ўдзел у грамадзка-палітычным, праг-рэсыўна-навуковым, як і рэлігійна-філязафічным беларускім жыцьці.

Каб зразумець тую ролю, якую згуляў Ляўковіч у духовым адраджэньні беларускага народу, трэба вярнуцца ў часе і паўзі-рацца, як наагул беларуская справа выглядала тады.

Пасья Дуніна-Марцінкевіча, як прадстаўніка мадэрнае бела-рускае літаратуры першае паловы XIX стагодзьдзя, Францішак Багушэвіч зьяўляецца гэтакім рэпрэзэнтантам другога паловы гэ-тага-ж стагодзьдзя, гэта значыць коратка перад пераходам у двац-цагае, нашае ўжо стагодзьдзе.

Францішак Багушэвіч зьявртаўся да сваіх беларускіх суродзі-чаў і казаў: «Браты мілыя, дзеці Зямлі-Магі маёй... мушу з вамі пагаварыць...» І што гэта за гутарка была з «мілымі братамі»? Ён першы раз публічна зьявртае ўвагу сваіх слухачоў на факт і ўсьве-дамляе іх, што людзі, якія жывуць паміж Вільняю і Мазырама, ад Віцебска да Чарнігава, там, дзе Гродна, Менск, Магілёў... і шмаг мястэчкаў і вёсак — гэта беларускія людзі, засяляючыся зь ведамымі ся-Землі. І пасья з жарам патрыёты, зьявртаючыся зь ведамымі ся-гоньня нам і сьвятымі словамі, просіць людзей: «Не пакідайце-ж мовы нашае беларускае, каб не ўмерлі!»

Адным з першых «мілых братаў», да якіх зьявртаўся Багушэвіч, быў тады адзінаццацілетні Гальяш Ляўковіч, які падхоплівае заклік і хутка сам стаецца Леўчыкам і паэтам, нашаніўцам, змага-ром і вяшчальнікам лепшага заўтра.

Гэтак кінутыя іскры пачынаюць тлець, пасья ветрам гіста-рычных падзеяў разгараюцца да поляма веры, што да нашае слуш-нае справы.

Год 1905 зьяўляецца годам, насычаным палітычнымі здарэнь-нямі, якія псена вяжуцца зь беларускім Адраджэньнем.

«Тагчасны расейскі імперыялізм ня ведае сабе ўжо меры і стаецца што раз болей захланым. Цар Нікалай II ставіць Японіі гэтак высокія тэрытарыяльныя вымаганні, аблічаныя на экспансію свае імперыі, што японцы ня бачыць ніякага іншага выхаду, як рыхтавацца да няхілізнае вайны. У ночы на 8 лютага 1904 году распачаліся ваенныя апэрацыі. Ужо з самага пачатку вайна выявіла няздольнасць расейскае арміі, як і ейнага каманднага саставу. Порт Артур быў згублены на рэч японцаў у снежні 1904 году, а ў лютым 1905 году раішучая бітва займела месца пад Мукдэнам, у якой расейская армія была разьбіта. Расейская флётка пад загадам адмірала Раждзественскага была затоплена японцамі. Здарылася гэта дня 27 траўня 1905 году ў морскай бітве пад Тсумііаю⁴».

Гісторыя нашага сьвету ніколі не стаіць на адным і тым самым месцы; яна, як тое надвор'е, заўсёды праўляе зьменнасьць. У выніку права гэтае зьменнасьці панявольнікі губяць сваю магутнасьць; вяльможы дазнаюць паніжэньня, а царскія прыслужнікі губяць сваю важнасьць.

З гэтае ваеннае расейскае паразы, як і раду іншых аналягічных прычынаў, карыстаюць усе паняволеныя народы, а між імі і Беларускі Народ.

Дня 10 лістапада 1906 году выходзіць з друку першы нумар НАШАЕ НІВЫ. З гэтае пары, з большымі ці меншымі перашкодамі яна друкуецца на працягу дзесяці наступных гадоў⁵. З друкам «Нашае Нівы» ў беларускім нацыянальным адраджэньні распачынаецца новая пара, якая згэтуль будзе называцца Нашаніўскаю Парою.

Калі ў 1891 годзе, а пасля ў 1894 першы раз друкуюцца Багушэвічавыя «Дудка беларуская» і «Смык беларускі», Гальяш Ляўковіч быў ужо ў веку 11–14 гадоў — гэта век, калі душою жывога хлапца, якім Ляўковіч быў, найболей энтузіястычна ўспрыймаюцца новыя ідэі, якія знаходзяць для сябе добры грунт і вырастаюць у самастойную думку.

Цяперака творыцца сільная група беларускіх людзей, у якую ўваходзіць і Гальяш Ляўковіч.

У вагні самага змагарнага жыцьця разам з радасьцямі і расчараваньнямі, крысталізуецца філізафійны пагляд Ляўковіча.

Хрыстыянiзм, апрочона беларуская царква, сацыяльнае ўладжаньне жыцьця на прынципах Эвангеля, беларускае нацыянальнае адраджэньне да суверэннае дзяржавы ўключна, агульны поступ у галіне навукаў і мастацтва... — гэта сынтэза філязофіі Гальяша Ляўковіча.

Пагляд гэты найболей увыпукляецца ў ягоным лісьце да мяне з дня 14. VIII. 1932 г., як і наагул у ягонай літаратурнай спадчыне трыцятых гадоў. Зацкаўлены ў пашырэньні эвангельскага ўплыву на нашых землях, ён упарадкаваў неабходную літаратуру дзелі гэтае мэты, і быў рэдактарам беларускага дадатку (да Пельгжыма Польскага⁶) п.т. «Дух і Праўда».

Даведаўшыся ў тым часе, што я знаходжуся ў адносна блізка ад Слоніма паложаным Малым Вэрсалю, як калісьці называна Дзярэчын, Ляўковіч са Слоніма пісаў мне:

«Паважаны Братка, Я. Пятроўскі!

Вельмі дзякую, што скрыбану да мяне пару словаў, надта прыемна будзе крыху паутарыць... Нам эвангелікам, — дзе-бы мы ня былі ў працы, — ёсьць сіла ў рацыянальным успрыняцьці навукі Хрыстовае, бо гэта юрань і фундамант у народзе беларускім — масе сацыяльнай, пралетарскай.

Я сабе выабражаю: эвангелічны сацыялізм ці камунізм з Хрыстом на чале. Ня словы толькі, фразалёгія, а факты дзеяньня, жывое жыцьцё, жывая кроў існаваньня чалавека — вось зьмест і мэта! У Эвангелі праца не для капіталізму і капіталістых, а для людзей жывой патрэбнай працы ў поце і сьлёзах... Інакш і трыцые тысячагодзьдзе пяройдзе, і хрыстыянiзм не ўскарэніцца ў сэрцы чалавечым... Узірайся, Братка, у жыцьцё народу нашага сярмяжэнага, сляянскага, у ягоныя балячкі, патрэбы, думкі, жаданні, працу ў поце, у сьмех і сьлёзы, і шукай разумнага выхаду зь яго лесу цёмнага і густога — а станешся такім падобным да Хрыста і ўсё будзеш пачынаць бачыць і разумець, вый-

ляючы і высыпалючы зёрны гэтага ў прапаведзях сваіх, гутарках, палеміках і дыскусых на эвангельскую хрысьціянскую тэму, а здабудзеш сабе послух і любоў народу!»

Тут Ляўковіч, будучы старшым ад мяне, прамаўляе, як бацька да сына, якому хоча сказаць, паводля ягонае думкі, самае важнае.

«З другога боку, — кажа далей Ляўковіч, — памятай, што наслядуючы Хрыста, і цяпер Ты лёгка можаш папасьці вязьнем у цямяніцу ўлады, выплываючае сястрою мамоны і капіталізму; могуць Цябе судзіць, як Пілат і фарысэі Хрыста; дык Табе трэба будзе вучыцца ўмець манэўраваць і ў гэтых іхніх лябірынтах фразалёгіі і іншых».

У гэтым лісьце найбольш адлюстроўваецца ягоная існасьць. Капі ён што-небудзь рабіў, аддаваўся гэтаму занятку поўнасьцю і бяз рэшты. Хрысьціянства было для яго вераю, якою ён жывь. Але гэтую веру ён разумей як той, што хацёў найбольш дарагацэннае падняць на найвышэйшую ступень. Гэрэтыкам можна назваць чалавека, які ў сваіх думках і лягуценнях выперадзіў сваіх сучасьнікаў на некалькі стагодзьдзяў. Гэтакім «гэрэтыкам» быў Ляўковіч.

Якія дзіўныя выражэньні знаходзім у ягоным лісьце! Асабліва, капі мы глядзімо на іх праз прызму нашых банкавых контаў. Але Ляўковіч ня жывь у Нью-Ёрку ці Дэтройдзе. Ён жывь выключна ў тагачасным свеце беларускае рэчаіснасьці. А рэчаіснасьць гэтая, у параўнаньні з жыцьцём заходня-эўрапейскіх краінаў, была без прэцэдэнсу: адсутнасьць асьветы ў народзе, адсутнасьць зямельнае рэфармы, эканамічная галіта, адсутнасьць уласнага гандлю, нястача беларускае царквы ў атмасфэры пагарды для ўсяго, што называлася беларускім, пры наяўнасьці падыходу нацыянальнае сьмерці — усё тое, што выклікала сум і жаль у ім і ў ягонай песьні. Перад ім, як у калейдаскопе, зменьваліся палітычныя лады і строі, якія наперабой запэўнівалі народ, што кажны зь іх зьяўляецца найлепшым, найсправядлівейшым, найдэмакратычнейшым... Пакідаючы на баку крытыку кжнага рэжыму, адно супольнае для

іх аставалася: гэта тое, каб беларускі народ і надалей аставаўся ў стане агульнага занябнаньня. І, шукаючы выхаду з гэтае сумнае рэчаіснасьці, Ляўковіч знаходзіў яго ў Хрыстовым Эвангелі. Яму выдавалася, што характар беларускага сьвету зусім пакрываецца з характарам і зьместам Эвангеля. Ён бачыў нейкую паралель паміж натуральным жыцьцём беларускага народу і тымі абставінамі, у якіх будзілася да жыцьця першая хрысьціянская супольнасьць на ўзбярэжжах Галлейскага возера. Спатыкаючы простых рыбакоў, ён бачыў падабенства жыцьця беларускага сяляніна, які гэтакасама жыве на лоне прыроды ў блізкай супольнасьці з Богам. Ён верыў, што Эвангеле Хрыста — гэта тое самае Эвангеле, да якога тужыць беларуская душа. Дзеля асягненьня гэтае мэты, Ляўковіч не ашчаджвае сваіх сілаў, ён заўсёды нечага хоча, хоча нешта рабіць, укладвае пляны, абмяркоўвае, некуды сыпяшаецца...

Якколячы Ляўковіч любіў хворму хрысьціянскага абраду, для стварэньня якога, асабліва беларускага, ён унёс, дарагаю свае працы, гэтак многа, істотаю хрысьціянства для яго быў зьмест Эвангеля, уцелесьнены ў штодзённае беларускае жыцьцё. Гэтае апошняе ён хацёў будаваць аднова ў рамах эвангельскае навукі, як адзін верны і Божы сродак на рагунак і збаўленьне свайго «гартнага» народу. Ён разумей, што сутнасьць хрысьціянства не заключаецца ў назове, у абрадах, але ў пазнаньні эвангельскае навукі, у прыняцьці гэтае навукі, у зьліцьці з гэтаю навукаю і стварэньні новага віду беларускае супольнасьці.

Тое, у што Ляўковіч верыў і ўяўляў сабе, зрэалізаванае Эвангеле, выяўлялася ў песьні, якую так часта любіў пяняць пад уласны акампаніямант гітары:

Надыйдзе час, што людзкі род
Змагацца зь цемрай будзе рад:
Багату веду будзе мець,
Зазіхацьці яго пагляд.

Спакойны, добры будзе ён,
Крыві ня будзе разьліваць,

Ён лёгка будзе тайніцы
Зямлі і мора адсланяць.

Краі, народы злучацца,
Каб вечно ў вольнай згодзе жыць,
Людзей мільёны ад душы
З крыніцы брацтва будуць піць.

Разбагацеюць мастацтвы,
Прыгожы стане песьняў тон,
Тады Хрыстовы ўстане род.
І Божа царства створыць ён.

«А цяперака пагутарым на іншую тэму...», — кажа Ляўковіч у сваім даўжэйшым да мяне лісьце з дня 5 траўня 1935 г.

«Але ты, бачу, — гэта мяне да разважання, на якое тут мала месца, — гэта значыць на паперы, — гэта добра весыць ў хворме жывое дыскусіі, а не на дарозе ліставання. І ўсё-ж, коратка нешта сказаць трэба табе! Чаму ты ўжо за-гадзя завеш яе спекулятыўнаю і абдуманую за пісьмовым ста-лом вераю, якая ня знойдзе адбіцця ў народных масах? Тут і званьня ня было-б, бо, наадварот, будзе ісьці на сустрэч патрэ-бам і жаданьням беларускіе народнае масы, што і адказвала-б ейнай ідэалёгіі. А калі ведама, што хоча народ, дык, значыцца, ведамаю ёсьць ягоная жыцьцёвая патрэба! Дзя мяне аднаго зак-ладваць якую-небудзь арганізацыю нямашака патрэбы, але калі нават і так, дык трэба памятаць, што з народнае масы вы-ходзілі адзінікі, якія выражалі яе дух і патрэбу; сама-ж маса гэта: цеста, якое месіцца, але да гэтага патрэбны рукі, каб мясіць яго, і патрэбны дрождзжы, каб яго і вырасла да печы — і вышла на «ўдалося»! — Чым большая справа, тым болей ня лёгка. Нічо-га лёгка, у падобных выпадках, нікому не ўдавалася, бо новае паўстававаньне якойсьці патрэбы (напр.: Лютэр, ягоныя тэзы, вайны) родзіцца з масы перашкодаў, праціўных гэтаму паўста-ваньню. Я тут выражаюся абстрактна, агульна. Але калі ты спасылаешся на гісторыю, дык я абавруся на тое: бо ведамым

ёсьць мне, і, здаецца, і табе, што ёсьць цяпер і такая маса, якую не здавольваюць ніякія існуючыя нібы-то хрысьціянскія аргани-зацыі, што замаскаваны нібы чысыцінёю ідэалёгіі Ісуса з Наза-рэту, а фактычна маюць на мэце толькі ўласную нажыву, інтэ-рас, выгады, зыскі з масы, і панаваньне над ёю, замаскаваны і сукрыты гандаль Хрыстом, цягнучы карысьці і перакручваючы на свой лад і капыл істоту і мэту ідэі Хрыстовае. — Але вось цяперака і маскі іхныя спадваюць, бо самы яны запутваюцца ў сваіх вывадах і выхадках так, што гэтыя іхныя махляваньні трэзвы і здаровы рассудак масы не бярэ і ня можа згадзіцца, бо бачаць ужэ адно маскі. Лёгіку я беру не як прадрмет школьнае навукі, а як здольнасьць інтэлігэнтную і сэнс, развагу ў прадрме-це праўдзівасьці, разбор і аналіз сапраўднасьці і фактычнасьці. Ты тут, брат, запутваецца і ловіцца, калі кажаш, што вера можа быць сыяпяная, безрасудная, без развагі сапраўднасьці ў тое, што чалавек, ня маючы аб гэтым пэўнасьці веды, мусіць пасіл-кавацца толькі вераю. А інтэлігэнцыя [чалавека] ў прадрмеце здаровага разважання цяперашняе народнае масы кажа ёй, што благая гэта рэч, калі яна патрабуе толькі веры ў прадрмеце сапраўднасьці і абароны, бо маса хоча ведаць і пэўна! Чалавек хоча цяперака ведаць, і ня толькі верыць, што, быццам, нешта ёсьць тым ці іншым. Бо што гэта такое дэфінітыўная вера? — Вера — гэта жаданьне пазнаньня сапраўднасьці ў тым, чаго немагчыма ведаць напэўна. Калі ўжо аб нечым здабыта веда, дык вера тады непатрэбна. Там, дзе канчаецца вера, — пачына-ецца веда, і наадварот. Пры вераваньні ў нешта магчыма па-мыліцца, але чалавек, які ведае, астаецца пэўным. Вера кажа: або так, або гэтак, а веда — што рэч напэўна маецца так. Вось тут выснаў інтэлігэнцыі: што верыцца толькі тады, калі ня ведаецца напэўна.

Такіх непраўдападобных і нейтэлгэнтных, і нелягічных... нібы-то праўдаў і супярэчных выказваньняў ёсьць шмат у біблейным Старым Запавеце, з чым чалавечы розум і ягоная інтэ-лігэнцыя не магчымуць згадзіцца, [асабліва] на праўдзівасьць

там воі Божжае, пераказанае чалавеку словам, і трудна ўсё гэта прызнаць непамыльным, так як католікаў змушаюць называць непамыльным панежа свайго, толькі затым, што запісаў гэта чалавек, стоячы на нізкім узроўні свайго інтэлекту і першапачтакавае культуры».

Буй гэта хіба год 1931. Ляўковіч жыў у Варшаве на вул. Навагрудзкай 58, кв. 11. Я пастукаў у дзверы, і дзверы расчыніліся. — О, калі ласка, калі ласка! — азваўся ажыўлена гаспадар дому, просячы ўвайсьці.

Першы раз з Ляўковічам спаткаўся я ў Вільні недзе ў 1929 годзе. У міжчасе выехаў я ў тэалгічную школу, якая знаходзілася ў Клярыве пад Варшаваю. Цяперака выбраўся я адведаць яго.

Адразу, увайшоўшы ў кватэру, на сьцяне на левым баку я заўважыў каляровую большых памераў фатаграфію, а на ёй прыгожую маладую пару. Хлапец на фатаграфіі — гэта Ляўковіч. Але маладая дзяўчына — нікога сабою мне не прыпамінала.

— Вось, — азваўся Ляўковіч, выконваючы пры гэтым поўковыны рух рукою, быццам хацеў сказаць: «вось якая мая кватэра», што складалася з аднаго пакою.

Але перш чым заняцца кватэраю, я запытаў яго:

— Прыгожая пара, — паказваючы пры гэтым вачыма на фатаграфію, — хто яна?

Ляўковіч нічога не адказаў, а твар, як мне здалося, спаважнеў з прычыны, праўдападобна, пытаньнем выкліканых рэмінісцэнцыяў перажытага мінулых дзён, адышоўшых у вечнасьць.

Пры гэтым мяне наведала пачуцьцё прыкрасьці і самадакору. Мне здалося, што я закрунуў нешта, што зьяўляецца інтымнасьцю з жыцця гаспадара дому. І колькі разоў пасяля гэтага, дзекольчы мы не спатыкаліся і ў якіхколячы абставінах, я ніколі не вяртаўся да гэтага пытаньня. Аднак праз доўгія гады я аставаўся пад уражаньнем, што паміж ім і прыгожаю дзяўчынаю на фатаграфіі мусела быць тое, што прынята сьмяротнымі называць любоўю. І гэта, праўдападобна, была любоў, якая ніколі не ўвенчалася тым

шчасьцем, пра якое гэтак часта мрояць маладыя і чыстыя, як раса, юнацкія душы.

І толькі цяперака, пасяля прыблізна поў стагодзьдзя пазьней, калі, разгарнуўшы бачыны «Літаратура і Мастацтва» (3 дня 30.IX.1977), угледзеў я здымкі Ляўковіча і дзяўчыны, — я ведаў, што была гэта дзяўчына, прыгожае падабенства якое бачыў я калісьці на фатаграфіі, што знаходзілася ў памяшчэньні Ляўковіча.

Тады дзяўчына была у 21-шым годзе жыцця, а яму было 33 г. Маючы гэта на ўвазе, лягчэй зразумець зьмест сумны артыкулу, які знаходзім на 15-ай бачыне ўспомнутага часопісу⁷ п. т. «Сустрэча з Гальяшом Леўчыкам».

Гэтым, як-бы хто-небудзь мог сказаць, першым непаходжаньнем у любові, я тлумачыў сабе, чаму Ляўковіч праз доўгі час аставаўся самотным, гэтакасама як і тое, што чалавек мусіць-жа нарэшце жаніцца, калі гэтак позна жаніцца.

Рэчаю вельмі характэрнаю ёсьць: пасяля таго, як Ляўковіч жаніўся, я ніколі ня бачыў гэтае фатаграфію ў ягоным доме.

Ведама, гэта толькі штрыхі агульнага вобразу. Усё іншае, што знаходзіцца ў нашых словах, як і між імі, на заўсёды астанецца тайніцаю між маладымі людзьмі.

Пасяля многіх гадоў ён жаніўся. Ня ведаю як гэта назваць магчыма, яны ні ў чым ня зыходзіліся, або проста — трагэдыя. А мо ахвяра ў васяродзьдзі духовага змаганьня за душу беларускага народу, якое час ад часу ажывае ў нас, каб падтрымаць сумную традыцыю, якая сваю прысутнасьцю зьнішчыла Вялікае Княства Літоўскае. У кажным выпадку, маем тут дачыненне са зьявішчам, якое вымагае яшчэ часу і далейшага досьледу, каб сказаць апошніяе слова.

Усё пачалося з таго, паводля словаў Ляўковіча, што ў нейкай варшаўскай газэце, праўдападобна ў пяціграфовым «Кур'еру Штодзённым», аднойчы нагнуўся ён на зварог рэдактара да чытачоў. Было гэта недзе ў 1932 годзе. Зьмест гэтага звароту прыблізна гаварыў, што:

Недзе ў Слоніміскім (?) павеце знаходзіцца дзяўчына з пісьменьніцкім нахілам. Напісала яна повесць, аснутую на матывах беларускага жыцця. Праца бадай-што гагавая да друку, вымагае, аднак, яшчэ апошняга перагляду і знойдзеньня коштаў, звязаных з выданьнем яе. Рэдактар звяртаўся да людзей добрае волі з просьбаю памагчы маладому таленту. Пры гэтым падаваліся імя дзяўчыны і адрас.

Ляўковіч, — паводля ягоных уласных словаў, — зацікавіўся гэтым. Ягоную ўвагу прыцягвала тое ў звароце, што справа вялася з элементам беларускім. Добра было-б выдаць друкам ды памагчы дзяўчыне, якая, як ён думаў, праяўляла зацікаўленне да таго, чаму ён прысьвяціў усё сваё дагэтуляшняе жыццё.

Гэтулькі я чуў тады ад Ляўковіча. Хутка пасяля гэтага Ляўковіч напісаў ліст да дзяўчыны. Неўзабаве наступіла спатканьне.

Быў гэта год 1933, на весну Ляўковіч на мае запросіны прыехаў да мяне ў Дзярэчын. Тут ў даўжэйшай гутарцы са мною выражаў ён сумліў, ці павінен ён браць сабе за жонку дзяўчыну, паводзіны якое ён тады ахарактэрызаваў, што найменей, як анармальныя.

Выслухаўшы ягоныя доўгія і сумныя выказваньні, я раў яму, каб ён сарваў зь дзяўчынаю, якая мела добрых трыццаць і некалькі гадоў. Далей ад гэтага я ня мог пайсьці, звяртаючы ягоную ўвагу, што апошняе слова належыць да яго.

У васнаўным ён згаджаўся са мною, але тут-жа дадаваў, што ён шкадуе яе і ўсё-ж спадзяецца знайсці помач у ёй. Ягоная аргументацыя болей мяне дзівіла, чымся пераконвала. Уся гутарка канчалася між намі тым, што рэч ёсьць паважнаю і вырашэньне знаходзіцца ў ягоных руках.

Што гэтакага характару гутарка была між намі ў абазначаным часе, сьведчыць ягоны ліст, пісаны ім да мяне з Варшавы, ужо год пасяля шлюб, з датаю 5 траўня 1935 году. Цытую даслоўна:

«Паважаны братка Пятроўскі!

Пісьмо тваё я атрымаў і дзякую за яго! Ты прыпамінаеш мамэнт, што мог-бы ты мне адрадіць маё жанітва, але гэта было-б немагчыма, таму што яні ты, ані я яе ня зналі, ні яе

характару, ні здароўя, ані таго, што яна ёсьць тыпам фаталісткі — хворым, кволым і збочаным умыслова...

Чалавек, калі шкода ўжо сталася, — пісаў ён далей, — тады толькі, пазнаўшы яе, шкадуе... Трудна згары, наперад убачыць сваю будучыню, якая будзе? Пэўна, што і я, каб ведаў згары што будзе, — пэўна, што, ня гледзячы нават на спачуццё да ейнага няшчасьця і спагаданьня ёй, — не згадзіўся-б ніколі на ахвяру свайго добрага становішча духовага, на сваю пазыцыю ў беларускім грамадстве і на пашану, якую дорыць мяне гэтак грамадства,.... бо гэта было-б учынена для кабеты невялікае цаны...»

З гэтага ліста, як і цэлага раду іншых (лікам 37 у маім архіве) выразна выступае атмасфэра, у якой Ляўковічу з гэтае пары да выдзецца жыць аж да самае сьмерці.

Гэтакі можна зрабіць выснаў, чытаючы ягоныя лісты сьгоньня і прыпамінаючы падзеі зь дзён адыйшоўшых у нябыт.

У магэрыяле, падрыхтоўваным да друку, прысьвечаным памяці Гальяша Ляўковіча («Сьветаг Хрыстовае Навукі», № 2 (81), 1965), труднасьць выступала ў той частцы, якая займалася пытаньнем: дзе, калі і ў якіх абставінах памёр Ляўковіч. У гадох пасляваенных у беларускім друку, як ужо казалася вышэй, імя Ляўковіча нідзе не ўспаміналася. З гэтага рабіўся мною выснаў, што Ляўковіч адыйшоў у вечнасьць. Варшаўскае паўстаньне праўдападобна было тым фактарам, які стварыў абставіны сьмерці Нашаніўца. І гэта я выразіў у апублікаваным мною магэрыяле.

Ад часу выхалу ў сьвет успомнутага нумару мінула каля двух гадоў, калі надыйшоў ліст з Польшчы, датаваны 10 лютым 1967 годам. Аўтарам ліста быў Пётра Ластаўка, якога я спагыкаў перад вайною ў Варшаве. У лісьце Ластаўка звяртаецца да мяне з просьбаю паданьня яму некаторых дадзеньных з духовага жыцця Ляўковіча. Пры гэтым ён кажа:

«Пішу ўспаміны (пра Гальяша Ляўковіча), і дзеля гэтага хачу-бы варшаўскі час уняць гэтак, як ён быў у запраўднасьці.

Што ён ня жыве, хіба ведаеце Вы? Памер у верасні 1944 г. на атаку печаньні ў цяжкіх абставінах, бо ня было зынкуль ніякае помачы.

Ведама, ліст гэты мяне абрадаваў, бо цяперака, як я думаў, ёсьць нагода і крыніца атрымаць усе тыя дадзеныя пагрэбныя з месца, у якіх здарэньні гістарычныя завяршыліся. Затым у сваім першым лісьце да Ластаўкі я, сярод іншага, пісаў да яго: *«Ваш успамін аб тым, што Ляўковіч памёр у верасні 1944 году для нас тут зусім новы. Калі ласка, падайце ўсё, што Вам ведама з гэтага: дзень смерці, паховіны і г.д.»*

У сваім лісьце да мяне, з дня 28.11.67, сярод іншага Ластаўка пісаў: *«У наступным лісьце пераішло Вам болей вестак пра апошні час жыцьця і смерць Ляўковіча». І адначасна, у наступным абзацы гэтага-ж ліста шырака інфармуе мяне, што ён, Ластаўка, ужо два гады як знаходзіцца паважна хворы. І з таго, што ён далей пісаў, у мяне стваралася ўражаньне, што Пётра паважна хворы і запраўды, што наслуці знойдзецца ён у стане сабраць якія-небудзь далейшыя весткі і пасьпець пераслаць іх мне. Далейшае нашае ліставаньне абярталася навакол маіх просьбаў да Ластаўкі прыслаць мне тое, што ён ужо мае, а ён адказваў мне, што неўзабаве прышле. У вадным з далейшых сваіх лістоў да Ластаўкі я пісаў: *«Буду чакаць ад Вас на ліст з паданьнем усіх дадзеных пра апошнія дні і смерць Ляўковіча. Гэтыя дадзеныя стануцца падставаю да выпраўленьня мае рэляцыі адносна нашага прыяцеля і паэты».**

Пасьля гэтага ў нашым ліставаньні наступіла даўжэйшая паўза.

У маім далейшым лісьце да яго, з дня 24 чэрвеня 1968 г., у лісьце кароткім і апошнім, я пьгаўся, як ён маецца і яшчэ раз прасіў падаць мне звесткі, якія адносяцца да апошніх дзён Ляўковіча. Але на гэты мой ліст я ніколі ўжо не атрымаў адказу.

У міжчасе я атрымаў нумар «Нівы» (з 29-га верасня 1968 г.), на першай бачыне якога ўбачыў нэкралёговы артыкул пра смерць Пётры Ластаўкі. Памёр ён 19 верасня 1968 г.

Чатыры гады пазьней, бо дня 28 травеня 1972 г., у гэтай самай справе пісаў я да сына Пётры Ластаўкі — Я. Ластаўку, наступнае:

«Справа, якую хацеў-бы прадаляжыць Вашай ўвазе — гэта смерць і абставіны смерці Гальяша Ляўковіча. Святой памяці Ваш бацька некалькікратна пісаў мне, што працуе над жыцьцяісам паэты і зьбірае патрэбны для гэтае мэты матэрыял, які ён прырок мне прыслаць сюды з мэтай удакладненьня зьместу пра смерць Ляўковіча... Нажаль, перадачасная смерць Вашага бацькі абарвала нашае ліставаньне і я ніколі не атрымаў успомнутых дадзеных.

У мяне да Вас просьба:

Калі Вы ведаеце што-небудзь пра абставіны і смерць Ляўковіча або калі захаваліся якія-небудзь «нотаткі» пасьля Вашага бацькі ў закранутай справе, ці не захацелі-б Вы ласкава пераслаць мне гэтыя дадзеныя? — за што буду Вам нязьмерна ўдзячны».

На гэты мой ліст я ніколі не атрымаў адказу.

Як выпадкі паказваюць на тое, справа вылучэньня дадзеных адносна смерці Гальяша Ляўковіча знайшла сваё выражэньне ў беларускім друку ў вапошнім квартале нашага стагодзьдзя, гэтак у БССР як і ў Польшчы.

«Літаратура і Мастацтва» з дня 30.IX.1977 г. прыносіць, як успаміналася ўжо вышэй, Людвікі Войцік (Зоська Верас) артыкул п. т. «Сустрэчы з Гальяшом Леўчыкам». Войцік займаецца тым, як яна першы раз спаткалася з Ляўковічам у Варшаве вясеньню 1913 году, шыгуе некаторыя вытрымкі з Ляўковічавых лістоў да яе, але ўсё гэта разам не дае вобразу духовага Гальяша Ляўковіча.

Псыхалогічна, гэта вельмі характэрнае зьявішча, калі людзі змагаюцца з царатам за свабоду сумленьня, талеранцыі адносна перакананьняў чалавека, перыяць за гэтыя ідэалы, і мільёны людзей ідуць, каб паміраць за свабоду людзкае расы, — і тады, у тую самую хвіліну — хвіліну зьяменьня імі ўлады, яны зараз-жа пачынаюць прасьлед інакшдумаючых і рады былі-б укрываваць

кажнага, хто выражае свой уласны пагляд і адважваецца паддаваць пад сумліў тых ці іншых аўтарытэты або праўдзяльця сваю ўласную інтэрпрэтацыю фактаў, падзеяў і праўдаў.

Чытаючы артыкул Людвікі Войцік і прыглядаючыся яму мікроскапіна, спасьцірожным стаецца, што ў сваёй канструкцыі і тэматыцы артыкул канчаецца на тым месцы, дзе пачынаецца апошні ягоны абзац.

Абзац гэты ня мае ніякага павязаньня з цэласьцю артыкулу ані тэматычнага, ані лягічнага, і агрымліваецца ўражаньне, што нехта недзе ўстаў і яшчэ нейкую «дакладнасьць» пра Ляўковіча ў хворме апошняга абзацу. Тут гаворыцца, што Ляўковіч «Быццам жаніўся з нейкай асобай, якая яму абяцала памагчы выдаць друкам яго творы. Гэта была толькі абяцанка».

Што ён жаніўся — гэта праўда. Але тое, што жонка быццам прыракала яму выдаць друкам ягоныя творы — гэта няпраўда. Праўдаю тут яшчэ і той факт ёсьць, што праз усе гады нашага супольнага жыцьця я ніколі ня чуў з вуснаў Ляўковіча або з чых-небудзь вуснаў, што ён, Ляўковіч, мае нейкі матэрыял да друку. Адзіны матэрыял, пра які можа быць гутарка — гэта той, які калісьці быў зьместам беларускага дадатку да «Пельгжыма Польскага» на беларускай мове і аўтарам якога мог быць Гальяш Ляўковіч. Мае нумары, якія ў сваім часе Ляўковіч пераказаў мне, згінулі разам з маёю бібліятэкаю ў часе канфіскацыі функцыянерамі Гэстапо ў 1941 г. Але гэты матэрыял, калі дзе-небудзь і захаваўся цэлым, дык толькі ў некаторых бібліятэках у Польшчы і ў Менску. Але сягоньняшні Менск друкаваць яго ня будзе, а тым болей пераказваць беларускаму чытачу ў хворме нават сухаграфічнага друку.

У першай палове пэрыяду між 1929–1939 гг. жыцьцё Ляўковіча было перапоўнена працаю для царквы (асабліва сьпеўнікі). І гэтая праца, уся, была выдрукавана ў сваім часе. У другой палове гэтага пэрыяду, перапоўненага клопатамі і згрызогамі, спрычыненымі ягонаю жонкаю, ён проста ня быў у стане заняцца якою-небудзь карыснаю працаю наагул.

Далей у гэтым апошнім абзацу даслоўна чытаем: «У час бамбардзіроўкі згарэў дом, дзе была кватэра Ляўковіча. Згарэла ўся яго бібліятэка, усё, што так рутна зьбіраў праз ўсё жыцьцё. Ён сядзеў на грузавішчы і плакаў».

Праўдаю ёсьць, што трагэдыя, якую перажыў паэт, сьцягае глыбей за вартасьці матэрыяльныя.

З пункту гледжаньня этыкі журналістычнае: Як ён мог сядзець «на грузавішчы» і плакаць, калі ў часе мае сустрэчы зь Ляўковічам у Варшаве ў 1941 годзе дом быў на тым самым месцы, дзе ён стаў перад вайною? Гая частка Кошыковае вуліцы (№ 50), дзе жыў Ляўковіч, знаходзіцца недалёка ад Плячу Збавіцеля і Макагоўскай 12. Увесь гэты месцавы абшар, разам з Макаговам, як чуваць, адалеў у часе бегу ўсяе вайны, і ёсьць меркаваньне, што яшчэ і сягоньня гэтакім астаецца.

Апошнія спатканьне.

Было гэта ў 1941 годзе, напярэдадні аб'яўленьня Нямецчынаю вайны Злучаным Штатам. У гадзінах папаўдзённых гэтага дня прыбыў я з Лінчу над Дунаем (Аўстрыя) цягніком у Варшаву. Умовіўшыся назаўтра спаткацца з супэрэнтэндэнтам, да мае дыспазыцыі аставаўся цэлы вечар гэтага дня.

І першае, што я хацеў зрабіць — гэта даведацца, ці грам.[адзянін] Ляўковіч знаходзіцца ў гэтым месцы і, калі так, спаткацца зь ім.

У Варшаве ня быў я ад тае памятнае для мяне ночы з 7-га (чацьвер) на 8 верасьня 1939 г., калі ў таварыстве супэрэнтэндэнта Г. П. Ворфільда, Бруна Рашкевіча, ягонага роднага брата (ня памятаю ягонага імя), і Яна Каліноўскага, мясцовага тады прапаведніка, з прычыны зьбліжэньня нямецкае арміі пад Варшаву, выйшлі мы усе разам зь места. Пасьля тыднёвага блуканьня на ўсход ад Варшавы, пад канец верасьня прыбыў я адзін у Вільню.

Тут у міжчасе ад упекачоў з Варшавы, асабліва ад гасп. Газалабавай, ведамай мне з Варшавы, пачуў я апавяданьне, што напярэдадні вайны гасп. Ляўковіч знаходзіўся ў сябе дома ў Слоніме,

а жонка ягоная аставалася ў Варшаве. Хутка пасья таго, як немцы занялі Варшаву, Ляўковічыха выйшла з Варшавы і пайшла ў напрамку Слоніма з мэтай гэтаго дарогаю спаткацца з мужам. У гэтым самым прыблізна часе, гасп. Ляўковіч выйшаў са Слоніма з замераю перабрацца ў Варшаву, дзе, як ён думаў, аставалася ягоная жонка і меў сваю кватэру. З Варшавы ён быў яшчэ звязаны атрымліваннем з магiстрату дажывотнае пэнсыі. (Калі я не памыляюся 100.00 зл. на месяц). З далейшае рэляцыі ўдэкачоў выходзіла, што Ляўковічы разьмінуліся ў дарозе⁸.

Цяперака, будучы ў Варшаве, я пачаў свае пошукі зь Беларускага Нацыянальнага Камiтэту, які памяшчаўся, калі я добра памятаю, на вуліцы Ксёжэнцэй № 4. Тут, у вадной з канцылярыяў камiтэту застаў я двух урадоўцаў, якія на маё пытаньне, ці магу даведацца, дзе жыве грамадзянін Ляўковіч, адказалі, што ня ведаюць дакладна, але ён павiнен недзе тут быць.

Тое, што беларускія ўрадоўцы ня ведаюць адрасу ведамага ўсім нам беларускага паэты і дзеяча — мяне здзівіла і крышку абурыла. Як яны могуць гэтак бязуважна адносіцца да Ляўковіча, каб ня ведаць ягонага адрасу? І толькі пазьней крыху, калі я спаткаўся з тым, каго шукаў, даведаўся пра трагэдыю, якую перажыў і яшчэ перажывае Ляўковіч і чаму астаўся без адрасу. Затым пазьней я зразу меў паставу ўспомнутых працаўнікоў у Беларускам Камiтэце ў Варшаве. Было гэта тактычна зь іх боку, што ляпей для мяне будзе, калі сам Ляўковіч паiнфармуе мяне аб усiм, што сталася.

Гэтак, нічога блiжэй не даведаўшыся, я прабыў там яшчэ некалькі мiнутаў, разглядаючыся па пакоях і даволі доўгім калiдоры, затрымліваючыся адначасна над тым, што я маю рабiць далей, тым болей, што на дварэ ўжо сьцямнела і што падарожнічаньне ў тагачасных абставiнах па Варшаве было асабiва трудным. Гэтак пагружаны ў думках і ня прыйшоўшы да нiякага выснову, я пачаў зыходзіць паволі па сходах уніз. На сходах хоць і гарэла электрычная лямпачка, але яна была асабiва сiльна замурзана адумысна цёмна-сiняю хварбаю і з гэтае прычыны панавала тут значная цемра. Зыходзячы паволі ўніз, я заўважыў, што

нейкі чалавек, па левай старане ад мяне пры парэнчы iдзе ўверх мне на спатканьне. Хочучы ўступіць надыходзечаму чалавеку дарогу, я зыйшоў направа. Калі я быў бадай-што ўжо ўнізе на сходах, мне чамусьці выдалося, што хвігура чалавека, якога я толькі што прапусьціў, вельмі нагадвае сабою Ляўковіча. Я затрымаўся. Ня будучы пэўным, я азваўся прыцішаным голасам:

— Дзядзька Ляўковіч?!

Чалавек затрымаўся. Вольным рухам павярнуўся да мяне, пазіраючы ў поўдзему ўніз.

— Дзядзька Ляўковіч?! — азваўся я другі раз і ўжо галасьней.
— Хто гэта? — пачуў я слабы, але напамiнаючы мне знаёмы голас.

Я хутка знайшоўся побач яго.

— Браце Ляўковіч!

— А... Пятроўскі! Гэта ты!

Пры падобных сустрэчах звычайна стораны кiдаюць сабе пытаньні, на якія няма яшчэ адказу...

Хутка знайшліся мы ў пакоі.

Гэта ўжо ня быў той Ляўковіч, якога ведаў я перад гэтым. Перадчасная ацяжаласьць падыйшла блiжэй да яго. Выгляд ягоны сьведчыў, што ён церпіць фізычна, але, ня глядзячы на ўсё, ён яшчэ аставаўся тым самым ажыўленым беларусам, які цікавіўся ўсiмі праявамі штодзённага грамадзкага і палiтычнага жыцьця. У сэрцы ён носіць тое самае, што ён насiў і да гэтае пары. Век і стан здароўя не зьяўляюцца для яго перашкодамі. Ён і далей працуе і робіць усё, што можа.

Ён расказваў пра свае перажываньні. Вось фрагмэнт зь іх:

Гэтак, як было ўжо вышэй сказана, Ляўковіч выйшаў са Слоніма, і пасья ўсiх труднасьцяў, iдучы і едучы, прыбыў у Варшаву. Дайшоўшы да дому, дзе ён жыў на Кошыковай вуліцы, ён падняўся ўверх і пастукаў у дзьверы свае кватэры, спадзяючыся, што дзьверы адчыніць яму ягоная жонка.

На здзіўленне, перад ім у адчыненых дзвярох стануў чужы мужчына, які пытаў Ляўковіча, што ён хоча.

Ляўковіч са свайго боку, здзіўлены, пытаў мужчыну, што ён робіць у ягонай уласнай Ляўковічавай кватэры.

Хутка выяснілася, што людзі, якія ў міжчасе занялі кватэру, нічога ня ведаюць пра папярэдніх кватарантаў і пра зьмест кватэры.

Гэтак сталася, што, прыбыўшы ў Варшаву, Ляўковіч астаўся адзін, бяз жонкі, без кватэры і без свайго архіву.

Чуючы, што ён гаворыць, у мяне выступае вобраз:

Бадай-што ўсе людзі жывуць у падобных кватэрах. Усе яны, час ад часу на даўжэйшы ці карацейшы тэрмін, пакідаюць свае кватэры і пазней вяртаюцца, як мы кажам, «дамоў» ці «ў хаці». Мне ніколі не даводзілася чуць, каб чалавек, вярнуўшыся дамоў і, пастукаўшы ў дзверы, спаткаў у дзвярох свае кватэры чужынца, які ня ўпусьціў яго ў сваю хаці.

Проста нячуваная рэч!

Узьнікала пытаньне: чаму гэтакая дзіўна-страшная рэч прытэрапілася Ляўковічу ў такую крытычную ваенную хвіліну?

Дый наагул, як гэта магчымым было? У Варшаве, наколькі мне ведама, перад апошняю вайною кватэры дзяліліся на дзьве аснаўныя групы: кватэры ў новых дамах, пабудаваных пасля двацца-тых (?) гадоў, і старых, пабудаваных перад гэтаю датаю. У першай групе ўласнікі маглі браць гэтак высокую арэндную плату, якую яны толькі хацелі і маглі. У старых дамах — наадварог, арэндная плата рэгулявалася правам і рознымі саюзамі лёкатораў. Тут ня можна было арэнднае платы падвышаць і выкідаць кватаранта зь ягонае кватэры бяз выняткавае прычыны. Ляўковіч жыву ў старым доме. Так, гэта была да пэўнае ступені ягоная кватэра, у тым сэнсе, што калі кватарант адступаў каму-небудзь сваю кватэру, атрымліваў ад прышлага кватаранта высокае адступнае. Падобная працэдура адбывалася без інгэрэнцыі з боку ўласніка і пры замэльдаваньні ў дамовай кнізе з пячацьцо мэльдунковага бюра.

Кватэра Ляўковіча знаходзілася ў старым доме.

У Ляўковічавым выпадку абсалютна немагчымым было, каб хто-небудзь з вуліцы мог прыйсьці і пасяліцца ў жыллой кватэры чалавека, каторы з тае ці іншае прычыны ня быў дома. Гэта сьцьверджаньне факту.

Тое, што мне цяперака расказаў Ляўковіч, пайменна, што ён прыбыў са Слоніма ў Варшаву і ўзыйшоўшы па сходах да свае кватэры і, пастукаўшы ў дзверы, дзверы адчыніў яму незнаёмы Ляўковічу чалавек і ня пусьціў яго (Ляўковіча) ў кватэру, — гэта сьцьверджаньне другога факту.

Маючы два гэтакія сьцьверджаньні, узьнікае пытаньне: як гэта магло стацца, каб у сталічным месьце, якім была Варшава, і ў гэтак крытычную хвіліну магло нешта падобнае займець месца?

З усяго, што мне ведама пра Ляўковіча, і з тых лістоў, якія я атрымаў ад яго і якія я маю цяперака ў сваім архіве, ясна для мяне вынікае, як трэіцца сьцьверджаньне, што Зося (жонка Ляўковіча) — была хвораю ці здароваю — была яна сукрытым ворагам для Гальяша Ляўковіча. Яна мела шмаг знаёмых людзей, якія часта наведвалі Ляўковічаў у іхнай кватэры і тэрарызавалі яго, аб чым ён неадкратна гаварыў мне. Ён, Ляўковіч, чуўся абкружаны вяржкымі людзьмі для сябе. І гэта было аснаўною прычынаю, чаму Ляўковіч гэтак часта выяжджаў, адносна на доўгі час, у Слонім, дзе шукаў для сябе адпачынку.

І сталася:

Ляўковіч быў у Слоніме. Быў час перадваенны і час пачатку вайны. Узбударажаньне людзкіх умыслаў: весткі пра магчымасьць прайграньня вайны і ўжо яўнымі стратамі ў людзях і маёмасьці. Ляўковіча дзейнічае. Ляўковіча няма. Ён загніў. Па ім праўнаю кватаранткаю стаецца жонка Ляўковіча. Яна «прадае» кватэру. Гаспадар дому, магчыма, ёсьць добрым польскім патрыётам. Усё тое ў кватэры, чым гаспадар кватэры жыву, выкідаюць за месца на сьметнік або аддаюць у вадну з варшаўскіх бібліятэкаў. І гэта ўсё.

Ёсьць іншая эвэнтуальнасьць, якую гэтаксама можна ўважаць за праўдападобную. Ягоную бібліятэку магла забраць Акцыя Кватэра таліцкая⁹.

Гіерархія каталіцкае царквы ў Варшаве заўсёды трымала вока на польскім мэтадызме. Ляўковіча яны ведалі хоць-бы ўжо адно з тае прычыны, што ён быў рэдактарам дадатку беларускага «Дух і Праўда», дадатку да польскага месячнага часопісу «Пельгжым Польскі». Што ў яго адбываецца ў дома, праз Зосю яны таксама маглі добра ведаць. Ведалі яны гэтаксама Яна Пятроўскага. Я думам, што была гэта першая палова верасья 1938 г., як аднойчы атрымаў я ліст, пісаны польскаю моваю з подпісам аднаго каталіцкага духоўнага. У лісьце ён называў мяне нягоднікам (szubrawiec), і гэта з тае прычыны, што я выдаю беларускі часопіс «Сьвета Хрыстовае Навукі» (так і напісана!) і што я публікую махлярствы.

У 1931 (?) годзе гэтага самая Акцыя Каталіцкая ў Вільні выканала напад на Ляўковіча і Барткевіча, каторыя сярод ночы выратаваліся з жыцьцём.

У дню майго зьяўленьня перад вайсковаю мабілізацыянаю камісіяю ў Варшаве я забег у паліцэйскі ўчастак, што знаходзіўся тут-жа супроць галоўнае пошты, каб атрымаць мэтрыку ўраджэньня для хлапца. Жанчына-ураднік, якая вяла кнігу стану ды-вільнага для нас у месьце, адмовілася выдаць мне дакумэнт...

На падставе гэтых фактаў, як і шматлікага іншага дасьведчаньня, аб чым будзе пазьней, можна дапусьціць думку, што людзі Акцыі Каталіцкае, пазбаўляючы чалавека даху над галавою, маглі сур'ёзна спадзявацца, што Неба залічыць ім гэта як заслугу.

У сувязку з гэтым прыпамінаецца мне гутарка зь Ляўковічам яшчэ перад вайною, адносна ягонага архіву. Замерам ягоным было пераказаць бібліятэку Беларускаму Музею імя Івана Луцкевіча ў Вільні. Грамадзянін Ляўковіч расказаў мне, што, маючы гэта на ўвазе, ён меў гутаркі з Ангонам Луцкевічам, дырэктарам музэю. Было ўзгоднена, што зьмест бібліятэкі будзе пераказаны музэю ў Вільні і будзе тварыць сабою адумысны аддзел, прысьвечаны зьбіральніку бібліятэкі.

Справа, аднак, ня была простаю. Пераказаньне з Варшавы ў Вільню ўсёньскага архіву вымагала працы, часу і сродкаў матэры-

яльных. Уваходзіў гэтаксама мамэнт псыхалягічны. А тымчасам міналі дні і гадзі...

Цяперака, расказваючы мне аб гэтым, Ляўковіч рабіў перапынкі. Ён перажываў страгу, якое нічым ня можна было заступіць...

Тут наступіла доўгая паўза.

Ён змоўк, і я баяўся парушыць цішыню гэтак поўнага зьместам маўчаньня.

Фактычна, ня меў ён аб чым гаварыць у гэтак вымоўную і цяжкую хвіліну, хвіліну, у якой зыйшліся нашыя прадбачваньні як і непрадбачваньні ў хворме долі чалавека. Я гэтаксама ня знайшоў у сабе адвагі, каб калупацца ў ягоных духовых ранах.

Ляўковіч пярпеў на пчайку. Ад штодзенных згрызотаў хвароба сталася болей дакучліваю. Часта наракаў на жонку. У лістох сваіх, пісаных дробным шрыфтам, ён ведае, што мае рабіць далей. Ходзіцца ў цяжкім палажэньні і ня ведае, што мае рабіць далей. З гэтае прычыны, хочучы знайсьці сабе крыху супакою, ён выязджае ў Слонім адзін. Калі знаходзяцца яны разам у Варшаве і з прычыны адсутнасьці ў іх духовае камунікацыі, ён згаджаецца, каб яна адна ехала ў Слонім. Яна едзе ў Слонім, а стуль у розныя мясцовасьці да свае радні, знаёмых. Здавалася, што ўсё добра — адпачнуць адзін ад аднаго. Але дзе-ж там! У сваім лісьце да мяне з дня 25.IV.1935 Ляўковіч сярод іншага піша:

«Яна (ягоная жонка. — Я.П.) паехала 12.IV. і ўжо 14.IV. прысылае ліст, але які характэрны і сумны. што вось падам табе ўрыўкі зь яго для цікавасьці: «Дрэнна прыняў мяне Слонім і тваё памешканьне, проста чула панічны страх перад Слонімам, што спаткае мяне нешта страшэннае і не памылілася я — калі бегла я па апошні пакунак, нехта з абслугі цягнулі надаваў праз вакоявагонку кош хляпцу і здарылася, што я праходзіла каля іх, як кош гэты сарваўся і ўпаў мне на галаву. Я ўпала, у вачох пацямнела, людзі паднялі мяне...»

Пазьней, — піша далей Ляўковіч, — ззубіла сваю торбачку і ў ёй грошы, паштарт, ключі ўсё іншае — страта на 30 зл. Пасьля

образ са сыяны ўпай і чуць яе не забуй, пазьней у той час пайшла ў склеп з карньнямі кветак і века ўпала ёй на голаў і яна пакацілася на дно і ляжала самлеўшы, уся была разьбіта, сплакалася згубай грошы і няшчасьцем і кажа, што яшчэ якое горшае няшчасьце спаткае і закончыць яе жыцьцё. Простіць мяне дараваць ёй усю крыўду, зло і страты, якія яна мне стрычыніла, што мо ўжо не пабачымся больш, што лёс ёй мсьціць за мяне, што яна ніколі такясна не ўпрытамяла ўсяго зла, што мне зрабіла, што будзе, калі будзем яшчэ жыць разам, паслушная ўжо мне, як сабака... і прысягнула направу... і г. д.»

Ляўковіч, чытаючы гэтакі ўнікальны ліст, бачыць фаталізм — дактрына ці вера, што ўсё што здараецца, здараецца дзякуючы няўхільнасьці долі, Лёсу, тады як у тым, што жонка піша, выразна выступае плянаваная і прадуманая да канца думка, аблічаная на «слабасьці» мужа, якую яна падглядзела, пазнала і цяперака выкарыстоўвае для сябе і на шкоду яму.

Жывучы ў Варшаве, я адведваў Ляўковіча, каторы спачатку жыў на Навагрудзкай вуліцы 58, пам. 11, а пасья на Кошыковай, 50, кв. 29, і ён, наадварот, быў частым госьцем у нас. Калі я працаваў у Слоніўскім павеце, я адведваў яго ў Слоніме, у ягоным новавыбудаваным доме, які знаходзіўся на вуліцы 3-га Мая, № 73, і ён раз адведваў мяне ў Дзьярэчыне, каб прыняць удзел у будаваньні беларускага жыцця.

Ляўковіч быў тым асаблівым чалавекам-нашаніўцам, мець дачыненьне зь якім было прайдзіваю прыемнасьцю. Характэрнаю рысаю для яго было тое, што ён быў апошалам беларускае думкі. Гэта адчувалася пры кажнай лучнасьці зь ім. У гутарках на беларускай тэмы праівавала вера ў беларускую справу. Вера была тым асяродзьдзем, на вакол якога абярталіся ўсе ягоныя справы і зацікаўленьні. І, здавалася, што калі-б хто-небудзь ці што-небудзь забрала гэтую беларускую веру, жыцьцё згубла-б свой сэнс. Дый, фактычна, у радасьці ці суме, у свабодным ці ў сьмяротна загрозжаным жыцьці, ён жыў гэтаю вераю.

Судэльна аддадзены беларускай справе, будучы хрысьціянінам з сваеасаблівым пагядам, выпераджаючым сваё асяродзьдзе, носячы ў сэрцы яму своемае пачуцьцё апрычонога жыцьця з асабістымі перажываньнямі, з паводжэньнем і непаводжэньнямі, — ён тварыў у сабе замкнуты і мала даступны навоўкі сьвет. Настрой не заўсёды прыходзіў. Але калі ён прыходзіў, сьвет веры, радасьці і жалю выражаўся ў песьні пад гукі гітары. Тады Ляўковіч ставаўся лірнікам.

Адна з асаблівасьцяў гэтага стараннага чалавека выражалася фактам нахлілу да зьбіраньня беларускага і іншамоўнага друку, які пасрэдна ці беспасрэдна адносіўся да беларускае справы. Кажны з нас, хто меў нагоду быць у кватэры дзядзькі Ляўковіча, быў зьдзіўлены тым багатыццем бібліяграфічнага матэрыялу, награмаджанага ў ягонай кватэры. Уявецце сабе пакой большых памераў, сьцены якога даслоўна ад падлогі да столі пакрыты рознага роду кніжкамі, часапісамі і іншым падобным матэрыялам, многае з якога ўжо тады прадстаўляла сабою рэдкасьць. З прычыны адсутнасьці месца, іншыя рэчы нацыянальнага значэньня былі папрэчэплваны і прымацованы да столі. Тое, што не змяшчалася на сьценах, займала сабою падлогу, пакідаючы гэтулькі яшчэ месца, каб зьмясьцілася ложка з маленькім столікам і сякі такі праход для аднаго чалавека. Бібліяграфічны зьмест і сам зьбіральнік яго тварылі сабою цэласць. У сьведамае і важнае для беларускае культуры збіраньне Ляўковіч укладваў самога сябе. Я ўспамінаю пра гэта, каб пасья, калі прыйдуць ваенныя цяжкія дні выпрабаваньня, яшчэ раз вярнуцца і пабачыць, як страга архіву адбілася на стане здароўя і займела ўплыў на жыцьцё Гальяша Ляўковіча.

Дзьева нашыя сустрэчы былі жаралом вялікае радасьці для нас. Гаварылася пры гэтым аб усім, аб чым толькі сьведамыя беларусы маглі ў гэтым часе гаварыць, выражаючы спадзею, што зьдзіўляючы рашні дзень азнаменаваны будзе новымі асягненьнямі беларускага народу.

Пры маім адыходзе жадалі мы сабе добрага здароўя і памыснасьці, і хуткае сустрэчы. Але сустрэча гэтая на зямлі ўжо ніколі не наступіла.

Пахляючы нашыя голavy над Ягонаю няведамаю магілаю,
прыпамінаюцца словы песні, якую часта Ляўковіч з гітараю ў
руках пяў:

А дзе-ж, а дзе-ж мой родны край, —
Дзе век вясна і вечны рай,
Дзе ня жыве ніхто у слязах,
Дзе ня існуе боль ані страх?

Там, у небе ёсьць мой родны край, —
Там ціша, радасьць, вечны рай:
Канец нядолі, мукаў і сьлёз,
І стогнаў, енкаў, крыўды, пагроз...

Грэцкі філэзаф Эпіктэтос ставіў пытаньне, якое часта чутна
між людзьмі:

— А што, калі я памру ў змаганьні зь няшчасьцямі? — і пась-
ля адказваў:

— Ну, дык што-ж? У такім выпадку памрэш сьмерцю чалаве-
ка часнага, выконваючы тое, што ты павінен выканаць. Грэба табе
будзе ўсё роўна памёрці, і сьмерць павінна застаць цябе пры якой-
небудзь чыннасьці. Я быў-бы рад, калі-б сьмерць застала мяне за
чынам годным чалавека, за чынам добрым і карысным для лю-
дзей...

Да апошняе хвіліны свайго жыцьця Ляўковіч жыві жыцьцём
змаганьня за ідэалы, што прысьвячалі гэтаму жыцьцю і Народу,
зья якога з гордасьцю Ён падчыркаваў свой выхад і паходжаньне.

Ён памёр сьмерцю беларускага Змагара і Героя.

*Пятроўскі Я. Мэмары: Стагодзьдзе ў рэтрасылякце
(1905–1945). Кн. 1. Слуцк — Гэйнсвіль, 1988, с. 150–172.*

¹ п. т. — пад тытулам, б. — бачына. — *Рэд.*

² Пасля 1988 г., калі былі надрукаваныя мэмуары Я. Пятроўска-
га, манаграфія пра Г. Леўчыка з друку не выходзіла. — *Рэд.*

³ І. Дварчанін. Хрэстаматыя новай беларускай літаратуры (ад 1905
года). Вільня, 1927.

⁴ Цусімаю. — *Рэд.*

⁵ «Наша Ніва» спыніла свой выхад 7 жніўня 1915 г. — *Рэд.*

⁶ Мэтадыцкі часопіс у міжваеннай Польшчы. — *Рэд.*

⁷ Докладней газэты. — *Рэд.*

⁸ Факт, што яны выйшлі сабе на спатканьне з двух супроцьлежных
местаў і разьмінуліся ў дарозе, не пасьвердзіўся. — *Я. П.*

⁹ Акцыя каталіцкая — сукупнасьць арганізацыяў вернікаў-ката-
лікоў, утварылася ў канцы XIX ст., арганізацыяна аформілася ў
1922 г. — *Рэд.*

У 1919 г. голас прапаведніка Краскоўскага пачаў адкрываць людзям шлях Эвангелія, шлях збаўлення. Спачатку насыцарожана, потым са здзіўленьнем, пасля з радасцю слухалі праваслаўныя людзі нагхнённую проапведзь Эвангелія на роднай мове — і Божая праўда Новага Запавету рабілася простаі, зразумелай і даступнай. Людзі змаглі прыходзіць да Госпада не адразу — было шмаг цяжкай працы — але ў паняверцы быў зроблены пралом і людзі пачалі імкнуцца да Ісуса. Паводле свядомай веры ў Ісуса Хрыста хрысьці іх Рыгор Краскоўскі. Госпад сваёй моцай быў побач зь ім падчас проапведзі Эвангелія. Часопіс «Хрысціанскі вестнік»¹ паведамляў, што «*брат Краскоўскі меў дар аздараўленьня. На яго малітву вылечылася ў аднаго чалавека сухая рука. Іншы раз праз яго малітву нямы пачаў размаўляць, імацілікія іншыя цуды тварыліся моцай Святога Духа паводле малітвы верніка*».

А затым на новаствораныя сельскія цэрквы і групы пачала выходзіць ласка Святога Духа. Вось што перадаў пра тыя дні відавочца Ануфры Мазала: «... *Узгадваецца мне 14 красавіка 1924 году... ужо ў самым пачатку служэньня ў малітве адчулася Божая моца, а затым Госпад пачаў хрысьціць Духам Святым, яку дзень Пяцідзясятніцы. Дзень гэты быў выразальным для ўсяго павету, бо пачалося вялікае прабуджэньне: грэшнікі каяліся на кожным служэньні, і Госпад хрысьціў Духам Святым часам да 10 душаў у сабраныні. Воднае хрышчэньне здзяйснялася ітаядзельі, і колькасць прымаючых яго зліччалася сотнямі...»²*

У гэты дзень — 14 красавіка 1924 г. і сам Ануфры Мазала перажыў шчасьце нападзеньня Святым Духам. Гэты малады чалавек вельмі хутка зрабіўся найбліжэйшым супрацоўнікам і памочнікам Рыгору Краскоўскаму. Ануфры Мазала нарадзіўся ў 1906 г. недалёка Шчорсаў пад Наваградкам. Яму было 13 гадоў, калі ў гэтую мясцовасьць прыехаў з Амэрыкі Р. Краскоўскі і пачаў прапаведваць. 16-гадовым юнаком — у 1922 г. — адгукнуўся на заклік прапаведніка Ануфры Мазала, прыняў веру і аддаў сваё сэрца Ісусу Хрысту. І зь першых дзён навярненьня ўсю сваю юнац-

Уладзімір ФРАНЧУК

ПАЧЫНАЛЬНІКІ ПЯЦІДЗЕСЯТНІЦКАГА РУХУ НА ЗАХАДЗЕ БЕЛАРУСІ

Рыгор Краскоўскі, Сьцяпан Ярмалюк і Ануфры Мазала

Пачынаючы з 1919 г., рух пяцідзясятнікаў ахоплівае беларускае і ўкраінскае Палесьсе. Пачатак пяцідзясятніцкага руху ў гэтых мясцінах зьвязаны зь імянамі і дзейнасьцю Рыгора Краскоўскага і Сьцяпана Ярмалюка.

Рыгор Краскоўскі нарадзіўся ў 1885 г. у раёне сяла Стораўская Воля на Наваградчыне. Закрануты агульнай хваляй эміграцыі, ён выправіўся ў Амэрыку ў пошуках заробку, каб пракарміць сваю сям'ю і знайсці лепшую долю.

У Амэрыцы праваслаўны хрысьціянін зь Беларусі Краскоўскі ўпершыню ў сваім жыцьці пачаў жыцьцю проапведзь пра Хрыста, упершыню задумаўся пра сваё жыцьцё і пра свае шляхі... Любоў Божая клікала яго — і Рыгор Краскоўскі аддаў сваё сэрца і сваю душу праўдзіваму Эвангелію. У далёкай чужой Амэрыцы ён знайшоў тысячы братаў і сёстраў па веры, пачаў чытаць Біблію, і гэтая кніга адкрылася яму, напоўніла яго вусны, і ён стаў прапаведнікам у адной са славянскіх цэркваў. Там, у Амэрыцы, напоўніла яго жыватворная сіла Святога Духа і загадала яму зь весткай Эвангелія вярнуцца на Бацькаўшчыну.

кую силу, маладую энэргію накіраваў Ануфры на справу прапа-
ведвання Евангелля, пачаў дбайна дапамагаць Рыгору Краско-
ўскаму, а пазней, напоўнены Духам Святым прапаведнік Маза-
ла будзе ня толькі навартаць людзей да Госпада, хрысьціць іх па
веры ў Ісуса Хрыста, але й старанна бараніць стагак Божы ад ге-
рзіяў і фальшывых вучэнняў...

Мала было ў гісторыі пяцідзясятніцкага руху на тэрыторыі
тагачаснай Польшчы такіх палымяных прапаведнікаў, такіх адда-
ных Госпаду служыцеляў, як Ануфры Мазала. Якое яркае жыць-
цё!.. І не выпадкова 23-гадовы Мазала ўвайшоў у склад камітэту
Саюзу Хрысьціян Веры Эвангельскай (ХВЭ), а ва ўзросьце 25
гадоў быў абраны намесьнікам старшыні Саюза ХВЭ на Пўсе-
польскім зьездзе ў Крычынску ў 1931 г.

Такіх працаўнікоў абраў сабе Госпад з асяродку людзей, якія
ўпершыню пачулі жывое слова Эвангелля, знайшлі Госпада і
запаліліся палымянай любоўю да Яго, рупліва падыходзілі да спра-
вы Божай...

Рыгор Краскоўскі памёр 24 студзеня 1931 г. У нэкралёгу Ануф-
ры Мазала пісаў:

«Пасья адзінаццацігадовай нястомнай працы на Ніве Бо-
жай у Польшчы адыйшоў на 47-ым годзе жыцьця ў вечнасьць
наш дарагі брат Рыгор Краскоўскі, пакінуўшы ў гэтым сьвеце
жонку, дзевяці дачок і добрую памяць у братоў і сёстраў, паміж
якіх ён працаваў, цярпіва пераносячы ўсе нягоды, радасна і руп-
ліва зьдзяйсьняючы справу дабравесніка, якую даручыў яму Гос-
пад.

Брат Краскоўскі навярнуўся да Госпада ў Амэрыцы, дзе нейкі
час і прапаводаваў Слова Божэ, тамсама ён атрымаў і хры-
шчэньне Духам Святым са знаменнем новых моваў.

У 1919 годзе Госпад пасылае яго праз акіян на бацькаўшчыну
ў Наваградзкі павет.

Па прыездзе на бацькаўшчыну брат Краскоўскі спачатку
прыглядаўся да духоўнага жыцьця ўсіх веравызнаньняў, а калі
перакананься, што цэбра грахоўная паглынула людзей і людзі зна-
ходзяцца ў цяжкіх граху, то распачаў з абагай сьведчыць пра

Хрыста ўкрыжаванага і ўваскрэслага, пра збаўленьне, пра пра-
бачэньне грахоў і вечнае жыцьцё ў Хрысьце.

Людзі па-рознаму ўспрынялі яго служэньне: адны казалі, што
ён праўду прамаўляе, іншыя называлі яго антыхрыстам, ілжэ-
прапокам ды інш. Ён жа не зьявртаў увагі на размовы людзкія,
але гледзячы на Хрыста, нёс сьветач Слова Яго да гінучага ча-
лавецтва. Многія душы пачалі зьявртацца з малітвай да Госпа-
да, молячы аб прабачэньні грахоў. Затым наверхнутыя прыймалі
ад брата Краскоўскага воднае хрышчэньне. Пазьней у сэрцах іх
абудзілася жаданьне атрымаць каштоўны дар ад Бога — хры-
шчэньне Духам Святым.

На пачатку 1930 году пачалі ўзнікаць цяжкасьці, якія част-
кова вырашаліся, а часткова заставаліся, але брат Краскоўскі
працягваў працаваць, ствараючы ўсё новыя групы і грамады ве-
ручых, і Госпад багата дабраслаўляў яго і новаствораныя гра-
мады.

Моц малітвы брата Краскоўскага была вялікай, бо Госпад
адказаў на яе. Са шматлікіх выпадкаў аздараўленьня на маліт-
ву брата Краскоўскага, спынюся на адным, сьведкам якога мне
давялося быць. На служэньне, якім кіраваў брат Краскоўскі, пры-
неслі юнака, у якога правы бок цела быў разьбіты паралошам,
і ён ня мог размаўляць. На малітву брата Краскоўскага Госпад
аздаравіў юнака, які празь некалькі дзён пачаў гаварыць, і ня-
стомна сьведчыць і цяпер пра сваё аздараўленьне. Аллюя!

У першыя дні гэтага года наш дарагі брат Краскоўскі асабі-
ва старанна працаваў, як быццам ведаў, што адыходзіць у шлях
незваротны і што гэтая работа будзе апошняя на зямлі. Але
ніхто зь яго сям'і і братаў не прадабачылі такога хуткага кан-
ца.

За тыдзень з паловай я і брат Панько наведалі брата Крас-
коўскага і прабавілі зь ім некалькі радасных дзён.

Яшчэ 18-га студзеня ён са сваёй дачкой меў у нованаверну-
тай грамадзе тры служэньні на дзень і абяцаў у наступную ня-
дзелю зноў прыбыць туды, але Госпад вызначыў інакш.

22-га студзеня, вярнуўшыся зь лесу, ён адчуў моцныя болі ў жываце і 24-га студзеня а 9-тай гадзіне ўвечары цудоўная душа брата Краскоўскага, пакінуўшы яго тленнае цела, адыйшла да Таго, Каму яна тут на зямлі верна служыла.

Адходзячы ў вечнасць ён маліўся за новаствораньня грамады і з малітвай на вуснах сканаў — «ішчасныя палмёршыя, якія ў Госпадзе паміраюць» (Адкрыцьцё 14:13)³.

Яшчэ адным пачынальнікам пяцідзясятніцкага руху на Па-лесьсі быў Сьцяпан Ярмалюк. Сьцяпан Ярмалюк нарадзіўся 20 снежня 1878 г. у вёсцы Арэхава Берасьцейскага павету. Перад пачаткам Першай сусьветнай вайны ён зьехаў у Амэрыку, дзе яго адшукаў Госпад. У 1919 г. ён зьвярнуўся да Бога і далучыўся да руху пяцідзясятнікаў, а ў 1920 г. Госпад хрысьціў яго Сьвятым Духам з дарам казаньня на іншых мовах.

Пазьней прапаведнік Даніла Комса ўзгадваў:

«Брат Ярмалюк, які быў ад нараджэньня праваслаўнага веравызнаньня, з ахвотай наведваў царкву, сьпяваў у царкоўным хоры. Ён любіў і цініў духоўныя спевы, у якіх шукаў высьця для сваёй турэлівай па духоўнаму сьвету душы. Госпад, бачачы яго імкненьне спазнаць праўду, хутка паказаў яму свой праўдзівы шлях, на які ён і стаў. Калі Госпад дакрануўся да ягонага сэрца і забавіў яго спакутаваную душу, то Сьцяпан думаў, што гэта ўсё, што можна атрымаць ад Госпада, але ягоная душа, якая зьведала нябёснае, не задаволілася толькі збаўленьнем і шукала больш глыбокіх перажываньняў у Богу. Дзякуючы розьня перашкоды, каб не дазволіць брату Ярмалюку далучыцца да гэтага цудоўнага абяцаньня, але Госпад, звязанычы на яго руплівасьць, напюнуў яго цудоўнай моцай і ахрысьціў Сьвятым Духам. Аллю! Атрымаўшы хрышчэньне Духам Сьвятым, брат Ярмалюк вяртаецца з Амэрыкі на бацькаўчынну. Я ўзгадаваў яго сьведчаньне ў грамадзе ў Нью-Ёрку ў 1923 г. на пачатку верасьня. Ён казаў, што Госпад пасылае яго на бацькаўчынну для прапаведваньня там поўнага Эвангельля. Асабіста мне ён казаў, што вяртаецца на бацькаўчынну з надзеяй служыць Госпаду і перанесьці

ўсё, што б ні спаткаў. Такія і адбылося. Па вяртаньні на бацькаўчынну Сьцяпану Ярмалюку давялося нямаля вынесці болю і смутку. Родныя і сваякі, даведаўшыся, што ён замест золата прывёз «Поўнае Эвангельле», з пагардай адвярнуліся ад яго. Сьцяпан Міхайлавіч усё цягнуў і пра ўсё казаў толькі свайму Сябру Ісусу Хрысту, Якому быў адданы і на Якога ўскладаў усе спадзяваньні.

Міналі дні, тыдні і месяцы, але людзі заставаліся нібыта глухімі да прынесенай ім радаснай весткі, але пазьней Слова Божжа пачало дзейнічаць, і сьвятло Эвангельля пачало распаўсюджвацца ня толькі ў ваколіцах Арэхава і Алтушы, але і выйшла далёка за межы Берасьцейскага павету; і калі праз тры гады аўтару гэтых радкоў давялося пабачыцца з братам Ярмалюком, то ў яго грамадах налічвалася да сотні вернікаў. Хутка я вярнуўся назад у Амэрыку, але наша сяброўская сувязь з братам надтрымлівалася праз лісты. Так працягвалася да 1928 г., калі Госпад падтурхнуў і мяне перасяліцца на бацькаўчынну, дзе я зноў сустраўся з братам Ярмалюком. Жыцьцё ў Польчычы было іншым, чым у Амэрыцы, і мне нялёгка было прызвычаіцца. Брат Ярмалюк сучышаў і падбадзёрваў мяне, кажучы: «Наш Госпад, Якому мы аддалі сваё жыцьцё, не пакіне нас і тут». Брат Ярмалюк быў каштоўным і самаадданым супрацоўнікам на працы на Ньве Божжай і, не шкадуючы сябе, сьпяшаўся ўсюды, дзе патрэбна была яго дапамога...»⁴

Пісаў пра Сьцяпана Ярмалюка і Іван Зуб-Залатароў: «У 1923 г. ён, імкнучыся прынесці добрую вестку эконцы, дацэ і сваім сваякам, сьпяшаецца на бацькаўчынну. Спачатку нават сваякі паставіліся вяржэ да яго сьведчаньня, але гэта не засмучыла яго, і ён працягвае далей сьведчыць перад людзьмі. Госпад блаславіў яго адданую працу і ўжо ў 1924 г. больш за сто чалавек прынялі воднае хрышчэньне, і некаторых Госпад ахрысьціў Духам Сьвятым.

Аднак д'ябал ня спаў, і ў тым жа 1924 годзе навіў на яго чацьвёра ўзброеных бандытаў, якія, уварваўшыся да яго, запатраба-

валі здаць ім зброю. Брат Ярмалюк вынес ім чапгры Эвангельлі і даў кожнаму па кніжцы, прамовіўшы: «Вось мая зброя!» Тады рабаўнікі пачалі патрабаваць грошы, але брат Ярмалюк сказаў ім, што мае ўсяго 8 злотых і 20 грошаў, і тыя дадзены яму на набыццё Бібліі. Рабаўнікі пачалі шукаць. Брат Ярмалюк сказаў ім, што жадае памаліцца, стаў на калені і пачаў малітву на іншых мовах. Бандыты спалохаліся...

Брат Ярмалюк працягвае далей працаваць для Госпада і праз яго намаганні каля 350 душ прынялі воднае хрышчэнне... З дапамогай грамады ён будзе малітоўны дом у Арэхаўе, але давялося пераадолець шмат цяжкасцяў і заплаціць штраф, пакуль дзаволілі, нарэшце, збірацца ў гэтым доме, паблізу якога знаходзілася праваслаўная царква... За 14 гадоў нястомнай працы не аднойчы даводзілася брата, зб'іўшыся са шляху, начаваць у лесе і балотах, але Госпад ахоўваў яго і даваў сілы знайсці выйсьце з усялякіх здарэнняў»⁶.

Вёска, дзе жывіць Сьцяпан Ярмалюк, знаходзіцца якраз на мяжы сучасных Украіны і Беларусі. Таму на ўкраінскім Палесся і сёння ёсць шмат цэркваў, створаных у свой час Ярмалюком. Пра адну з гэтых цэркваў паведамляе са спасылкай на кнігу «Няскончаная апошэсць»⁷ рэдактар часопіса «Благавісник» Юры Ваўрынюк.

«Гэта знаходзіцца на самай мяжы зь Беларусіяй. Яна была побач, як кажучь гутайскія сяляне, «за балотам». Там, у вёсцы Добрае, жывіць Сьцяпан Ярмалюк. Жыві, як і большасць мясцовых вясцоўцаў, у граху і разбэччанасці. З жонкай ня меў згоды. Вось і вырашыў падацца на заробкі Амэрыку. Менавіта там у 1919 годзе ён пачаў вестку збаўленьня і, пакаючыся, прыняў Хрыста як свайго Збаўцу. Госпад цалкам перамяніў яго жыццё. З таго моманту Сьцяпана не пакідала думка аб тым, як падзяліцца Добрай Весткай са сваякамі і землякамі. Зь цягам часу Ярмалюк вяртаецца ў родную вёску. Сустрэча была радаснай, хаця сваякі са здзіўленьнем глядзелі на тыя перамены, якія адбыліся зь іх родзічам.

У першую ж нядзелю ў доме Ярмалюка адбылося набавжэнства. Яно было дзівным і незразумелым для прысутных. Аднак з часам, дзякуючы натхнёным малітвам Сьцяпана, пакаялася жонка, браты, а ўжо праз год каля 100 чалавек прынялі воднае хрышчэнне ў сяле Добрае.

Вестка пра новую веру пранеслася па навакольных вёсках. Сьцяпаніда Галовіі аднога разу прыбегла да Івана: «Ты чуеш, за балотам, кажучь, ёсць нейкія веручыя». Не дачакашыся нядзелі, Іван падаўся ў Добрае. Вярнуўся праз некалькі дзён радасна ўзбуджаны. Гутаркі з адзінаверцамі ўмацавалі яго і дадалі сьмеласці. Чутка пра тое, што Галовіі наварнуліся ў новую веру, хутка разляцелася па вёсцы. Была восень 1924 году.

Наступнай вясной, як раз на свята Пасхі, Ярмалюк прыйшоў з братамі і сёстрамі ў Гуту, каб упрыгожыць правесці ў вёсцы эвангельскае служэнне. Адбылося яно пад зрушай у Івана Галовія. Гэта груша расьце яшчэ і зараз як помнік прабуджэнню і пачатку новага жыцця. Аднавясцоўцы Галовія пачалі зьвяртацца да Хрыста і каіцца. Пачаліся рэгулярныя служэнні, сустрэчы вернікаў навакольных вёсак і хутароў — так нарадзілася новая царква. У 1930 годзе яна налічвала 40 вернікаў, ня лічычы дзяцей і падлеткаў.

Сьцяпан Ярмалюк працаваў на Божай Ніве амаль паўтары дзесяцігодзьдзі, і 8 лютага 1937 году адышоў у вечнасць. Аднак яго праца і малітвы не былі марныя: больш чым у дзесяці сёлах Вальні і Беларусі ўзніклі цэрквы хрысьціян веры эвангельскай. І сёння тысячы дзяцей, унукаў і праўнукаў тых першых веручых праслаўляюць свайго Збаўцу»⁸.

Да сказанага варта дадаць толькі, што місіянерскі дух жаданьня ня змоўкна дзяліцца весткай пра Хрыста заўсёды быў у сям'і Ярмалюка, і нашчадкі яго перанялі ў спадчыну прагненне абвяшчаць Эвангелье. Напрыканцы XX стагодзьдзя, калі прыйшла свабода, адзін з ягоных унукаў, Пётра, з ласкі Божай стварыў царкву ў Віцебску. Пакінуўшы родную Беларусь, на Далёкі ўсход паехаў ствараць цэрквы яшчэ два ўнукі Ярмалюка — Пётра і

Сьцяпан. Сёньня Пётр Ярмалюк зьяўляецца старшым пастарам цэркваў ХВЭ на выспе Сахалін.

Даніла Комса

У 1928 г. са Злучаных Штатаў Амэрыкі вярнуўся на бацькаў-шчыну Даніла Комса. Ён нарадзіўся 10 ліпеня 1887 г. у вёсцы Мурава на Пружаншчыне. У маладосьці ён выехаў у Амэрыку і там далучыўся да пяцідзясятніцкага руху. Гэта адбылося ў Філядэльфіі, дзе Комса пазнаёміўся таксама з Варанаевым⁹.

Тамсама, у Амэрыцы, ён блізка пасябраваў са Сьцяпанам Ярмалюком, і калі апошні пад кіраўніцтвам Божым вярнуўся на бацькаўшчыну, каб прапаведаваць Эвангельле свайму народу, Даніла Комса шмат маліўся за яго працу. У 1926 г. ён прыязджаў наведаць Ярмалюка, жыва цікавіўся яго эвангельскай працай.

Ужо тады ў Комсы таксама высьпела жаданьне вярнуцца на радзіму і прысьвяціць сваё жыццё пропаведзі Эвангельля. Тады ж ён узяў шлюб з веручай дзяўчынай, якая звалася Кацярына, вярнуўся на нейкі час у Амэрыку ўладкаваць свае справы, а затым — у 1928 г. — канчаткова пераехаў у Беларусь. Гэта быў таленавіты чалавек, ён складаў вершы, гораца і пераканальна прапаведаваў. Комса пачаў актыўна працаваць на Пружаншчыне, і празь некалькі гадоў стаў на чале многіх цэркваў Пружана-Берасьцейскага рэгіёну.

Ён цяжка перанёс сьмерць свайго блізкага сябры Сьцяпана Ярмалюка. У нэкралёгу з выпадку яго сьмерці, Даніла Комса пісаў наступнае:

«Нябожчык брат ніколі ня скардзіўся на сваё здароўе, але часам казаў: «Сьвечка мая дагарала», з чаго можна цяпер заключыць, што Госпад адкрыў яму лік яго дзён. Адчуваючы, што дні яго набліжаюцца да канца, ён асабліва імкнуўся працаваць для Госпада, аддаючы ўсе свае сілы на служэньне ў нашым рэгіёне, пакуль гарэла яго свечка.

Цяпер наш брат, а Богу слуга Сьцяпан Ярмалюк сунакоіўся ад справаў сваіх і ўвайшоў навекі ў пакоі Яго, якога так запраг-

нуў пры жыцьці. Верым, што Госпад, прыняўшы яго да Сябе, не пакіне месца ягонага на зямлі не занятым і стаіць годнага яму намесніка і працаўніка»¹⁰.

Карп Леановіч

Карп Леановіч нарадзіўся 6 кастрычніка 1896 г. у Малкавічах (Берасьцейшчына). Ён навярнуўся да Бога ў 1923 г., калі ў гэтай мясцовасьці пачалося вялікае прабуджэньне ад пропаведзяц Рыва Краскоўскага, і адразу ж распачаў сваё служэньне кіраўніка мясцовай цэрквы ў Малкавічах. Слухаючы покліч свайго сэрца, вельмі часта ён пакідаў дом і ў сваіх вандроўках накіроўваўся ад павету да павету, ад вёскі да вёскі па ўсім Палесьсі, прапаведаваў у паўночных частках Валыні ды Ровеншчыны.

Старшыня Саюза цэркваў хрысьціянцаў веры эвангельскай Артур Бэргхольц пазней так апісьваў служэньне Карпа Леановіча: *«Калі ён спазнаў праўду, то з усёй палымянай любоўю да Хрыста пачаў прапаведаваць поўнае Эвангельле. Ён старанна прапачаў на ніве Божай, не ігноруваў сваіх ваколіцаў. Пераканальнасьць вяднікам поўнага Эвангельля ў сваіх ваколіцах. Пераканальнасьць яго пропаведзі палягала не на словах, але на тым, што яна суправаджалася рознымі духоўнымі дарамі: казаньня на мовах, тлумачэньня моваў, прароцтвамі і неаднаразовымі выпадкамі аздаравленьня... Патрэбна было знайсці хату пад зборы, і вось Карп Леановіч аддае пад збор свой уласны дом, пасяліўшыся са сваёй сям'ёй, якая складалася з жонкі, чацьвярых дзяцей і старэйшых бацькоў, у маленькім пакойчыку. Так жыве ён некалькі гадоў, пакуль не прыбудаваў яшчэ адзін пакой ...»¹¹*

А вось яшчэ адзін водгук: «Госпад багата дабраслаўляе яго руплівую і самаадданую працу, сотні душ прысьвячаюцца служэньню Госпаду і сотні душ атрымалі хрышчэньне Сьвятым Духам з казаньнем на іншых мовах. За ім ішлі, ці дакладней, ра-зам зь ім хадзілі натоўпы народу веручага і няверучага, жадаючага прысутнічаць на ягоных служэньнях. У выніку яго працы

ствараюцца ўсё новыя і новыя цэрквы, а з ростам колькасці цэркваў узрастаюць і клопаты пастара»¹².

Такія натагкі пра Карпа Леановіча пакінуў Рыгор Сялюжыцкі. Гэтыя радкі былі напісаны Артурам Бэргхольцам і Рыгорам Сялюжыцкім у той час, калі Карп Леановіч аўжо ня жыў — ён раптоўна памёр у Вільні 9 жніўня 1937 г.

Гэтыя словы — як надмагільны помнік руліваму служыцелю Хрыста. Вялікі ўдзел яго ў стварэнні пяцідзясятніцкіх цэркваў на Палесьсі.

Браты Сялюжыцкія

Важнае месца ў дзейнасці Саюза пяцідзясятніцкіх цэркваў у ваколіцах Пінска займала служэньне двух родных братоў — Рыгора і Якава Сялюжыцкіх.

Рыгор нарадзіўся 4 сьнежня 1901 г. у невялікай палескай вёсачцы Бакнічы, недалёка ад Пінску. Дзед Сялюжыцкіх быў вясковым старостам. Магчыма ад яго прыняў у спадчыну Рыгор рэдкую кемлівасьць, якая дапамагла яму лёгка засвоіць школьную навуку, і, кажучь, у сваім асяродку ён быў ледзь не самым адукаваным. Калі камусьці патрэбна было напісаць ліст ці якое прашэньне, як правіла, людзі прыходзілі да Рыгора. Потым юны Рыгор пакінуў родныя Бакнічы і пераехаў у Пінск, дзе ўладкаваўся на працу на шклофабрыку. У Пінску знайшоў ён жывую веру ў Ісуса Хрыста.

Патрэбна сказаць, што ў той час пачалі зьяўляцца першыя эвангельскія вернікі ў Пінску. Здаецца, першым быў каваль Фелікс Пугач, які ўверыў у Амэрыцы ў царкве эвангельскіх хрысьціянцаў, калі быў там на заробках. Вярнуўшыся ў родную кузьню на ўскрайку Пінска, ён пачаў прапаведваць, адкрываючы шлях да збаўленьня. Менавіта там Госпад дакрануўся сэрца маладога Сялюжыцкага, адрадіўшы яго да новага жыцьця ў Ісусе Хрысьце. Акрамя яго яшчэ некалькі чалавек з навакольных вёсак прынялі Госпада ў сваё сэрца. Так утварылася грамада хрысьціянцаў, якія

пачалі збірацца разам для гутарак і малітвы. Гэта быў час духоўнай прагнасьці: здалёк прыязджалі на калёсах людзі, а то і пехатою ішлі, абы толькі пачуць Слова Божае.

Жыў у той час у Пінску веручы хрысьціянін з прозьвішчам Цяжоллаў. На ягоную ініцыятыву ў Пінску была створана кнігарня «Компас», дзе гандлявалі хрысьціянскай літаратурай. Часта і яго самога магчыма было ўбачыць у розных раёнах гораду зь вялікай торбай, напоўненай духоўнай літаратурай. Хадзіў з хагы ў хагу, несучы Божую праўду. Аднойчы ён прыйшоў да сям’і Давыдавых, іх дачка Марыя вельмі зацікавілася гутаркай зь вернікам. Дух Божы даткнуўся сэрца 16-гадовай дзяўчыны, і яна шчыра прыняла Ісуса Хрыста ў сваё сэрца. Гэта была першая эвангельская хрысьціянка ў Пінску. Нямала крыўды давалася ёй паспытаць ад сваіх бацькоў — гарачых праваслаўных хрысьціянцаў. Потым пачалася маці Марыі. І яна, якая зусім нядаўна лягла веру дачкі, вызваліла пакой у сваёй хаце для правядзеньня служэньняў і малітваў. Пройдзе яшчэ некалькі гадоў — і Марыя Давыдава стане Марыяй Сялюжыцкай, жонкай Рыгора.

А вось што распавядае пра сябе яго брат Якаў Сялюжыцкі у сваім вялікім артыкуле «Маё сьведчаньне», які быў надрукаваны Іванам Зуб-Залатаровым у часопісе «Хрысьціянскі вестник».

«Нарадзіўся я цэлам і духам у Беларусі. Бацькі мае і я ў дзяцінстве належалі да праваслаўнай рэлігіі. Назва, надта прыгожая, але яна не апраўдвае свайго прызначэньня, бо занадта рэдка мажліва было знайсці такіх людзей, якія б «права славілі» Госпада і «права жылі». Яшчэ з юнацтва пераняў я ад гэтакіх эвангельскіх хрысьціянцаў, якія, паганскія звычкі паленьня тупуно і маўленьня брыдкіх словаў.

Але надыйшоў час, калі Госпад пастукаў у маё сэрца і абудзіў мяне ад сну грахоўнага, за што слава Яму навекі! Аднойчы я цяжка захварэў на тыфус, і ў адну ноч Госпад спаслаў мне сон. Перада мною паўстаў нейкі сівы старец, які накіраваў на мяне свой указальны палец і прамовіў да майго сэрца, каб я пакінуў свой стары, грахоўны шлях і ступіў на новы, сьвяты. Сон гэты

глыбока запаў мне на сэрца. Хутка Госпад мяне цалкам вылучыў. Паўстала пытаньне, як пачаць новае жыццё? Я дакладна ня ведаў. Я пачаў старанна выконваць абрады сваёй рэлігіі: наведваў храм, пасыўся, маліўся, кінуў паліць і брыдкаслівіць ды іншы. Людзі потым пачалі называць мяне сьвятым манахам. Ня глядзячы на ўсё гэта, я адчуваў, што часогосьці важнага не стае.

Празь нейкі час я пачуў, што зьявіліся нейкія «эвангелісты» і «штунда-баптысты». Нягледзячы на тое, што сьвятар мяне папярэджаў берагчыся гэтых новых вучэньняў, мне ўсё ж атрымалася наведваць служэньні баптыстаў і эвангельскіх хрысьціянаў, якія былі за 20–30 вёрстаў ад нашай вёскі. Словы аднаго прапаведніка асабліва запалі мне ў сэрца. Ён казаў, што для таго, каб нам збавіцца, неабходна глядзець на Ісуса, як некалі гебраі, ужуцаныя зьмьёй, павінны былі глядзець на меднага зьмея, вывешанага Майсеем на штандары (Лічбы 21:8–9; Ян 3:14–16). Многія людзі глядзяць больш за ўсё на штандар (на крыж), а не на Хрыста. З таго часу я пачаў больш чытаць Слова Божжа і Эвангельскую літаратуру. І вось надышоў момант, калі Госпад, праз Слова Сваё і Сваёго Сьвятога Духа, адрадіў мяне і зрабіў новым стварэньнем, гэтакую буйную вельмі рады і ўдзячны Госпаду. Апроч мяне Госпад збавіў яшчэ некалькі душ у нашай вёсцы і мя, заснаваўшы грамаду, пачалі прапаводаваць Слова Божжа. Зборы нашыя напайняліся слухачамі і нас, увернуўшых, Госпад умцаў у з кожным днём. Хутка мы пажадалі ўступіць у завет з Госпадам праз воднае, паводле веры, хрышчэньне. Дзеля гэтага мы запрасілі прэзьбітара эвангельскіх хрысьціянаў, бо гэтакую назву мы знаходзілі ў сваім Эвангеллі, тады як слова «баптысты» мы нідзе ў сваім Эвангеллі на расейскай мове не знайшлі. Аднаго сьвяточнага дня, у натоўпе на беразе нашай рэчкі, мы, некалькі чалавек, былі ахрышчаны ў вадзе ў імя Сьвятой Тройцы, згодна са словам Хрыста (Мацьвее 28:19). Гэта было 26 жніўня 1923 году. Як да воднага хрышчэньня, так і пасля, Госпад Сваёй ласкай праз нашае служэньне збаўляў новыя душы і далучаў да Сваёй Царквы, хвала Яму!

Зь вялікай ласкі Божсай, у 1926 годзе адчыніліся вокны нябёсна і зыходзілі на нас і на многіх дзяцей Божых вакол нас, паблізу і ў адаленасьці, рэкі Сьвятога Духа. Перш за ўсё мы выраслі і пабачыць служыцеляў Госпада, якія прыйшлі да нас у «поўні дабраслаўленьня Хрыстовага» (Рымлянам 15:29), якія «выяснілі нам шлях Божы» (Дзеі 18:26). І мы пачалі трымаць пасты і адзінадушыныя малітвы, і Госпад пачаў нас моцна дабраслаўляць. Мнозія з нас, у тым ліку і я, былі ахрышчаны Сьвятым Духам, як і ў часы Апостальскія (Дзеі 2:4; 10:44–46; 19:6).

Некаторым Бог даў дар прароцтва, іншым — дар вытлумачэньня мовы, празь якія цудоўным чынам настаўлялася царква. Былі і такія, што атрымалі ад Бога дар аздараўленьня, на малітву якіх Госпад аздараўляў ад розных хваробаў. Некаторых надзяліў Бог дарам прабаачаньня, і праз гэтае адкрыццё выўляліся ў людзей грахі, людзі прызнаваліся ў іх і каляіся, за што слава Госпаду! А ў адным месцы ворагі народу Божжа паклікалі да сябе аднаго прэзьбітара і далі яму півно з атрутай, каб забіць яго. І брат, ня ведаючы пра гэты злы намер, памаліўшыся, выпіў і застаўся жывым, за што падзяка Богу! Вядома таксама мне, што веручыя, напоўненыя Сьвятым Духам, падобна дыякану Піліпу (Дзеі 8:39–40), былі схопленыя і перанесены ў іншыя месцы за некалькі вёрстаў.

Калі Дух Сьвяты зыйшоў у дзень Пяцідзясятніцы і пачалі гаварыць новымі ці іншымі мовамі, то прысутныя там людзі разумелі, што казалі ахрышчаныя Духам Сьвятым на гэтых новых мовах. Гэтак было і ў нас.

За дзьве вярсты ад маёй вёскі на служэньні нашых вернікаў прысутнічалі двое незнаёмых людзей. І вось у час малітвы Госпад напайняў адну нашу сястру Сьвятым Духам, якая пачынае прамаўляць да тых незнаёмцаў на нямецкай мове аб іхных грахах. Пасля заканчэньня служэньня высьвятлілася, што незнаёмцы — немцы, якія прызналіся ў грахах і ўверылі, за што таксама слава Богу!

А ў адным горадзе на служэньні нашых веручых прысутнічаў прапаведнік сьвятар. І там таксама веручыя, напайняўшыся

Святога Духа, пачалі прамаўляць на грэцкай мове. І святар, добра ведаючы, што нашы веручыя не навучаліся грэцкай мове, там жа пакаўся, хвала Богу!

Яшчэ ў іншым месцы на служэньні нашых братоў апынуўся адзін лекар, які быў атэістам. Там таксама, пры канцы служэньня, калі верхнікі маліліся, Госпад напоўніў іх Духам Святым, і адзін зь іх пачаў прамаўляць на лацінскай мове. І калі ў размове пазьней доктар даведзеўся, што верхнікі не вывучалі лаціну, бачачы такі чуд, тамсама пакаўся, увернуўшы ў Бога і Збаўцу нашага Ісуса Хрыста, Які збавіў яго, і ён потым хадзіў са мною пешшу па вёсках, сведчачы Слова Божжае, аліцую!

Былі таксама выпадкі, калі напоўненыя Святым Духам веручыя размаўлялі па-гебрайску і, гебраі, якія былі там, таксама ўверылі ў Ісуса Хрыста. Здаралася таксама, што і цыганы ўверылі, прыняўшы Праўду, бо веручыя, напоўніўшыся Святога Духа, прамаўлялі на імяні, цыганскай мове, хвала Госпаду!

Дзякуючы такім знакам і чудам, якія тварыў Госпад сярод веручых, навакол надыйшло вялікае прабуджэньне. Многіх грэшнікаў Госпад збаўляў ад іх грахоў і няправільных вучэньняў, а збаўленых ці адроджаных хрысьціў Святым Духам і ўзбагачаў дарамі і пладамі духоўнымі! Верхнікі тады жылі ў святасьці і страху Божым, дбайна маліліся і старанна працавалі дзеля Госпада! І водныя хрышчэньні здзяйсняліся не над адзінкамі, але над сотнямі душаў і больш, ды прытым у розны час году: увесну, летку, увосень, а ў некаторых выпадках і ўзімку. І наколькі ў сэрцы веручых быў агонь любові Божай, то, хаця звонку быў холад, ніхто тады не захварэў!

О, якія гэта былі дзіўныя дні, багатых дабраславеньняў Божых! Гэта, паводле Святога Письма, былі «Дажэжы дабраславеньня!» (Эзэкіэль 34-26)¹³.

На працягу дабраславеных гадоў прабуджэньня пры канцы 20-х гадоў працаваў Якаў Селюжыцкі ў якасьці эвангеліста на Палесьсі. Затым, 30 траўня 1931 г. на адным са зьездаў хрысьціянскіх веры эвангельскай быў высьвечаны старшымі братамі на прэзбтэ-

тарскае служэньне. духоўную адукацыю набываў на Біблійных курсах у Падрожжы, Ківерцах ды Гданьску. І, нарэшце, у тым самым Гданьску ў 1937 г. скончыў двухгадовы Біблійны інстытут.

Што датычыцца Рыгора Селюжыцкага, ён узраслаў духоўна ў царкве пяцідзясятнікаў у Пінску, якая зьбіралася па-ранейшаму ў хаце Давыдавых пад кіраўніцтвам свайго пастара Васіля Псоціцка. Царква пастаянна расла — і ў Пінску і ў ваколіцах. Патрэба ў служыцелях станаўлялася ўсё больш надзённай.

Старшыня Саюзу царкваў хрысьціянскіх веры эвангельскай Артур Бэргхольц рэгулярна наведваў царквы Саюза, настаўляў і падтрымліваў у веры, сачыў за духоўнай працай, дапамагаў мясцовым пастарам і прапаведнікам. У час адной з такіх паездак Артур Бэргхольц пазнаёміўся з Рыгорам Селюжыцкім. Убачыўшы, што малады, ініцыятыўны і дастаткова адукаваны Рыгор мае здольнасці да навучаньня, імкненьне вучыцца і поўныя веды, Бэргхольц прапанаваў яму паступіць у Біблійную школу ў Гданьску, якая толькі пачала сваю працу. Рыгор быў адным зь першых студэнтаў. Скончыўшы трохмесяцовы курс навучаньня, Рыгор Селюжыцкі вярнуўся дадому. Адразу ж пасля вяртаньня ён зрабіўся пастарам царквы ў Пінску. Царква няспынна расла, зьявілася патрэба мець уласны малітоўны дом. Як ізразьлікі народ ахвяраваў на скінію, так і веручыя Пінску ахвяравалі ўсё, што маглі на будаўніцтва дома Божага. І хутка служэньні пачалі адбывацца ў прасторнай залі дома малітвы. У 30-я гады царква налічвала каля 150 вернікаў.

Вольга Маразоўская ў газэце «Голос надіі» піша яшчэ пра адзін лёсавызначальны момант у жыцьці Рыгора і Марыі:

«Надышоў 1937 год, які прынёс яшчэ адну хвалю эміграцыі ў Амерыку. Сястра Рыгора аформіла дакумэнты на выезд. Таксама і брата свайго ўгаварыла ехаць. Ужо і дакумэнты ўсе былі аформлены. Засталося толькі перадаць царкоўныя справы, і — у дарогу. Незадоўга перад ад'ездам у дзьвярах стаяў брат Бэргхольц, Марыя, жонка Рыгора, адчыніла. У дзьвярах стаяў брат Бэргхольц, Марыя замітусілася, пачала запрашаць госьця, але той стаяў

каля дзвярэй і маўчаў. Калі выйшаў гаспадар, брат Бэргхольц прамовіў: «Я прыехаў сюды, каб атрынуць валасяніцу, галаву по пелам насыпаць і заклікаць да Госпада!» Рыгор зразумеў словы брата і, здаўшы дакумэнты, застаўся ў Пінску працаваць на Божай ніве. Ня ведаў ён, колькі яшчэ выправаваўшаў чакае яго ў будучыні»¹⁴.

А ўбудучыні — у хуткай будучыні — чакала яго жакліва вайна, перасьлед і вязьніцы, цяжкія пасылаваенныя гады. Чакала го-рыч пакут і радасьць вернага служэньня Госпаду.

Станіслаў Нядзведзкі

У 1926 г. пяцідзясятніцкі рух зь вялікай моцай выбухнуў на новай тэрыторыі — у ваколіцах Вілейкі, Радашковіч і Маладзеч-на. Прабуджэньне пачалося з таго, што ў сваю родную вёску вяр-нуўся з Амэрыкі Станіслаў Нядзведзкі.

Станіслаў Нядзведзкі нарадзіўся прыкладна ў 1890 г. у вёсцы Путнікі пад Радашковічамі. Як і тысячы яму падобных беднякоў у пошуках лепшай долі ён паехаў за акіян разам са сваім братам Стэфанам. Ён вельмі добра ўладкаваўся ў Амэрыцы, хутка разба-гацеў і ўжо ў 1908 г. стаў гаспадаром невялікай абуткавай фаб-рыкі. У 1915 г. Станіслаў ажаніўся з украінкай Соф’яй Дайнекай. Жылі яны ў Нью-Ёрку. Існавалі ўсе ўмовы, каб жыць забясьпеча-на і сытна, але тут Нядзвецкага закранула няшчасьце — у 1922 г. ён цяжка захварэў. Падчас хваробы ён пачаў зьвяртацца да Госпа-да, маліўся пра выздараўленьне — і Госпад даў яму здароўе. Пад-няўшыся пасыла хваробы з ложка, ён пачаў сьведчыць пра сваё аздараўленьне, рашуча пасьвяціўся служэньню Госпаду і далу-чыўся да царквы хрысьціян веры эвангельскай. Гэта была царква, у свой час створаная І. Варанавым. Празь нейкі час уверыла і ягоная жонка.

Аднойчы ён атрымаў ад Госпада адкрыцьцё, што Бог пасылае яго прапаведаваць Эвангельле ў родную вёску Путнікі і рабіць там справу Божую. Няпроста было адмовіцца Нядзведзкім ад

забясьпечанага гнязда, але справа Божая была вышэй за ўсё. Апош-няе ўражаньне ад жыцьця ў Амэрыцы было вельмі цяжкім — тра-гічна загінула іх адзіная дзевяцігадовая дачка. Але Дух Госпада ўмацаваў мужнасьць Нядзведзкага, спаслаў яму сілы ня толькі пераадолець гора, але і іншых сур’язных — абяздоленых і стомле-ных ад грахоўнага жыцьця.

У 1924 г. Станіслаў Нядзведзкі быў высьвечаны на служэнь-не. У выдзеленым яму пасьвечаньні стаялі подпісы Дзям’яна Матысюка, Івана Красіловіча, Банькоўскага і Лукіна, сакрагара царквы. Нядзведзкія, распрадаўшы і раздаўшы ўсю сваю маё-маць бедным, сабраліся на бацькаўшчыну. Адсьвяткаваўшы Нараджэньне Хрыстова, яны пагрузіліся на параход, які плыў у польскі порт Гдыню. Яны знаходзіліся ў плаваньні 4 тыдні. Со-ф’я цяжка пераносіла марскую хваробу. Нарэшце яны прыбылі ў мястэчка Радашковічы і пачалі прапаведзь Эвангелья.

Літаральна праз год пасыла прыезду Нядзведзкага былі ство-раны першыя царквы — у вёсках Путнікі і Пецюлі. Адною з пер-шых яго перамогаў дзеля Госпада было наварненьне ў Путніках маладой настаўніцы сельскай школы Любові Кабяка. Пройдзе час, і імя гэтай слабой, кволай, блізарукай жанчыны ў акуларах будзе залатымі літарамі ўпісана ў гісторыю пяцідзясятніцкага руху ў міжваеннай Польшчы — яна зробіцца эвангелісткай, а пазьней — загадчыцай дзіцячага дому Саюза цэркваў ХВЭ.

Адзін са служыцеляў беларускага брацтва пяцідзясятнікаў Я. Бойка ў сваім рукапісе «Гісторыя ўзьнікненьня вернікаў ХВЭ ў Беларусі. Сьведчаньні і расповеды некаторых работнікаў Эван-гелья»¹⁵ распавядае пра першыя эвангелізацыі Нядзведзкага.

«Першае служэньне Нядзведзкі правёў у вёсцы Путнікі, як было яму сказана Духам Божым. Калі прыйшоў ён у вёску, там адбывалася вечарына, гралі музыкі і танчылі людзі. Нядзведзкі, памаліўшыся, падшоў да музыкаў, яны спыніліся, думачы, што ён будзе замаўляць нейкую музыку. Ён сказаў, каб яны сыгралі рэлігійную песьню. Музыканты адказалі, што ня ўмеюць граць такіх песьняў. Тады ён спытаў дазволу прасьпяваць псалм:

«Грэшнік, слухай вухам веры». У яго быў добры голас, і людзі з выкрыкам «брава» вельмі зацікавіліся. Тады ён распачаў прапаведаваць і распавеў, як Бог яго студы прывеў, што яму было слова пра іх вёску ў Нью-Ёрку, што Госпад прагне іх збавіць, таму што Ён — жывы Бог, адказвае на малітвы і хрысціць Духам Святым. Прапаведаваў ён проста і зразумела, людзі заблыліся пра вечарыну і слухалі яго. Пасья прапаведзі ён заклікаў да пакаяння і малітвы. У той вечар пакалялі многія, у тым ліку музыкі Піліп Зайкоўскі і Шлойд. Нядзвездзкі раздаў Эвангельлі і духоўную літаратуру, а потым ездзіў ды навучаў іх, яны разам чыталі і вывучалі Біблію. Нядзвездзкі запрашаў іх да сябе...

Вясной Станіслаў Нядзвездзкі арандаваў у пана ў Аляхновічах сад, які вартваў Павал Валадзько і яго брат Уладзімір. Там ён свведчэў, сьпяваў псалмы — і яны паверылі ў Госпада. Потым яшчэ прынялі Госпада людзі ў Аляхновічах і ў вёсцы Уша. Хутка Нядзвездзкі набыў хату ў вёсцы Валокі побач з Радашковічамі, і там пачаліся служэньні. Першымі тут уверылі Рыгор Раозевіч, Антось Ключнік, Соф'я Жыдовіч, Ганна Майсяновіч, празь якую былі прароцтвы, Маеўскія ды інш. Зьбіраліся па вечах, вывучалі Біблію, сьпявалі псалмы і маліліся. Хутка Госпад пачаў хрысціць Духам Святым.

Пазьней Нядзвездзкаму было адкрыцьцё і ўказана вёска Пецюлі. Ён з братамі памаліўся і пайшоў у гэтую вёску. Там адбылася нейкае сьвята, і шмат людзей сабралася ў цэнтры на плошчы. Тады Нядзвездзкі спытаў дазволу ў людзей і пачаў сьпяваць і прапаведаваць. І гэтак Бог яго дабрааславіў, што людзі думалі, што гэта анёл аб явіўся ім. Пасья яго прапаведзі, якая была простым свведчаньнем, як і ў вёсцы Путнікі, людзі калялі і прымалі Госпада.

Калі розгалас пра Нядзвездзкага разыйшоўся ў вёскі, яго пачалі запрашаць паўсюль. Запрасілі яго аднойчы ў вёску Красоўшчына, там ад яго прапаведзі таксама ўверыла шмат людзей. Далей Нядзвездзкі наведваў вёску Ёнцэвічы. Калі ён прыбыў у вёску Навасёлкі, там спачатку былі перашкоды. Але калі пачалі сьпя-

ваць, людзі замлаваліся сэрцамі, і пасья прапаведзі Станіслава і свведчаньня братаў уверыла шмат людзей і адчынілі там царкву. Адтуль перадалося свведчаньне ў вёскі Уша і Вазгелы. Потым пачалі наведваць вёскі Лядзьеўні, Засельнікі, Залецкія, Рыльчына, дзе таксама адчынілі царквы. Далей рушылі на Мядзельшчыну, у Студзёніцу, Мількі ды іншыя месцы.

У 1931 годзе адчынілі малітоўны дом у вёсцы Красоўшчына, на якім выступала духавая аркестра царквы з Путнікаў. На захаваным фотаздымку можна заўважыць, як шмат веручых было ўжо тады. Прабуджэньне працягвалася».

А Васіль Чараповіч, 1910 г. нараджэньня, пазьней успамінаў: «Мы вывучалі Слова Божжа для прапаведзі, любілі сьпяваць, наведвалі вёскі: Мясоту, Касцюшкі, Асавец, Каішэўнікі, Відзеўшчыну, Воўкаўшчыну. Паўсюдна людзі вельмі цікавіліся і казалі: «Такія маладыя людзі, так прыгожа сьпяваюць псалмы і прамаўляюць Слова Божжа, лепш за сьвятароў». Гэта не падабалася праваслаўным сьвятарам і ксяндзам, і яны выкарыстоўвалі ўсе сродкі, каб спыніць людзей. Абгаворвалі нас, як толькі маглі, усялякімі неблыцямі палохалі людзей, падкуплялі задзіраў і арганізавалі напады на нас. Аднак Бог праводзіў нас бяз шкоды і пасылаў людзей, што папярэджвалі і часта хавалі нас ад злачынцаў. Было шмат выпадкаў, але згадаю адзін. Калі мы вярталіся з адной вёскі, на нас напалі. Тады Нядзвездзкі выйшаў наперад і кажа: «На каго вы выйшлі з палкамі, няўжо вы ня ведаеце, што з намі воінства Божжа, што Госпад з намі і пакарае вас». Ён быў моцным чалавекам, зь верай пайшоў адважна на іх, расштурхаў іх, а ў некаторых палкі павырываў з рук і прайшоў, мы таксама прайшлі за ім. Тады некаторыя апамяталіся і пачалі кідаць палкі нам услед, але мы ўжо былі далёка. Потым іх намовілі падаць на нас у суд, але суд апраўдаў Нядзвездзкага, а іх хацелі пакараць, аднак Нядзвездзкі папрасіў ім прабачыць. Пазьней некаторыя з гэтых людзей уверылі. Гэта было пад Вілейкай, і потым там утварылася царква»¹⁶.

Першымі памочнікамі Станіслава Нядзведзкага, а потым прапаведнікамі і прэзбітэрамі цэркваў хрысьціян веры эвангельскай былі Павал Валадзько, Іван Журыха, Іван Палубісек, Язэп Кульбіцкі, Ілья Казак (ён будзе высьвечаны на прэзбітэарскае служэньне ў 1930 годзе, ва ўзросьце 30 гадоў).

Хутка Станіслаў Нядзведзкі запрашае ў сваю царкву таленавітага музыку Ёладзіміра Гурыновіча з Наваградзкага павяту — і пад яго кіраўніцтвам стварае хрысьціянскі хор, сьпевае якога таксама прабуджаюць сэрцы грэшных людзей... За час працы Нядзведзкага ў тым рэгіёне было створана 16 цэркваў, якія існуюць да сёньняшняга часу.

Пераклад з расейскае

Франчук В. Прosiла Россия дождя у Господа. Т. 1. Киев, 2001, с. 354–361; 388–389; 391–394; 419–420; 444–450.

¹ Хрысьціянскі вестник, сентябрь 1966, № 293, с. 9–11.

² Примиритель. 1931, № 2, с. 13 (Часопіс хрысьціян веры эвангельскай, які выдаваўся ў Гданьску ў 1929–39 гг. — Рэд.)

³ Примиритель. 1931, № 2, с. 13–14.

⁴ Примиритель. 1937, № 5–6, с. 44–45.

⁵ Сакратар Усяпольскага Саюзу ХВЭ ў 1930-ыя гг. — Рэд.

⁶ Примиритель. 1937, № 3–4, с. 29.

⁷ Лудзик Д.С. Незакічана повісьць. Сакраменто, 1999, с. 35–36.

⁸ Благовісник. 1999, № 3, с. 32–33.

⁹ Іван Варанаеў — пачынальнік і кіраўнік пядзсяціцкага руху ў Паўднёвай і Усходняй Украіне ў 1920–30-ыя гг. — Рэд.

¹⁰ Примиритель. 1937, № 5–6, с. 44–45.

¹¹ Примиритель. 1937, № 9–10, с. 76.

¹² Тамсама, с. 77.

¹³ Хрысьціянскі вестник, июнь 1964, № 282, с. 9–11.

¹⁴ Голос надії. Луцк, 2000, № 5(11), с. 7.

¹⁵ История возникновения верующих ХВЕ в Беларуси. Свидетельства и рассказы некоторых тружеников Евангелия. *Ружопись. Архив Всеукраинского Союза церквей ХВЕ.*

¹⁶ Примиритель. 1937, № 5–6, с. 44–45.

ЖЫЦЦЁ ЦЭРКВАЎ ЗАХОДНЯЙ БЕЛАРУСІ

Першая царква баптыстаў у Польшчы, якая ўваходзіла тады ў склад Расейскай імперыі, была ўтворана ў лістападзе 1858 г. у Адамаве. Дваццаць сем чалавек заключылі запавет з Госпадам праз сьвятое воднае хрышчэньне. У ліку ахрышчаных быў вясковы настаўнік немец Готфрыд Альф. Зь яго імем зьвязана разьвіццё эвангельска-баптысцкага руху на польскай зямлі. Ён стаў прэзбітэрам першай царквы баптыстаў ў Польшчы ў г. Адамаў у жніўні 1861 г. У зьвязку зь вялікім перасьледам, якія мелі баптысты ў гэтых мясцовасьцях ад царскіх уладаў, з 1863 г. пачалася хваля эміграцыі хрысьціян-баптыстаў з цэнтральнай Польшчы на Валынь і на поўдзень Беларусі. Гэтыя перажываньні паслужылі справе эвангелізацыі ў Заходняй Украіне і Беларусі.

У 1915 г. амаль усе баптысты нямецкага паходжаньня былі інтэрнаваныя з цэнтральнай Польшчы з прычыны вайны зь Нямецкай імперыяй. У Расеі яны далучыліся да цэркваў, якія меліся ў той час у розных кутках краіны. Да 1918 г. на тэрыторыі заходніх земляў Польшчы налічвалася трыццаць шэсьць баптысцкіх цэркваў, прыхаджанамі якіх у большасьці былі немцы, апроч таго меліся цэрквы эвангельскіх хрысьціянаў.

Па заканчэньні Першай усясьветнай вайны на тэрыторыях Заходняй Беларусі і Украіны, далучаных да Польшчы паводле

Рыскага міру, узнікла шмат славянскіх цэркваў. І кастрычніка 1921 г. у Варшаве быў створаны Саюз славянскіх баптыстаў ў Польшчы. Яго старшынём стаў І. Петраш. У гэты Саюз таксама ўвайшлі баптыстыцкія цэрквы Заходняй Беларусі і Украіны¹. У гэтым жа годзе пачаліся брацкія сустрэчы з эвангельскімі хрысціянамі з мэтай злучэння ў адзіны саюз. З гэтай нагоды, з 7 па 10 чэрвеня 1923 г. у Берасьці адбыўся аб'яднаны зьезд баптыстаў і эвангельскіх хрысціянаў, які зацьвердзіў злучэнне верхняй роднасных эвангельскіх плыняў. Узьельнікі зьезду прыйшлі да высновы, што злучэнне двух саюзаў неабходна дзеля паспяховай працы ў Польшчы і вырашылі зьяднаць роднасныя эвангельскія дэмінацыі. Гэты зьвяз быў названы Задзіночаньнем эвангельскіх хрысціян і баптыстаў Польшчы. Выдаваны раней баптыстамі часопіс «Wolny Chrześcijanin» было вырашана выдаваць штомесяц на расейскай і польскай мовах як часопіс аб'яднанага брацтва.

У прызьядным задзіночаньня былі абраны Караль Стшэлец — старшыня, Людвіг Шэндароўскі — намесьнік старшыні, Б. Спалек — скарбнік, С. Баркевіч — сакратар, А. Нічпарук — член прэзюдыюму. У склад камітэту Задзіночаньня таксама ўвайшоў Лукаш Дзекуць-Малей — прэзьбітар Берасьцейскай царквы баптыстаў, і іншыя служыцелі². Такім чынам, беларускія і польскія браты на тэрыторыі Польшчы стварылі адзіноства, да якога дзеля розных прычынаў не маглі ў той час прыйсьці веручыя ў СССР. Гэды супольнага служэньня паказалі важнасьць адзіноства народу Божага.

24 — 25 верасьня 1924 г., зноў у Берасьці, адбыўся другі зьезд Задзіночаньня эвангельскіх хрысціян і баптыстаў Польшчы. На гэтым зьездзе старшынёй Задзіночаньня быў абраны Л. Шэндароўскі. У час служэньня Л. Шэндароўскага адносіны паміж баптыстамі і эвангельскімі хрысціянамі пачалі ўскладняцца, асабліва ў прызьядныме. Гэта прывяло да таго, што на чацьвертым зьездзе ў Берасьці 17 — 19 сакавіка 1925 г. Задзіночаньне распалася; баптысты і эвангельскія хрысціяне сталі вельмі працу асобна. Канфэрэнцыя Саюза баптыстаў Польшчы, якая адбылася ў 1926 г.

у Лодзі, абрала прэзьядным славянскіх баптыстаў Польшчы, старшынёй якога стаў Л. Мікса, яго намесьнікам — Л. Дзекуць-Малей з Берасьця³. У тым жа годзе ў горадзе Роўна адбыўся зьезд эвангельскіх хрысціянаў Польшчы.

Саюз баптыстаў веў вялікую працу па прапаведзі Эвангелья, былі арганізаваны Біблійныя курсы і Багаслоўская школа для служыцеляў. Духоўная літаратура друкавалася у друкарні Саюзу — «Компас». У 1937 г. Саюз налічваў 85 цэркваў і 270 філіяў з колькасьцю членаў 13800. Духоўнымі асяродкамі Саюзу былі Берасьцейская і Зэльвенская цэрквы.

Асабліва дабраслаўным было служэньне брата Л. Дзекуць-Малей, які арганізаваў Берасьцейскую царкву баптыстаў і шматлікія іншыя цэрквы на Берасьцейшчыне. Л. Дзекуць-Малей (1888—1955) нарадзіўся ў Слоніміскім павеце і быў прыёмным сынам настаўніка. Скончыўшы настаўніцкую сэмінарыю, Л. Дзекуць-Малей працаваў настаўнікам і інспэктарам школы. Знаходзячыся на службе ў войску, ён паверыў у Госпада і прыняў воднае хрышчэньне ў Белаастоку ў 1912 г. Потым прайшоў духоўную падрыхтоўку на Біблійных курсах у Пецябурзе ў 1913—1914 г.

У 1920 г. Л. Дзекуць-Малей прыбыў у Берасьце і распачаў там прапаведзавы Эвангелье. Пасьля першых навяртаньняў да Бога і хрышчэньняў ён быў абраны прэзьбітарам новаўсталяй царквы. Сабраньні ў Берасьці спачатку праходзілі ў падвальным памяшканьні, пазьней верхні арэндавалі залю тэатра. У 1926 г. царква пабудавала малтоўны дом. Жонка Лукаша Дзекуць-Малей Серафіма, настаўніца па прафэсіі, кіравала маладзёвым хорам. Нястомны прапаведнік брат Л. Дзекуць-Малей праводзіў нахняючыя служэньніпа ўсім ваяводзтве. Ён ня толькі прапаведзаву добрую вестку пра Хрыста, але і арганізоўваў біблійныя і рэгенцкія курсы, на якіх праходзілі падрыхтоўку служыцеляў цэркваў Заходняй Беларусі⁴. У гэтай вялікай працы яму дапамагалі І. Андрасюк, Я. Смаль, С. Каральчук і інш. Дзякуючы супольным намаганьням братоў у справе эвангелізацыі ствараліся групы верхняў і цэрквы ў шматлікіх месцах.

У горадзе Кобрыні і яго навакольнасці ў 20–30-я гг. несёлі добрую вестку служыцелі Саюза баптыстаў, Саюза эвангельскіх хрысціян і Саюза цэркваў Хрыстовых. Саюз цэркваў Хрыстовых ахапіў лабавесцем Берасцейшчыну і Гарадзеншчыну, частку Заходняй Украіны. Яго гісторыя пачыналася з дзейнасцю доктара багаслоўя пастара К. Ярашэвіча. У 1924 г. К. Ярашэвіч арганізаваў Саюз і стаў яго старшынём. Намесьнікам старшыні і рэдактарам часопісу «Хрысціянскі союз» быў прызначаны І. Буковіч, сакратаром — Г. Сацэвіч. Дзейнасць гэтага Саюза паступова дасягнула шырокіх памераў. Вялікім накладам выдаваліся і распаўсюджваліся Бібліі, Новыя Запаведы і іншыя духоўная літаратура на расейскай, украінскай і польскай мовах. Пры буйных цэрквах меліся нядзельныя школы; пэрыядычна праводзіліся біблейныя і рэгенцкія курсы; несёлі служэньне духавыя і струнныя аркестры; працавалі гурткі для моладзі. Рэгулярна склікаліся зьезды і праводзіліся эвангельскія сумоўі пад адкрытым небам. Зьезды, як правіла, заканчваліся хрышчэньнямі; цэрквы папаўняліся новымі членамі і квітнелі духоўна. У Саюз цэркваў Хрыстовых у 1939 г. уваходзіла каля 70 цэркваў.

У той час на служэньне вылучыўся малады таленавіты брат Даніла Ясько, 1904 г. нараджэньня. Ён аддаў сваё сэрца Госпаду ў 1923 г. Яркае паэтычнае дараваньне дазволіла яму стаць прызнаным у брацтве духоўным паэтам. Д. Ясько складаў вершы на духоўныя тэмы на беларускай і расейскай мовах. На Драгічыншчыне ў Галоўчыцкай царкве баптыстаў ён служыў словам і сьпевамі. Хутка Госпад паклікаў Д. Ясько на працу ў часопісах «Хрысціянскі союз» Саюза цэркваў Хрыстовых і «Маяк» Саюза баптыстаў. Да 1939 г. Д. Ясько працаваў рэдактарам гэтых часопісаў. Даніла Ясько напісаў трылёгію «Вера, Надзеда, Любовь» на падставе біблейнага тэксту з Першага лісту да Карынціянаў і зрабіў паэтычны пераклад Псалмаў на расейскую мову. Яго вершы зьмястоўныя і мілагучныя, сьпевы нясуць духоўнае настаўленьне. У 1944 г., калі Д. Ясько служыў прэзьбітарам Слонімскай царквы баптыстаў, ён быў арыштаваны немцамі і, як закладнік, накірава-

ны ў канцлягер. Па дарозе брат Ясько зьбег. У 1945 г. ён выехаў у Амэрыку і там далучыўся да Саюзу руска-славянскага брацтва баптыстаў. Д. Ясько выдаў некалькі нотных зборнікаў на беларускай і расейскай мовах.

У 1930 г. у Кобрыні былі праведзены біблейныя і рэгенцкія курсы, якімі кіраваў Л. Шэндароўскі.

Да Пінскай царквы далучыліся вернікі, якія жылі ў вёсках. Яе ўтварэньню садзейнічалі браты К. Гук, Р. Байдак, І. Шчарбук і іншыя. Першае служэньне царквы праходзіла ўлетку 1920 г. у хаце кавала Ф. Пугача. Адтуль эвангельская вестка распаўсюдзілася па ўсяму Пінскаму павету. Сярод насельніцтва Пінскага Палесься пачалося духоўнае абуджэньне.

Глеба сэрцаў была падрыхтавана да прыняцця Эвангелья ліхалецьцем ваеннага часу і пасылаваеннай разрухі. Пасьля вайны людзі жылі ў блндажах, ямах, зямлянках. Палі парасьлі хмызняком, для іх апрацоўкі не было ні коней, ні насеньня. Легам людзі неак перабіваліся на крапіве, лебядзе, шчаўі, зімой пачаўся голод. Народ пакутаваў ад духоўнага і фізычнага галаду. Таму эвангельская вестка пра збаўленьне лёгка ўспрымалася простымі людзьмі. Яны ўважліва слухалі казані, шчыра маліліся, зьвяртаючыся да Госпада ў пакаяньні, і прымалі хрышчэньне.

Рынкавая плошча ў Пінску, якая прылягала да муроў кляштару, была зручным месцам для сьведчання пра Госпада сярод сялянаў, якія зьяжджаліся на кірмаш з навакольных вёсак. Цэрквы расьлі, арганізоўваліся хоры, духоўныя гурткі; маладыя браты побач са старэйшымі бралі актыўны ўдзел у арганізацыі сабранняў на новых месцах. У вёсках Селішча, Дубнавічы вакол Пінску ўзьніклі групы веручых. Хутка зьявілася патрэба ў падрыхтоўцы духоўных працаўнікоў. Братоў накіроўвалі на біблейныя і рэгенцкія курсы. Вернікі пабудавалі малітоўны дом; прэзьбітарскае служэньне ў царкве нёс брат І. Сьвятошчык.

Занапакоеныя эвангельскім рухам на Піншчыне, служыцелі праваслаўнай царквы, жадаючы спыніць яго, пачалі праводзіць адкрытыя дыспуты. З той жа мэтай каталіцкія манахі з Пінскага

кляштару абыходзілі вёскі і раздавалі слянянам трактагы, абразкі і знаёмлі іх з асновамі каталіцкага веравызнання.

Патрэбна адзначыць, што Пінская царква перажыла вялікія выпрабаванні праз розныя ілжэвучэнні, якія распаўсюджваліся так званымі вольнымі братамі, мурашкаўцамі⁵ і іншымі.

У канцы 20-х — пачатку 30-х гг. на Берасьлеччыне ўзмацніўся рух хрысьціян веры эвангельскай, які ачолілі Р. Селюжыцкі, І. Панько і С. Нядзведзкі. У выніку ў многіх месцах, асабліва на Берасьлеччыне і на Піншчыне, зьявіліся цэрквы хрысьціян веры эвангельскай. Пасьля вайны амаль усе яны зарэгістраваліся і ўвайшлі ў склад Усесаюзнай рады эвангельскіх хрысьціян-баптыстаў.

У 20-я гг. браты Харытановіч, Капліч і Геліц дабравесцілі ў Лунінецкім раёне. Шмат папрацаваў у гэтых мясцінах прэзьбітар Вулькаўскай царквы Д. Абравец.

У Палескім ваяводзтве на пачатку 20-х гг. узьніклі цэрквы эвангельскіх хрысьціянаў. Значнае абуджэньне мела месца ў Пружанах, дзе прапавалі таленавітыя браты І. Пухоўскі і І. Галабурда. У 30-я гг. царква ў Пружанах ужо налічвала больш за 500 чалавек.

У 1922 г. з Лодзі ў Горадню прыехаў дабраслаўны служыцель Божы П. Крашэнін. Ён адкрыў малітоўны дом баптыстаў. Брат Крашэнін быў абраны прэзьбітарам мясцовай царквы. У 1925 г. на гэтым служэньні яго зьмяніў брат Г. Мельнічук, які скончыў Біблейную школу ў Лодзі. Да 1930 г. Гарадзенская царква з прылеглай да гораду ваколіцай налічвала да 300 вернікаў.

У 1922 г. на радзіму ў Зэльву вярнуўся брат А. Кірцун, які ўверыў і прыняў хрышчэньне ў Омску ў 1915 г. Разам зь ім на Гарадзеншчыну павярталіся і іншыя браты, якія ўключыліся ў працу прапаведваньня Эвангельля ў гэтай мясцовасьці ў якасьці кніганошаў і дабравесьнікаў. У мястэчку Зэльва ўтварылася царква баптыстаў, якой кіраваў А. Кірцун. Гэта царква стала цэнтрам эвангельскай працы на Гарадзеншчыне. Хутка стварыліся цэрквы хрысьціян-баптыстаў у бліжэйшых гарадах — Лідзе, Ваўкавыску і іншых.

Брат А. Кірцун з прафэсіі быў настаўнікам. Ён быў таксама таленавітым прапаведнікам і заслужыў вялікую любоў у сэрцах вернікаў. Праца брата карысталася шырокай вядомасьцю. Дагатава кажа сказаць, што прапаведнікаў, якія прыязджалі ў навакольныя вёскі, называлі «кірцунамі». Валодаючы музычнымі здольнасьцямі, А. Кірцун арганізаваў хор ў Зэльвенскай царкве, якім кіраваў яго сын. Служыцелі царквы навучаліся на біблейных і рэгенцкіх курсах. Брат Кірцун праводзіў і рэгіянальныя зьезды прадстаўнікоў цэркваў Гарадзеншчыны. У 1939 г. ва ўзросьце пяцідзесяці пяці гадоў А. Кірцун адыйшоў у вечнасьць, пакінуўшы багату ю ніву. Яго сын Аляксандр працягнуў справу бацькі.

Пераклад з расейскае

История евангельских христиан-баптистов в СССР. Москва, 1989, с. 388–391.

¹ H. R. Tomaszewski. Grupy Chrześcijańskie typu Ewangelicznobaptyjskiego na terenach Polski od 1858 do 1939 r. Warszawa, 1978, s. 53.

² Wolny Chrześcijanin, 1923, № 9.

³ Słowo Prawdy, 1926, № 11.

⁴ Słowo Prawdy, 1927, № 4.

⁵ Сяктанцкі кірунак на глебе пратэстанцтва ў Заходняй Беларусі ў 1920–30-я гг. Заснавальнік — палескі селянін Іван Мурашка. — Рэд.

цы, залацістымі хвалямі імкнецца Шчара, каб там далей выліваць свае быстрыя воды ў апяваныя паэтамі Нёман.

Дзярэчын у маім часе — гэта мястэчка з гмінным урадам Слонімскага павету.

Апрача свае галоўнае шырэішае вуліцы з рынкам у цэнтры мястэчка, ёсьць тут некалькі бочных невялічкіх вуліц. Жыхарства, у першую чаргу — гэта праваслаўныя беларусы, пасыя католікі «палякі», жыды і розны напльвовы элемэнт як — ўрадоўцы, паліцыя, вучыцелі, ксёндз і абшарнікі. Здавен-даўна ёсьць тут праваслаўная царква і ад часу вуніяцтва — каталіцкі касцёл. Жыды мелі свой малішывены дом, гэтаксама як і неопротэстантызм свой цэнтр.

Гандаль у мястэчку знаходзіўся вылучна ў жыдоўскіх руках, прадстаўнікамі якога былі тут: Хаім Віняцкі са сваім, свайго роду, унівэрсальным магазынам; сям'я Шымеляў (?) мела ў нейкім сэнсе гагэль і расстаран, у якім часта сустракаліся па-заместачковыя наведвальнікі і спатыкалася сьмятанка навакольных польскіх абшарнікаў. Сям'я Шэфлянаў зь іншымі супольнікамі займалася скупам на месцы зярна і вывазам яго ў Слонім. У вабсяг іхнага гандлю ўваходзіў млын для памолу збожжа. У рух млын ўводзіўся пры помачы дызэлю, які працаваў на нафце. Пры помачы гэтага дызэлю прадуктавалася і электрычная энэргія, якая па сьвежа збудаванай сэтцы провадаў падавалася ў дамы, паложаныя пераважна на цэнтральнай вуліцы. Электрычныя лямпачкі актывізаваліся ад часу перад захадам сонца і да дванаццагае гадзіны ночы.

Былі тут гэтаксама свайго роду і балаголы, каторыя прывозілі і адвозілі пасажыраў на чугуначныя станцыі ў Зэльву і Слонім.

Была тут і пошта. Гэтаксама школа — польская.

Гігэнічную службу ў мястэчку несёлі два лекары і адна агэнка. Два адвакаты гэтаксама абслугоўвалі сваю кліянтэлю.

Месца фактычнае ўлады знаходзілася на плябані меснага ксяндза з прозьвішчам Почыбут, пра каторага чутка хадыла, што быў добрым ксяндзом, гандляром коньмі і на кірмашох апошнімі словамі ляўся з прадстаўнікамі гэтага гандлю. Апрача плябані быў

Ян ПЯТРУЎСКИ

ДЗЯРЭЧЫН — МАЛЫ ВЭРСАЛЬ

Дзярэчын — месца мае працы на працягу чатырох гадоў, пачынаючы з 1932 году. Тут знайшоў я нагоду бліжэй прыгледзецца да «гатовае да жніва нівы» — да беларускага народу, як і да мэгаў, якія царква, як гэткая, ставіць перад сабою; пазнаць жыцьцё вёскі, ідэялягічныя плыні, што пашыраюцца сярод вясковага насельніцтва. Тут упершыню падсьведама, а пазьней болей выразна, праўлялася ідэя ўласнае — беларускае царквы.

Калі з птушынага лёту глядзець на распасьцэргуую гэаграфічную карту ў натуры, Дзярэчын знаходзіцца прыблізна на вості Беластока-Ваўкавыск-Зэльва-Слонім. У трынаціці км. на поўнач ад Зэльвы і ў трыціці пяці км. ад Слоніма ляжыць Дзярэчын. Тут жа на поўнач ад мястэчка працякае маласпасьцярожная, схаваная ў зелены і кустоух рачушка Сіпа, якую, асабліва летам, можна мясцамі пераходзіць у брод. Навакол Дзярэчына разлажыліся найбліжэйшыя вёскі: на поўнач, у вадлегласьці поў кіліямэтра — Алексічы, і далей Мілевічы і за імі пару км. — Вайнілаўцы; блізка ля мястэчка на поўдзень ляжыць Грабава; у кірунку паўдзённа-ўсходнім на адлегласьць каля трох км. знайшлі сабе месца Савічы, і далей на ўсход — Угрынь Вялікі. На ўсходзе, пачынаючы ад Слоніма і, кіруючыся на поўнач, а пазьней павольным паўкольным абыходзячы здаля ў напрамку паўночна-заходнім Вайнілаў-

і паліцэйскі пастаруна к. На чале царквы праваслаўнай стаяў бацюшка, каторы, як гэта і характэрным ёсьць для духоўных тут, не праяўляў большае актыўнасьці сярод сваіх вернікаў. У сфэры эканамічнай жьдды гулялі паважную ролю.

Апрача ўспомнутае ўлады, знаходзілася яшчэ іншая ўлада зь вялікімі ўплывамі, хоць на першы позірк была несьпасьцярожанаю. Была гэта Камуністычная Партыя Заходняе Беларусі, і пераважна ведамаю была пад крыптанімам КПЗь.

Гэтакім быў Дзярэчын у маім часе — 56 гадоў таму.

Але Дзярэчын мае за сабою доўгую і прыгожую мінуўшчыну, і як дагэтуль, запертаю яшчэ на сем пяціаў перад аб'ектыўным беларускім гісторыяграфам.

Хутка пасяля майго прыбыцьця ў Дзярэчын у 1932 годзе адвёдаў аднойчы мяне малады чалавек, каторы належаў да ліку нашых сымпатыкаў. Тады і пасяля гэтага прыходзіў заўсёды пасяля захаду сонца. Прадставіўся як вучыцель тутэйшае школы. Ягонае прозьвішча — Сулікоўскі і гаварыў ён толькі па-польску з праявам зацікаўленьня да часапісу «Пельгжым Польскі».

У гутарках са мною ён зьявнуў маю ўвагу на гістарычны факт, што ў пераважна польскай літаратуры часта ўспамінаецца Дзярэчын як Малы Вэрсаль, што тут была сяліба Сапегай — аднаго з выдатных родаў Вялікага Княства Літоўскага, што тут знаходзіцца яшчэ пасьледкі замку, адносна нядаўна пабудаванага, навакол якога пультсавала літоўская культура і жыцьцёвае багацьце.

У годзе 1933 напісаў я адпаведны артыкул па-польску п.т. «Дзярэчын — Малы Вэрсаль», які хутка пасяля гэтага зьявіўся на ламах успомнутага часапісу. Я ўспамінаю пра гэта сягоньня, каб гэткім спосабам мець запіс здарэньня і эвэнтуальна займець ксэрографічную копію артыкулу.

Чаму? Што за прычына, што Дзярэчын агрымаў імя Малога Вэрсалу? Праўдападобна мусіла быць нешта супольнае паміж Малым Вэрсалем і тым (Вялікім) Францускім, які быў узорам пышнасьці двароў пануючых дынастыяў і багатых родаў? Супольнае выступала з таго факту, што Сапегай палац у Дзярэчыне быў

будаваны (1786 г.) няведным бліжэй дагэтуль архітэктарам Бэкерам разам з беларускім архітэктарам Ляўрынам Гудевічам на ўзор Францускага Вэрсалу.

Вэрсаль — прыгожае францускае места, паложанае на адлегласьць каля 18 км. на паўднённым захад ад Парыжа, сталіца дэпартамэнту Сена і Уаза, болей як стагоддзя рэзыдэнцыя францускіх каралёў.

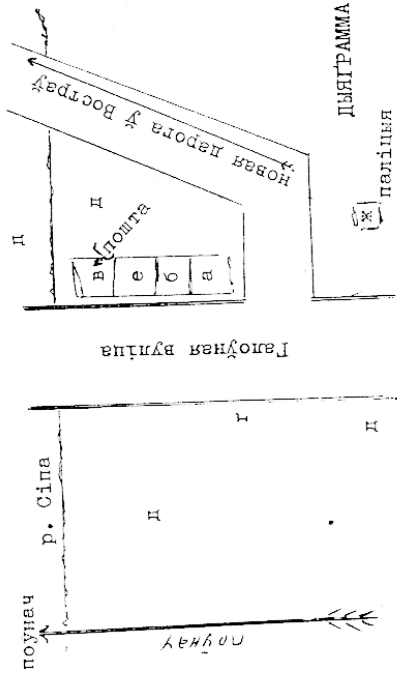
Распяляваныя найбольшымі тады майстрамі з роду Мансартаў (Мансардаў) і пабудаваны на калёсы разьлеглым паліўнічым абшары, пачаткава як малое чато для Людвіка XIII (1624–1626), пазьней для Людвіка XIV (другая палова XVII ст.) значна пашыраны, і з часам разбудаваны да памераў аграмаднае прыгожасьці, архітэктуральнае далікатнасьці і гармоніі элементнаў. Гэтак узьнік Вэрсаль, у цэнтры якога знаходзіцца пышны палац. Перад палацам на франтовым баку распаложаны вялікі двор, у якім відны статуі слаўных французаў. Ёсьць тут вялікая колькасць галярэяў, аздобленыя дарагімі творами мастацтва, салёнаў і каралёўскіх апартамантаў, упрыгожаных і аздобленых стылёваю раскошнаю мэбляю. Адна зь лічных галярэяў, ведамая як Заля Люстраў, мае сьцены, вылажаныя лострамі. У парках праведзены шырокія алеі, выдэкараваныя дрэвамі, кустамі і рознародным квеццём. Водная алея з басейнам Нэптунна і фантамамі будзіць думку пра безупыннасьць сусьветнага руху і сталасьць жыцьця на Зямлі. Знаходзіцца тут вялікая колькасць у зацішшы паложаных гаю і значнае даўжыні канал, званы Вялікім Каналам. Сярод найлепшых асобных архітэктуральных забудаваньняў у Вэрсалу, па-за паркамі на поўнач, знаходзіцца Гранд і Пэціт Трыяноны або каралеўскія вільлі.

Усё гэта ўзятае разам выражала сабою прыгожасьць культуры, велічнасьць чалавека, здольнага да культурнага гэраізму і эстэтычнага смаку. Вэрсаль стаўся выражэньнем тонару і рыцарскасьці сярод людзей, шляхэтнасьці і аглады чалавека. Ён даў людзям моду ў самавыражэньні прынтцып, што ўсё, што цячэ, цячэ як вада: ніколі зьнізу ўверх, але наадварот — зьверху ўніз. (Згэ-

туль тыя, каторыя думаюць, што яны могуць ваду змусіць цякчы знізу ўверх, ня ломячы натуральнага права, памыляюцца).

Вэрсалль надаваў тон і фасон культурнага жыцця, стаўся ўзорама для шматлікіх народаў, у тым ліку і для народу, які тварыў сабою Вялікае Княства Літоўскае наагул, і ў вапрычонасці — для Дзярэчына пад эгідаю Сапегі.

Длучы з цэнтру Дзярэчына на поўнач, направа тут-жа дзе пачынаецца дарога ў напрамку вёскі Вострава, пачынаўся цэнтр забудаваньняў, якія, праўдападобна, тварылі сабою палацавы камплекс з рознымі будынкамі і прыбудаваньнямі да яго. Длучы далей у тым самым напрамку, уздоўж дарогі, направа і лева, распасьціралася тады разьлеглая раўніна. Раўніна гэтая мусліла агортваць сабою ў разьлеглым праменьні ўсё тое, што называлася Малым Вэрсаллем. Тут муслілі быць розныя будынкi, як адумысленыя асабнякі для гасьцей, што прыбывалі здалёк, будынкi адміністрацыйныя, памяшчэньні для абслугі, ваенныя будынкi і стайні для коней, і будынкi для паляўнічых сабак, абозных вазоў зь варшта-тамі рэперацыі ваеннае снасыці.

З таго, што я чуў ад людзей, на тым месцы, якое абазначана лігараю «ка» знаходзіўся будынак зь вежаю. Усе паказвала на тое, што кватэравалася тут нейкая вайсковая абслуга з задачна абсервацый прадоля з гатоўнасьцю спатканьня гасьцей і ворага, калі басьпека гаспадарства гэтага вымагала. Як високаю магла быць вежа, цяжка сказаць сягоньня. Пра гэтую частку будынку, які праўдападобна меў беспасрэднае спалучэньне з палацавым камплексам і, магчыма, з надземным праходам, я чуў ад акалічных сялян доўгае апавяданьне. Апавяданьне гэтае зьяўляецца характэрным з пункту гледжаньня псыхалогічнага ў кірунку павольнага заняпаду, як і гістарычна-навуковага.

Апавяданьне гэтаеказала, што яшчэ жывуць старшыя людзі ў акалічных вёсках, каторыя памятаюць і расказваюць, што перад Першаю сусьветнаю вайною і ў першай фазе яе быў тут маёнтак нейкага расейскага асадніка з прозьвішчам Обухов. Барін Абухаў любіў раскідаць зьонкі грошы на пясок дарогі і любавалася, як дзеці, а часта і дарослыя, кідаліся адзін праз аднаго, каб схопіць найболей з кінутага. Расказвалі, што ён верхам на кані ўяжджаў у сярэдзіну вежавага будынку і гэтак па сходах уздымаўся наверх. З гэтага ў мяне ўзьнікала ўражаньне, што будынак мусіў быць адносна вялікі, калі можна было вярхом на кані рабіць неабходныя павароты.

У частцы, абазначанай лігараю «б», у маім часе будынак быў поўразвалены і бяз даху, а там, дзе яшчэ дах і быў — быў напалову згніўшым. Працяг будынку на поўнач (лігара «е») гаварыў пра тое, што будынак знаходзіўся ў працэсе заніканьня, але быў яшчэ пад дахам. У далейшай і апошняй частцы гэтага-ж будынку, які быў адносна ў добрым стане, знаходзілася пошта. На месцы, абазначаным лігараю «г», відны былі сьляды ніго нейкага праходу пад зямлёю, ніго склепу. Усё аставалася недагледжаным і зарослым густым зельлем.

Уся плошча, абазначаная лігарамаі «д», і лігараю «ж» (дзе ў маім часе знаходзіўся паліцэйскі пастарунак) — усё гэта, вельмі праўдападобна, уваходзіла ў межы Малога Вэрсаллю.

Пра культурнае жыццё ў Малым Вэрсало вельмі мала ведаем. Прычына гэтага ляжыць у выняткавасці нашае літоўскае гісторыі, у адсутнасці літоўскіх гісторыяграфуў, каторыя маглі б на месцы з свабодна распасьпертымі рукамі і ясным інтэлектам разгарнуць нашу мінуўшчыну, якая ў летапісах усё яшчэ знаходзіцца пад пылам часу і табу.

Тое, што ў гэтым дачыненні было напісана, пераважна напісана нелітоўцамі, з часта шавіністычнаю тэндэнцыяю і зь меркаваньнем прысваення сабе таго, што паводля натуральнага як і міжнароднага права належыцца нам.

Дайшлі да нас весткі, для прыкладу, як абыходзіўся Вялікдзень у Сапегаў у Дзярэчыне¹. Тут падаецца толькі апісаньне вялікод-нага столу, які, што праўда, кажная літоўская сям'я старалася мець як найбольшы і сыты.

Тут расказваецца, як на знак чатырох пор году на сталох стаялі чатыры дзікі, выпханьны сьвінінаю, шынкамі, кілбасамі, парасячынаю. Тут адумьсна шэф кулінарнага мастацтва ўмеў праявіць сваю здольнасць, выпякаючы у стаячай паставе дзікіх вярпукоў.

На знак дванаццаці месяцаў у годзе стаяла гэтаксама дванаццаць сьпечаных аленяў з пазалочанымі рагамі, напханых рознаю зьвярынаю, як зайцамі, цецрукамі, драфамі, бельмі курапагкамі.

Навакол можна было бачыць пяцьдзесят і два агромністыя пірагі, на знак пяцідзесяці двух тыдняў у годзе; — пасья гэтага ішлі ў гэткай-жа колькасці мазуркі, літоўскія пірагі, і ўсё гэта ўпрыгожана турэцкімі прыправамі, як цукар, гвазьдзіка, шафран, цынамон і падобнае.

Пасья ішло трыста шэсьцьдзесят пяць бабак на знак колькасці дзён у годзе. Кажнае пячыва было ўпрыгожана напісамі, арнамэнтамі, што не адзін зь людзей адно толькі чытаў, і ня еў.

На адумьсных сталох былі памешчаны вялікіх памераў чатыры чары, якія сымбалізавалі чатыры поры году, напоўненыя старым віном... Апрача гэтага на відным месцы знаходзілася дванаццаць конавак, напоўненых старым віном, памятаючым панаваньне Жыгімонта Аўгуста, якія азначалі дванаццаць месяцаў году.

І далей пяцьдзесят дзеве бочакі, гэтаксама сярэбраныя на знак пяцідзесяці тыдняў, з кіпрскім віном, гішпанскім і італьянскім. І гтулькі, колькі дзён у годзе — трыста шэсьцьдзесят пяць бутэлек з венгерскім віном.

Гтулькі расказвае нам летапісец XIX стагодзьдзя, Люцыян Сяменьскі пра сьвяткаваньне Вялікадня ў Малым Вэрсало з часоў правячага роду Сапегаў у Вялікім Княстве Літоўскім.

Першы раз адведаў я Дзярэчын у 1931 годзе. Была другая частка лета. Тут даведаўся я, што, праца вядзецца несистэматычна, што ў Дзярэчыне як і на вёсках паліцыя робіць перашкоды. Тамтэйшы пастар Хведар Грабінскі меў цяжкія перажываньні. Яго-ную сям'ю: ён, жонка і хлапец гадоў васьмі, наведваў тыфус. Праўда, хворую была толькі жонка і шчасьліва выйшла з хваробы, але дом на працягу некалькі тыдняў быў пад каранцінам. Пасья хваробы наступіў доўгі перыяд аздаруленьня. Усё гэта ўзятае разам стварала перапынак у працы.

Пры гэтым хацеў-бы адзначыць, што ў чатырохгоднім перыядзе мае працы ў Дзярэчыне як і ў навакольных вёсках я ніколі ня меў якога-небудзь клопату з боку польскіх уладаў.

Першым апавяшчальнікам у нашым стагодзьдзі мэтадызму ў Слонімскай павеце быў шырокаведамы беларусам у Вільні Пастар Джон Віт. Віт — швэдскага паходжаньня — вышэйшую адукацыю здабыў у Швайцарыі, скуль вынес нямецкую мову. Апрача швэдскае мовы валодаў беззаганна ангельскаю моваю. Працаваў нейкі час у Манджурыі, дзе прысвоіў сабе пачаткі расейскае мовы. Быў ён чалавекам энэргічным, рухавым, з дарам здабыцця ўзнав-ня для сябе і сымпатыі сярод шырокага кола беларусоў у Заход-най Беларусі.

На Беларусі распачаў ён працу недзе каля 1925 году. Першы раз спаткаўся я з Вітгам у Сярэднім Сяле ў 1931 г., другі раз — у 1936. Ужо ў годзе 1931 паміж ім і варшаўскімі амэрыканцамі з прычыны розьніцы паглядаў на насельніцтва на «Крэсах Выходніх»

і адносна працы сярод беларускага народу ўзьнікае разыходжаньне, і Вітг пакідае сваю працу і едзе ў Швайцарыю, скуль паходзіла ягоная жонка, і там, у Швайцарыі, пераймае працу хрысьціянскае місьці ў васяродзьдзі жыдоўскае кангрэгацыі.

Першая неабходнасьць для мяне пасыля прыбышцыя ў Дзярэчын — гэта знайсці адпаведны пакой. У малым мястэчку, якім Дзярэчын быў, знайсці пакой — гэта праблема. З усіх жыхароў найболей гасьціннымі былі жыды.

Адзін пакой з асобным выхадам наняў я ў сям’і Шэфлянаў. Шэфляны — гэта муж, жонка, старшы сын і дачка. Яны ўважаліся за свайго роду местачковую інтэлігенцыю. Па-першае, загім, што ў супалцы зь іншымі сваімі суродзічамі займаліся скупаем збожжа і вывазам яго ў Слонім, а па-другое, гэта былі яны, каторыя супольна зь іншымі былі ўласнікамі млына з малою электрыфікацыяю ў мястэчку. Сын іхны з прычыны духовага недамаганьня мусіў спыніць навуку і аставаўся ўвесь час дома. Апрача з гаспадаром дому, я ніколі не спатыкаўся ані з гаспадаром дому, ані з іхным сынам. З дачкою я раз прыпадкава спаткаўся ў двары, які нідзе ня быў абгароджаны. Пасыля прывітаньня мы замяніліся кароткімі словамі. Трывала гэта пару мінот. Пасыля гэтае сустрэчы я адчуў нейкую няпрыхільнасьць яе да мяне. Але яна ня была першаю са сваёю няпрыхільнасьцю. Падобныя зьявішчы ня былі рэдкімі.

Пакой быў часткаю вялікага дому з адным вакном, і ён мне не падабаўся з прычыны свае панурасыці. Але днём я мала быў дома, а ноччу, калі я ішоў спаць а адзінаццатай гадзіне, у прасторным гасьцінным пакоі, які беспасрэдна сутыкаўся з маім, у гэтым часе пачыналіся галосныя гутаркі супольнікаў пасыля працоўнага дня і падлічэньняў прыходаў, расходаў і чыстых заробткаў з гандлю збожжам і працаў у млыне. Але мне гэта не перашкаджала, бо звычайна хутка я засынаў і спаў, як заўсёды (на працягу бадай-што ўсяго майго жыцьця), аж да сёмае рана. Ня гледзячы на гэта, у міжчасе я разглядаўся, дзе можна было-б знайсці лепшы па-

кой. І адзін з гэтакіх, які найболей мне падабаўся, знаходзіўся гэтаксама на галоўнай вуліцы ў жыдоўскай сям’і з прозьвішчам Ляўковіч.

Пасыля некалькі месяцаў займела месца адно здарэньне, якое сталася прадметам мае ўвагі на працягу даўжэйшага часу і да сягоньяшняга дня неразгаданым.

Быў сонечны дзень, адзін з тых цёплых восенскіх дзён. Каля гадзіны пятнаццатае выехаў я роварам на спашыр у кірунку па дарозе на Востраў — вёска паложаная на поўначны-ўсход у вадлегласьці што найболей аднаго кілямэтра ад Дзярэчына. Праехаў я, магчыма, чэцьверць кілямэтра і тут, дзе канчаецца местачковая зямля з дрэвамі на левым баку дарогі я затрымаўся. Перада мною раскрылася прыгожая панарама. Як струна, бегла новапабудаваная дарога і, як мне здавалася, упіралася проста ў Востраў. Дарога бегла па высокім насыпе і недзе далей праходзіла праз Сіпу. Далей я не хацеў ехаць, бо сьвежапабудаваная дарога была гоўстым слоём высыпана сьвежым вострым шчэбнем. Тут я затрымаўся, бо не хацеў рызыкаваць эвэнтуальнага прадзіраўляньне шыны ровару, бо ў такім аддаленым мястэчку, баюўся я, рэзпрацыя можа стацца праблемаю. А ровар я заўсёды патрабую.

Гэтак я станяў і любаваўся тым, што бачыў. Перада мною раскрывалася шырокае поле, праз якое бегла дарога. Тут і там на адлегласьць групамі працавалі людзі. Яны выбіралі зь зямлі бульбу — сваё багацьце, і гэтым атрымлівалі заплату за старанную працу, за любоў да працы на зямлі — за чэснучу і ганаровую працу.

Калі гэтак я станяў пры сваім ровары і радаваўся бачаным, да мяне пад’ехала на ровары дачка Шэфлянаў. Маладая, прыблізна дваццацілетняя. Яна пад’ехала да мяне, і не пасьпеў я сказаць словы прывітаньня, як яна, стоячы, гэтак як і я, пры сваім ровары, нейкім дзіўным голасам сказала па-польску: — «Ja rana spoliczki!»

Перш у мяне прабегла думка, што яна, жывучы тут, не разумее добра польскае мовы, і гаворыць тое, чаго-б яна ніколі не сказала

ў іншым выпадку. Але думаючы гэтак і глядзячы ёй проста ў вочы, я спасьсерагаю, што вочы яе і ейны твар поўны рашучасці і зьявляюцца злысці. І я зразумеў... Гэтак, як я стаяў, мая левая нага становіла на пэдалю ровару, які тут-жа знайшоўся ў руху, а правая нага адначасна, апісваючы поўкола праз сядло, становіла на правы пэдалю, і я ўжо значна аддаліўся. Мой рух адбыўся меней як за адну секунду часу. Калі яна спасьсерагла, што здарылася, яна скочыла, праўдалагодна, на свой ровар і пагналася ў разгоне за мною. Але я ўжо быў на значнай адлегласці ў напрамку мястэчка. Я аглядаўся тут і спасьсераг. Яна ўпала з роварам на дарогу і, магчыма, вельмі пабла аб востры шчэбені сабе рукі, локці і калені.

З прычыны таго, што ня было пагрэбы да гэтага, я ня стаўся добрым самарытанінам яе, але проста паехаў да Ляўковічаў і наўважэй пакой з заплаатаю за месяц наперад. Адсюль паехаў я да Шэфлянаў, спакаваў нешматлікія свае рэчы ў валіску і, узьўшы яе ў руку, зайшоў да Шэфлянаў. Гаспадыня была дома. Я сказаў:

— Я выбіраюся ад вас і прыйшоў падзякаваць вам за гасьцінасьць.

— Чаму?! — загаварыла яна голасна. — Чаму?! Пан Пятроўскі, чаму?!

Але я, як спакойна ўвайшоў, гэтак спакойна і выйшаў, не адказваючы на яе пытаньні.

Увесь інцыдэнт я разумеў, што нехта насялаў яе на мяне за заплату ці ў сузгоднасьці зь яе перакананьнем, або аднага і другога адначасна. Так ці інакш скампрамітаваньне мяне сярод белага дня на вуліцы ў прысутнасьці людзей — гэта было тое, што яна мела на ўвазе. Але задача гэтага ёй не ўдалася. Яна была, магчыма, заінтэлігентнаю і маладою, каб ведаць, як падобныя акты дыскрэдытацыі выконваюцца.

Натуральна, я разумеў тады і разумею сягоньня, што яна была толькі прыладаю ў руках некага. Але каго? Адкажу на гэтае пытаньне я ніколі не знайшоў. Я перабіраў усе ведамья мне магчымасьці, але да выснаву я ня прыходзіў. Жыды гэта зрабілі? — Не. Між намі ня было ў Дзярэчыне ніякіх разыходжаньяў. А голас

гаспадыні Шэфлян сьведчыў, што ўсё і для яе прыйшло неспадзявана. Яна нічога ня ведала і шкадала, што гэтак неспадзявана яна губіць спакойнага кватаранта і, хоць не вялікі, але поўны месцыны прыход.

Праваслаўныя? — думаў я.

— Не, — быў адказ. — Ніхто зь іх у Дзярэчыне ці па-за Дзярэчынам няздольны на гэтакае паніжачае і брыдкае дзеянне.

— Магчыма, католікі мясцовыя? — Яны даволі ваўнічыя, гэта праўда, але чымколячы яны могуць быць, яны ня пойдучы на тое, каб знайсці жыда, які-б хацеў паслужыць ім.

— Тады, хто? — І адказу я не знаходзіў.

Я пастанавіў ніколі і ні з кім не гаварыць пра гэта. Але месь адчыненыя вочы і асабліва вушы, каб знайсці таго, хто *першы* аб гэтым (так ці інакш) будзе гаварыць або ўспамінаць, ці нават заікацца пра гэта. Мінутлі чатыры гады, і пасьяля гэтага яшчэ многа чатыры гадоў па чатыры, і ніколі нічога ня чуў я. І толькі сягоньня пасьяля пяцідзесяці шасьці гадоў першы раз пішу пра гэта.

Характэрна, што гэтую дзяўчыну Шэфлянаў, я бачыў толькі два разы першы раз, калі спаткаў яе на двары іхнага дому, а другі раз, калі яна няздольна выконвала сваю роллю, якую праўдалагодна, нехта даручыў ёй выканаць. На працягу далейшых чатырох гадоў я ніколі не спаткаў яе і ня бачыў у Дзярэчыне, у гэтым мясціні мястэчку, дзе людзі ведаюць адзін аднаго і часта бачацца.

Пэрсанальны сутык зь людзьмі, зь іхнымі набалеўшымі справамі, быць гатовым памагчы ім — гэта адна з найболей важных службаў кажнага працаўніка ў царкве. Служба гэтая поўная свае важнасьці, гэтак для народу, як і для царквы, і насычаная паўнінею адказнасьці.

— Пан! — у вадчаю і спаглядаючы на чыстую толькі-што вымытую падлогу, казалі дзяўчына, каторая прыбрала кажны дзень, калі людзі ў мокрую пагоду прыходзілі з кірмашу і выходзілі, — глядзеце, што яны зрабілі!

Людзі прыходзілі з рознымі справамі і рознымі баячкамі. Адны прыходзілі, каб забраць літарагуру, якую яны выпісвалі праз

мой адрас, бо часта літаратура, выпісаная на свой — прападала. Іншыя праслі, каб напісаць ім заяву па-польску ў той ці іншы ўрад. Справы падатку былі найболей частымі тэмамі заяваў.

Аднойчы прыйшла маладзіца зь дзіўнаю просьбаю:

— Бачыце, — казала яна, — майго мужа забралі ў войска, і я асталася з малым дзіцем. Няма як ані працаваць, ані даглядаць дзіцем.

І яна далей гаварыла ў гэтым сэнсе і канчала тым, што, калі яны ня звольняць мне мужа, я пакіну ім дзіця. — Паседу да іх зь дзіцем.

Яна прасіла мяне, каб я напісаў ей заяву з гэтым зьместам.

У новенькую машыну да пісанья я ўкруціў беласьнежны аркуш паперы і напісаў ёй эстатэчна выглядваючую заяву з ультыма-тыўным яе зьместам.

Пасьяя напісанья я зьвернуўся да яе і сказаў:

— Слухайце, вы ўзьнялі вельмі паважную і небяспечную справу. Вы выступаеце супроць войска і ўладаў у войску.

— Так, — сказала яна, — я разумею, што гэта паважная справа, але я ня бачу іншага выхаду.

Я прачытаў ёй напісанае, і яна спакойна выслухала.

— Тады, падпішаце тутак. — І яна падпісала. Я ўклаў заяву у белы канвэрт, заадрасаваны да камандзіра палку. І яна пайшла.

Ад таго часу мінула некалькі тыдняў, і тае маладзіцы ня відаць. Нарэшце, пасья яшчэ нейкага часу, прыходзіць з падзякаю для мяне і гасьцінцам.

— Ну, як там было? — пытаюся я яе.

— Нічога, — адказвае. — Звольнілі мужа адразу.

Пасьяя гэтага болей людзей адведвала мяне і я быў рад, што я некаму патрэбны.

Іншы выпадак.

Стаяла цёплая травеньская пагода ў паветры. У маім кветніку, які я даглядаў, паявіўся крот і часта выварачваў зямлю з карэньнем кветак. Часам і я бачыў, як ён варушыць зямлю. Аднойчы з

прыгатованым на гэта жалызніком я вывернуў яго наверх, чорненькі, блішчусты і пралеткі. Занёс я яго далёка за хлёў і пусьціў. Вось гэтак аднойчы, пры даглядзе кветак, пачуў я голае, нехта аклікнуў мяне. Я павярнуў галаву і ўбачыў высокага худаго чалавека, гадоў каля сарака, з сумным выглядам, каторага я бачу першы раз.

Калі я падышоў бліжэй да плоту, ён, стоячы на вуліцы, азваўся:

— Брат Пятроўскі — (яны ўсе, ведамыя мне ці няведомыя называлі мяне братам, і, фактычна, я быў для іх братам) — у мяне вялікае гора.

— ?

— Памер у мяне пятнаццацілетні сын. Ці не маглі-б вы мне пахаваць яго? Быў я ў бацошкі, але ён ня хоча хаваць, ён хоча пуд жыта, а я ня маю столькі жыта.

Чуючы ягонае гора і ягоную просьбу, я зьбянтэжыўся сам. Я рад яму памагчы, але мы ня маем сваіх тут могілак. Ці маю я права хаваць, скажам, на праваслаўных могілках, я ня ведаю.

Разважыўшы ўсю адказнасьць, якая станула перада мною, я сказаў яму:

— Добра, я пахаваю вашага сына... Але перад тым, пайдзеце вы яшчэ раз да бацошкі і скажэце яму, што, калі ён не пахавае, тады скажэце, што пастар Пятроўскі пахавае. Скажэце яму гэтак.

І ён пайшоў. Не вярнуўся ён да мяне за гадзіну, і за тыдзень, і ніколі не вярнуўся.

Кажны раз, калі прыводжу на ўспамін гэтае здарэньне з пахаванымі, мне робіцца чамусьці сорамна. Бо як-бы там ні было — усе мы павінны ў той ці іншай меры вычуваць адказнасьць за пэласьць хрысьціянства.

Чаго дабіваецца сьвяшчэньнік? Да яго прыходзіць бацька, у каторага памер юнак. Ён абцяжаны горам. Ён мае права са сваім горам пайсьці да бацькі (бацюшкі) свайго і выліць перад ім гэтае гора, каб займець і вярнуць згубленую празь сьмерць духоўную сілу і раўнавагу.

З другога боку, тут ёсьць бацюшка, каторага царква паставіла, як пастуха (пастыра), з задачаю пільнаваць стада. І вось да гэтага пастуха прыходзіць авечка, зраненая зубам сьмерці і шукчае, апраўдана, спагады і паголі. І што мы назіраем? Пастух замест таго, каб узяць авечку на рукі, паглядзіць і перавязачь раны, ён адпіхае ад сябе авечку і кажа ёй:

— Ты мне перш заплаці за маю паслугу, а тады я табе памагу. Але авечка беднаю ёсьць і ня мае чым плаціць.

Ці ня дзіўнае гэта зьявішча? Ці сьвятар ніколі ня прысутнічаў на лекцыі, у часе якое Прафэсар з найвышэйшым аўтарытэтам і загадам казаў: «Я — пастыр добры: добры пастыр аддае жыцьцё сваё за авечак». Праўда ў нашай рэчаіснасьці мы забыліся аддаваць сваё жыцьцё за авечак. Цяперака вымагаецца проста ўстаць і выйсьці на спатканьне авечкам.

У міжваеннай Польшчы, з праўнага пункту гледжаньня, царква была толькі арганізацыяю (як і ў Злучаных Штатах). І кажны кіраўнік — сьвятар, іерэй ці япіскап — быў пастаўлены на чало свае адміністрацыйнае адзінкі як служыцель і даглядчык гэтае адзінкі. У Дзярчыне сьвяшчэньнік апрача таго, што ён быў сьвяшчэньнікам, ён быў і *uzkdnik stanu suwinnego*³. Да абавязкаў гэтага ўрадніка цывільнага стану ўваходзіла праўнае ахвармленьне пэўнага стану, які кажны чалавек у тым ці іншым часе гэтакі стан праходзіў.

Калі чалавек радзіўся, абавязкам урадніка ёсьць запісаць нонароджанага ў мэтрычную кнігу (стану цывільнага) імя, прозьвішча, дзень нараджэньня і іншыя дадзеныя і выдаць, на запатрабаваньне зацікаўленых г.зв. мэтрыку нараджэньня. Падобная працэдура адбываецца і пры жаністве. У дадзеным выпадку маем дачыненне з апошняю хвармальнасьцю чалавека — фармальнасьць, зьвязаная з апошнім станам чалавека — станам сьмерці. Гэта абавязак, які, сярод іншых, накладае на сьвятара гаспадарства. І гаспадарства кажны месяц плоціць сьвятару за гэта. Інакш кажучы, за паховіны, як у нашым выпадку, сына, гаспадарства даўно ўжо заплаціла сьвятару. Непаразумленьне, у дадзеным

выпадку паміж бацькам памершага сына і сьвятаром, выступае тады, калі з аднаго боку выступае несьведамы чалавек сваіх праваў, а з другога — сьведамы. (Тут выступае, як яшчэ адзін довад, што адукацыя зьяўляецца першаю з прадмовін паводжаньня ў жыцьці адзінкі).

З другога боку і ўжо з пункту гледжаньня царквы, якая эканамічна абсяпечвае свайго пастаўленага сьвятара, бацюшка мае «дармовы» дом для сябе і свае сям'і, і ён мае вялікі агарод і гэтак вялікі кусок зямлі ўпраўнае, меранае многімі гэтарамі.

Усё, што бацюшку астаецца, маючы эканамічнае абсяпячэньне, гэта выйсьці з пачуцьцём адказнасьці на спатканьне сьвятое царквы.

Я бачыў вялікую пустэчу, у якой народ жыў. Ня было там ніякага павязаньня інтарэсаў паміж простым добрым чалавекам і тымі, каторыя кіравалі ім або былі болей асьвечанымі ад яго: эксплёатцыя, канспірацыя супроць слабейшага, ашукваньне і паглыбляньне рову паміж аднымі і другімі — гэта характэрныя рысы пустэчы. І ня было нікога, хто хацеў-бы заступіцца за чалавека там, дзе гэтак яскрава выступала несправядлівасьць.

Аднойчы я адведаў у Вайнілаўцах Івана Вераб'я. Сям'я Вераб'я — гэта муж, жонка і трое дзяцей у веку 15, 12 і 6 гадоў. З нагуры ён пагодны, любіць гаварыць з чалавекам і сьмяяцца там, дзе гэтага вымагае характар размовы. Сягонья пры сустрэчы зь ім я спасырагаю, што ён мае захмураны твар і ня шмаг гаворкі.

— Што ў вас на сэрцы, браце Верабей? — запытаў я яго. — Нешта вы сягонья пахмураны?

Не адразу адказаў ён, быццам думачы пра нешта. Ставячы падобнае пытаньне, я звычайна праўляю асьцярожнасьць, бо як бы там ні было, шляхі нашага жыцьця прыпадакава зыходзяцца. Але ведаю, што калі ён што-небудзь мае на сэрцы, ён ня будзе хавацца перада мною. Пасьяля паўзы ён азваўся.

— Ну, калі вы ўжо, брат Пятроўскі, пыгаецеся, дык я раскажу вам нешта. — Тут ён зрабіў даўжэйшую паўзу, быццам затрымліваючыся над тым, з чаго пачаць, і працягваў далей.

— Бачыце, мой Ніканор і Маня працуюць у маёнтку Вайнілаўцы. Працуюць цэлы дзень са сваімі харчамі. І за гэтакі дзень працы яны атрымліваюць па дваццаць пяць грашоў.

Я быў ашарашаным, чуючы што ён кажа і, хочучы быць чалавекам места і ведаючы трохі болей за яго ў гэтых справах, у абурэнні я сказаў яму:

— Дык гэта-ж ня мае ніякага сэнсу. Яны-ж бо зьядуць болей, чымся заробяць!

На гэта Верабей, на якога мае словы не зрабілі большага ўражаньня, проста і гэтак наўна, як толькі наўным добры чалавек можа быць, адказаў:

— Брат Пятроўскі, то яны так і так мусяць есьці.

Я быў здзіўлены ягоным простым адказам, у якім цяперака бачу сэнс. І тут у мяне вырысоўваўся вобраз, што гэтак, як ён тут, я — там, мы абодвое знаходзімся ў палажэнні, зь якога нямашака выхаду. Ён нічога ня можа зрабіць і я, ягоны пастар, каторы павінен стаяць на стражы эканамічнае справядлівасці, гэтаксама не магу яму ні ў чым быць памочным. Пра гэтакую рэч я нават ня маю права паведаміць свайго суперынтэндэнта, бо ён мне можа адказаць з дакорам, што я ўмешваюся не ў свае рэчы. І ня толькі «можа», падобны выпадак дазнаў я аднойчы ў гутарцы з суперынтэндэнтам Чэмбэрсам.

— Дый гэта яшчэ ня ўсё, — пасьля даўжэйшае паўзы адазваўся Верабей. — Бачыце, пан, плолячы дзецям па дваццаць пяць грошаў на дзень, не дае яшчэ ім грошы на рукі. Ён дае ім паперку напісаную, і з гэтаю паперкаю дзеці маюць ісьці ў Дзярэчын да Віняцкага і там, у Віняцкага на падставе гэтае паперкі купіць тое, што купіць яны хочучь. Во, вось, — скончыў Верабей з выразьнем твару, быццам хацеў сказаць: і што вы на гэта.

На гэта я адказаў яму толькі маўчаньнем. У маім маўчаньні я чуўся глыбака асаромленым. Я прысьвячаю маё жыццё справе Эвангеля. Я адумьсна прыжджаю сюды, каб апавяшчаць людзям добрую вестку. Але цяперака, калі чалавек стаіць перада мною з зусім паважнаю справаю для яго і мяне, я ня маю што сказаць

яму. Я ня маю права ў царкве вынесці гэтакую справу і паставіць яе на парадак дзенны, перад зграмаджэннем царквы, перад маім япіскапам. І я ня маю сілы маральнае ці якое-небудзь іншае, каб сказаць, (што я чуў у сваім жыцці неаднакратна): «Пацірлі, браце Верабей, Бог усё аддасць на там-тым свеце». Я яму гэтага не сказаў, бо гэтак, як у мяне на дне душы, гэтак і ў яго падобныя словы выклічуць толькі горкую грымасу на твары, пры адначасным складзе пальцаў рукі ў моцны кулак, чакаючы на хвіліну помсты, якая ўздымаецца пад неба.

Хаім Віняцкі — рослы прыгожы мужчына, магчыма ў сярэдзіне сваіх трыццаціх гадоў, і ягоная жонка яшчэ болей прыгажэйшая за яго, і іхны рослы сын гадоў трынаццаць, прыгожы, як і ягоныя бацькі апрануты, адыстар як бацька, — мае манаполь на ўсе тавары ў Дзярэчынне.

Магэрыяльна добра абяслечаны, незразумелым ёсьць, чаму Віняцкі пайшоў на згавор з абшарнікам супроць селяніна і бедных сялянскіх дзяцей. Нажыва? Здаровы рассудак выразна паказвае на тое, што падобнага роду практыка ня спрычыніцца да лепшых суданосінаў паміж дзвюма супольнасцямі.

Цяперака, калі я пішу гэтыя словы, прыпамінаецца мне тое, што аднойчы хлапцы з Алексічаў расказвалі мне. Яны казалі, што працавалі ў жьдлоў і вазілі на сваіх фурманках збожжа ў Слонім і здавалі фірме, якая ў большых колькасцях перасылала зярно далей.

Хлапцы з часам пазналі, што гэткі гандаль ёсьць вельмі просты, і што яны самыя могуць купляць і прадаваць сваё збожжа. Тут на месцы трэба купіць ад сялян зярно і пасьля купленае завесці ў Слонім, і атрымаць за яго грошы з зароботкам. Гэта ўсё.

Затым пастанавілі яны пачаць свой уласны гандаль і з гэтаю мэтаю мелі купіць кусок зямлі, паложанае паміж Дзярэчынам і Алексічамі, каб гэткім спосабам быць першымі ў пераймах сялянскіх фурманак, што вязуць на продаж пераважна жьгта ў Дзярэчын. Калі дзярэчынскія жьгты даведаліся пра замеры беларускіх хлапцоў, яны зараз-жа перахапілі гэтую зямлю і гэткім спосабам спараліжавалі беларускую ініцыятыву.

З пункту гледжання рэлігійна-царкоўнага, беларускі народ зьяўляецца сіратаю.

Вельмі магчыма, што падобнага роду сьцьверджаньне некаго-рыя прадстаўнікі, схільныя думаць царкоўнымі катэгорыямі, будучь чытаць са зьдзіўленьнем, тым ня меней, утрымліваньне падобнага пагляду ня мінаецца з праўдаю. Ужо сам характар выражэньняў, якія ўсё яшчэ астаюцца ў нашай памяці, як «руская вера» або «польская вера» прамаўляюць самаы за сябе.

Да падобнага цьвержэньня, тут-жа, павінен быць дададзены камэнтар.

Царкву народ мае. Дый сам народ, паводля эвангельскіх катэгорыяў, зьяўляецца царквою. Але ў дадзеным выпадку, калі ідзе гутарка пра *беларускую* царкву, талды народ яе ня мае. Бо ўва ўсіх важных і важнейшых справах, якія беларускі народ можа мець, вырашэньне знаходзіцца па-за межамі нашае Баськаўшчыны. І падобнае зьявіцца напатыкаюць усё ведамыя мне сягоньня царквы: Праваслаўная, Католіцкая, Баптыстычная і Мэтадыстычная, Вуніцкая...

Калі ідзе пра структуру ў мэтадыстычнай царкве, беларускі пастыр у сваей існасьці раздвоены. З аднаго боку ён можа быць перакананым, што праводзіць на месцы беларускую працу. Але гэта толькі на першы пагляд. Бо, з другога боку — у васнаўным ён зьяўляецца сябрам Гадавое Польскае Канфэрэнцыі з сялібаю, як звычайнае, у Варшаве. Фармальна можна ўважаць, што фінансава ўтрымлівае яго гэтая самая Канфэрэнцыя, якая ўтрымлівае ўвесь клір, распадзелены па ўсёй Польшчы. І гэтая самая канфэрэнцыя, звычайна, пад старшынствам япіскапа, пераносіць дадзенага пастара кажныя чатыры гады да іншае царквы (конгрэгацыі). З польскага пункту гледжання нічога тут няма свасасаблівага, але зь беларускага — так.

Бо што можа стацца: пасьля чатырох гадоў беларускі прапаведнік сярод беларускага насельніцтва пасьля нейкага часу можа быць перанесены Гадавою Канфэрэнцыяю на іншае поле працы, скажам, у Катавіцы, а на ягонае месца прыслаць не-беларуса, ня-

ведаючага беларускага народу, ягонае мовы і ягоных праблемаў або (няхочучага. — *Рэд.*) браць пад увагу гэтыя праблемы.

У царкве рымска-католіцкай на беларускіх землях калісьці адсутнасць сьведамага беларускага кіруючага элемэнту прывяла ня толькі да вызілінаваньня беларускага характару царквы, але проста да заняпаду і руіны Вялікага Княства Літоўскага.

Праваслаўная царква заўсёды ў сілу супольнасьці веры, і ў вапрычонасьці ў эпоху разбору польска-літоўскіх земляў, сталася часткаю непадзельнаю расейскае праваслаўнае царквы. І характар гэты трывае па сягоньняшні дзень.

Як грэба разумець паняцце «беларуская царква»? Я яго разумею і думаю разумець грэба толькі і выключна ў характары зьявішча, якое назраем гэтак у нашых суседзьдзяў як і на шырокім сьвеце наагул.

Расейская царква, для прыкладу, зьяўляецца нацыянальнаю расейскаю царквою і служыць інтарэсам выключна расейскага народу. Польская царква, Рымска-католіцкая, зьяўляецца царквою польскага народу, і, будучы гэтакі, служыць выключна інтэрэсам польскага народу. Летувіская католіцкая царква зьяўляецца царквою Летувы і служыць толькі інтарэсам летувіскага народу. І г. д.

Цэрквы пратэстанцкія, напрыклад, у Злучаных Штатах, зьяўляюцца «нацыянальнымі» цэрквамі і, будучы гэтакімі, якімі яны зьяўляюцца, бяз розьніцы, як яны фармальна могуць называцца, усё яны служыць інтарэсам свайго амэрыканскага народу. Грэба быць прысутным на мэтадыстычных, для прыкладу, галоўных зграмаджэньнях, каб вычуць іхную сілу і энэргію, якую яны ставяць на службу свайго народу з гагоўнасьцю пяць сваю традыцыйную песню «Як Хрыста жаўнеры, ідзеце сьмела ў бой!...»

Мы разумеем гэтыя і падобныя цэрквы, прыймаем гэта, як само сабою натуральнае зьявішча, і ніхто нікога ня зьбіраецца прасьледаваць за гэта ані караць. Выражаючы наш, беларускі пагляд адносна нашае беларускае царквы, я спадзяюся, што нашыя суседзі і прыяцелі дарыцьмуць нас узаемным зразуменьнем з праўдзеньнем далёкасягаючае талярэнтнасьці.

Заручыўшыся гэтакаю добразычлівасьцю добрых людзей і народаў, я ўзьдымаю пастулят арганізацыі гэтакае і ні чуюць лепшае ці горшае Беларускае Царквы, якая будзе служыць інтарэсам беларускага народу.

У меру таго, як паглыбляецца беларуская сьведамасьць, узнікае гэтакасама што-раз мацнейшы пастулят Беларускае Царквы. Беларускі матыў тут выступае на першы плян. Я прыпамінаю сягонья словы Мар'яна Яцкокевіча, каторы запрашаючы мяне на зграмаджэньне да мэтадыстых у Вільні, магываваў гэтае запрашэньне словамі: «Спяваюць там, брат, прыгожыя беларускія песьні». Бачыце, ён з перакананьня католік. Паводля каталіцкіх нормаў ён не павінен адведваць гэтакія зграмаджэньні. Але ягоны беларускі патрыётызм перамагае тут. Ён хоча перш бачыць беларускую царкву, а пасля ўсё іншае. Гэтае самае пазьней я чуў з вуснаў рэдактара «Беларускае Крыніцы»⁴ Яна Пазьняка. І гэтакую сьведамую ці падсьведамую прагу да беларускае царквы я спасьцерагаў пазьней сярод беларускіх баптыстых, асабліва моладзі, калі, працуючы ў Варшаве, адведваў іх на заходня-беларускіх землях. Яны што раз болей дамагаюцца беларускасьці ў Слове Божым, у пропаведзі. Яны хочучь мець сваю Беларускую Баптыстычную Царкву.

На эміграцыі сярод беларусоў я заўважыў тое самае.

Католікі беларускія дома і на эміграцыі дамагаліся свае беларускае каталіцкае царквы, але ўлады царкоўныя на версе ніколі не пайшлі на сустрэчу сваім беларускім вернікам. Беларускія католікі астаюцца і надалей сірагамі.

Адзіным вырашэньнем праблемы, як я бачу, — гэта царква пратэстанцкая. Простая яна ў сваёй структуры і правоў на існаваньне, паклікаў яе сам Закладчык яе — Ісус Хрыстос.

Перад тым, як прыйсьці да абгрунтаваньня падобнага роду канцэпцыі, трэба ўвайсьці ў галіну гэалёгіі, і паставіць пытаньне: Якія мэты ставіць перад сабою хрысьціянская царква наагул? Самым галоўным фактарам прысутнасьці гэтакае царквы, — гэта збаўленьне душы чалавека. Колькасьць збаўляючага элемэнту ў

успомнутых царквах ёсьць тая самая — гэрэтычна і практычна. Сягонья ўсе асьвечаныя людзі на сьвеце падобнага сьцьверджаньня ня будуць аспрэчваць.

І наш выбар у дадзеным выпадку можа быць падыктаваны выключна мамэнтам палітычным.

Я сабе ўяўляю: Беларускае пратэстанцкае царква. Ужо сам факт, што яна пратэстанцкая, яна, хоць і будзе знаходзіцца ў духовай супольнасьці з праваслаўнаю царквою ці каталікаю, але яна ў ніякім выпадку ня будзе фармальна і фактычна падпарадкаванаю рэлігійным цэнтрам па-за палітычнымі і этнаграфічнымі межамі. І будучы гэткаю, якою яна ёсьць, яна трымае цесную сувязь з Захадам, бо пратэстантызм — гэта Запад, Рэнэсанс, Рэфармацыя...

Ведама, справа ня ёсьць гэтак простаю, як простым ёсьць пісаньне пра гэтакія рэчы. Але яна ёсьць магчымаю. На нашых землях пратэстантызм пашыраўся і сягонья пашыраецца.

Хто-небудзь можа запытаць, ці мае быць гэта мэтадызм? Мэтадызм — гэта ёсьць толькі слова, як кажнае іншае слова. І я мушу сказаць што я часта чуў ад нашых людзей, што ім гэтае імя ці слова не падабаецца. Тут ня ходзе пра слова, але пра зьмест. Зьмест? Які зьмест? — Хоць-бы зьмест Рэнэсансу, Рэфармацыі, Захаду. Ці малы гэта Зьмест?

Наша літаратура ўсё яшчэ сыціцца пратэстантызмам учарашняга дня. І гэта зразумела і натуральна.

Гальяш Ляўковіч калісьці пісаў да мяне (17.1.1939): «Для мяне і для цябе прыходзіць час вялікае місьці Хрыстовай на Беларусі — утварыць пачатак: Хрысьціянскае Беларускае Царквы, на асновах мэтадыстычных... Гэта будзе вялікае нашае і Божае дзела: словы чыстае навукі Хрыста пойдучь у народ... Гэта будзе Эвангельская Царква». Я прыводжу гэтыя словы як довад існаваньня ідэі стварэньня беларускае Царквы.

У сувязку з моваю пра незалежную беларускую нацыянальную царкву, я хачу прывесьці на ўспамін вельмі характэрнае зьяві-

шча, як довад, які прамаўляе за зьдзейсьненьне пакліканьня да жыцьця гэтакае царквы.

Пасьля адбыцьця, дзіўнага ў сваім уяўленьні, вандраваньня з Варшавы па-праз Седльцы, Янаў Падляскі, Гайнаўку і прыбыцьця ў Вільню восеньню 1939 году, пралежаў я тыдзень часу ў ложку.

На другі дзень майго недамаганьня прыбыла да мяне дэлегацыя з Сярэдняга Сяла у складзе, ведамых мне, двух людзей, пайманна, брата К-ка і брата Р-ка.

Двое іх казалі, што яны прыбываюць да мяне як дэлегацыя ад імя нашых добрых людзей там, у Сярэднім Сяле.

Слова, якое яны прынеслі, было наступнага зместу:

Людзі з Сярэдняга Сяла просяць мяне, каб я пераняў працу ў тамтэйшай царкве і перасяліўся ў Сярэдняе Сяло. Як спатканьне эканамічных патрэбаў пастара ў тамтэйшай царкве яны бяруць на сябе і заабавязваюцца плаціць гэтулькі сама, колькі плошчы польская царква.

Пачуўшы іхнае слова, я абрадаваўся вялікаю радасьцю. Гэта ж бо і ёсьць тое, аб чым мы гаворым і да чаго імкнемся: гэта-ж якраз тое, што мне патрэбна: Мець свой пункт апору і пункт выхаду ў поле з плугам і сярпом.

Вестка дэлегацыі — гэта сыцьверджаньне вялікіх магчымасьцяў.

Я падзякаваў дэлегацыі за адбытае падарожжа, і адумысна падзякаваў празь іх усім тым нашым братам і сёстрам, каторыя праявілі сьвятую ініцыятыву і выправілі сюды дэлегацыю.

Мой адказ для іх быў, што я з удзячнасьцю прыймаю іхныя запысьні, і зараз, як толькі гэта магчымым будзе, адведаю ўсіх там. Аднак, — казаў я далей, — мы мусім крыху пачакаць, бо ўсё залежыць ад таго, як укладуцца палітычныя граніцы і дзе будзе знаходзіцца Вільня — места нашага цэнтру.

Ведама, мы пазналі дзень учарашні і перажывалі сягоньяшні, але заўтрашні дзень быў для нас зацягнуты гістарычным няведаньнем.

І я хачу кончыць: Што, калі-б гэтакі першапатак быў створаны і палітычны ўмовы былі-б людзка-нармальнымі, мы, як Беларускі Прагэстантызм, маглі-б узьдзеяць, і Захад лічыўся-б з намі.

У Дзярэчынне меў я спасьцярогі, характэрныя для таго часу.

Першае, што выступала перад пастарам, каторы прыбывае сюды на працу — гэта сродкі камунікацыйныя ў лёкальным маштабе. Ён павінен мець свабоду руху на тэрыторыі, якая належыць да ягонага дыстрыкту. У дадзеным выпадку гутарка дзе пра каня з возам, ровар ці, эвэнтуальна, самаход. У першую чаргу, без каня ня можна абысьціся, інакш ён станецца вязьнем мястэчка, ягоная праца будзе спараліжаванаю.

На маё пытаньне прысутнаму на месцы Пастару Грабінскаму, як справа маецца з канём, ён адказаў вельмі проста:

— Гэта не бяда. Вася ўсё зробіць.

Вася, у дадзеным выпадку, быў Васіль Сончык, жыхар вёскі Алексічы, паложанае тут-жа каля мястэчка. Быў ён у маім веку, меў жонку і двое малых дзяцей — дачушку і хлапца.

Усюды, куды трэба было мне ехаць на працягу чагырох гадоў, ён вазіў мяне і заўсёды быў гатовы да выезду. Ён ніколі ня пытаўся заплаты, і я ніколі не ўсчынаў зь ім гутаркі на гэтую гэму. Гэта была свайго роду справа паміж Грабінскім (Варшава) і Васілём, бо, між іншым, абыдвое яны былі, як яны думалі, вялікімі знаўцамі коней і коньскага мастацтва.

Палітычных тэмаў ніколі не ўсчынаў я, ані ён. У сваіх пропаведзях я ніколі не парушаў справаў, якія маглі ў той ці іншай меры адносіцца да палітыкі або да камунізму як гэткага, ці якое-небудзь арганізацыі ў васяродзьдзі гэтае ідэалёгіі.

Аднойчы ў часе зграмаджэньня ў Вайнілаўцах, — і гэта быў адзіны выпадак на працягу чагырох гадоў — чутны былі знадворку нейкія галасы, як пасьля нехта з прысутных паінфармаваў, — гэта прагэст некаторых сялян супроць мяне.

Калі мы выходзілі з будынку, па дарозе да возу Сончык азваўся да мяне.

— Ня бойцеся, брат Пятроўскі.

Фактычна, я і не баяўся. Магчыма я і радаваўся-б, каб нарэшце беларускі селянін ці ўсе разам беларускія сяляне маглі выступіць супроць таго, што ім не падабаецца. Але будучыня чакае яшчэ на гэтакі зрух. Пры гэтым мяне здзівіла ня тое, што Сончык сказаў, як барджэй тое, як ён сказаў. У ягоным тоне вычувалася, што ён у курсе справы і ведае нешта болей ад тых, што хочучу пратэставаць. І мяне тады наведала думка, што ён зьяўляецца членам КПЗБ. Але гэта толькі думка. І ў гэтым нічога новага было-б. У Беларускім інтэрнаце для дзяўчат у Вільні справы, якія ўсуадношваліся да КПЗБ, былі бадай-што штодзённым зьявішчам.

У між часе другі выпадак займеў месца з тым самым для мяне ўражаньнем. Адноўчы, калі выехалі мы зь мястэчка і былі пагружаны ў нейкай гутарцы, Сончык зьнічэўку паставіў мне пытаньне: — Брат Пятроўскі, скажэце, чаму гэта, калі сонца зранку ўзыходзіць, яно большым ёсьць?

Мне чамусьці здалосся, што нехта загадаў яму паставіць мне гэтае пытаньне.

Будучы ў дарозе ў вабставінах простага сродка камунікацыі і, маючы гутарку, як дагэтуль, на самыя простыя штодзённыя тэмы, я чуўся заскочаным спачатку, чуючы падобнае пытаньне, якое мае адарваць маю ўвагу ад дадзенае сцэнарыі і перенесці ў галіну фізычнага сьвету. Падумаўшы крыху, я сказаў:

— Вы пытаецеся, чаму сонца большым ёсьць, калі яно ўзыходзіць. Бачыце, з пункту гледжаньня таго, што людзям навукі ведамым ёсьць пра сонца, і, кажучы вельмі проста, сонца ёсьць зоркаю, і яно ніколі ня бывае ані большым, ані меншым. Яно заўсёды ёсьць тым, чым яно ёсьць што да свае ёмістасьці. Усё, пра што можна тут пытацца, дык гэта, чаму сонца здаецца нам большым пры сваім узыходзе. Падобнае зьявішча назіраем і пры заходзе сонца, і меншым, а поўдні, калі стаіць бадай-што над намі. І большым яно нам здаецца, у двух успомнутых выпадках з прычыны гэтак званае атмасфэры або паветра, якое знаходзіцца ўсюды навакол нашае зямлі і ў залежнасьці таго кута, пад якім мы

глядзімо праз паветра на сонца. Калі-б я меў цяперака кусок перы і алавік, нарысаваў-бы вам вобраз, чаму рэчы здаюцца нам у падобных выпадках.

Выслухаўшы моўчкі, ён нічога не сказаў.

Некалькі дзён перад маім выездам з Дзярэчына разыйшлася чутка, што лёкальная паліцыя арыштавала Сончыка на нейкім тайным сходзе актыву КПЗБ.

У тым часе беларуская вёска ў Заходняй Беларусі жыла сваім утоеным палітычным жыцьцём, чакаючы зьменаў на лепшае. Цяжкія перажываньні ваенныя і ня меншы ў сваёй жудасьці доўгі перыяд пасыляваены цяжкілі псыхалягічна на людзях і з часам што раз болей і болей пэсымістычныя настроі пачалі выціскаць агтымістычныя. Што найменей гэтакае ўражаньне агрымліваецца пра чытаньні лістоў, надыходзячых ад людзей, што жывуць на ўсходнім баку жалезнае заслоны.

Пятроўскі Я. Мэмуары: Стагодзьдзе ў рэтрасылькіце (1905–1945). Кн. 1. Слуцк — Гэйнсвіль, 1988, с. 128–149.

¹ Зьвесткі, наасланая аўтару Леўчыкам з Варшавы ў 1935 г. (Kujter Codzienny, № 111, 20, IV, 1935).

² Я Вам дам поўху! (польск.).

³ Цывільны ўрадовец (польск.).

⁴ Газэта, орган Беларускай Хрысьціянскай Дэмакратыі (БХД). Пад такой назвай выдавалася ў Вільні (1925–1939). — *Рэд.*

гэтак ужо ўладжаны сьвет: усе людзі падзелены на маладых і старых. Праўда тут крыецца ў тым, што ў тым часе, калі старэйшыя людзі старэюцца, дык адначасна старэецца ўсё іншае арганічнае на сьвеце, уключна з маладымі людзьмі. Нічога тут няма з таго, што можна было-б назваць стагьяку. Усё знаходзіцца ў руху. Ніхто не мінае свае чарговасьці. «Маладыя людзі гэтага не спасьцерагаюць гэтак, як не спасьцерагаюць яны вартасьці іхнае маладосьці. Звычайна, гэтае апошняе спасьцерагаюць некагорыя зь іх пазьней у сваім жыцьці, калі ўжо за позна што-небудзь паправіць.

Ідэя кандыдаваць на становішча сакратара Канфэрэнцыі ніколі ня прыходзіла мне на думку. Але цяперака, чуючы прапанову ад чалавека, каторага ўся дзейнасьць, здаецца, у Царкве заключалася ў тым, каб знаходзіцца ў васьродзьдзі верху, кіруючага царквою, тварыла ўражаньне, што за ім стаяць адзінкі з вышэйшае іерархіі і плянава ўжываюць яго, як прыладу.

Хутка я ўзважваю гэтакую магчымасьць. З аднаго боку, было гэта цікавым для мяне, як спроба адолення абавязкаў сакратара, што да якіх я ня меў большае практыкі. Прысутнічаць на канфэрэнцыях, пісаць працолю і ўсё іншае — няведама мне. З другога боку, з пункту гледжаньня Царквы, маладыя людзі заўсёды зьяўляюцца пажаданым элемэнтам. Кажны актыўны працаўнік у той ці іншай інстытуцыі павінен ведаць аб гэтым і ніколі не забываць, што моладзь — гэта будучыня інстытуцыі. І тое, што сказана тут пра царкву, можа быць сказаным у ваднясенні да кажнае арганізацыі наагул.

Гэтак разважаючы, я згадзіўся кандыдаваць.

— Я пайду гаварыць аб гэтым з нашымі людзьмі, — сказаў Стэфанюк і пайшоў.

Адхілемся цяперака крыху ад нашае тэмы.

Аляксандра Стэфанюка я ведаў ад часу майго прыбыцьця ў Клярысэў пад Варшаву. У гэтым часе, як гэта казалася тады, быў ён старшым студэнтам у Біблійнай школе. Заўсёды акуратна апрануты, прычэсаны, прыгожы малады чалавек, сымпатычны, з

Ян ПЯТРОЎСКІ

СКРЫГАТ У МАШЫНЕ

Мая нарацья тут пачынаецца з пэрыяду перадваеннага. Фактычна — гэта фантазья. Гэта значыць, што яна была-б фантазьяю, калі-б ня тое, што яе можна назваць казкаю. Але гэта ня ёсьць і казка, бо яна ўзята з самага запраўднага жыцьця. Яна ёсьць жыцьцёваю рэчаіснасьцю. Гэтак, як і Хведар Дастаўскі, гэты разумны беларус, каторы пісаў па-расейску, казаў: нічога не выдумляйце, бярэце ўсё з жыцьця. Жыцьцё ёсьць поўнае зьместу.

Быў год 1937. Польская Гадавая Канфэрэнцыя або XVI Місійная Канфэрэнцыя Паўдзённае Эпіскапальнае Мэталдыстычнае Царквы ў Польшчы мела месца ў Катавіцах у месяцы ліпені.

Раніцаю першага дня Канфэрэнцыі, прыблізна раўдзніны перад адкрыцьцем сэсыі, сядзеў я ў трэйцім радзе крэслаў, зарэзарваных для сяброў і дэлегатаў Канфэрэнцыі. Пастар Аляксандар Стэфанюк зьблізіўся да мяне і сказаў:

— Слухай Пятроўскі, ці не хацеў-бы ты кандыдаваць на сакратара Канфэрэнцыі? Чаму мае стары Косьмідэрскі сядзецца там усё сваё жыцьцё!

Натуральна, я магу згадзіцца кандыдаваць, але не згаджаюся што да пачутых матываў. Выступаць супроць чалавека толькі за тым, што ён пастарэў — гэта дыскрымнацыя. Праўда, усе маладыя людзі хварэюць на гэтую самую хваробу — ім здаецца, што

глыбокім сэнсам гумару, інтэлігэнтны. Усе паважалі яго, жанчыны, мужчыны. Асабліва я памятаю яго з часу першага школьнага году. Тады кажнае раніцы хто-небудзь са студэнтаў старшае класы веў малітву, перад якою заўсёды чытаўся адпаведны вэрсэт з Божата Слова. Стэфанюк зьявіўся, як заўсёды, чыста апранутым і сьвежа прычэсаным і пачаў лаволі чытаць, чынячы між словамі перапынкі:

— Марнасьць марнасьцяў, кажа прапаведнік, марнасьць марнасьцяў, усё марнасьць. Амін. Ойча наш, Катгоры ёсьць у нябёсах, няхай сьвяціцца імя Тваё... — і ўсе прысутныя паўтаралі.

Ён ужываў добрую польскую мову, і я ніколі ня чуў зь ягоных вуснаў якое-небудзь беларускае слова. Аднак сьведамасьць свайго беларускага паходжаньня ніколі яго не пакідала. Яшчэ перад маім прыбыцьцем у Клярысэў, Стэфанюк ведаў, што я беларус.

Паводля ягоных словаў, паходзіў ён зь Беласточчыны. Бацькі ягоныя ня жылі. Меў недзе на вёсцы дзядзьку, з каторым судзіўся за нейкіх пару гэктараў зямлі. Здаецца, лёкальны суд ніколі яму нічога не прысудзіў.

Заканчэньне Першае сусьветнае вайны, страты ў насельніцтве, расьцяпушаньне сем'яў, зарганізаваная пасьялявенная помач, зьява мэтадызму ў нашым сьвеце, рэгэнэрацыя беларускае думкі ў кірунку палітычнае самастойнасьці, выступленьне наперад беларускага палітычнага кіраўніцтва — усё гэта разам тварыла сабою камплекс у працэсе ўзьніканьня новае рэчаіснасьці ў нас.

Трэба меркаваць, што ў дваццатых гадох, зарад пасьяля заканчэньня Першае сусьветнае вайны, Алесь, як малы хлапец, апынуўся ў васяродзды наскрозь польскім. У гэтым часе, як ведама, была ўзьнята Амэрыкаю на шырокую скалю помач тым, хто пацярпеў у вайне. Як Стэфанюк мог трапіць у засяг гэтае помачы, можна толькі здагадацца.

Частку акцыі помачы з Амэрыкі выконвала Паўдзённа-Эпіскапальная Мэтадыстычная Царква. Пры гэтым, і гэта натуральна, праводзіліся тут і там зграмаджэньні рэлігійнага характару, каторыя пазьней зьзначваліся паступова ў рэгулярныя «Божыя служ-

бы». Тут ляжаць першапрычыны і пачаткі гісторыі Польскае Мэтадыстычнае Царквы ў Польшчы.

Беларуская сьведамасьць, беларускі друк, беларускія арганізацыі, беларуская палітыка і беларускія палітыкі ў гэтым часе на вост Менск — Вільня былі ўжо шырака ведамыя.

Дасялявала гэтаксама думка беларускае незалежнасьці, а ў сувязі зь ёю ўзьнікала пытаньне беларускае царквы. Палітыкі падыходзілі да пытаньня з палітычнага пункту гледжаньня. З гэтага пункту гледжаньня, як зацікаўленыя бачылі, справа прадстаўлялася болей чымся паважнаю (памінаючы справу збаўленьня душы). У тым часе (дый што казаць, нават сягоньня) быў ужо моцна закаранелы забабон, што католік — гэта паяляк і, што прываслаўны — рускі чалавек. І, якколячы гэта дзіўна можа гучэць, пагляд-забабону падтрымлівалі ў нас на працягу стагодзьдзяў гэтак бязграмагныя людзі па сёлах і вёсках, як і асьвечаныя, сярод інтэлігэнцыі, дыпляматаў, цароў і каралёў, гэтаксама ў сфэры камуністычнай ці капіталістычнай. Гэта быў Якуб Колас, каторы першы трапна ахарактэрызаваў гэты стан рэчаў сярод нас, называючы яго пракляцьцем.

Палітыкі, каторыя шукалі цяперака разьвязкі гэтага пытаньня, прыходзілі да перакананьня, што з каталіцызмам немагчыма беларускаму народу знайсці супольнага слова. Вывад гэтакі яны бачылі ў тым, што паміж Ватыканам і Варшаваю існуе цесная гістарычная сувязь. З пункту гледжаньня польскага кіраўніцтва, гэтакі стан зьяўляецца найлепшым, бо ён цэмантуе неразарвалена польскі народ. У Ватыкане гэтаксама глядзяць на Польшчу і бачаць яе, як моцны слуп іхных інтарэсаў. З гэтае прачыны ў Ватыкане ніколі не згаджаліся, каб коштам інтарэсаў каталікае Польшчы і гэтаксама ватыканскіх узьнікаў нейкі малаведамы беларускі камплекс. Там ніколі не згаджаліся, і можна зарызыкаваць цьверджаньне, што ня згодзяцца, у падобных абставнах, і ўбудучыні, каб тут-жа пад бокам арцыкаталікае Польшчы тварыць беларускі каталікі касьцёл. Нават сама думка аб гэтым выклікае сьмех у іх. Фактаў з часу нараджэньня вуніяцтва і з дваццатых

гадоў нашага стагоддзя, пацвярджаючых гэты пункт гледжаньня, гісторыя пакінула для нас болей, чымся патрэбна. Дый у нашых днях на эміграцыі, як і ў краю, цюцечка ў цюцечку, адбываецца тое самае, што было раней у нас на Бацькаўшчыне.

У Праваслаўнай Царкве ў нас, як думалі палітыкі, адбываецца прыблізна тое самае. Пагрыярхі з чыста сваіх палітычных меркаваньняў, а часта і эканамічных, на праваслаўную Расею глядзяць як на свайго роду моцнага саюзніка, і ў гэтым стане рэчаў ня пойдуць фармальна на помач беларускаму народу.

У свьятле падобных разважаньняў некаторым беларускім палітычным дзеячом, асабліва болей уніклівым зь іх, прагэстанці фактар выдаваўся найболей адпаведным.

Перад усім, думалі яны, у прагэстантызьме адпадаюць усе тыя фармальнасьці, якія вязуць чалавека ў старацаркоўных арганізацыях. Тут ёсьць болей духовае свабоды. Прагэстантызм якраз і называецца прагэстантызмам затым, што людзі старацаркоўныя выступілі супроць гэтых фармальнасьцяў. Калісьці, з гісторыі ведама, калі Хрыстос навуचाў, была створана адна форма — форма свабоды. З часам форма гэтая пад уплывам лічных негатыўных фактараў зьфармавалася. Затым думачыя людзіў пару Рэнэсансу імкнуліся зрэфармаваць або паправіць ці вярнуць папярэднюю форму ў Царкве. Згэтуль і назоў узяўся — Прагэстантызм, Рэфармацыя. Гэтак, у вагульным абрысаваньні, бегла думка адказнога палітычнага беларускага чыньніка ў тым часе.

Гэта быў найболей рацыянальны спосаб думаньня. Мы часта гаворым пра Захад, кіруем свой зрок туды і спадзеяемся на яго ў прадмеце адзыханьня нашых правоў. Але што гэта такое Захад? Захад — гэта Прагэстантызм. Ну, ну! хто-небудзь тут скажа. Гэта так, але і ня так! А Рым? гэта што, не Захад? — Ведама, што Рым — Захад. Затым-бо ён і ёсьць Захад, што ў васьнову свайго існаваньня кладзе ня дух Ватыкану, але дух Рэнэсансу, які гэтаксама тут пачынаўся. Дый нават на нашым Усходзе, колькі-б мы не паклікавалі да жыцьця новых ідэяў, але калі яны ў васьнове сваёй ня будзь мець духу Рэнэсансу, Рэфармацыі — што роўназначным

ёсьць свабодам для людзкасьці — дык усе стараны тут будзь кароткагравальмі. Бо Гісторыя хацела толькі там, на Захадзе, у сваім часе раз і назаўсёды агаласіць для ўсяе людзкасьці ўсе свабоды і справядлівасьці. І сягонья гэтыя свабоды гэтакімі самымі астаюцца свежымі і маладымі, і будуць гэтакімі назаўсёды.

Я перакананы, што калі нашае нацыянальнае збаўленьне калі-небудзь прыйдзе — яно прыйдзе з Захаду. Народ расейскі ў сваёй цэласьці духова за маладым ёсьць, каб праявіць вялікадушша ў прадмеце імкненьня беларускага народу да свае палітычнае волі.

Перад усім у прагэстанцім фактары кіраўнікі нашага народу бачылі пазытыўную культурную сувязь паміж гістарычнаю Рэфармацыяю і Рэнэсансам з аднаго боку і нашаю сьветлаю мінуўшчынаю — з другога. Наша адносна нядаўняя мінуўшчына, калі маем магчымасьць заглянуць у яе, пастарчае годны нас довад гэтага. Імёны, як Францішак Скарына, Васіль Цяпінскі, Сымон Будны і шмат іншых, прамаўляюць самі за сябе, творачы сабою культурную традыцыю беларускага народу.

Затым прадстаўнікі ўсяго перадавога ў нас зьвярнуліся да амэрыканскага мэтадыстычнага прадстаўніцтва з просьбаю думовае і матэрыяльнае помачы для нашага народу.

Гальяш Леўчык аднойчы ў Варшаве даў мне дакумэнт, агледжаны прыблізна дзесяцьцю подпісамі, са словамі: «Ты, браток, хавай гэты дакумэнт, ён патрэбны будзе калісьці». Наколькі я сягонья памятаю, былі там подпісы Гальяша Ляўковіча, Крынчыка, Уласава і іншых. Але хто гэтыя іншыя? Вельмі магчыма быў там подпіс Бурсэвіча, Рагулі, Тарашкевіча, Янкі Станкевіча... Зьмест дакумэнту гаварыў, што ніжэйпадпісаныя просяць амэрыканскіх мэтадыстыч прыйсьці з помаччу беларускаму насельніцтву, што жыве ў межах Польшчы.

Нажаль, дакумэнт гэты прапаў з маёю бібліятэкаю, якую Гэстапо сканфіскавала ў часе мінулае вайны. Ці ўдасца калі-небудзь знайсці гэты дакумэнт, ці не, ён заўсёды будзе важным паказчыкам голасу і волі ў імкненьні беларускага народу ў напрамку Захаду.

Просьба іхная была прынята.

У часе, калі сярод беларусаў пачала дасяпеваць ідэя друку на беларускай мове Новага Запавету ў дваццатых гадох нашага стагоддзя, выступала гэтаксама гістарычны дакумэнт, які Эдмунд Чэмбэрс пераклавае Брытанскаму і Замежнаму Біблійнаму Таварыству ў Лёндане (Англія). Дакумэнт датаваны 10 сакавіком 1926 г. і адносіцца да справы эвангельскіх друкаў на літоўскай (беларускай) мове. У ім чытаем (пераклад з ангельскае мовы):

«Мы, ніжэйпадпісаныя, прадстаўнікі беларускага народу, хачем цэл-б зьвярнуць Вашу ўвагу на вялікую і безадкладную патрэбу нашага народу у прадмеце атрымання кнігаў Святога Пісьня на нашай уласнай мове... Беларускі народ у Польшчы і Расеі выражаецца лікам дванаццаці мільёнаў. Будзіцца сярод народу вялікая цяга да пазнаньня эвангельскіх праўдаў. Затым мы зьвяртаемся да Брытанскага і Замежнага Біблійнага Таварыства з просьбаю прадпрыняць вялікае заданьне, якое распасьціраецца на працу перакладу цэлае Бібліі на беларускую мову»¹.

Подпісы, як далёка магчымым ёсьць прачытаць іх, рэпрэзэнтуюць сабою беларускіх мэтадыстых і іхных сымпатыкаў на восі Слонім — Радшавічы. Тут знаходзіцца подпіс Гальяша Леўчык-Ляўковіча, калішняга выдаўцы літаратурнага часопісу «Наша Ніва» Аляксея Ўласава², каторы ў тым часе быў беларускім натарам у Польскім Сьнеце, Ф. Стаськевіча, дырэктара беларускае гімназыі ў Радшавічах; тут знаходзіцца подпіс прафэсара і рэдактара, які трудна адчытаць.

Як вынік гэтага, пры помачы амэрыканскіх мэтадыстых былі пакліканы да жыцця інтэрнаты для беларускае моладзі і, пасрэдна, — школы. Выдавалася беларуская пратэстантская літаратура. Усюды там, дзе народ сабе гэтага жадаў, арганізаваліся беларускія контрэгацыі. На чале гэтага руху стаяў многім з нас ведамы Джон Віт, швэд з паходжаньня. Пасьля прыбыцця майго ў Клярысэў спасьцярог я маладую жонку аднаго з выкладчыкаў тамтэйшае гімназыі. Імя гэтае маладзіцы было Тамара. Пра яе хадзіла чутка, што яна зьяўляецца плямяніцаю ведамага ў тва часы беларускага сэнатара Ўласава.

Скуль беларуская дзяўчына, і як трапіла яна ў мэтадыстычнае асяродзьдзе? Я здагадваюся, што і яна, як і Алесь Стэфанюк, магчыма была перш у сірацінцу мэтадыстычным, а пазьней, дзякуючы сваім здольнасьцям, была прынята ў клярысэўскую гімназыю. Гімназыі яна, праўдападобна, ня кончыла, бо хутка пасваталі да яе аднаго з вучыццялёў, і гэтак сталася яна замужняю. Яна была прыгажуняю і век між імі быў у прапорцыі 1:2. Ніхто ніколі яе ня бачыў, каб яна ішла адна, заўсёды зь ім, трымаючыся пад руку. Абое былі высокага росту.

Я думаю, што сэнатар польскага Сэнату мусіў ведаць пра акцыю помачы мэтадыстых. Гальяш Леўчык, каторы стала прабываў у Варшаве, гэтаксама быў паінфармаваным аб гэтым.

Як водгульце гэтае харытатыўнае акцыі ў Польшчы быў хутка створаны сірацінец у Овчарках, паложаных у заходняй частцы краю. Усё паказвае на тое, што Алесь і Тамара былі памешчаны ў гэты самы сірацінец. Як у кожнай падобнай інстытуцыі дзеці клясыфікаваліся паводля сваіх здольнасьцяў. Пра гэта і Mr. Эдмунд Чэмбэрс успамінае ў сваей працы п.т. «Z DZIEW RUCHU METODYSTYCZNEGO W POLSCE» (Варшава, 1948, б. 22). Стэфанюк, можна здагадавацца, зьвярнуў на сябе ўвагу кіраўніцтва сірацінцам і быў прыняты ў гімназыю ў Клярысэве, якая ў гэтым часе арганізавалася. Мэта гімназыі — заспакаець не духова-інтэлектуальных патрэбаў царквы на будучыню ў Польшчы.

Капітан Эдмунд Чэмбэрс у сваім вышэйспомнутым нарысе (б. 22) сярод іншага гаворыць пра пачаткі контрэгацыі ў Варшаве і кажа: «Сярод першых нашых прыцяляў тутака выбіўся доўгалетні дырэктар гаспадарсьцывенае гімназыі ў Львове Уладыслаў Дропёўскі. Запазнаўся ён перш з кап. Гамблем і прасіў яго заапекавацца некаторымі занятымбанымі сіратамі. Пасьля неабходнага выэкзамінаваньня, прынята іх у гімназыю ў Клярысэве». Дырэкторам гімназыі быў Уладыслаў Дропёўскі. У гэтым часе ў гэтай гімназыі вучылася гэтаксама і дачка дырэктара Ганна. Затым, што Алесь вызначаўся сваім даўціпам і кемнасьцю, хутка стаўся ён аб'ектам сымпатыі ўсіх у школе і асабліва добра бачаным у сям'і

Дропёўскіх, якая жыла ўжо ў Клярысэве. Сям'я Дропёўскіх складалася з трох чалавек — бацькі, маці і дачкі. Натуральна, Алесь быў частым госьцем у сям'і і калегаву з аднашкольніцаю Ганяю. Было-б зусім натуральным, калі-б маладая школьная пара сталася жанітвам. Аднак гэтаму на перашкодзе стануў багаты ўхажор амэрыканец Гаідэр П. Ворфільд, а Алесь, хоць і быў равесьнікам дзяўчыны, але бедным.

Хутка стаўся частым наведвальнікам сям'і Дропёўскіх і Міхал Косьмідэрскі з жонкаю. Вышэйшага ўзросту, хударлявы з жыллястымі доўгімі рукамі, Косьмідэрскі нагадаў сабою барджэй фільмовы характар, Франкэнштайна, чымся ласкавага і ветлівага пастара. У гэтую сям'ю неўзабаве ўвайшоў і Пастар Гаідэр П. Ворфільд, каторы заляцаўся да Гані і крыху пазьней узяў яе сабе за жонку.

З гэтае пары Ворфільд стаецца зяцем для пана Дропёўскага, і Дропёўскі для Ворфільда — цесьцям. Гэтак Ворфільд ўвайшоў у сям'ю, якую ачольваў інтэлігэнтны, культурны чалавек праўдзівае эрудыцы з традыцыямі і старалюбскімі звывачамі. Прабываючы цяперака ў блізкім для сябе культурным асяродзьдзі, Ворфільд узбагаціўся нямецкаю моваю, францускаю, польскаю, італіянскаю, старажытна-рэцкаю і нават лепшаю літаратурна-ангельскаю моваю. У выпадках урадавых зносінаў ён мае наўзорную польскую літаратурную мову; калі піша ён да мяне ў Нямецчыну, ягоная нямецкая мова ёсьць абсалютна выпрыманая. Ёсьць гэта для яго вялікая прывілея і дапамога. Але, як усе прывілеі, гэтак і ў дадзеным выпадку, яна вяжацца з гэтакаю-ж і адказнасцю. Затым кажная хіба Ворфільда будзе хібаю і сям'і Дропёўскіх.

Гэтым стварылася цэла ў Царкве, якое праз усе гады мае прысутнасць будзе складацца з чатырох палякаў і аднаго амэрыканца. Амэрыканец будзе Пастарам, Місыянерам, акруговым Супэрынтэндэнтам, адміністратарам і адначасна праваю рукою Япіскапа, каторы стала прабывае ў Злучаных Штатах.

Роўналетлы з амэрыканцам у свайей працы і годнасьці быў і Эдмунд Чэмбэрс, англік з канадзкім грамадзянствам, каторы

любюў, калі яго тытулавалі Капітанам. Чэмбэрс аднак, ня глядзячы, што меў сваю сям'ю, жыў сваім уласным «кавалерскім» жыцьцём і ў ваяродзьдзі клянуп Дропёўскіх рэдка прабываў. З 1931/32 году, калі Чэмбэрс інтэрвэніяваў у Нэшвіль, Тэннэссі, з прычыны прэрогагываў Ворфільда, з гэтае прычыны суадносны паміж імі астылі. З гэтага часу ўплывы Чэмбэrsa на бег царкоўных справаў змалелі.

Аляксандар Стэфанок стала прабываў у ваяродзьдзі сваяцтва і знаёмых гаспадарства Дропёўскіх. Ягоная страга для Канфэрэнцыі неадшкадаванаю ёсьць. Але дашукацца прычынаў гэтага не зьяўляецца рэчаю лёгкаю. Яна вяжацца з характарамі, якія люблі прыгожасьць пышнага жыцьця, гонары без асабістае адказнасьці, свабоду, якое яны не разумелі, і гэтым адчынілі шлях для юнака, які вёў да непаразумленьняў, шкодных для людзей і для царкоўнае цэласьці.

Вярнемся цяперака ў залю Канфэрэнцыі.

Прыблізна 15 мінутаў пазьней Япіскап Др. Артур Дж. Моор адчыніў першую сэсыю Канфэрэнцыі. Побач яго за сталом сядзеў сакратар Канфэрэнцыі — Пастар Міхал Косьмідэрскі. Як звычайна, першы пункт у павестцы дня быў выбар сакратара Гадавасе Канфэрэнцыі. На просьбу Япіскапа, падаць імёны кандыдатаў, Стэфанок назваў Яна Пятроўскага; нехта падаў Міхала Косьмідэрскага. Распачалося галасаваньне, у выніку якога два кандыдаты атрымалі роўна па 50% галасоў. У падобным выпадку Япіскап мог вырашыць вынік галасаваньня на карысьць аднаго з кандыдатаў, але ён астаўся нэўтральным. У наступным галасаваньні Ян Пятроўскі атрымаў на адзін голас болей. Калі рэзультат галасаваньня афіцыйна быў пададзены да агульнага ведама, Міхал Косьмідэрскі ўстаў са свайго месца, і Ян Пятроўскі заняў яго.

А дзвянаццатай гадзіне Япіскап зрабіў перапынак. Я вярнуўся да майго крэсла ў трэйцім радзе, каб забраць некаторыя папэры, пакінутыя там яшчэ рана. Стэфанок ціха збліжыўся да мяне і гэтаксама ціха сказаў:

— Ясю, з гэтае пары ў васобе Косьмідэрскага ты будзеш мець смяротнага ворага, — і адшоў. Я не звярнуў на гэта большае ўвагі, ужо затым хочь-бы, што тое, што ён сказаў, ніяк ня можна сузьмясьціць з тым, дзе ён сказаў і пры якіх абставінах.

Ад даўжэйшага часу ўжо спасьцерагчы можна было, што між Олькам і бізьдзетнымі Косьмідэрскімі існуюць пэўныя непаразумленьні, быццам паміж бацькам і сынам. Фармальна ці нефармальна Косьмідэрскія адаптавалі Олька. Але што іхныя непаразуменьні абярнуліся аж у ненавісьць з агідаю, гэта для мяне было нешта зусім новае. Але новае ці старое — гэта ёсьць факт, праўда.

Ад гэтага часу мінула два гады.

Аднойчы, у часе Гадовае Канфэрэнцыі 1939 году, — не памятаю сьцягоньня пры якіх абставінах, — запрасіў я Міхала Косьмідэрскага да сябе на абед. Ён прыбыў у абазначаным часе. Гэта быў дзіўна-барбарскі абед. Між намі была вялікая расьпягасьць веку. Ён сядзеў, еў і маўчаў. Хочучы аб чым-небудзь гаварыць, я пачынаў тую ці іншую тэму, але Косьмідэрскі зьбіваў мяне кароткім «не» або «так». Пасля гэтакага спажыцьця абеду ён падаў думку выйсьці на балькон, дзе ён зможа, як ён казаў, выкурыць папяросу. На бальконе мы прабылі ў гутарцы гэтак многа часу, колькі пагрэбна было на выкурэньне аднае папяросы.

Дзеля таго, што вайна ўжо вісела ў паветры, вывязалася гутарка адносна яе эвэнтуальнасьці. У бегу кароткае выменны думкі Косьмідэрскі азваўся:

— Браце Пятроўскі, — сказаў ён, — што вы думаеце, будуць беларусы супрацоўнічаць зь немцамі ў часе вайны?

Зусім не падазраючы яго ў злых намерах адносна мяне, я адказаў:

— Я ня маю падставаў гаварыць за іншых, але, магчыма, некаторыя будуць. Ведама нам з гісторыі, што бадай-што ў кожнай вайне заўсёды ёсьць гэтакія, што супрацоўнічаюць з ворагам.

Ён ня пытаўся мяне, ці я буду супрацоўнічаць зь немцамі. Бо, калі-б гэтак, дык адказ напэўна быў-бы нэгатыўны Дый ніхто гэ-

так добра ня ведаў мае паставы, занятае мною да нацысцкага рэжыму, як ён, Міхал Косьмідэрскі. Выдаючы на працягу дзесяці гадоў месячны часопіс «Сьветац Хрыстовае Навукі», каждаразона ва высылку экзэмпляр і ў рэдакцыю «Пельжыма Польскага», — афіцыйнага воргану польскага мэталдызму, — рэдактарам якога апошніх пару гадоў быў сам Міхал Косьмідэрскі. Гэта быў ён, Міхал Косьмідэрскі, каторы ведаў, што ўсе прэсавыя камунікаты, выдаваньня ў тым коратка-перад-ваенным часе ЭВПЛЬ'ем (Эвангелічная Польская Агэнцыя Прасовая), насычаныя былі анты-нацысцкім матэрыялам, і я друкаваў іх на бачынах «Сьветаца Хрыстовае Навукі». (Дарэчы, за гэтую самую дзейнасьць і падобную, Эвангеліцка-Аўзбурскі³ Япіскап Буршэ залпаціў сваёю галавою ў Варшаве ў часе нямецкае акупацыі).

Але цяперака ён уважае за пагрэбнае пытацца мяне, ці беларусы будуць супрацоўнічаць зь немцамі, каб гэтым стварыць загална дзяўплянаваную правакацыю перад нясьведамымі ў беларускай мове і ў беларускіх справах амэрыканцамі.

Дый ён сам у душы быў нацыянал-сацыялістым, але, каб схаваць сваё палітычнае аблічча, ён, брат у Хрысьце, ставіць беларусу пытаньне, што да якога ён думае, што апошні ня меціме, раней ці пазьней, вычучыця мамэнту, абражаючага годнасьць гаспадары дому. Я мог-бы яго гэтакасама запытаць, ці будуць палякі супрацоўнічаць зь немцамі перад вайною і ў часе вайны. Калі Гітлер забіраў гвалтам Чэхаславацыю, а польскія патрыёты дамагаліся Заользя, ён-жаж, Косьмідэрскі, ня ставіў палякам гэтакага пытаньня. І далей: Калі 2 кастрычніка 1938 году ў часе, калі Чэхаславацыя перажывала цяжкія дні з прычынны гітлероўскае агрэсыі, а польскія жаўнеры забіралі левае ўзьбярэжжа ракі Ользы з прылеглымі да яго зямельнымі абшарамі, Косьмідэрскі ня пытаў, ці будуць палякі супрацоўнічаць зь немцамі. Дый чаму меў-бы пытаць, ці будуць палякі супрацоўнічаць зь немцамі. Дый чаму меў-бы ён пытаць, запраўды! Ніхто гэтак добра ня ведаў, як ён, Косьмідэрскі, што ў Польшчы тых дзён ужо існавала Польская Нацыянал-Сацыялістычная Партыя, якая ў сваёй дзейнасьці ар'ента-

валася на гітляроўскую Нямецчыну, шылда, якую я сам бачыў на свае вочы, віднелася на доме ў Варшаве з эмблемаю партыі: выгнутае прадплечча пагражаючае рукі (каму?), нагадваючае сабою нямецкую нацыстоўскую свастьку!

Калі ятона папярса выкуранаю была да канца, Косьмідэрскі сказаў, што ён мусіць ісьці.

Ён устаў, і я правёў яго да дзвярэй. Тут мы сказалі сабе да пабачанья, і адчыніў для яго дзверы. Ён, стоячы пры адчыненых дзвярох і трымаючы яшчэ сваю супачываючую левую руку на галахворнай ручцы дзвярэй, павярнуўшы зьлёгка твар да мяне, сказаў:

— Браце Пятроўскі, гэта няважна, можна зыначыць некалькі словаў у чым-небудзь артыкуле і друкаваць, як свой, — і счэз за дзвярзьма.

Чуючы гэта, я астаўся стоячым, нагруканы ў думцы. Цяперайка толькі ў мяне зраділася падозраньне што да дрэннае волі гэтага чалавека. На бальконе, — думаю, — у нас гутаркі на падобную тэму ня было, гэта правакацыя!

Тады я быў маладым чалавекам, і Косьмідэрскі мог-бы быць маім дзедам. Я быў пэўны, што гэткага роду «інспірацыя», якую ён, прыкдваючыся добрым чалавекам, стараўся выклікаць у мяне, вядзе да плягяту, і я пэўны, што ён быў сьведамы сваіх замераў. Яму патрэбна было гаварыць тое, што ён гаварыў, каб пасьля стварыць паклёп і ім напалохаць найўных амэрыканцаў і без таго ўжо напалоханых да стану паранойя.

На працягу гадоў, выдаючы на беларускай мове «Сьветач Хрыстовае Навукі», я заўсёды пасылаў экзэмпляр у рэдакцыю «Пельгьма Польскага».

Трэба тут сказаць, што «Сьветач», каб ня турбаваць польскі элемэнт, выдаваўся мною неафіцыйльна. Выхад ятоны абапіраўся на амэрыканскі чыньнік. Пра часопіс не ўспаміналася на Гадавых Канфэрэнцыях, ані ў якой-небудзь іншай хворме. Зьявішча гэтае матывавалася тым, што Амэрыканская Місія ў Польшчы

прынцыпова ня ўмешвалася ў унутранья палітычныя справы краіны. З другога боку, вялікі камплекс народаў, які знаходзіўся на ўсход ад Польшчы, заўсёды прыцягваў да сябе ўвагу прадстаўнікоў многіх народаў, уключна з амэрыканскім. З гэтае прычыны амэрыканцы былі зацікаўлены, каб падтрымаць жыцьцё беларускага часопісу.

Друкаваўся часопіс у жыдоўскай друкарні «Коопэратыва Выдаўніча» (?) ў Вільні за цану 3Л 37.50 на месяц. Ад братаў амэрыканцаў я агрымліваў 3Л 40. Усе кошты адміністрацыйныя я павяраў уласным коштам.

Косьмідэрскі, гэтакасама як і я, ведаў, што ніхто з амэрыканцаў ня чытаў або гаварыў па-беларуску, і ніхто зь іх ня ведаў, аб чым і як піша Пятроўскі. Калі хто-небудзь зь іх хацеў даведацца аб гэтым, даведваўся ад трэйціх людзей. І гэтым трэйцім чалавекам мог быць сярод іншых сам Косьмідэрскі. Затым яму, Косьмідэрскаму, патрэбна правакацыя, каб гаварыць у вадпаведнай хворме супроць Пятроўскага і падшпорваць страх Ворфільда, каторы асабліва быў чулы ў падобных выпадках, і гэтым шкодзіць бяло-русінові, каторы, паводля Косьмідэрскавага перакананья, будучы чалавекам другою клясы, адважыўся забраць сакрагартства з рук чалавека першае клясы, бо паляка.

У 1937–38 апрацаваў я матэрыял п.т. «Нядзельная Школа», які перш друкаваўся на бачынах «Сьветача», а пасьля ў хворме брашуры.

У гэтым часе хвармаваўся новы канцэпт, канцэпт Экумэнізму або экумэнічнага руху. Паўстаў ён у сьвечэ прагэстанцкім у Злучаных Штатах. З гэтае прычыны англамоўны мэтадыстычны месячны часопіс п.т. Missionary Voice (Голас Місыянэра) быў перазазваны на Together (Разам). У Польшчы рух праявіўся новаю арганізацыяю на абшары нядзельнае школы з назовам «Нядзельная Школа». Ганаровым скарбнікам Нядзельнае школы быў Пастар Гайдэр Ворфільд, а платным Сакрагаром — нехта Пастар Др. Эміль Елінэк, літаратуразнаўца, тэолёг, філлёзаф, чэх з паходжанья. Яму, як сакратару экумэнізму, на дарозе куртуазыі паслаў я

свой матэрыял. Др. Елінэк, запазнаўшыся са зместам матэрыялу «Нядзельная Школа», дагледзеўся там гістарычнае гэрэзы. Бачыце бо, Ян Пятроўскі забраў у беларускі пантэон гэтакіх выдачных польскіх рэфарматараў, як Сымон Будны, Васіль Цяпінскі і іншых. Праўда, сам Елінэк мне аб гэтым ніколі нічога не гаварыў. Магчыма яму, як чэху, не выпадала гаварыць аб гэтым беларусу, але Ворфільд, відаць, прадумана талкаваў і жаліўся. Затым, пры спатканні апошні, каторы зусім у падобных справах не ар’ентаваўся, але ў афіцыйным і паважным тоне нешта гаварыў мне пра гэта і не таіў здзіўленьня, што, бачыце, беларусы і палякі спрачаюцца між сабою з прычыны нейкіх людзей, каторыя даўно ўжо памерлі. Я сабе ўяўляю, як Чэмбэрс, слухаючы гаворанае і, ня гледзячы інфарматару ў вочы, узіраецца на бакі і тупае сваімі кароткімі нагамі і, зь мінаю чалавека, каторы шмаг ведае ў падобных справах, нічога ня кажа. Затым прысутныя ня ведаюць, што ён думае.

Пра гэта я адумысна шырэй разводжуся, каб падчыркнуць, якую радасьць Косьмідэрскі мог займець, калі ён Ворфільду і іншым амэрыканцам расказваў пра Яна Пятроўскага.

З аднаго боку, я не зьяўляюся чалавекам, каторы доўга памятае крыўду, а з другога — быў гэта час глыбокага несутлакою агульнага з прычыны палітычнае атмасфэрытых гістарычных дзён, якая несла з сабою вестку пра надыходзячую вайну. Шматлікае менш важнае забывалася. Забыў я і пра Косьмідэрскага.

Пятроўскі Я. Мэмуары: Стагодзьдзе ў рэтрасыпэктыве (1905–1945). Кн. 1. Слуцк — Гэйнсвіль, 1988, с. 173–186.

¹ G. Picarda. The Heavenly Fire. A Study of The Origines of The Byelorussian New Testament & Psalms, 1931 // Божым шляхам, № 1–2 (143–144), 1975, б. 13.

² насамрэч Аляксандра Ўласава. — Рэд.

³ Лютаганскі. — Рэд.

Юзаф МАЦКЕВІЧ

БУНТ ТВАНЯЎ

Шукаем праўды ў Вілейскім павеце

Уначы запанавала густая імгла, а пазьней пасыпаў дождж. Яго было відаць праз палосы сьвятла на вокнах вагону. Нейкая дзіўная шэрасьць. Што гэта за пара году? Недакурак папяросы, кінуты ў паветра, закруціўся ад разгону як паралітык, і зваліўся на мокры мох, дыхаючы апошнім дымком. Не запаліць лесу. Ад досьвітку зноў лё. Цягнік усё бяжыць і бяжыць па рэйках, а вакол лясы, ізноў балоты, дрыгва, верхавіны саламяных стрэхаў удалечыні і бедныя палі. Відаць, як ужо людзі ідуць на працу, да мокрай зямлі і мокрага збожжа. Абрануты ў дзязругу пастух, селянін у кажуху, хоць яшчэ лета. Згорблены ад празьмернай вілыгаці ці недаспанай ночы.

Відаць зямлю, усю змучаную і высмактаную.

Часам яна выглядае як хворае. Ці ня можна прастудзіцца ад працяглых дажджоў і холаду? — А ў жабрацтве няма грошай на цёплую вопратку і лекі. Нават у сьвята немагчыма гнаць змарнелага каня шмаг вёрстаў да касьцёла ці царквы. А «душа ноет», як кажуць расейцы. У прастудзе і гарачцы прыходзяць явы.

— *Дохтар! Гдзе ён, дохтар той?!*

— Няма!

Але ёсьць знахары душы. І тады, як на хворае дрэва спадае караед, як на хворае збожжа нападае іржа і кукаль, так нападае на хворыя душы іржа адшчапенства, дзесьці далёка зь вёскі ў вёску. Яе нельга ўбачыць простым вокам, але ўжо вядома, дзе яна туляецца.

Браслаў, Мядзел, Вілейка, Даўгінаў, Дзісна, Уша, Вязьнь, Хаченчыцы, Маладэчна, Радашковічы, Валожын, Стаўбцы і ўсё Палесьсе.

Сяляне нашых усходніх паветаў ідэалігічна адварнуліся ад камунізму з таго часу, як калхозы разьвеялі рэшткі ілюзіяў. Але там кепска і тут кепска. — Тады ад вёскі да вёскі ідуць іншыя людзі, трымаюць у руках Святое Эвангелье і абвяшчаюць нешта новае. Гэтае нешта новае, можа гэта ратунак? Гэта — прыцягальная моц навіны, зьмены: *можа і праўду яны кажучь?*

Гэты змардаваны працай дзень пры дні селянін, зматэрыялізаваны прымусам вонкавых варункаў, які прагне зямлі, грошай на падаткі, што дрыжачай рукою імкнецца да кала, калі ўбачыць сэктрагара, бедны, забіты, замучаны, як ягоны ўласны конь — раптам адварочваецца ад гэтых пракрытых жыцьцёвых справаў і блукае навобмацак, шуканочы Бога.

У вёсках: Касута, Рабунь, Габы, Ужуны, Жаўткі, Пецолі, Рыбчына, Шчукі, Ярмолічы, Валодзькі, у Паташні, Асьцюковічах, Касьціневічах, Валоках, Красоўшчыне, Куранцы, Лебедзеве і многіх, многіх яшчэ ўздоўж савецкай мяжы.

Сэктанткі рух² атрымаў шырокае поле для разьвіцьця якраз на падмурку матэрыяльнай нястачы, супрацьстаўляючы ёй духовую глыбіню. Можа быць у ім ёсьць трохі містычнай рэакцыі на блізкасьць бязбожнай савецкай мяжы.

Сэктантства пашыраецца галоўным чынам сярод праваслаўнага жыхарства. Таму некаторыя хочучь у ім бачыць праяву ўнутранай крызы, якую сёньня перажывае Праваслаўная Царква.

Варты пашаны пратагэрэй Рагальскі зь Вільні, місьянэр, выпраўлены дзеля змаганьня з сэктантствам, які яшчэ перад вайной на Вальні быў у адпаведнай губэрнскай камісыі — бачыць у сэктантстве вялікую небясьпеку як для праваслаўнай царквы, так і для каталіцкага касьцёлу, гэтаксама як і для дзяржавы. Да вайны, кажа, сэктантства лучылася з антыдзяржаўным рухам і несумненна мела сваёй крыніцай пратэстанцкія нямецкія ўплывы. Ён прыводзіць ілюстрацыі, што ў сялянскіх хатах сэктантаў, дзе ўжо не было іконаў, на сьценах віселі партрэты імператара Вільгельма.

Далей, спасылаючыся на ўласныя назіраньні як вайсковага сьвятара падчас вялікай вайны, ён сьцьвярджае, што шмат сэктантаў былі шпіёнамі, што на іх часта базавалася нямецкая шпіёнская сетка. А сёньня — яны маюць грошы. Адкуль іх атрымалі? Здаецца з Амэрыкі, або таксама з Гданьску.

— Пан убачыць на месцы, ёсьць такі Нядзьведзкі каля Радашковічаў.

Дасьледуючы крыніцы і мэты сэктанцкага руху, грэба было б дзеля гэтага ехаць у цэнтры, у Варшаву, Гданьск, Бэрлін, Нью-Ёрк, г.зн. туды, адкуль разыходзяцца ніткі. Цікавыя, аднак, грунт і прычыны, дзякуючы якім сэктантства на гэтым грунце здабывае посьпех сярод цёмных масаў нашага сьлянства, якое, здаецца, так далёка знаходзіцца ад рэчаў адарваных, нематэрыяльных, духоўных. У гэтую хвіліну я качуся па рэйках чыгункі, прарэз імглу і балоты Вілейскага павету, дзе, быццам, сэктантства найбольш пашыранае.

На Віленшчыне мы ведаем шмат рэлігійных сэктаў: мэтадысты — галоўным чынам у Ашмянах, місьянэры — у самой Вільні, сьведкі Егловы³ — таксама ў Ашмянах і Браслаўскім павете, адвэнтысты — пераважна ў Вільні, а таксама найбольш шматлікія і распаўсюджаныя ў памежных паветах баптысты і пяцідзясятнікі.

На Палесыі — багтысты і штундысты. Стаўленне ўладаў да гэтых рэлігійных сэктаў увогуле хутчэй ніякае, чым талерантнае, хоць талерантнасьць — гэта традыцыя Рэчы Паспалітай... У выніку адсутнасьці іншых законаў юрыдычнай асновай служыць яшчэ царскі «Указ» 1906 году⁴. На практыцы кіруюцца інструкцыямі аб сходах. Сэктанцкі малітоўны дом у такой Вілейцы павінны атрымаць звычайны дазвол на сходы, а зала павінна адпавядаць «санітарным нормам», напрыклад, прыбіральня ня можа знаходзіцца занадта блізка ...

Па-за гэтым фармальным бокам стаўленьня да сэктанцтва трэба сказаць, што як у ацэнцы, так і ў ведах пра сэктанцкі рух у шырокіх пластах насельніцтва пануе свайго роду хаос і блытаніна. Трэба прысьвятчыць гэтаму шмат часу, каб добра разабрацца.

Рэлігія, кажучь мне, забараняе сэктантам насіць зброю. Вось, нейкага часу зьявіўся ў прызыўной камісіі селянін, які падаў дакумант зь пячаткай і подпісам Нядзьведзкага, што ён, належачы да сэкты пяцідзясятнікаў, ня можа браць зброю ў рукі, бо Хрыстос казаў: «не забівай». Такое памылковае тлумачэньне Сьвятога Письма несумненна прыводзіць да блытаніны і супярэчыць «дзяржаўным інтарэсам». Таму сэктанцтва шкоднае? Ці, напрыклад, пан староста Вілейскага павету ня мае права паліць люльку, таму што «пашырае згаршэньне» сярод сэктантаў, і, як тое мела месца некалькі год таму, фанатычныя сэктанткі напалі на яго на вуліцы і публічна напракалі яго ў граху!

— Бо багтыстам і пяцідзясятнікам не дазваляецца таксама паліць тытунь і піць гарэлку.

Вілейка — сядзіба багтыстаў. Некалькі год таму там адбыўся прыкры выпадак, калі фанатычныя жанчыны з кнігамі Сьвятога Эвангельля ў руках кінуліся ў натоўп працэсіі Божага Цела і ўчынілі разбуральнае замьяшальніцтва. За гэта яны былі асуджаныя і адсядзелі невялікія тэрміны ў вязьніцы. Акрамя таго ...

— Што акрамя таго? — пытаюся.

— Няхай пан сам паразмаўляе зь іх прапаведнікам, Мінайлам.

Мінайла — добры столяр, што прызнае сам вялебны ксёндз дэкан Сьнежка зь Вілейкі, і ён нават выконваў розныя работы для тамтэйшага прыгожага касцёлу. Але хто ж такі Мінайла, рабочы, чвэрцінтэлігент ... Багтысты, як вядома, адкідаюць усю навуку касцёлу, прызнаючы толькі адно Эвангельле⁵. Але пакуль пытаюся думкі ксяндза Сьнежкі.

— Якая ж ім карысьць з Эвангельля. Сьвятое Письмо вымагае адукацыі, тэалягічнай веды. Што за тлумачальнік можа быць з такога Мінайлы! Напрыклад, напісана ў Сьвятым Письме «Браты і сёстры», яны гэта тлумачаць, быццам Хрыстос меў братаў і сёстраў, што ёсьць выразнай герэзіяй. Пастаянна ва ўсім спасылаюцца на Эвангельле, не разумеючы яго і тлумачы розум людзям. У свой час Яго Эмінэнцыя арцыбіскуп загадаў быў нават чытаць Эвангельле ў касцёле пасьяла набажэнства. Але парафіяне, нават з інтэлігенцыі, яго не разумеюць, гэта складаная справа. Таму нічога дзіўнага, што сэктанты яго скажаноць.

— Чым ксёндз дэкан тлумачыць посьпех сэктанцтва?

— Вялікага посьпеху — гэтага яны ня маюць, але ёсьць розныя прычыны ... Спадчына «цёці» УМСА⁶, незадаволенасьць праваўных высокімі коштамі духоўных паслугаў, якія выконваюць сьвятары, гэта вельмі важны козыр. Акрамя таго ёсьць грашовая дапамога, дапамога харчовымі прадуктамі і вопраткай. Напрыклад, я чуў, што такі Нядзьведзкі з Радашковічаў быццам бы плаціў ад 1 да 5 даляраў за далучэньне да сэкты.

Але зноў гэты Нядзьведзкі ...

Цяпер размаўляю зь Мінайлам. Малы, паголеная галава з хуткімі, глыбока пасаджанымі вочкамі. Я адрываю яго ад сталярскай працы і пытаюся:

— У чым заключаецца ваша рэлігія?

— У навуцы Хрыста, — адказвае без запінкі. — Мы жывем так, як загадаў Хрыстос. Чытаем Эвангельле і згодна зь ім сябе паводзім.

— Відасьць, вам ня можна служыць у войску?

— Гэта няпраўда. Бо сказана, што «ўсялякая ўлада ад Бога паходзіць» ... Мы слухаемся ўлады. А калі трэба на вайне забіваць ... То гэта залежыць ад сумлення. Як хто адчувае, няхай так і робіць, калі ўлада загадае.

Мінайла ня можа сказаць колькі баптыстаў у навакольных вёсках. Ён называе іх «веручымі». Кожны можа ўверхыць, калі яго асьвеціць Сьвяты Дух.

— А там далей, у Вязынскай гміне, у Хаценчыцах?

— Там мяжа ўплываў Нядзведзкага, там пяцідзясятнікі.

— Хто вамі кіруе, да каго вы звяртаецеся ў духоўных справах?

— Ёсць пастар у Кобрыні, Пётра Ярашэвіч. Часамі ён прыязджае. Да нас таксама прыходзяць пяцідзясятнікі, слухаюць, і моляцца, толькі прычасьця разам не прымаюць.

Мінайла падазрона паглядае, не жадае шмат казаць.

На захад ад Вілейкі шырокім трактам, што бяжыць да Занарачы, да Мядзела, да краіны вялікіх азёраў, трэба ехаць у вёску Жаўткі. Пяшчаная дарога далей зварочвае з тракту ўлева і з боку могілак даходзіць да вёскі. Вёска бедная, ціхая.

— *Эй, хлапец! Не ведаеш гдзе тут жывеў Мікалай Жултко?*

— *Якой Жултко, той баціст? — там от.*

Едзем разам адведаць Мікалая Жаўтка.

Ягоная хага на канцы вёскі, цяпер ён будзе склеп. Капае рыдлёўкай пясок для падмурку. Рука спэцканая ў зямлі і таму ня хоча яе падаць на прывітаньне. Па-сялянску, па-пугэйшаму, глядзіць недаверліва з-пад ілба. У хаце ніводнай іконы. Ён ужо не права-слаўны. Толькі гэтак, як у іншых, на стале хлеб у абрусе, на ложку шмат падушак. Цяжкія лавы, хага не правастраная, жонка зь цікавасьцяй пазірае з-за шафы.

Мікалай Жаўтко размаўляе па-беларуску:

— Жывём так, як загадаў Хрыстос. Гаворым праўду, ня п'ём гарэлкі, тыгуню ня палім, не крадзём. Мы — хрысьціяне. Цяжка

нам жыць ... Ці любяць нас? Не, бо хто любіць жыць згодна з навукай Хрыста? — Жаўтко пацху запальваецца. Ягоны просты твар набывае выраз экстазу, вочы сьвецяць у цёмнай хаце, жонка стаіць моўчкі. — Ну, скажам, у балышавікоў: гэта няпраўда, што яны змагаюцца з капіталам, яны змагаюцца з Хрыстом! А ці можна? — Цытуе Сьвятое Пісьмо, хутка перабіраючы губамі. — Ці Хрыстос казаў забіваць? Не, але сказаў, што ўлада — ад Бога. Чыглаем Эвангелье. Тут, у вёсцы, я яго тлумачу і чытаю, мусіць жа быць нехта, хто кажа людзям праўду. Там, у Амэрыцы і ў вялікіх гарадах, ёсць прафэсары, дактары, багатыя і разумныя, тыя яшчэ лепей умеюць тлумачыць. Хутка ўжо прыйдзе валадарства Хрыстовае, бо ёсць тыя, якія абвяшчаюць Эвангелье. *Мы, Сбор славянскіх соборов эвангеліэскіх хрысьціян.*

Другая хага сьпереду чыстая і без хатняга рыштунку. У ёй стаяць лаўкі, пастаўленыя як у школе, на сьценах урыўкі са Сьвятога Пісьма. Іх шмат. Пасярэдзіне, на белым тле, — выразаныя літары з чырвонай паперы:

«Кровь Иисуса Христа очищает нас от всякого греха».

Насупраць лаваў — невялікая катэдра. Не замінае, што ў рагу хаты стаіць посуд з малаком і сьмятанай. На вокнах — брашуры на расейскай і польскай мовах. На сьценах — штучныя кветкі і гірлянды. Так выглядае малітоўны дом у глухой заняпалай беларускай вёсачцы.

Нягледзячы на фанатычныя вочы, Жаўтко пакідае прыемнае і сымпатычнае ўражаньне. Сьцьвярджае, што яго асьвяціў Сьвяты Дух.

Я быў у Рыбчыне, у Ярмолічах, у іншых вёсках павету. Баптысты хрысьцяць дарослых вадою, цьвердзячы, што Хрыстос таксама ахрысьціўся ўжо дарослым. Я бачыў гэтых людзей, і кожны зь іх, асобна ўзяты, ёсць станюўчым тыпам чалавека. Усе казалі адно і тое ж: яны шукаюць Бога і праўды, і робяць дабро. У іх душы глыбока запала містычнасьць.

Няпраўда таксама, каб яны дапускалі нейкія выступы супраць маральнасці, як пра гэта кажучь. А можа пяцідзясятнікі? Цяпер багтыстаў што раз меней, іх апанавалі пяцідзясятнікі. Чаму? Бо Нядзведзкі ...

Хто ж такі той таямнічы Нядзведзкі, з прозвішчам якога я сутыкаюся на кожным кроку, дзе жыве? Адны кажучь, што ў Пецюлях, іншыя — што ў Радашковічах, то зноў ва Ўшы, ці Валокіях.

Еду яго шукаць.

Радашковіцкі біскуп «пяцідзясятнікаў»

Ва ўсходніх паведах, ад Дзвіны ўніз на поўдзень, уполерак Нёману і Прыпяці, далей на Вальн, жывучь тысячы людзей, пра якіх мы нічога ня ведаем. Жывучь сваім і новым жыццём, прымаючы новую рэлігію, абвешчаючы новыя лезунгі.

Калі гэта пачалося? У кожным разе пасья 1920 году. Больш менш у 1925 і 27-ым. Зрэшты, дакладны час, нават год, усталяваць немагчыма. Напачатку казалі толькі пра багтыстаў, якія самі сябе называюць эвангельскімі хрысьціянамі. Пазьней прыйшла іншая іх частка — пяцідзясятнікі. Менавіта так іх усе называлі. Яны кажучь, што гэта «на адзін крок улерад». Цяпер паміж імі вымалёўваецца выразны раскол.

Розьніца невялікая. Яна галоўным чынам заключаецца ў інтэрпрэтацыі таго ўрыўку Эвангельля, які каза пра Зыходжаньне Духа Святога і абдараваньні апосталаў цудоўным веданьнем моваў, каб маглі прапаведаваць Слова Божае сярод розных народаў. Багтысты кажучь, што калі ёсьць школы і магчымасьць навучаньня замежным мовам, то кожны павінны славіць Бога толькі на мове, для яго зразумелай.

Пяцідзясятнікі ж сьцьвярджаюць, што падчас малітвы на некаторых зыходзіць Святы Дух, і тады адоранья Божай моцай здольныя маліцца чужамойнымі словамі, зразумелымі толькі для Бога, але не для навакольных.

Я быў на такой малітве, дзе нічога заганнага не адбываецца. Людзі пераважна старога веку, мужчыны і жанчыны, сядзяць на лавах і слухаюць чытаньне і камэнтаваньне Эвангельля. Пасья сьпяваюць. Сьпяваюць псалмы па-расейску, працяжна, сумна, на мэлёдыю павольнай беларускай песьні. Пасья моляцца ўголас, хаатычна, адцягнена. У той момант іх апаноўвае экстаз. Стары, барадаты селянін нешта кажа, утаропіўшыся ў верш з Эвангельля на сьцяне, у яго трасецца галава, часамі стукае зубамі, агуляецца сьвіткай, быццам яму холадна, і рагтам кажа: «алай, алай, алай!»

— Што гэта азначае?

— Бога праслаўляе.

— Чаму такім чынам?

— Бо Дух Святы спасаў яму такую мову.

— Дзіўна.

А пазьней той самы селянін выходзіць з малітоўнага дому, слакойны, ураўнаважаны і паважны. Працуе на зямлі як і іншыя, працуе добра сумленна і пачціва.

Таму суседзі ставяцца да яго хутчэй прыхільна. Кліны і жарты здарваюцца рэдка, часцей цікавасьць і ўвага. Іншыя сьцяне запрашаюць сэктантаў у сваю хату і просяць, каб ім тлумачылі надзвычайныя рэчы. Самі яны гуртамі наведваюць малітоўныя дамы, і часам рэгулярна.

Таму дакладную колькасць сэктантаў немагчыма высьветліць, тым больш, што палітыка іхных прапаведнікаў праводзіцца спрытна, яны нікога не прымушаюць і не забараняюць хадзіць у касьцёл і царкву. Сэктанты могуць наведваць хрысьціянскія набажэнствы і гэта ня лічыцца грахом. Паколькі ў тамтэйшай старане практыкуючыя каталікі і праваслаўныя перамяшаны паміж сабой, яны разам ходзяць ў абодва храмы, асабліва, калі выпадаюць сьвяточныя фэсты, таму нідзе немагчыма намаляваць выразную мяжу, тым больш у дачыненні сэктантаў.

— Колькі арганізаваных?

— *Гэта ведаець хіба толькі сам Нядзведзкі ...*

— Хто ж такі гэты знакаміты Нядзведзкі — пытаюся ўжо раз дзясяты направа і налева.

«Злачынца, які ўцёк ад царскага суду ў Амэрыку», — кажуць мне ў праваслаўных колах. «*Vop i žulik*. Падазроны тып» — кажуць іншыя.

— Адкуль у яго грошы?

— Атрымлівае з Амэрыкі. — Няпраўда — з Гданьску! — Бярэ 220 далараў на месяц. Не — 600! Падкупляе людзей, калісь плаціў па 5 далараў за ўступленне ў сэксу. — Гіпнагызэр. Загіпнагызэваў нейкую настаўніцу і яна, молячыся скакала на мэтар ад зямлі — распавядала адна пані.

— Нямецкі шпён. Мае пяць жонак, — распавядаюць некатарыя.

Вялебны ксёндз пробашч Францішак Цыбульскі з Радашковічаў, сказаў мне толькі тое, што ён мае цёмнае мінулае, і пазьней я гэтую справу высьвятліў.

Пакуль, аднак, калі самай раніцай праз сьлёзы дажджавой заслоны зірнула першае сонца на нязграбнае каменье Радашковічаў, пусты рынак, сьмецьце, купіны гною і абшарпаную тынкоўку габрайскіх камяніцаў, якія памяталі лепшыя часы, устаю, праціраю вочы і пытаюся ў габрайкі пра Нядзьведзкага.

Габрайка кажа пра сэктантаў са злосыяй і зайздрасьцю: яны маюць грошы. Ну і хто ён такі, Нядзьведзкі, ходзіць рукі ў кішэні, нічога ня робіць...

Але ў канцы я даведваюся, дзе ён жыве. Каля самых Радашковічаў, у вёсцы Валокі.

Пасьяла начнога дажджу паўсюль стаяць лужыны. Мае боты захляпанія балотам да паловы халяваў. Валокі раззьмяшчаюцца ў лагчыне пры дарозе. Па той дарозе насустрэч мне ідзе апрануты па-гарадзкому, просты, трохі паўнаваты ягамосць у кяпурцы.

— Прабачце, дзе тут жыве Нядзьведзкі?

— Гэта я, — адказвае спакойна і ветліва ўсьміхаецца.

Даведаўшыся, што я хачу яго наведаць, ласкава запрашае да сябе. Малы домік, сярод зеляніны, сад і гародчык.

— У гэтым годзе шмат яблыкаў, аж ломяцца галіны, — кажа Нядзьведзкі і зноў ўсьміхаецца.

Усюды чыста, ахайна, узорны парадак.

— А гэта мая жонка, — паказвае на жанчыну, якая з кошыкам нейкай зеляніны зьнікае ў малым хлёўчыку. — Пан зойдзе ў хату?

Сенцы. Далей чыстая хата, якая зьяўляецца кухняй і сталовай адначасова. Адрозьніваюцца ў вочы ўрыўкі са Сьвятога Пісьма. Гэткія плякацікі вісяць над кожнымі дзвярыма і над вялікім сталом. Другі пакой малы, з мэбляй у гарадзкім стылі. Крэслы, столік з вышыванай сурвэткай, поўна кветак, вялікі мэталёвы ложак, усюды шмат кнігаў, стол каля вакна, а на ім стаіць швейная машынка, за якой сядзіць ужо немаладая жанчына ў зялёнай сукенцы, з чорнымі як сажка валасамі і маршчыністым тварам.

— Прабачце, што так пэсна, — кажа Нядзьведзкі і ўсьміхаецца на трэці раз.

— Гэта — паказвае на жанчыну — «сястра», якая прыехала са Швэцыі, яна немка, размаўляе толькі па-нямецку і па-швэдзку.

Далей бачу малыя дзверы, на якіх вісіць хустка з вытканым урыўкам з Эвангельля. Гэтыя дзверы Нядзьведзкі адхіляе і кажа ўсярэдзіну:

— З дазволу «брата», у нас госьць.

Адтуль выходзіць малады габрайчык, з выразна сьмішкімі абрысамі твару, кучаравымі валасамі, чыстым каўнерыкам з чорнай мушкай, у добрым цёмна-сінім гарнітуры і стапаных ботах. Ён вельмі ветлівы, размаўляе па-польску з замежным акцэнтам, а да Нядзьведзкага часта зьвяртаецца па-ангельску.

Гэта «брат» Ганцавіч з Гданьску.

Цяпер ён жыве ў Вільні, дзе таксама ёсьць малпоўны дом пядзсяцінікаў. Да Нядзьведзкага прыехаў у справах рэлігійных. Пры сабе мае нейкае пасьведчаньне сэктанцкай грамады ў Лодзі, мае права распаўсюду брашураў.

Мы сядзем, і пачынаецца размова. Нядзьведзкі распавядае пра сябе. Выраз ягонага твару ніякі. На поўным абліччы вузкія вочы

глядзяць зычліва. Толькі голас у яго дзіўны, нейкі плаўны і адначасова праніклівы. Дзесяць гадоў як ён вярнуўся з Амэрыкі і паचाў «абвяшчаць Эвангельле». Ведае, што пра яго кажуць, гэта ўсё хлусьня.

— Няхай пан глядзіць сам. Праўда, я трохі зарабіў грошай, набуў гэтую маёмасьць, лабудавуў малітоўны дом, таму і іншаму дапамагаў, бо шкода ж людзей, паўсюль галеча. Грошы я ўжо выдаткаваў. Цяпер часамі дашлюць, а часам мы зьбіраем, і я таксама высылаю. Цяжка жыць. Цяжка быць сапраўдным хрысьціянінам.

— У чым заключэцца вашае вучэньне?

— У Эвангельлі і добрых учынках. Мы — хрысьціяне. Астатнія толькі запісаньня хрысьціянамі ў мэтрычных кніжках і нічога больш. Ходзяць у царкву і п'юць, крадуць, забіваюць, гуляюць у карты, паліць, лаюцца. Ці ж гэта хрысьціяне? Скажыце самі. Ці я жыву сярод хрысьціянаў, калі мушу замыкаць пажытак на сем замкоў? Не, гэта не хрысьціяне!

Гаворыць шыбка, нібы вывучаным прапаведніцкім голасам, часамі нагадвае мне гутарку цыганака, якія варожаць.

Кладзе мне на калені Эвангельле на польскай мове і кажа чытаць некаторыя ўрыўкі. Сам чытае яго па-расейску.

Кожнае хвіліны зьяртаецца да габрайчыка, што сядзіць побач: «Няхай брат адчыніць пану «паводле Лукі», «Мацьвее» і г. д.» Габрайчык ведае Пісаньне выдатна. Імгненна знаходзіць у той-стай кніжцы патрэбны разьдзел.

— Але, бачыць пан — кажа Нядзвездкі, — вось што азначае гэты ўрывак.

І выкладае яго, навучае, тлумачыць, часамі прымушваючы вочы, часамі надаючы твару адухоўлены выраз і зноў хутка, хутка кажа:

— Тое, што пра нас гавораць, гэта няпраўда, ад войска нікога не адгаворваем, бо ўлада паходзіць ад Бога, мы ня ўлазім у грамадзкія справы, ані ў нацыянальныя, бо пра гэта нічога не сказаў на ў Эвангельлі, а мы жывем толькі паводле яго запаветаў. Нас асьвячае Сьвяты Дух, Ён можа асьвяціць кожнага, і пана таксама... Наш Бог жывы, мы Яго чуюм, нават бачым.

— Я хачу ўбачыць храм.

Нядзвездкі ўстае, і зноў ён звычайны чалавек, гасыціны, салідны гаспадар, калі ідзе праз падворак і сад да збудаванай на ўласны кошт «сьвятыні», малага драўлянага доміку, зробленага падобна да іншых такога роду малітоўных дамоў. Дае дазвол сфатаграфавать сябе і пытаецца:

— Гэтага габрайчыка таксама?

А пазьней раптам кажа, нібыта сам сабе:

— Хутка ўжо прыйдзе Валадарства Хрыстовае...

Ганцвайх усюды нас суправаджае і распаўвадае пра сваю місьню навярненьня габраяў. Нядаўна яны былі ў мястэчку Ільля, і там ён раздаваў брашуры. Сабраўся нагоўп габраяў, які крычаў: «Скажы, ці шмат табе за гэта плоціць?», «Чаму ня йдзеш да рабіна?». На гэта ім Ганцвайх адказаў: «А хіба рабіну таксама не патрабуецца збаўленьне!»

Тады пайшлі да рабіна ў Ільлі і там завязаўся дыспут. Габраі не хацелі яго слухаць — «скажы, ці шмат табе плоціць?» — калі яны ўвесь час.

— Добра скажу, але ці паверыце? — адказаў «брат» Ганцвайх.

— Паверым.

— Нічога мне ня плоціць.

— Гэтаму мы ня верым.

— Ну ці ж з такі людзьмі можна размаўляць пра Эвангельле» — кажа мне габрайчык...

Нядзвездкі зьяўляецца ў гэтым сэнсе гэтага слова «салёным», такім сабе напаяўнтэлігентам, але як ён ведае Сьвятое Пісьмо! Па-просту напамыць. Кажа на лаціне ўсю Сьвятую Імшу, ведае літургію гэтаксама праваслаўную, як і каталіцкую. Аб іншых сэктах адгукаецца па-рознаму. Пра мэталдыстаў, адвэнтэыстаў і баптыстаў кажа, што яны не захацелі зрабіць «яшчэ аднаго кроку наперад». Пра «сьведкаў Егавы» ў Ашмянах кажа, што гэта звычайныя «грэшнікі», як ўсе іншыя і што ўрад павінны зачыніць іхнюю сэкту. У дачыненьні да ўлады і ўраду ён дэкларуе найвя-

лікшую ляльнасыць і паслухмянасыць. Можа мяне палічыў за прадстаўніка ўлады...

Пра пяцідзясятніцкую арганізацыю я даведаўся ад яго, што ён — галоўны прапаганднік на Валожынскі, Маладзечанскі, Вілейскі, Пастаўскі і Дзісьненскі паветы. Задэжляраваных вернікаў ён налічвае 1017. Кожны з іх плоціць па 20 грошаў месяцовых складак. Акрамя гэтага існуе Камітэт Сямёх, у якім ён старшыня. Да Камітэту належаць выбранныя асобы з навакольных вёсак. Камітэт Сямёх вядзе мэтрычныя кнігі сьмерці і народзінаў, а таксама шлюбавы, якія імкнуцца зацьвердзіць у адміністрацыйнай уладзе. Камітэт праводзіць духоўныя суды. Калі нехта зь пяцідзясятнікаў ськрадзе, ці выявіцца п'яніцам, ці зьдзейсьніць іншае злачынства, то бывае пакараны адлучэньнем на пэўны адрэзак часу, а ж да выключэньня з сэкты ўключна. Бывае таксама, што мясцовыя суды выклікаюць Нядзвездкага дзеля падачы зьвестак пра злачынцаў, якія належаць да сэкты.

Нядзвездкі не выпускае з дому без пачастунку. Сьняданак ужо пастаўлены. Хлеб, булкі, канфітуры, масла, яйкі, гарбага, цукар і нейкія салодкія сухарыкі... Гаспадар раптам устае і кажа малітву перад ежай. Малітва, як здаецца, зараз жа была складзеная і тасаваная да моманту. Усе хатнія ў гэтую хвіліну таксама ўстаюць. У хаце робіцца цішыня. Дзяўчына, якая шыткуе капусту ў сенах, перапыняе працу...

За вакном зноў пачынае ісьці дождж.

Ноч на Чорным Тракце

Да мяне прыехаў гаспадар, з выгляду салідны, хоць калёсы ў яго бедныя. Звычайная драбінка, напхнутая саломай сядзеньне, вупраж на кані расейская, уся раменная. Цмокнуў, торгнуў лейцамі і лёгкім трушком мы зьехалі з бруку мястэчка на пясчаную паверхню Чорнага Тракту. Таго самага, што ад Вільні праз Солы,

Смаргоні, Маладзечна і Радашковічы бег калісьці да Менску і далей.

Цяжка заплюшчваюцца вочы дня і доўга стаіць вечаровы прыцемак. Ноч прыносіць санлівасьць.

— Но! пайшоў!

Конь жвавей пабег па мягкім грунце. З палёў пацягнула пахам перасьпелага пустазельля як мёдам. Адвечныя, двухрадовыя шэрагі бязоў верхавінамі схіляюцца адна да адной, але засланіць неба над дарогай ня могуць, бо тракт вельмі шырокі. Над конскім ільбом калышыцца дуга, а вышэй — зоркі.

Добры тракт. Ён і добры, ён і выгодны. Дае цень, ёсьць дзе папасьвіць каня, і для людзей таксама ёсьць сыцежка паміж дрэвамі.

Мы паехалі ў цёмную ноч. Вакол была абсалютная ціша.

Я нічога ня ведаю пра чалавека, які мяне вязе, і ён пра мяне нічога ня ведае, хоць нас толькі двух на гэтай фурманцы, у гэтай пустцы, гэтай цішы і гэтай ночы. Я ўжо ня памятаю, з чаго пачаўся размова, бадай што зноў зь Нядзвездкага. Кажуць, што калісьці гэта быў кепскі чалавек?

Фурман мой, прозьвішча якога Крачкоўскі, чалавек гадоў каля 50-ці, тутэйшы, але бывалы, мацней пацягнуў каня, лясную лейцамі, паехаў шпарчэй. Я ўжо думаў, што ён ня хоча размаўляць. Але ён разважаў над адказам, бо пытаньне для яго было важнае і цяжкае.

— Кепскі, вы кажаце? Можа і кепскі, але калісьці. Праўда, я сам сказаць магу, памятаю, што гэта быў п'янога і авантурнік, і скрасьці мог таксама. Але вось Бог захацеў і навярнуў. І бачыш пан, гэты чалавек цяпер абвяшчае Эвангельле! Ці ж гэта ня воля Божая?

Значыць Крачкоўскі таксама пяцідзясятнік?...

Павольна, вельмі павольна, у такт хрусту капытоў па пяску, пачынала раскручвацца размова і шла паміж намі на ўсіх паваротах дарогі, а дарога была доўгая, як восеньская ноч.

Крачкоўскі змалку наведваў праваслаўную школу.

— З ранніх гадоў да мяне прыйшло такое разважаньне. Быў моцны перасьлед каталікоў. Поп усё пытаецца: а ці ня ходзіш ты ў касцёл? Скажаш, што заходзіў, дык як накінецца, гэта вялікі грэх, кажа. Цяперашняй парой, як вы ведаеце, усё перамянілася і ксёндз цяпер з амбону ці на споведзі пытаецца: ці ня ходзіш у царкву? І зноў — цяпер гэта грэх. А што ж там у касцёле ці царкве благота! Людзі моляцца. Бога, можна сказаць, хваляць. Чаму не пытаецца, ці ходзіш у карчму?! Ці п'еш гарэлку!...

— Але і Хрыстос ператварыў ваду ў віно.

Крачкоўскі зноў торгнуў лейцамі, зноў паехалі хутчэй, я думаў, што ён унікне адказу, але ён праз хвіліну сказаў.

— Гэтак і ксёндзы, і папы кажучь. Ну і што гэта за гутаркі! Што Хрыстос быў п'янога нейкі, ці што! Праўду кажучы, быў такі выпадак, што Хрыстос, запрошаны на вясельны баль, перагварыў ваду ў віно. Але гэта вада. З вады зрабіў віно, не са збожжа, ці з бульбы, як цяпер самагонку гоняць. Па-другое, віно — гэта не гарэлка. Ведаю, што віно і на лекі ўжываюць, бо яно якуюцьці сілу на падтрыманьне здароўя дае, калі чалавек хворы. А напхвацца, гэта зусім іншас.

І Крачкоўскі распявае далей, як яго расчаравалі вонкавыя рэлігійныя абрады, як бачыў навокал разбэшчанае жыццё суседзяў, «якія называюцца хрысьціянамі», а насамрэч жывуць як панцы, і «такім парадкам далучыўся да пяцідзясятніка».

Ноч запанавала непаздзельна. Заледзьве маячаць цені бярозаў па баках Чорнага Тракту. Ледзьве відаць дугу і конскія вушы, што калышуча на тле зорак, якія мігацяць па-восеньску. Узьязджаем на гару. Дзесьці далёка асьвятляе гарызонт бляск лятарні.

— Вось калі далёка відаць, — кажа Крачкоўскі, паказваючы пугай на права — гэта Раёўка, паперня Багдановіча, святло ідзе адтуль, а адлегласьць будзе вёрстаў дванаццаць, трынаццаць... А зьлева зноў балышавіцкая мяжа, да яе таксама толькі дванаццаць, трынаццаць кілямэтраў...

Крачкоўскі адварочваецца і нацягвае лейцы. Цяпер глядзіць на ўсход.

— Менску не відаць, а часамі ноч бывае такая добрая... Але прыйдзе святло Валадарства Хрыстовага, падумаўшы, дык хіба ўжо ў хуткім часе...

Зьязджаем у дол. Цяпер ужо зусім цёмна. Праймае холадам вільгаці. Перад намі вёска Красоўшчына.

На ўскрайку яе, уполерак тракту, быццам святлістыя шлягбаўмы, перагароджваюць нам дарогу пасмы з асьветленых вокнаў... Вокны вялікія. Дому не відаць, бо святло лямпы асьляпляе.

— Што там такой парой робяць людзі?

— Моляцца.

Конь спыніўся пад промнямі лямпы. Я злажу з фурманкі і гду навобмацак. Дзесьці мой бот апянаецца ў лужыне, недзе спатыкаецца аб камень. Сходзі. Ціхенька адчыняю дзьверы, скідаю шапку. Не пазнаеш, хто гэта. На мне толькі дарожная бурка і з-пад яе ледзьве выступаюць канцы доўгіх ботаў.

— *Можна паслушаць?*

Малітоўны дом пяцідзясятнікаў. З катэдры нейчы твар глядзіць у мой бок і прыкрывае рукою лоб ад святла. На пярэдніх лаўках адварочваюцца сяляне, бліжэй да ўваходу сядзяць жанчыны ў хустках.

— *Нельзя* — кажа цьвёрдым голасам стары з барадой.

— *Чаму!* — раптам адгукнулася жанчына — *пунчай паслушаець.*

— *А вы адкуль?* — пытаецца прапаведнік і ўвесь час намагаецца распазнаць госьця сярод ценяў, якія мільгаюць па хаце.

— *Я з дарогі.*

— *Так відно ж што з дарогі — зноў падае голас маладая жанчына — нехай слухае, есьлі ахвота.*

Я прысаджаваюся на ражку задняй лавы і слухаю. Гэтыя людзі ўжо скончылі сьпяваць псалмы. Цяпер чытаюць Эвангелье. Праз хвілінку я выйшаў, бо перад намі яшчэ доўгая дарога.

— Не сьпявалі? — пытаецца Крачкоўскі.

— Не, ужо скончылі.

— А то няхай пан паслухае, калі ласка, якія цудоўныя ёсьць псалмы.

Цяпер едзе празь лес. Крачкоўскі, зьлёгку махаючы пугай, сьпявае ў цёмную ноч псалмы.

Дзіўны сон Ганны з Давыд-Гарадка

Сэкты падмываюць бераг як ціхая вада. Мне здаецца, што справа занадта важная, каб пра яе можна было хутка судзіць. Яна вартая вывучэньня і дыскусаваньня, і далікатнага, асьцярожнага, цэласнага падыходу.

Я дакладна ня ведаю, якія патаемныя намеры тых, далёкіх і недасягалых для нас, хто абвясчае новае вызнаньне, шыраць на нашых землях сэктанцтва і раскол. Можна яны гэта робяць са злой, а можа з добраай воліай.

Аднак тыя, якія прыймаюць гэтае вызнаньне ў сваё сэрца, робяць учынкi з добраай волі, у тузе па незадаволеных рэлігійных пачуццях.

Бо памыляюцца як камуністы, так і нашы скептыкі ў тым, што беднасьць і галеча беларускай вёскі штурхае яе ў абдоймы магэрыялістычнай ідэі ці магэрыялістычнага эгаізму. Няпраўда. Сэктанцкія ўлёткі, брашуры рэлігійнага зьместу штораз выразней высьвьяюць нелегальную камуністычную літаратуру.

Якая гэтаму прычына? Савецкія калхозы, якія адабралі слянку прыватную ўласнасьць за мяжой, ці ўнутраная крыза прываслаўнай царквы на гэтым баку мяжы? Магчыма, і першае, і другое, але таксама шмат іншых прычынаў.

Можна трактаваць сэктанцтва ў нас, і гэта на самай бальшавіцкай мяжы, як зьяву адмоўную, якая разьбівае адзіны рэлігійны фронт ці то каталіцкага касьцёлу, ці то прываслаўнай царквы. Але ня можна адмаўляць, што кожны асобны чалец сэкты ёсьць зьявай безумоўна дадатнай, як асоба пачцівая і супрацьстаячая бязбожнай бальшавіцкай агітацыі на мяжы, поўная незрасходаванай рэлігійнай энэргіі і жыцьцёвай этыкі.

Такім чынам, мне не ўяўляецца магчымым, каб нейкае змаганьне з сэктанцтвам дасягнула жадамага выніку. Затое, наадварот, можа адбыцца наварненьне.

Бо гэтыя людзі шукаюць Бога! Шукае Мінайла зь Вілейкі, і Крачкоўскі з Радашковіч, і Ганна Калошка з Давыд-Гарадка. Людзі на тварах таксама хочуць праўды. Пытаньне ў тым, хто ім яе ў больш пераканальнай форме дае:

Эвательле Нядзведзкага ці цуды Пінскай прываслаўнай апархіі?

Падобна, што ў Давыд-Гарадку здарыўся цуд. Зараз жа я паехаў туды.

Я мінуў драўляны будынак магістрату, ідучы ў кірунку царквы, разьмешчанай высока на пагорку, калі маю ўвагу прыкаваў наступны відарыс — у вялікім садзе стаіць маленькая драўляная каплічка. Да яе тлумяцца людзі праз выламаную агароджу па добра ўжо стаптанай зямлі.

Гэта была прыгожая веснавая раніца. Давыд-Гарадок ляжыць дзесьці далёка, забыты ў пушчах Палесься, на ўсходніх рубяжах дзяржавы. Жыве жыцьцём уласным і тых некалькіх дзясяткаў навакольных паселішчаў, якія цягнуцца да яго. Лясы, рыба і пушкі. Людзі гэткія самыя, як і стагодзьдзі таму. Але што за нагода сабрала іх у гэтую ціхую раніцу каля староў каплічкі?

Пытаюся пра гэта ў сустрэчнай дзяўчыны. Адказвае мне:
— *Ікона абнавілася.*

Пасья распавдае пра цуд.

Жанчыны прарэзьлівымі галасамі заводзяць у капліцы. Там гарыць некалькі свечак, дзвяверы расчыненыя, навокал людзі.

— Сапраўды цуд?

— *Паглядзіце самі...*

Я скідаю шапку. Праз два вакны сочыцца дастаткова святла, каб разабраць, што ў сярэдзіне. Насупраць — два святлыя абразы. Адзін, зьлева, сцарнелы ад старасці, другі — справа, падобна на як адліваецца свежай алейнай фарбай. Па баках пазалочаныя іконы, таксама моцна пашарпаныя часам ці злой воляй людзкой.

— *Ааа, Божа мой!*

— *А Господы помылуй!*

— *Ах, ах* — стогнуць жанчыны.

— *Ах, праклятый жыдкові!*

Я ня ў стане нічога зразумець. Адна праз адну, усе жанчыны гавораць адначасова. Адна другую перапыняе, урэшце спыняюцца на тым, што будзе казаць Ганна Калошка.

Гэта старая жанчына з пляскагым тварам, выдатнымі мангольскімі шчокамі, да таго ж шчодро пакрытымі тлушчам. Нос гэтаксама сплоснуты. Малыя вочкі неспакойна бегаюць пад насунутай хусткай. Кажыць голасам, штохвілінна ўзносячы запальныя вочы ў блакітнае палескае неба, быццам бы чакала адтуль пацверджання праўдзівасці сваіх словаў.

Жанчыны ёй падткаваюць і таксама ўздываюць твары ў неба. Вакол пачынае зьбірацца штораз болей народу. Вестка пра цуд ужо далаяцела чайном у дол і ўверх Гарыні, з плыняй Вягліцы сцянула да і за Прыпяць... Але шмаг людзей у тых мясцінах паблажліва ківаюць галовамі...

Шмаг гадоў таму паўстала тут царква. Але зрабілі замену зямлі, царкву перанеслі непадалёк на ўзгорак. Праваслаўны рытуал патрабуе, каб на месцы, дзе стаяла царква, а дакладней алтар, быў пастаўлены крыж. З добраай волі пабожных людзей часамі ў такім

пункце ставіцца нават каплічка. Крыжа нельга рушыць, каплічка таксама.

Некалі зямля дасталася ў рукі габра.я нейкага Мураўчыка. Сад, што калісьці атачаў царкву, застаўся, і з гэтага саду пан Мураўчык карыстаўся зямнымі дабротамі.

Відаць, доўгая была гісторыя звадкі пабожных людзей з Мураўчыкам. Дакуманты сьведчылі, што пры продажы зямлі быў абумоўлены доступ да каплічкі для праваслаўнага прыходу і сьцежка шырынёй тры мэтры.

Але Мураўчык не хацеў ні пра што чуць. Паставіў вакол саду агароджу і нікога не пускаў.

Вокны і дзвяверы капліцы былі забітыя дошкамі. У сярэдзіне засталіся толькі ціхія іконы, перад якімі ніхто ўжо не запальваў лямптадак.

Гэтак прабыло шмаг гадоў, паколькі каплічка была пабудаваная ў 1915 годзе. Паціху людзі пачалі на яе забывацца і напэўна забыліся б зусім, калі б не адна ноч, у гэтую ноч... прыйшоў памерлы.

Нудным, завучаным голасам распавядае мне асабіста Ганна Калошка пра бачанае ў сьне. Прыйшоў да яе папярэдні праваслаўны парах, які даўно памёр, і ўзяў яе за руку. «Ведзеш, — кажа — дзеся чаго я прыйшоў? Вось Багародзіца плача ў капліцы. Замураваў яе габрай дошкамі, цяпер яна нібы ў турме. Ані сьвету Божага, ані праваслаўных людзей ня бачыць».

— *Ах, Божачка мой!* — паўтараюць сьлёзна жанчыны.

«Хадзі — кажа да яе — пайшлі, уклечым на святую зямлі». Пайшлі (у сьне). Завёў яе бацюшка за руку, аж да падмураку капліцы, там уклечылі на спаракнелай дошцы і пачалі маліцца. І тады вялікая янасыць выступіла на небе, і сонца пачало сьвяціць пасярод начы над адной беднай, закінутай каплічкай. Ганна Калошка прагнулася, было відна, але пасярод дня, бо сонца насамрэч узышло з-над далёкіх балотаў, з-над савецкай мяжы.

Калі назяўтра Калошка распавяла свой сон суседцы, а пазьней другой, а суседкі распавялі яшчэ шмат якім іншым жанчынам, усе прызналі, што гэта знак Божы, што Бог так хоча і так павінна быць, каб капліцу адчыніць для «*прыхода*». Тады людзі пабралі сякеры, звалілі агароджу габрая Мураўчыка, пайшлі да капліцы, адбілі дошкі зь дзвяярэй і вокнаў і ўвайшлі ў сярэдзіну.

І вось што адбылося ...

Той правы абраз, пра які я ўзгадваў і які быў такі чорны і брудны, зрабіўся новым.

— Бачыць пан, — паказваюць мне людзі — мы ведалі, што гэта спасланьне Святога Духа, хутчэй толькі здагадаліся па рэштках язычкоў агню, якія былі. Але ні галоваў Апосталаў ня можна было распазнаць, ані тым больш Божай Маці. А цяпер глядзіце.

Абраз цудоўным чынам аднавіўся, набыў даўнія колеры, даўняе значэньне няўмелага малонку.

Перад ім стаіць паднос, дзе ляжыць шмат бедных медных грошыкаў, і нават адна дзясятка. Я таксама зрабіў дробнае ахвяраваньне.

Я не тэоляг і не мастак. У апэнцы цуду я не магу выказваць мастацкія веды.

Вось сьвятло падае з боку, праз вакно, і абраз ўжо ня цалкам хаваецца ў ценю. Вогненныя языкі над Апосталамі пакрытыя сьвежай алейнай фарбай, галовы саміх Апосталаў таксама трохі блішчучыць сьвежасьцый ... Гэта, безумоўна, нічога не даказвае, а хутчэй даказвае толькі, што абраз са старога зрабіўся новым. Слушна людзі кажучы «*Ікона абнавілася*» ... Але ці сама?

У кожным выпадку абраз намаляваны алеем.

Вялікі, параўнальны хіба з самім Раем, настрой пануе ў пушчах Палесься. Цяпер вясна і гоман, але гоман пушак і зьвяроў. Я папалю ўверх па Гарыні, а пасля папалю па рацэ Вягліцы, якая ўпадае ў Прыпяць з поўдня. Човен сунецца па цёмнай вадзе, але гэта зацеменьнасьць крышталю. Яна адбівае як у люстры дрэвы, кусты і чарот. З усіх бакоў крычаць качкі. Яны цэлымі статкамі

кружляюць у небе. Цягнуцца шнуры гусей. Паважныя буслы сядзяць на дрэвах. Дзяцел дзюбе хворае дрэва. Пралятае чародка шчыглюў. Калі надыходзіць вечар, пушча гукае, крычыць, пішчыць, сьпявае і глядзіць у люстэрка вялікіх водаў.

— Эх! — енкнуў мой вясляр і зацягнуў акампануючы пушчам, — «*А я лезу і думаю, што ліхую жынку маю...*»

Так можна плысьці дзень і ноч, і другі дзень, і трэцюю ноч, зручна на саломе расьцягнуўшыся, глядзец, слухаць і думаць.

Вось у гэткім краі людзі шукаюць Бога.

На самай савецкай мяжы стаіць вёска Малешава, якая ўся, да аднаго чалавека, належыць «пяцідзясятнікам». Побач Альшаны, напалову агорнутыя сэктай. Усё далей і далей шыраць сваю веру баптысты, штундысты, пяцідзясятнікі ды іншыя сэкты. Без перабольшваньня можна сказаць, што вёска за вёскай пакідае права-слаўную веру бацькоў і пераходзіць у сэкты.

Я б далёка выйшаў па-за межы і мэты гэтай кніжкі, калі б жадаў акрэсьліць сытуацыю, мэты і будучыню Праваслаўнай Царквы на нашых землях. Але патрэбна канстатаваць факт, што ейны аўтарытэт на гэтай тэрыторыі значна аслабеў. Тое, што нейкі пра-васлаўны сьвятар носіць у пушчах Палесься на расе срэбны «крыж за заслугі», зусім не рагуе сытуацыі, а некагорыя сьцьвярджаюць, што нават пагаршае. Бо справа не ў «заслугах» перад дзяржавай, а перад Богам.

*Пераклад з польскае
Mackiewicz Józef. Bunt rojstów. Warszawa, 1990, s. 3–31.*

¹ Усе беларускамоўныя цыгаты падаюцца ў арыгінальным напісаньні і вылучаюцца курсівам. — *Пер.*

² Ю. Мацкевіч так называе пратэстантаў згодна з тагачаснымі ўжывленьямі. — *Рэд.*

³ Сьведкі Егвы — гэта нехрысьціянская плынь. — *Рэд.*

⁴ Відань маецца на ўвазе указ «Аб свабодзе сумленьня» з 17 красавіка 1905 г. — *Рэд.*

⁵ Баптысты, як і іншыя пратэстанцкія дэнамінацыі прызнаюць адзінай крыніцай веры ўсю Біблію, а ня толькі Эвангельлі. — *Рэд.*

⁶ Амэрыканская Моладзевая Хрысьціянская Арганізацыя. Цяжка сказаць, што маецца на ўвазе пад яе спадчынай. — *Рэд.*

⁷ Тут відавочная памылка аўтара, ён ужывае «хрысьціянскія набажэнства», тады як слухным ёсьць «каталіцкія і праваслаўныя набажэнствы». — *Рэд.*

ЗЬМЕСТ

<i>Алег Латышонка</i> . Беларускія палітыкі і пратэстанты. Ад «Гомона» да Грамады	3
<i>Дадатак</i> . 3 матэрыялаў II адзелу Генэральнага штабу Польскай Рэспублікі	10
<i>Гаіі Пікара</i> . Нябеснае полямя: <i>Досьлед пачаткаў беларускага перакладу Новага Завету і Псалмаў (1931)</i>	12
<i>Алена Глагоўская</i> . «... Хоць бы і памёр, жыць будзе»: <i>Пра Лукаша Дзекуць-Малея (1888–1955)</i>	45
<i>Ян Пятроўскі</i> . Антон Луцкевіч — арыстакрат беларускае думкі	59
<i>Дадатак</i> . Ліст да Яна Пятроўскага	62
Ліст да Яна Пятроўскага:	63
<i>Дадатак</i> . <i>Антон Луцкевіч</i> . Беларускія рэфарматары	64
<i>Аляксандра Берэман</i> . Максім Буревіч	69
<i>Ян Пятроўскі</i> . Гальяш Ляўковіч	86
<i>Уладзімір Франчук</i> . Пачынальнікі пяцідзсятніцкага руху на захадзе Беларусі	114
Рыгор Краскоўскі, Сьцяпан Ярмалок і Ануфры Мазала	114
Даніла Комса	122
Карп Леановіч	123
Браты Селожыцкія	124
Станіслаў Нядзьведзкі	130
<i>Уладзімір Канатуи</i> . Жыцьцё пэркваў Заходняй Беларусі	135
<i>Ян Пятроўскі</i> . Дзярэчын — Малы Вэрсаль	142
<i>Ян Пятроўскі</i> . Скрыгат у машыне	168
<i>Юзаф Мацкевіч</i> . Бунт тваняў	183
Шукаем праўды ў Вілейскім павеце	183
Радашковіцкі біскуп «пяцідзсятнікаў»	190
Ноч на Чорным Гракле	196
Дзіўны сон Ганны з Давыд-Гарадка	200

Навукова-папулярнае выданне

**Прагэстанцкая царква і беларускі
нацыянальны рух
на пачатку XX стагоддзья
*артыкулы і ўспаміны***

Адказны за выпуск *Г. Вінярскі*
Рэдактар *А. Урўчак*
Камп'ютэрны набор *С. Акілчыца*
Камп'ютэрная вёрстка *Л. Ваўчок*
Карэктар *С. Акілчыца, Г. Вінярскі*

Падпісана да друку 22.09.2006 г. Фармац 84x108 ^{1/32}
Друк на рызографе. Папера афсетная. Ул.-выд. 9,3 арк.

Ум. друк. 10,92 арк.

Наклад 200 асобнікаў. Зак. 1213.

ПУП «Кнігазбор».

Ліцэнзія № 02330/0131712 ад 12.05.06.
220112, Мінск, вул. Я. Лучыны, 38-93.

Тэл./факс (017) 220-70-27,
тэл. (029) 772-19-14.

Надрукавана з арыгінал-макета заказчыка
ў друкарні УП «Ходр» БелГПЗ.

Ліцэнзія ЛП № 02330/0056661 ад 29.03.04.
220004, г. Мінск, вул. Вызвалення, 9.